

۱۶۳
لَقَضَا

دفتر اول و سوم

داخل نصاب امتحان منشی فاضل پنجاب یونیورسٹی
بہ تصحیح

جناب حافظ محمد شریف صاحب مولوی فاضل منشی فاضل

بجے
نسخ جان محمد الہ بخش تاجران کتب علوم

کشمیری بازار لاہور

نے فروری ۱۹۲۵ء میں

حمایت اسلام پریس لاہور میں باہر تمام ایم غلام حسین پرنٹرز کا کشمیری بازار لاہور میں ہوا

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

انشاء ابوالفضل دقراول

گو ناگوں نیایش بھر دوسے راکہ وجود بشر راکر کارخانہ عنایت خود کسوٹ حیات پوشانید
و تیرہ دونان کسے منالیت راکچراغ ہدایت براہ افروخت کہ رباعی

ناش بزباں گفتیم از بے خردیست
و عشق بدہاں گفتیم از بے خردیست
فی الجملہ چنانست کہ دائم گفتن
انصاف چنان گفتیم از بے خردیست

و جہان جہاں ستائش مرثعہ سفارت راکہ سرفرازان انجمن خرد و یقین راکر فرغ ایمان و نور دین بخشیدہ
بانبازان بساط معرفت و کمال راپروانہ جہاں جہاں آرائی خود گردانید کہ رباعی

آں سرود کائنات و آل فخر بشر
جبریل ایس ز قرب آد دست بسر
خاک کف پاش سرمہ دیدہ جم
خاشاک سر اش افسر اسکندر

روانشوران و شخوار پند و ژرف نگہبان پایہ بلند پوشیدہ نمائند کہ چوں از بوقلوی روزگار و نیرنگی زمانہ ناہنجاب
بقدر شہادت اورنگ نشین بارگاہ شکوہ و تمکین ورہ نورد و شاہراہ علم و یقین کہ قطعہ

عالم و عامل و علامہ عصر
عارف کامل و فیاض زمان
ہم صدف ہمد و فلاطون زمن
شیخ ابوالفضل وزیر فاقان

ہو شریائے زمان و زمانیاں شد تیغ قضا زندگانی گسار آن برگزیدہ نفس و آفاق گشت عالم در چشم جہانیاں

تیرہ نمود و تجائے حیات دبر اہل معنی تنگ آمد۔ بیت

شہنشاہ جہاں رادر وفاتش دیدہ پُر نم شد
سکندر اشک حسرت ریخت کافلاطون ز عالمش
مخاوفات آں مہر نشین یار باش فضل و کمال کہ کار نامہ قضا و قدر و دستور اصل مدارج کماست پر انقدر

افتاده بود منکد عبدالقصد افضل مخموم و در اولادید آن اسطوئی اسکندر نش و راستی را بطه همیشه زادگی
 نسبت فرزند می دانستم و منظور نظر تربیت او بودم این گلدسته فرسنگ را دست آویزی شکرگف بهجت
 ادراک سعادت خود دانسته در فراسم آوردن آن کرسی برستم و در انتظام آن نظر تهمت برنگا شتم
 اگر چه من بیخ نشناس را چه یار که جرم قمر را پیرا من از کمان دوزم و بهشت را بگل خرز زهره آرایش
 دهم و خورشید را به شعل افروزم و نمائش ماه به سجخل کنم لیکن این پروگیان خیال و ابکار انکار را از
 کمال صیانت و ملاحظت بیش ازین طاقت مستوری ندیدم خواستم که جمال جهان آرای سنها را بر
 صاحبان سخن و طالبان این فن جبهه گر سازم و این عروس زیبا و فریده رعنا را مشا گلگی نموده
 بگردان معنی و انما نیم لاجرم هزار تکاپو می جستجوئی فقره فقره از هر جا بهم رسانیدیم و بیوشن آن
 دست را نگار بستم و دیده نکته بین را که خورده تماشائی عرائس منو نیست جلالتی و انفر بخیزم و عنوان
 هر یک را بقدر دریافت خود نگاشته سه قسم ساختم - نخستین - مکاتبات و ذرائع که از زبان حضرت
 شاهنشا ہی بملوک ایران و توران و امرائے عالیشان رفته کلب معانی سخنگر دانیده اند - دوم
 عرائض و خطوط که خود بحضرت فاقان زمان و خوانین بلند مکان نگارش فرمودند - سوم خطب و اختتام
 و انتخاب کتب و بیاض ها و نشرها و دیگر بعضی مطالب و مقاصد که در میر عبارت آورده اند و پنجمی
 را در فرصت اندک انتظام دادم و فردان بهره فراند و ختم و تاریخ تمامش بدینگونه از کشور
 عدم بشهرستان وجود جبهه گرا ختم و از نهانخانه ضمیر بر فراز پیدائی آوردم - و با عی
 این نسخه کز و علم و ادب نامی شد یک موج ز بحر طبع نهائی شد
 و رسالت نیک چو سر انجام گرفت تاریخ مکاتبات علامی شد
 سبحان اللہ این چه نازنینان هوش افزا اند که بر منصفه شهود جبهه گری را مستعد اند و در نفری را چالاک
 اما بند سخن را باید که از نظاره اینها دل را که خلوت کده پروگیان قدس است پیرایه نورانی
 پوشند و چشم را که تا بدان کارخ دماغ است از آفتاب جمال شان پر نور نگین رسانند امید که عواره این
 نو باوه هاسه گلشن دانش و نوپالان پس بنیش در همیشه بهار انصاف پرورش یافته بسر سبزی و شادابی
 فائز گردند -

خطاب گہبانِ خدیوِ حق پڑوہ عدالت گزرا شکوہ نیز سپرِ ظلِ الہی گوہرِ معدن
شاہنشاہی جلالِ لدین محمد اکبر بادشاہ غازی عبد اللہ خان اوبیک سید الملک

سپاسِ قدسی اساسِ مبدی را سزگاہِ عالم گوناگون را با چندین ایشون و فنون کہ بیاعت از صورت علیہ اوست
بہ نیروئی قدرتِ ابدی از ہنہا نخانہ بطون بہار گاہِ ظهور آورده طوائفِ انام را گاہ در قہرمان
فرمانروایان معنی کہ نفوسِ قدسیہ انبیاء و رسول علی نبینا و علیہم الصلوٰۃ والسلام اند کہ در
وحدتِ ارادگی منفرط ساختہ انتظام و التیام بخشید و گاہ در سطوتِ جلال مستد آریان صورت
کہ اساطین بارگاہِ جبروت اند۔ انسلک دادہ بوعدتِ قہری نظام کارگاہِ ظاہری را آرائش
داد پس جہان جہان نیایش بر روان قافلہ سالاران شاہراہ مقصود کہ سالکان مراحل موافقہ و نامرگان
مشاہد صورت را از ہامون ضلالت و بیابان اختلاف بدر الملک ابتدای ایتلاف آورده محمود العافیۃ و
مسعود العافیۃ بہ غلوت خانہ بقاشافتہ اند۔ با دو عالم عالم تائیدات علوی و توفیقات سماوی
قرین روزگار بزرگان والا نژاد کہ زمان حال را از شورش فتن و آشوب حوادث زمن نگاہ داشتہ
ہمگی حمت علیہ صرف آس دارند کہ جمہور انام را از متفق و مختلف در بساط امن و بسط عافیت داشتہ
در محور شی فراب آبد عالم صورت سے کوشند کہ او در ہنگام و فور نشاط و شمول انبساط کہ زمانہ را
سعادت بود و خاطر را بخت و گو تر بہت آبد کابل بشاہدہ و مطالعہ لہوہ مصفوت و صفحا و دیدیا بہر قدرت
و اصطفا کہ کار نامہ نگارستان یکتا دلی بود سرور و منشرح شد و بشما تم نورائے خلعت و ولاد و ادراج روحانی
بسط و ضیاء از شقائقِ مدائقِ مہانی و ریاضین مضامین و معانی آسما۔ تمام فیض انقسام روح طراوت
تازہ گرفت و دماغ فردوس اقسام ضمیر نہمارت بے اندازہ پذیرفت کہ و ریاض حجت و قراہت
قدیمی سرسبز گشت و اساس خلوص و وفاقی صمیمی استحکام یافت الحق این سنجیہ رضیہ کہ در
حقیقت ملاقات روحانی و مکالمہ زبانے ست سترت افزائے دل مشتاق و طرب پیرائے
ضمیر صافی ہمان تواند بود و مجاہدتِ صوری و مصاحبہ ظاہری را بدل عدم الابد
توان شمرد و آنکہ رقم پذیرجامہ مواخات شمامہ گردیدہ بود کہ تو کیمید مہانی صبح آصفیہ مناسیل
وفاق از جہانین استقام رود و ہندو کوہ فیما بین باشد سے بر منظر استحکام جلوہ نوید پیاست
کہ امری شریف تر در عالم کون و فساد نشاء تعلق غیر از تو دو و توافق نشان دادہ اند کہ انتظام سید

کائنات پائل منوط و مرطوب است و هرگاه این منق در طبقه سلاطین یا در گاه بهر وقت اندر ظهور آید
 بر آئینه شمر برکات و منبج حیات حال و مآل خواهد بود و الوف نفوس و مصروف ذی حیات در
 بهاد و عاقبت آرام خواهند یافت در اظهار مراسم مصالحت و ابراز لوازم معصومت بار بایستی
 باو سے شد که همگی بهمت حق طوبیت ما از مبادی انکشاف صبح سعادت برخلاف اکثر سے کوز
 فرمانروایان گذشته باصناف بنی نوع همواره بر منبج ایتلاف و ارتباط بوده و هرگاه که با یکی
 این دادی آن والا قدر شده باشند درین مرتبه چند از چند بر ذمت بهمت ما مراقبت این
 نسبت و مراعات این را بطه لازم است که بعد از این بهایم که حاکم ایران نظر بر سوابق معرفت و
 سوا لطف حقوق آشنائی داشته یادگار سلطان شاطرا فرستاده استعاضت نموده بود بموقف قبول
 نرسید و نیز شاه سرخ مرزا آرزو شده آن داشت که در کابل یا در گلشیر یا در سواد بجو بود تیره که از
 ولایت سردیس مست جاگیر داشته باشد ملاحظه مقرب جوار فرموده بکنس او با جابت مقرون نشد
 در عهد مملو جاگیر دادیم و نیز مرزایان قندهار را بدرگاه والا طلب داشته مراست آن دیار
 که از قدیم داخل ممالک محروسه است بملا زمان بابر سی تفویض یافت که مبادا جنود توران
 آل حدود را از منسوبات ایران اندیشیده قصد نمایند و نیز غلط عظیم در میان ولایت آن والا
 شکوه و ممالک محروسه واقع شود و نیز یکی از ادب باش بدینیت در کهستان بدخشان سرشورش برداشته
 مدعی آن باشد که فرزند شاه مرخ مرزا ام کوز مینداریان آن ناحیه یا او پستند هر چند مرخص
 فرستاده استمداد نمود توجه نفرمودیم تا آنکه اداره دشت ادبار شد از آنجا که پاس سخن ناگزین
 بهمت والا است چون تخمین حرف صلح در میان آمده دل چنان بمعنی گراید که شایان بزرگ
 کرده هائے ایزدی با شدائی الواقع اگر تحقیق آن سخنان دلاویز که قاصد و نامه گذارش نماید
 صورت بند ازین چه بهتر والا جانی مقرر باید ساخت تا در آن قرار نگاه بزم یک جیتی
 آراسته شود و بے میا نچی و غیره مقاصد دینی و دنیوی مطالب موردی و منوی به بیان متفق و
 طراز تحقیق روشن گردد و چنان بسبع همایوں رسید که جمعی از گلس طینتوں بودن ما را در حدود
 پنجاب دست آویز سخن ساخته آئینی که مخالف میانی دوستی باشد مذکور سے کرده اکتفا شای
 امر سے که در خلوت سراسے دل نباشد به پیش گاه زبان ظهور باید و آنچه بطراز تقریر
 و تحریر پیوند و عمل برخلاف آن رود با آنکه آب دیوار و سیر و شکار این دیار خوش آمده بود
 چنان بجا طرے رسد که بصوب دارالخلافت اگر نهضت فرماییم تا زبان ژاژ غایان

بستہ آید و آنکہ تحریری رفتہ بود کہ بہ نسبت شاہرخ مرزا ہماں خبار در خاطر است موجب
تامل شد کہ ہر گاہ در بواطن قدسیہ فرمانروایان والا شکوہ کہ مطایع انوار الہی و مظاہر اطوار
مصنوعت مصفا اند فبار کفنا دہسراں انطباع و استقرار سے پذیرد از سائر طبقات چگونہ قرار
گیرد علی الخصوص کہ نشاء آن خرد سالی و نادانی باشد چہ از لال مغوہ صغیح ہو گدود و از خود کا می کہ
مورد تقصیرات نسبت بایں دودمان والا شدہ بکافات آن سرگشتہ بادیہ عزبت شد چوں پناہ
ایں جانب آورد نقوش ندامت از ناحیہی حلل اولہد داشت درگزرا تیدہ شد و آنکہ ایمانی رفتہ
بود کہ التہ نمودن شاہرخ مرزا و فرزند ان محمد حکیم مرزا بایں آستان دولت از آثار محبت
آن نفاذہ دودمان مجدد التلاست چگونہ درو و این منتسان خاص بایں جانب آستان تصور
نمودہ آید و آنکہ بمقتضائے محبت و یگانگی تفصیل فتوحات رقم پذیر فائز اتحاد شدہ بعد از از انتہای
حسن نیت آن والا نژاد شمرده خوش وقت شدیم دآنکہ بمعہوب مولانا حسینی نگاشتہ گلکب محبت بود
کہ فرزند عزیز بموجب خرد سالی خواہشی چند کہ نہ در خور او باشد نمودہ است دل نگرانی دار حکمہ مبادا
خبار سی دزدان محبت نشستہ باشد و در استعداد آن تفصیلی رفتہ بود کہ تا مد پیشتر از درو و در
انتہائے راہ در آب فرزندت و مضمون معلوم نشد خاطر حق گزین ما از صنوح این واقعہ تا سف
داشت و رابطہ قرابت قدیم با ضوابط محبت جدیدہ بدانگونہ انتظام و انقیام نیافتہ است کہ
بالفرض چیزے سے بود خبار لال بردان معصا وقت نشیند۔ فرزند ان را با پدر ان حقیقی نازگونہ
سے باشد۔ خصوصاً پائل والا دستگاہ اگر با پدر ان مجازی نیز ایں معنی بظہور آید پیر دور بست
سعادت مند فرزند سے کہ رضاء جوشے پدر و جہمت او بود و در نگہبانی ایں سرشتہ نگاہ سے نماید
ہماں جلالت ہمو و شرافت موافق کہ بندیدہ ایلیماں کاروان مرثہ بعد از خری قرار یافتہ در خاطر حق
پند مرتسم و منتقش است و در رسم اسلام و آئین کرام از برائے القائے ارکان دوستے و یک
بیچتے عامر حقیقت گزینان فتوت منش را عشر پیشتر آن دانی دکانی است و آنکہ مرقوم بود کہ بعضی
یورشما بآمل احمد علی اتایق موقوف است بوضوح پیوست حقیقت برد و گردن او ہماں گزار
آن را بسع شریف رسیدہ باشد کہ بعد از خدمت ایں امر ناگزیر پیش آمد۔ نیک ذاتی و آگاہ دلی
بود اگر بہ محفل قدسی رسیدی با اسرار معصا وقت و عوامض موافقت از زبان راست گوئی او معلوم
آن والا گوہر سے شد ہر ارادہ کہ کنون صہیر صواب اندیش باشد از مکان توبہ بغفل آید و ندو
ہرگونہ معاصی کہ لازم نشاء دوستی بخاطر حقیقت طراز رسد ابلاغ نماید کہ در ان مساعی مشکوہ

لواعظ ظہور و ہنگام۔ بگذر الحمد کہ از عنفوان جلوس بر اورنگ فرمانروائی تا حال کہ سن عاشره است
 اترقن ثانی و اوائل انکشاف صبح اقبال و مبداء ابتسام بہار اجلال است ہیگی نیت حق اسما
 این نیا زمیند در گاہ الہی آنت کہ اغراض خود منظورند داشتہ ہموارہ درالقیام و انتظام جہانیاں
 کوشد و از میان این کردار سعادت پر تو مملکت وسیع ہندوستان کہ بر چندین فرمانروایان والا
 شکوہ انقسام یافتہ بود و در حیطہ تصرف و احاطہ اتنظار مادر آمد و طبقات انام کہ در جبال مزلقہ
 و قلع حصینہ و محال مشککہ تا رک استگبار و استجبار بر زمین اطاعت تیاوردہ راہ مخالفت سے
 سپردند بمقتضائے درستی نیت راہ اطاعت و ارادت مسلوک سے دارند و طوائف اناس را
 بایک دیگر با وجودت باین اوضاع و تحالف اطوار و رابطہ پیوند پدید آستند چوں سخن این
 دلاویز از نتایج درستی نیت و راستی گفتار و حسن اعمال تا باین جا کشید ناگزیر بدگر برنی از نعم الہی
 نہایش ایزدوستانش و او را بہ تقدیم رسانیدہ بزم یک جہتی را شاہدی آمود سے گرداند بر مرآت
 ضمیر کہ انطباع پذیر اشتراقات عالم تدسی است۔ نغنی و تعجب نماند کہ درینوالا کہ ورود مویکسب
 والا بصوب ممالک پنجاب اتفاق افتاد گاہ کہ چہ نختیں نظر بسیر و شکار این حدود بود اما تخیرو لایت
 دلکشائی کشمیر کہ تا این زمان قدم سلاطین روزگار در اں سرزمین کہ در استحکام و استحسان سہیم و
 عدیل ندارد و در نزہت و لطافت مزین المثل نظر گیان و شخوار پسندست زفتہ بود نیز مگر کو زبان
 بود کہ ہموارہ بیدائی حکام آل دیار بمساع قدسیہ سے رسیدہ بتامیلات سماوی بہادران بزرگ کیش
 خازنیاں شہامت اندیش در اندک فرصتی آل ملک را در احاطہ تصرف در آوردند۔ اگرچہ حکام آنجا
 در جنگ و جدال تعصیر نکردند۔ اما چون نیت حق اساس محض فیربود با حسن وجہ مقنوع شد و خود
 ہم در اں سرزمین فحشہ آئین کہ از عطیات مجددہ الہی بود رسیدہ شکہ پروردگار سجا آوردیم بو نیز چوں
 سیر و شکار کابل و گلگشت آل عشرت سرائے مانوس طبعی بود تا اقصائے کوہستان کشمیر و تبت سیر نمودہ
 و نوادران بکارستان صنع الہی را بچشم عبرت بین نظارہ کردہ از راہ ولایت بگلی و دستور کہ از تقاضایم
 جبال و تراکم گریوہ و مفاک بجدیست کہ انکار آسمان سیر و اوہام بلندی پیمای عبور ازاں طریق نامک
 دشوار سے داند۔ جریدہ بعرضہ دلنشین کابل رسیدہ شد و نیز از مکنونات خاطر حق پرست آن بود کہ حاکم محضہ
 را کہ غریبی مملکت روز افزوں بر ساحل دریائے شور است و بر زیرستان آن مرز بوم راہ عدلت
 نے سپرد نختیں نصائح ہوش افزاء فرمودہ بشاہراہ فرمان برداری رہنوں گردو اگر از نامساعدی
 بخت گوش نصیحت نبوش نداشتہ باشد آل ولایت را کہ مملکتی است وسیع و ولایتیست آبادان

بریکے از داد گردان فرمان پذیر سپرده آید۔ چوں عقل صلاح اندیش و دیده دور بین و گوش شنوا
 نداشت کہ داستان موغلت را آن نہ انگاشته از بادہ خود کامی سررشته ہوشمند سی سخت لشکر سے
 شائستہ بدان ناصحت فرستادیم و تا قریب دو سال بہادران اخلاص مند در ہر گونہ قطرہ و تردد اہتمام نمودہ
 ہر در و ریادہ در صحرا اقسام جنگ و جدل کردند چوں ہمگی نیت حق پذیر بر ناصحت عالمیان بود ہمہ جاہل
 و فیروز مندی قرین حال فرزندہ مالک آل گروہ عقیدت منش گشت و از آنجا کہ آئین قدیم است کہ کار معاملہ
 نشان کونتاہ بین تباہ گروہ حاکم آبخارا شکست بر شکست افتاد و چوں در نہاد او مایہ سعادت بود بہر ہزار
 و پیمان اولیائے دولت و رآمد و تمامی آن ملک و وسیع و قلاع آن دیار داخل ممالک محروسہ شد و با نیک چین
 جنگ و جدل کردہ بود۔ و بعد ازاں کہ بخدمت مشرف شد از ناصحیہ احوال او نقوش سعادت مندی فرا گرفتہ باز
 آن ملک را کہ بھنگ عظیم بدست آدہ بود با و مکرمت نمودیم و نیز از مطویات ضمیر صواب اندیش تنبیہ و تادیب
 افغانان و فوش سیرت بہائیم سریرت کہ از سور و بلخ بیش بودند و در جبال حصینہ سواد سجود تیراہ مسکن
 ساختہ ہموارہ متعرض قوافل راہ توران سے شدند آن نیز بمقتضائے عدالت صورت شائستہ
 پذیرفت اکثری حلقہ اطاعت و انقیاد بگوش ہوش کشیدند و گروہ سے ازاں قطع الطریق کہ بخار
 شقادت و انحراف در دماغ آہنہا پیچیدہ بود۔ پانچمال پیلان کہ ہنہب شدند و بسیاری
 بجال سطوت قہر الہی اسیر شدہ بفروخت رفتند و نیز از مکتوبات بطون حقیقت شیون صلاح
 و افلاح بلوچان بد نہاد بود کہ پیوستہ در خوف و رجائے انحراف و اطاعت مانده۔ ہر بابہ
 پیمایان ایران راہ سے گرفتند و بغیرا تمنا نام نہادہ اکثر سے بندہا کے خدا را بے برگ و بے
 مایہ سے ساختند۔ آل ہم بدستور دلپسند نقش بست و ہر گونہ صورت و لہیزیر کہ در سبھل ضمیر مخفی
 بود۔ خوشتر ازاں بر منصب ظہور جلوه نما شد و از برکات نیک نیتی بانکہ رایات اقبال در پنجاب
 بود۔ سلطان مظفر گجراتی کہ با پہل ہزار کس دم سخت میزد۔ بسی مجاہدان نصرت مند گرفتار آید
 ۔ جمیع سرکشان و گردن فرازان آن دیار ز نہار خواستہ فاشیہ نراج بردوش کشیدند و از بدائع سرباز
 آنگہ در ہنگام آوردن او بعبہ خلافت خود را خود گشت و ہمانا مسلمات چنان بود کہ خاطر ہرگزین بر شتن
 آدمی دیدم بیان ربانی ملاحظہ تمام دارد و غالب آن بود کہ چوں در پیش گاہ نظر سے آوردند۔ سلامت
 سے ماند و نیز بہ تمام مبارزان پیکار طلب سو منات مشہور بچو نہ گدھ و سائر ولایت سورت کہ جزب
 ردیہ بر سر عمل دریا سے عمان ست در تصرف و آمد و نیز بر بیان الملک برادر نظام الملک کہ معظم
 ولایت دکن داشت و از حوادث روزگار پناہ باین جانب آوردہ بود مادامیکہ خبر سعادت آل

بلکہ بمساح حق نبوت سے رسید۔ اور ابوعاطف جلیلہ شمال فرمودہ تفسیر و کن را موقوف داشتہ بودیم چون خبر طغیان و ستم رسیدگی رعایا رسید امرائے ولایت مالوہ و خاندیس حکیم والا را کابہ بند شدہ برہان الملک را حکومت آں ولایت دادہ سعادت نمودند چون کہ تاہ حوصلہ بود تائب بادہ مردم آزمائی نیارودہ دم استقلال زدگی از اں جا کہ برسکب ناسپاسی شش نقن استیصال خویش نمودن است۔ در اندک زمانی اثر سے از و از فرزندان او نماند و سران آں دیار یکے از سوبان آں سلسلہ را برداشتہ نحوٹ آراٹے شدند۔ بتائیدات ایزدی عا کہ ظفر از سپہر گردگی عزیزہ تائیدہ اقبال قرۃ با مرۃ دولت و اجلال فرزند سعادت مند سلطان مراد از نصت فرمودیم کہ بسیار سے آں ملک و وسیع را کہ ہندوستان و دیگر است در حوزہ تعریف در آردند و نیز فرآ زمایان حقیقت مند و واقعات بلاد شرقیہ ولایت وسیع اوڈیسہ کہ متصل ہدیائے شود است تفسیر نمودند و چندین ہزار سپاہی اماں یافتہ در سک ملازمان عقبہ خلافت در آمدند چون تعداد نماٹے ایزدی داستان دراز ست برائے انبساط خاطر آں عظمت دستگاہ بہمین قدر بستنودہ بردیاجہ اعلان میگا رد کہ چوں مولانا حسین بہ ملازمت استعار یافتہ در آں نزدیکی بکار برد ازل اشغال سلطنت اشارت شد کہ ہندو سی نصت از زانی دار نمودیں اثنا چندی از و اثر گوئی بخت در عرصہ دل نشین کشمیر آغاز یافتہ و نمودہ ہا دولت خدا و دم محافظت و سزا زعت زدند۔ سو کہ اقبال با جمعی از مقرران بساط عشرت بر رسم شکار بد آمد برضا ہر قدرت ایزدی چشم جبرت بین کشودہ بود کہ آں شورش سموع شد با وجود طغیان باد و باران یہ طریق ایضا متوجہ شدیم۔ بیشتر ازل کہ غازیان نصرت مند قطع کر یوہ ہانمودہ ہاں ملک در آید بعضے از سعادت اندوزان حقیقت مند کہ بہ حسب ضرورت در اں طوفان بے تمیزی افتادہ بودند قابویان تہ سر سر گردہ آہنآ آوردند۔ چوں مو اکب اجلال نزدیک شدہ بود۔ مجدد آ بان باغستان بجزراں عبور افتادہ و براں گل زمین فیض بخش استناد صورتی و معنوی نمودن فرستادن ایچی و توفیق ماند چوں رایات ہمالیوں مراجعت نمودد را نشانے راہ خبر واقعہ مولانا حسین رسید کہ ہا بتکائے امتلااد گذشت موجب مزید تاسف گشت بنابر اں بعضے سخنان بخت افزا بسلاۃ الاولیاء العظام و خلاصۃ الامصیاء الکرام فرجاہ اشرف کہ از ندیمان ایں دودمان والا است گفتہ فرستادہ شد تا ہمہ حقیقت حال را مشہود نمیرا نورگہ داند ہمہ بین ردابط عہود و موافق کہ بوسائل رسل و رسائل تنصیص و ترمیص یافتہ بود کہ در ترصد از جلائل مآثر بخت و یگانگی آنکہ پوستہ بجزد ہاٹے مسرت افزا احد لیتہ باطن را طراوت بخشید مجدد اللہ غافل او زبک رقمہ از دیاد و استخادم رقوم شد۔ رابطہ خلعت و صفا

واسطہ محبت و ولایت یعنی کلام معنائات پیام موالیت التیام کہ در مطاوی رقیقہ کریمہ دفحی و سی
نیمقہ اینقہ عالی مرتبت و معالی منقبت سلطنت و اہبت پناہ رفعت و شوکت دستگاہ فارس مہنبار
شہامت و ایالت مرتقی مدارج نصفت و عدالت نقادہ دوومان عز و علا عنادہ خاندان مجدد
اعتلا مطرح اشعہ بولاق الہی عجلی انوار شوارق آگاہی مشیر ارکان شجاعت و حمت موسس

نیان بسالت و عظمت مند نشین محفل عز و اقبال مدد آرائے بارگاہ جہاہ دجلال انور عین مہارسی
الفطرۃ بمعالی الہم المخص بمیا من الفوذ سبحان اللہم - قطعہ
گوہر از بے گلیں دین عبد اللہ خان
آنگہ تیغش برده از آئینہ ظہیر اللہ
اشہب اورا بر میدان تہود کار شیر
ادہم اورا بدریلے وفا کام ہندگ

لازالت امکان مجتہ مشیہ بالادام و دعائم دولۃ موسستہ بحسن الانتظام مندین و مندین بود و
نسبت قرابت و محبت سابقہ را تاکید و تشیدی و قواعد صداقت ہمیشہ را تمہیدی رفتہ بود بہ ظهور
پیوستہ مورث صفائے خاطر و شجر انجلائے باطن و ظاہر شد۔ میانیک جہتی و یگانگی استحکام پذیرفت
و قوام دوستی و یکتالی انتظام گرفت بر مراتب ضمیر انور و خاطر ضیائے کثر کہ از اشارات عالم قدس و
الہامات عالم انس الطباع سے پذیرد۔ مخفی و بختب نما نہ کہ از ابتدائے جلوس برادر نگ جہا نمانے

تا حال کہ مبادئی قرن ثانی است۔ بر مساعدت از نیک ازلی و معاونت تا نیک سادی و در خاطر حق پرست
چنان جلوہ نمائش دادہ کہ مقصود از سلطنت و فرماندائی و اہبت و کشور کشائی تقدیم مراسم شانی و اقدام
بر لوازم پاسانی است۔ نہ جمع مال و منال کردن و در حفظ نفسانے و مستحذات جسمانی فرو رفتن
ہذا طریق سلوک و سلوک طریق این نیاز مند در گاہ الہی بادوست و دشمن و خویش و بیخود بفر
از ہارات و مہاسات و معاطفت و مہاسات امری دیگر نبودہ و ہوارہ خاطر و ترفیہ احوال و آسودگی

اوضاع عموم خلایق و جہود انام مصروف است و عنان توجہ باطن باین مقصد بند و مطلب ا۔ چند
معطوف حق جل و علی شاہد است و کفخی باللہ تہید کہ تفتح ممالک ہندوستان کہ مساحان بر بل سکون و
سیاحان گوہ و ہامون سواد اعظم و چہارد انگ عالم تشخیص کردہ اند و از نہ طرف بدریائے محیط اتصال
دارد و بقتضائے ہوا ہوس نبودہ است بل پیش نہاد ہمت غیر از رعایت مہونان و حمایت مظلومان
امرے دیگر منظور نگشتہ و ازین است۔ کہ روی ہمت جمایوں بہر جا کہ آورد و ات و اقبال

بوزنم استقبال پیش آعدہ ہمان عزیمت مبارک بہر جا کہ معطوف داشت۔ نچ و نصرت
بطریق استعجال اقبال نمود۔ بر گاہ کہ شیمہ قویمہ و سچہ مر ضیہ ما با سائر عباد اللہ چنین باشد

بلکہ سلطنت کے از عمدہ تائید یافتگان دربار کبریائے الہی اندر معہذا ردا بط آشنائی جا نہیں وصول
 محبت فیما بین تحقیق و ممکن است و قرابت قریبہ سابقہ ضمیمہ نسبت لاحقہ شدہ باشد۔ و بر
 ہوشندان حق شناس ظاہر است کہ یکے اذین ردا بط در التیام محبت و ولا کانی است۔
 تکلیف کہ این ہمہ دواعی جمع شدہ باشد۔ نیز از دوستی و یک جہتی منظور نظر حق بن حقیقت آئین نخواستہ
 بود و پیدا است کہ میامن و برکات این موافقت و موالات و وسیلہ انتظام احوال عالم و عالمیان
 و نظام ادنیاج جهان و جہانیاں خواہد شد۔ ایما نیکہ در وادعی موانع ارسال رسل و رسائل مرقوم
 شدہ بود۔ ہر چند در نظر عقل دور بین سخن دران باب ناگردن ترحیح بر سخن گردن داشت۔ اما
 انماض ازال وادی و در رنگ تطویل کلام دران مقام ملامت مند اشته باین قطعہ کہ از اجلہ و
 اکابر دین منقول است اکتفا نمود۔ قطعہ

قِيلَ إِنَّ الرَّسُولَ قَدْ كَهَنَّا
 مِنْ لِسَانِ الْوَرَىٰ فَكَيْفَ آفَا

قِيلَ إِنَّ الْأَلَةَ ذُو وَوَلَدٍ
 مَا بَجَا اللَّهُ وَالرَّسُولَ مَعَا

الحمد لله کہ از بدو انکشاف صبح ایجاد و تکوین و ظهور شفقہ نیز سلطنت سعادت قرین ہواہ
 مطح نظر منبع تویم ملت و دین مسک مستقیم حق و یقین بودہ لاجرم بموجب الملک والذین
 توامان ارتقا سے مدارج سلطنت ہمایون و اعتلا سے اعلام دولت روز افروز کمال
 دینداری مارا دلیلہ قاطع و محقق ساطع است۔ اللہ تعالیٰ ہنگامان رادہ مرغیات خویش
 را نسخ دم و ثابت قدم دارد و چوں جوامع ہم سلاطین عدالت انتما کہ صد نشینان اراٹک
 اعتلا اند آست کہ کافہ فخلان و جہور بر ایا کہ بدائع و دائع حضرت صدیت اند در جہا و امن و
 امان بودہ در لوازم سادات الہی و مراسم معاش خیر خواہی جہد بلیغ نمایند بنا بر آن دریں
 مدت در تنسیق و انتظام این ممالک وسیع و فرج کہ مقرر چندین سلاطین عالی مقدار و
 حکام ذوال اقتدار بود سعی سے نمود و بر عنایت ایزدی کہ شامل حال ایں نیا ز منہ
 در گاہ الہی بودہ از سرانجام ہم ایں مالک فراخ کلی دست داد۔ اکنہ و مجال کہ از
 زمان طلوع نیز اسلام الی ہذا الایام حوافر ضولی سلاطین کشور کش و لمعات سیو فی
 خواقین فرمانروا پیرامون آل مگر دیدہ بود۔ مسکن و موطن اہل ایمان شد و کنہ قیس و
 سعادت اہل کفر و فذلان مسجداحت و مشاعر عبادت ارباب ایقان گردید۔ المنة لله تقدس
 و تعالیٰ آسچناں کہ دل سے خواست۔ انتظام و التیام یافت و حسب المدعا سامان و

سر انجام پذیرفت جمیع سرداران و گردن کشان از جنوں ہنود و غیر ہم حلقہ اطاعت
 بگوش اعتقاد کشیدہ داخل عساکر نصرت مآثر شدند و طوائف انام را با ہم ارتباط و انضباط
 تمام دست داد و مانیز بہ مصداق احسن کما احسن اللہ ایک ہنگی توجہ بہ تمہید قواعد رفت
 و تائیس مہائی نصفت و اشاعت انوار عاطفت مبذول داشتہ حدائق امانی و آمال ایشان
 را از رشحات سحاب مکرمت و احسان و قطرات فضل و امتنان تازہ و سرسبزے داریم و پیش ہنہاد
 ہمت خاطر فیاض آل بودہ است کہ چوں ازین جہات فراخ کلی دست ہدیہ بیدرقہ عنایت آہی ہدایت ازلی
 کفار فرنگ کہ در جزائر در پائے شود آمدہ سریشور انگیزی بر آوردہ اند و دست تعدی بر اثر ان صرین
 شریفین زاد ہما اللہ شرفاً و راز کردہ و جمعی کثیر انہوہ گشتہ سنگ راہ را ترو تا جرح شدہ اند خود بہ توفیق ازین
 متوجہ شدہ آل راہ را از خار و نفس پاک سازو۔ لیکن چوں شنیدہ سے شود کہ بعضے از امرائے عراق
 نسبت بوالی خود در مقام بے اخلاصی شدہ از غزوہ و تقاضای حین عقیدت کہ باعث ارتقائے ایشان
 بہ مراتب علیہ بود عدول نمودہ بعضے بے انما میہا کردہ اند و خاطر خنی شناس سے گذشت کہ یکے از
 فرزندان کامگار نامدار کہ بار تہ سعادت از نا صیہ حال ایشان روشن و آثار رشد از زامحیط طبع
 اقبال شان برین است۔ بدان جانب تعیین فرمائیم و تا خاطر از مواعدت آنہا جمع نشود۔
 بہ امر سے دیگر متوجہ نشویم۔ الحال کہ سلطان روم ہود و موافق جدید خود را کان کمہین انگاشتہ
 نظر بضعف صوری والی عراق کردہ بدفغات افواج فرستادہ اند۔ قطع نظر از آنکہ از شاہراہ سنت و جہت
 انحراف ورزیدہ اند بعض انتساب نبوت بچاندان نبوت خود متوجہ شدہ معادنت فرمائیم۔ سیماک تعارف
 اسلاف منظور باشد۔ علی الخصوص درین وقت کہ مسعود سے شود۔ کہ فرمانروائے ایران علی قلی سلطان ہمدان
 او علی را با تحف ہدیہا بالتماس کمک و مدد روانہ کردہ است۔ برہمت علی نہت ما واجب و لازم است
 کہ عنان عزیمت بصوب عراق و خراسان منعطف شود۔ بخاطر چنان سے رسد کہ چوں رابطہ محبت و نسبت
 باں قرابت پناہ سلطنت دستگاہ از قدیم الایام ست و تجدید از فرستادن مکتوب محبت اسلوب مستحب
 سیادت و تقابیت پناہ میر تریش شواہد و داد و قواعد اتحاد استحکام گرفتہ است دران زمان کہ حدود خراسان
 مخیم سروقات اقبال و مضرب خیام عز و جلال گردد۔ آل سلطنت پناہ نیز از ولایت خود متوجہ شدہ۔
 باں حدود تشریف شریف ارزانی دارند۔ تا آل سرزمین صحیح اہم بحرین عز و علا و مطلع السعدین محمد
 وہبا گردد و بالمشافہہ بوساطت قاصد و پیغام اساس محبت و یگانگی مستحکم تر ساختہ۔ بعضے سخنان
 دلآویز و اسرار حقیقت آمیز کہ مخزون و کمنون خاطر است و شرح خدا شناسی و حق پرستی کہ بقدر استعداد

بافاصت فیاض علی الاطلاق دریافتہ است۔ مذکور مجلس انس سازو۔ وازنفاٹس عقائق الہی وشرائف
 وفاق آگہی کہ بر خاطر عاظر آن اہبت دستگاہ پر تو انداختہ باشد۔ نیز استماع نماید کہ خلاصہ زندگانی
 وزبہ کامرانی صحبت اشباح انسانی و موانست اجسام روحانی است۔ تکلیف کہ این معنی
 در میان دو برگزیدہ خدا و دو نظر کردہ بارگاہ کبریا متحقق شد۔ ہر آئینہ این معنی باعث شمول فیض
 و عموم فضل خواهد بود و در آن زمان کہ بہ عنایت الہی این آرزو بہ وقوع آمد۔ چوں ہست منظور ان
 الہی و سرفراز کردہ ہائے خدا بترحمین رضائے حق تعالی است نہ استحصال نام و تسلط بر افراد
 انام۔ بنا بر این مرکوزہ خاطر حق جو آن است و امید کہ مطلب و مقصد ایشان نیز آں باشد۔ کہ
 در یکے کہ حق شناسی و حق طلبی بیشتر باشد آں دیگر سے استرضائے خاطر اورا لازم دانستہ۔ دہ مقام
 کمال یک جہتی بودہ از صلاح او در گذرد و الحال کہ نسبت یگانگی و اتفاق بر عالمیان ظاہر و آشکارا
 شدہ است۔ در بارہ امداد و کمک حکم عراق و فراسان آنچه صلاح دید ما و شما خواهد بود۔ از مکتب
 بطون بہ عالم ظہور خواهد آمد و منذر تی کہ در باب قضیہ فرزند شاہ سرح مرزا فرزدہ کلک بحت نگار شدہ
 بود۔ سخن خاطر انصاف گزین افتاد۔ الحق کہ مشارالیه بواسطہ خورد سالہا و خود پندہا از رنگد ر کم
 فطرتی و بد معاہتی منشاء چندین امور نالائق گردیدہ بود کہ ہر کدام از آہنہا با افزادہ مستحق آں بودہ کہ
 کار او بایں درجہ رسیدہ اولاً بواسطہ اغوائے بعضے کوتہ بینان از لوازم اطاعت و مراسم عبودیت
 ما بسیار تساہل نمود و ثانیاً باں عظمت دستگاہ کہ قطع نظر از مواد مودت و قرابت کہ میان ما و آں نسبت
 دستگاہ واقع است۔ از روئے حالت در تبت طرف نسبت نمی تواند شد۔ بلے او با نہ پیش آمد
 ثالثاً بجز بزرگواری خود کہ چندین حقوق دینی و دنیوی بر ذمہ او داشت آنچنان سلوک نمود۔ ہر تہیبی
 کہ نسبت با واقع شد از قسم القائے ربانی و الہام یزدانی بود۔ الحال چوں شاہ سرح مرزا
 از خواب غفلت بیدار و از مستی غرور ہشیار شدہ التجا و اعتہمام بہ عروہ و ثقائے عاطفت ما نمود۔
 نیز ازال کہ بہ تقدمات و تملقات عزائم و بخشیم امسے دیگر منظور نے گردد و مامول از مراسم
 مودت و قرابت آں عظمت دستگاہ نیز آں است۔ کہ از زلات اقدام او اخص نمایند و بخت
 تشید مبانی محبت و استحکام قواعد مودت افادت و حکمت پناہ زبہ مقربان ہو نخواہد و عمدہ
 محرمان کار آگاہ حکیم بہرام را کہ مخلص راست گفتار و مرید درست کردار است و از ابتدائے
 ملازمت ملازم بساط قرب بودہ دوری اورا بیچ وجہ تجویز نگردہ بودیم۔ برسیم رسالت فرستادیم
 چوں در ملازمت ما اورا آں نسبت شتہ حقست کہ دعویات را بلے واسطہ دیگر سے بموقف عرض

سے رساند۔ اگر در مجلس شریف ایشاں ہمیں اسلوب مرعی باشد۔ گویا فیما بین مکالمہ ہے واسطہ
نویا بود و بخت پرستش و اربع غفران پناہ رضوان دستگاہ اسکندر خاں اتار اللہ بر ما نہ سیادت
ناب نقابت نصاب میر صدر جہاں را کہ از اعظم سادات کبار واجد القیاسے اس دیار است
مقرر کردہ بودیم و بواسطہ بعضے امور در تیر تراخی افتادہ بود۔ دریں ولابہ رفاقت حکمت پناہ مشا را لیبہ
فرستادیم و انمود جی از تحف و ہدا یا بہ تحویل عمدۃ الخواص محمد علی بموجب تفصیل علیحدہ ارسال نمودیم
باید کہ بمقتضائے فرمائے تہاد و استیلا پو عمل فرمودہ ہموارہ از طریقین طریق ارسال رسل و تحاف
تحف مسلوک باشند و از فرمان طلب داشتن و فرستادن کہوتران پرسی پرواز آمدن حبیب عشقبار
طائر ذی بال شوق در انتعاش و اہتر از آمدہ۔ استشمام شمام ہم یک جہتی و وداد نمود۔ اگر توجہ بایں
مشقی پرند ہا کہ در نظر اولی از ہوا و لعب بیش سے نماید و لیکن در نظر ثانوی چرخ و بازی آہنہا یا داز
نسبت شوقی و مناسبت ذوقی ارباب و بعد امید بہ موجب توجہ بمبادا سے شود و گرنہ حضرت واجب
تعدائے بر سر ائمہ نما آگاہ است کہ اشتغال صوری احیاناً بہ امثال ایں امور بر کمال توجہ بمبادا جلیانی
بیش نیست و بجز وبال و پر ظاہری اکتفا سے خاطر حق اندیش نہ امید کہ ہموارہ بار سال شرافت صحائف
محبت و جلالی رسائل مودتہ تحریر یک سلاسل اخلاص و تاسیس مہانی اختصاص نمایند۔

نامہ بر حرف اختصاص تمام کردہ شد و السلام والا کرام
شعشع

بہ عبد اللہ خان اوزبک سپہدار ملک ان جواب

استشمام گلستہ بہارستان یکتا دلی و یگانگی و استطلاع کارنامہ نگارستان دور بینی و
فرزانگی کہ آراستہ نخل بندان بوستان سرائے آشنائی و نگاشتہ نقش پیوندان نگارخانہ دل افروزی
و دلکشا ایں اس و الادودمان نجمہ حاندان گوہر انزائے افسرد اورنگ پردہ کشائے چہرہ دانش و
فرہنگ صدر نشین ایوان شہریاری چابک خرام چنگاہ سپہداری سپہ سالار نبرد گاہ و لادوسی و
دلیبری شہسوار جولا نگاہ شیر مردی و شیر قدیو کامگار کشور داد گسری نو آئین نابد بہ جہان دانش پردہ
فوزندہ چراغ خانی فوزندہ پتر کیانی بود۔ در خوشترین ہنگامیکہ کوس نوروزی آواز نہ جہاں افروزی
در گنبد شیکوں بلند ساخته و تیر انظم علیہ بخش عالم یعنی آفتاب جہاں تاب کہ سلطان چہار بانش ایام و

قہرمان ہفت اقلیم عناصر و اجرام است - سایہ فرحتی و فرخندگی بر تارکک جزو کل انداختہ بود - و بار
 بہاری روح نباتی در کلبہ نورسان شہرستان آب و گل دمیدہ و ابر آواز سے پائے نور سیدگان
 لشکر بہار را از گدراہ شست و شودادہ پیرایہ خوش دلی و خرمی و سرمایہ دلکشائی و شادمانی شد - بنیاد
 دوستی از سر نو بندی گرفت و آئین یکتا دلی تازہ ارجمندی یافت - سخنان دلاویز از دوستی و خوشی
 و یگانگی و نیک اندیشی کہ بخاتمہ عنبریں شمارہ نگارش یافتہ بود وہ کلک گوہرین سلک گزارش
 پذیرفتہ بوصفح پیوست - بردل دانش پسند و دیدہ آسمان پیوند کہ گنجینہ راز خداوندی و آئینہ
 چہرہ ہوشمندی است - پوشیدہ نخواستہ بود کہ این نیازمند در گاہ بے نیاز دریں سی سال کہ از نیردے
 آسمانے بہ تخت کامرانی رسیدہ ہمیشہ پیش دید دانش و پیش آں داشتہ کہ این ہمہ جہا نگیرے و فرزندانی
 و تیغ گزارسی و کشور کشائی برائے بجاء آوردن گیر و وار شہانے و سرکردن کار و بار پاسبانے است
 نہ گرد آوردن گنجھائے زرد و سیم و آراستن تخت و دیہیم و پابگل ماندن در خواہشہائے ناپائدار
 و سرفرو بردن در گر بیان آرزو ہائے ناستوار - چنانچہ ہمیشہ با دوست و دشمن و خویش و بیگانہ
 جز نیکی و نیک خواہی چیزے دیگر و دل نبودہ و ہموارہ آسودگی جہانیاں از خورد و بزرگ و ہربانی با مردم
 روزگار از نزدیک و دور کوشش سے نمود - خدا آگاہ است کہ پاک ساختن چہار دانگ ہندستان
 دُخس و خاشاک رفتن ازین بوستان کہ از سہ پہلو بدریائے شور پیوستہ است از سر خود خواہی
 و خود کامی نبودہ و پیش نہاد آرزو و چیز نوازش خاک ران و گزارش ستمگاران نشدہ و
 ازین نیت بہر سو کہ رو آوردہ کار ہائے دشوار باسانی کشائش یافتہ و چہرہ آرزو از پردہ امید
 بجزئی نمائش پذیرفتہ ہر گاہ کہ شیموہ فرخندہ ما با دیگر بندہ ہائے خدا چنین باشد - یاں والا دو مان
 کہ زبرگ باریا ننگان در گاہ خداوندی اند و بایں معنی پیوند دوستی قدیمی و خوشی تزدیکے
 در میان باشد بہ ہوشندان خردہ میں ہویدا است کہ یکے ازینہا در یگانگی و یک دلی بسند است -
 ہر گاہ ایں ہمہ یکجا شدہ باشد پیدا است کہ جز یگانگی در میان نخواہد بود ایں یگانگی و یک دلی
 سرمایہ آبادانی جہاں و پیوند جہانیاں خواہد شد و آنکہ در دیر فرستادن نامہ ہائے گرامی و عدم
 اظہار لوازم دوستی ایما سے از مواعظ غریبہ رفتہ بود - همچنان در پردہ کتمان پوشیدہ و پنهان ماند
 چہرہ دل نگارانی ایشاں از دشمنان و گیر و دار نبرد با سرکشان روزگار چوں بریں خواہد داشت
 و گفتگو سے چندے از سخن سازان بیباک و تہہ کاران کج نہاد - نظم

بمخردے چند ز خود بے خبر
 عیب پسندند بد غم ہنر

دود شوندا رہد ما غی رسند باد شوندا از پیرا غی رسند

کہ از تیرگی دروں و کوتاہی در یافت دریں جا ساخته بودند و گروہے از سادہ دلائل مسجدان را
 کوگردان کردہ - سخنان ناشائستہ بفرآکب این کس بستہ اند خود چہ گنجائش این معنی داشته
 باشد چہ دروغ بے فروغ این گروہ بے سرانجام بر مردے کہ اندک بر تو دریا رفت دارند
 پیدا است آں والا دودمان کہ برگزیدہ درگاہ خداوندی اند و در اندیشی و باریک بینی ایشان
 بر ہمہ روشن چہ گنجائش داشته باشد کہ گوش ہوش بریں سخنان ناسزا انداختہ از نامتہ و پیغام دوستی
 باز ایستند و اگر چندے از رانندہ ہائے درگاہ و در ماندہ ہائے گمراہ از ہندوستان آزرده دل
 رفتہ باشند و براہ سالوسی در آمدہ دروغ را راست دانمودہ خواهند کہ راہ سخن یا بند و خواہش
 و ہم زدنی کنند و براں شوند کہ گروہی برداسن دوستی نشیند و سرچشمہ بیگانگی بجا شاک بیگانگی اپنا
 شود - سزاوار دوستی آں بود کہ ایلیچان دانا فرستادہ مغز سخن مے شگفتند - و از نہ کار آگاہ مے
 شدند - غمراہ خواستہ باشد اگر بوے از سخنان دور از کار مے یافتند - روش دوستی آں بود کہ دانش
 سنجیدہ را فرستادہ از چگونگی آں مے پریدند - بارے گذشتہ آنچه گذشتہ اکنون چوں لایہ زار
 دوستی بتازگی خرم و سرسبز شدہ دل بغیش براں شد کہ اندکے سرگذشتہا مے پیشین نگاشتہ تمامہ
 راز سازد - پوشیدہ نماند کہ از تیرین کتاب و سنت بر ساحت ضمیمہ گاہاں تافتہ و بہ شہادت
 نظر دقیق و اشارت ارباب کشف و تحقیق اعتقاد یافتہ و بالجمہد با تفاق اہل ملل و سخن مقرر شدہ
 آن ست کہ عمدہ در موجبات شرف رتبت و رفعت منزلت نوع گرامی انسان کہ تلاش
 اقبالش بہ توقع و یقین فعلی ہم علی اکثر من خلقنا زمین است - گوہر شب چراغ عقل است کہ
 شناخت خداوندی با و وابستہ است و در یافت کار گاہ آفرینش با و باز پیوستہ و با تفاق اصحاب
 نقل و ارباب عقل نوریست این گوہر شب تاب را بادشاہان بزرگ منش و شہنشاہان والا
 نژاد از ہمہ روشن تر دارند و دانشوری تا جہاران بخت بلند و بختیاران دانش پسند از ہمہ بیشتر
 است - چہ ہر گاہ کہ در کار فائز آفرینش ہر کس را فرا خور احتیاج و استعداد دانش مے دادہ
 باشد ہر آئینہ این طائفہ علیہ ہمیزید ہم و ذکا موصوف خواهند بود - اکنون کہ دانش پناہ و پیش
 دستگاہ مولانا مرزا جان سرآمد دانشمندان نامدار و بیگانہ اوستادان روزگار و از اکابر
 علمائے دین و اعظم اصحاب یقین است - ہر چند بادشاہان دانشور را ہم نشینی بایں نوع مردم
 مے باید - اما پیدا است جائیکہ خرد دور بین و دانش خدا آفرین آں عظمت دستگاہ خواہد

رسید۔ ہم افادت پناہ مذکور یاد نشو اہد رسید وچوں بر فطرت صاحبان این دریکتا لازم
است کہ این یا قوت بے بہا و فیروزہ خاتم کبریٰ را معطل نگذارند و ہوارہ درسا لک
معاشر و معاد استعانت و استمداد از و طلبند خصوصاً در وقت صحبت با خواندہ ہائے
سیاہ دل و سیاہ کاران نیرو درون کہ از برائے خواہش جاہ و زبردستی و خودی و خود پرستی
چشم بر کاغذ دوختہ اند۔ و فرمایند آسمانی و نامر جاودانی را کہ فرستادہ خدا در سانیہ پے پیغمبر
است۔ از شاہرہ گردانیدہ برنگ و دیگر وامی نمایند و مجملات نصوح راتادیات و تسمیات
نمودہ سے خواہند کہ در زمانہ وائی و کارگذاری شریک پادشاہی باشند ازین رہگذر دل
دانش گزین ہوارہ در تحصیل مرفعیات الہی سے باشد۔ چوں اختلافات بسیار در ہر باب بسع
ہمایون سے رسد۔ در مطالب علمی و عملی طلب دلائل و براہین سے نماید و ہوارہ استکشاف
غوامض مسائل دین و تنقیح مقاصد مجتہدین مستنباط عقائد سلف و ماخذ اقاویل خلف و تفحص مواد
خلاف و تصحیح مواقع اختلاف و منشاء خلافی کہ درین یک ہزار سال میان علماء امت متنازع
فیہ بود۔ چنانچہ کتب متداولہ بسو طہر بر تفصیل آل شتمیل است۔ سے نماید و در مباحثی احوال
گفتگو سے این معنی باعث بے رونقی و کد و ہزارگی نادانان کہ بہ تلبیس و تزویر و درلباس
ارباب دانش در آردہ اعتبار تمام پیدا کردہ بودند سے شود و بموجب پیش آمدن جمعی
از ارباب دانش و اعتبار گرفتن آنہا کہ بواسطہ بدفہمی طائفہ اولی در زدایا سے محمول
بودند سے گرد و ایس نادانان دانا نما بموجب قبح سریت و سوء میرت خود سر شدہ و از طریق
گشتہ بعضی مقدمات نالائق را شہرت دادہ موجب مزید اغوائے چند سے از امرائے بنگالہ
کہ در اقصائے ممالک شرقیہ ہندوستان تعیین بودند و بموجب بدبینی و کم فطرتی ارادہ یعنی
جو ہر دماغ ایشان را فاسد طہشت و مدتے دیدار در خانہ دور بودہ دست آویزی
برائے نہ آمدن در خانہ و بانگی شدن سے خواستہ اند سے شوند۔ چنانچہ این بے سعادتان
گاہے نسبت ادعائی الوہیت و گاہے نسبت دعوی نبوت ہایں جانب نمودہ خود را در
گرداب بلا و موج خیر طونان عنازوہ رسوائے خاص و عام شدند و خاک مذلت و گرد
خجالت بر فرق روزگار خود انداختہ۔ ہزار ہوار شتافتند۔ فی الواقع ساحت قدس مساحت
جناب کبریائے الہی را باخس و فاشا ک امکان چہ نسبت دور، مرا پردہ عصمت نبوت
پائے ہندان عقل ہوا ہوس را چہ نسبت باعث تعجب سے شود و در مجالس ارباب دولت

کہ از تائید یافتگان الہی اندامثال این مقدمات برسبیل احتمال ہم چرا بگذرد و سفیان بے
صرفہ گوارا برائے چہ اجازتِ این مقدمات باشد - حق تعالیٰ شاہد است کہ چوں ہی بہت
مصرف بر تحصیلِ رضاے الہی مست از سخنان مذکورہ ارباب نفاق عبارے در مشرب عذاب
خاطر راہ نئے یافت چہ ہر گاہ حضرت واجب تعالیٰ اندست طعن کو تہ دستان کم بین غلام
نشده باشد و حضرات انبیا از سرزنش بے خردان بد آئین نجات نیافتہ باشند - سائہ بندہ ٹٹے
خدا را از آل چہ اندیشہ و از بدنامی چہ ملاحظہ - الحمد للہ والمنة کہ ہمیشہ پیش دید دانش و پیش
فرمودہ خدا و پیغمبر او بود و روز افزونی بخت ہمایوں گواہ حال بس است - اللہ تعالیٰ ہنگام
را در مریضیات خود را سخ دم و ثابت قدم دارا و چوں ہی بہت سلاطین عدالت انما آج
ست کہ در زمانے خالق و آسودگی خلقت بودہ بنوسے سلوک نمایند کہ خلق خدا از آسیب آہنا
بشرارت در امن بودہ در لوازم عبادت الہی و مراسم معاش خیر خواہی خود فارغ البال باشند بنا بر آن
محصن از برائے رفتار ہست کا نہ رعایا و عوامہ بر آیا کہ بدائع و ادایع الہی اند - دریں سنی سال در پاک کردن
زمین ہندوستان چند سال کوشش بجا آورده کہ جاہائے دشوار از چندین راجہا در فرمانروا و سرکشان ناز
بدست آمد و ہیگی سرانجام آں بدانگونہ کہ بایستی شد - چنانچہ چنانہائے ہند و این بدکیش خانقاہ درویش
خدا اندیش گردیدہ و بجائے آواز ناقوس بت پرستان بانگ نماز بلندی گرفت و ہمہ کار ہائے این جا
چنانچہ دل سے خواستہ - پہچان شد و از روشے خواہش سامان و سرانجام پذیرفت و ہمہ سرداران و
گردن کشاں مکر بندگی بر میان جان بستہ و گوشوارہ فرما بزواری و دگوش فرو تخی کشیدہ بہ لشکر فیروزی
اشرود آمدند و این ہمہ مردم گوناگون را با ہم پیوند دست داد و مانیز سر نیز بر نیا ز بر زمین خاکساری و تارک
امید بددگاہ خداوندگاری نہادہ بوستان آرزوئے این مردم را بہ سرخشمہ وادو و ہمہ سر سبز و شاداب ساختیم
و پیش نہاد خاطر آں بود کہ چوں این کار و بار سامان و سرانجام یا بد شودیدہ بخوان فرنگ کہ در دریائے
شعور آمدہ سر لشور انگیزی بر آوردہ اند و سنگ رلو دریا نوروان ہفت کشور شدہ بجا بر زمین حرمین
شریفین زاد ہما اللہ شرفاً آزار بسیار سے رسانند - خودیورش نمودہ آں راہ را ازین خار و خاشاک پاک
سازیم - لیکن چوں شنیدہ سے شو کہ او باش قولہاش از جاہد عقیدت و اخلاص بیرون آمدہ - لوائی
خوبے او بہا کردہ اند و بجا حق جوئی سے رسد - کہ یکے از فرزندگان کا مگار را ہداں جانب تعیین
فرمایم - قطع نظر از آنکہ از شاہراہ سنت و جماعت انحراف دارند - بعائت خاندان نبوت بردست
ہمت مالازم است - علی الخصوص کہ حقوق اسلاف سابقہ در میان باشد و تا خاطر ازین رہگذر جمع نشود -

نہضت بجائے دیکر کہنیم والحال کہ سلطانِ روم محمود جدو پدیر بزرگوار خود زکابن الم کین انکا مشہد
نظر بر نصف سورسی والی عراق انداختہ بدعات افواج فرستادہ اند و شروع سے شود کہ والی عراق سلطان
علی قلی ہمدان ادغلی را یہ جہت طلب کمک بایں جانب فرستادہ اند سجا طرحیاں سے رسد کہ عنان
عزیمت بصوب عراق و خراسان منطف سازیم واعلائے اعلام امداد و اعانت بروچہ اتم و امن ہنہائیم
و در دل چنباں سے گذرد کہ چل آئین یگانگی و یک دلی باں والا دودمان ساہاست کہ ہست و تجدید مراسم
محبت و لوازم قرابت از فرستادن مکتوب محبت اسوب بہ مصحوب سیادت پناہ سعادت دستگاہ میر تقی
استحکام یافتہ است سے خواہم کہ چل نزدیک بخراسان رسیدہ شود آں والا دودمان نیز از آنجا از راہ دوستی
آمدہ۔ در آں سر زمین سپہ آئین بیدار گرامی شاد کام سازند و بگفت و شنود دلا و بزرگوار کشتے چہرہ یگانگی
گرداند امید کہ سخنان خدا دانی دراز ہائے پنہانی کہ در دل ما جا گرفتہ یک گفتہ شود و آنچه از دور بینی
و خدا پرستی در دل آں والا دودمان پر تو انداختہ باشد۔ شنیدہ آید۔ خوش فرزندہ حالی کہ ایں چنباں دو
برگزیدہ خدا برائے خدا فرام آمدہ۔ زبان راز بکشائند و سخنان و لہوز با ہم بگویند و چوں پیشہ بر
سرفراز کردہ ہائے خدا خواہش بر آوردن نام بلند و سرفروزی نمودن بر بندہ ہائے دیگر نیست۔ دل چنباں
سے خواہد و امید کہ ایشاں ہم چنباں سے خواستہ باشند کہ در سر کیے کہ خدا شامسی و خدا اندیشی بیشتر باشد
آں دیگر سے پیروی و بلوچی او خواہد و در یک دلی و یک گوئی او فرود گذاشت بنامید و السال کہ نسبت
یگانگی و اتفاق بر عالمیاں ظاہر شدہ و در بارہ امداد و کمک اہل عراق خراسان موافق صلاح دید
آن حشمت دستگاہ بہ عمل خواہد آمد دیگر آنچه از فرزند شاہ رخ مرزا نوشتہ اند۔ بسیار خوب نوشتہ اند۔
سخن آنت کہ از آنجا کہ خود سالیہما و خود پسند پہائے او بود۔ بایں ہمہ کہ تاہ بینی ہنیشنان بدداشت
سزادار چنباں نا شائستگی شدہ بود کہ ہر کلام از آنہا بایں پایہ سے رساند۔ چہ ازال بے پرواہیہما کہ
از بندگی ما کردہ و چہ ازال گستاخیا کہ ہاں والا دودمان نمودہ ہر چند از دوستی و خیریشی کہ بماندارند۔ چشم
پوشیدہ شود۔ اورا چہ پایہ آں بود کہ بے ادبانہ پیش آید و چہ از بداندیشیا کہ بہ پدر کلاں بزرگ و
از خود نمودہ۔ ہر چہ باور مید از خدا رسید و بیگمان شائستہ ایں ہمہ آوار گیاہ بود۔ اکنون چل شاہ رخ
مرزا از خواب پریشان بیدار شدہ و از سرگرائی مستی ہشیا رگشتہ بایں جانب رسیدہ است۔
ہز ہربانی نمودن و از کار ہائے او فراموش کون چیز سے دیگر در دل سے گذرد۔ و امید
از دوستی و خویشی آں والا دودمان نیز چنباں سے کہ از گتخی او چشم پوشند و بہ جہت تقسیم
مسانی محبت و استحکام ہمہام کہ مخلص راست گفتار و درید درست کردار است و از ابتدا سے

ملازمت ملازم بساط قرب بودہ . . . . . دوری اور اہمیت و تجویز مکروہ بودیم۔ بہیم
رسالت فرستادیم۔ چوں در ملازمت ما اور آں نسبت متحقق است کہ دعویات راسبے واسطہ دیگر سے
بموقف عرض سے رساند۔ اگر در مجلس شریف ایشان ہم چنین اسلوب مرعی باشد۔ گو یا مکالمہ فیما بین
بسے واسطہ خواهد بود۔ بجهت پرستش واقفہ غفران پناہ رضوان دستگاہ اسکندر خاں اتارا اللہ برمانہ
سیادت مآب نقابت نصاب صدر جہاں را کہ از اعظم سادات کبار و اجدد اتقیائے اس دیار
ست مقرر کردہ بودیم و بواسطہ بعضی امور در چیز تراخی افتادہ بود۔ درینولہ برفاقت حکمت پناہ
مشارایہ فرستادیم و انموذجی از سوغات تجویز عمدۃ الخواص خواہ محمد علی بموجب تفصیل علیہ
ارسال نمودیم۔ ترقب آنکہ بمقتضائے مزائے تہا دو استجابوا عمل فرمود ہموارہ از طرفین ارسال
رسل و اتخاف تحف سلوک باشد۔ دیگر از فرستادن کبوتران پرسی پرواز و آمدن حبیب
عشقا ز شہر مرغان شوق در جنبش آمد و گلزار خواہش گلگل شکفت۔ اگر چه بہ حسب نمود جز
بازی بیش نئے نماید۔ اما در معنی یاد از مواجہدہ باب ذوق سے و ہد معہذا اشتغال صوری
بایں مشتی پرندہ چوں بدیدہ خوردہ بین بازے نگر۔ جز پرندہ بر چہرہ راز نیست و بر ہمیں بال
و پرچشم امید باز نہ امید کہ ہموارہ ہمہ بریں آئین بنا مہ و پیغام خوش دل و شاد کام سے ساختہ
باشند۔

بیست

چوں تلم آمد بلفظ شاد کام ختم شد خط مبحث والسلام

خطاب حضرت شاہنشاہی شہ شہ عباس تخت نشین کشور ایران

ستائش و نیایش عقبہ کبریائے احدیت جل جلالہ و تقدس اسماءہ ہشاہ ایست کہ اگر
جمیع نقاط حقول و جداول فہوم با جود مدرکات و عساکر علوم فراہم آیند و ہمدہ حرفے از ای
کتاب یا پرتوی از آل آفتاب نتوانند بر آمد۔ اگر چه در دیدہ تحقیق جمیع ذرات کلمات سرچشمہ
حمد ایزدی اند کہ از زبان بسے زبانی بر آمدہ نشند لیان و تفسیر زبانان بیدائے ناپیدائے کنایہ جہت حق را
تر زبان و میراب دارند۔ پس ہماں بہتر کہ کند اندیشہ از کنگرہ جلال حدیث کہ جانہائے پائے
آویختہ اوست کوتاہ داشته در جلال نعت گروہ قدسی شکوہ حضرت انبیاء و رس علی نبینا و علیہم
الصلوٰۃ والسلام در آمدہ اولاً شرافت حالات و ثانیاً نبائل عطیات کہ جمہور انام را از گریوہ

صلوات و عزائت بشا ہرہ عنایت و ہدایت آورده اند۔ بر منابر بتیان ادا نموده شرح معالی احوال و مکارم اخلاق طائفہ مقدسہ اہل بیت کہ راز داران اسرار کبریا و پرده کشایان سر ائمہ انبیاء اند۔ بر اہل انزوہ از ذرہ عزت استدعا سے رحمتی تازہ بایکد۔ لیکن چھلی بدیدہ انصاف ملاحظہ سے کنند۔ مدارج اہل مظاہر کوئی والہی و معالیٰ اہل صحابہ النفس و آفاقی را کہ مستہلک در حقیقت حق و غانی در بقائے مطلق اند۔ ظل محابد کبریائے خداوندی و پر تو صفات علیا سے ایندی سے باید نشانستہ آنست کہ ازالہ داعیہ نیر و ست بازداشتہ کتہ چنڈاز مقاصد متعارفہ ارباب دانش و پیش کہ بموجب حکمت عملی انتظام سلسلہ امکانی پاک منہ۔ ط است۔ در ویجاہ انظار نہند کہ ہر آئینہ دریں صورت روایں گرم روایں مسالک دین و سیراب ولان مناہل یقین کہ اردائے جداول ظہور و بطون پیش نہاد ہمت قدسی اساس داشتہ اند۔ باین دست آویز نیاز مستفیض سعادت خانی سے گرد۔ المنتہ لہ تعالیٰ و تقدس کہ مشاہدہ صفوت نامہ گرامی کہ بمصوب یادگار سلطان حسین شامو مرسل شدہ بود۔ در اوسط ایام بہار و مناظر امتدالی لیل و نہار بہتر از بخش باطن ہر آگین شد و با دطرب آمیز شغایق و ریاضین درد مارغ روزگار پچیدہ بود۔ کہ ایں گلدستہ محبت و دلاکت رسان مشام بنگانگی گشت و آسچہ در توقف تسلیم تماشیل غلت و داد رقم پذیر کلک ظہور شدہ بود بنایت در موقع خود جوہ اسحاق داد۔ فی الواقع روبا بط معنوی چنان اقتضائے کرد۔ کہ ایں ہمہ دیر نکشد۔ لیکن از صادر و وارد سموع شدہ باشد کہ چگونہ مشاغل عظیم و محاربات تویم با سلاطین ممالک ہندوستان و اساطین ایں مرز بوم کہ مساحان جداول آسمانی چہار دانگ ہفت اقلیم گفتہ اند۔ اتفاق افتادہ بود۔ دریں مدت مدیدہ ایں سواد اعظم ہاہمہ وسعت و فحمت کہ در میان چندین رایان خود رائے و فرمانروایان سپہ آرائے انقسام یافتہ بود و ہموارہ برسز مژد و تجربہ بودہ باعث تفرقہ خواطر خلق باللہ سے شدند۔ بہ نیروئے توفیقات آسمانی بہ تسخیر اولیائے دولت قاہرہ در آمدہ از کہ یوہ ہند و کوتاہ تا اقتضائے دریائے شور از سہ طرف جمع سرکشال و گردن فرزاں و فرماں روا یان زبردست و راہہ ہا و رایان بدست و افغانان کویہ نشین کوتاہ بین و بوجہان بادپیائے باد یہ گزین و سائر قلعہ نشینان و زمینداران شمولاً و استقلالاً در ظل اطاعت و انقیاد درآمد و در التیام صدور ایٹلاف قلوب بلقات انام شرائف مساعی مبذول شدہ بمیان توفیقات غیبی آسچہ در پیشگاہ ضمیر حق گزین سے تافت۔ بروہ اتم ظہور داد و اکنول کہ موہہ پنجاب متفر را یات منصورہ شدہ مکنون خاطر حقیقت مناظر بود کہ یکے از طرز دانان بساط عزت روانہ شود۔

دریں اثنا ہی چند سارخ شد اعظم آنها استخلاص عموم رعایا و کافہ سکنہ ولایت و لہذا پر کثیر آبادی
فترت مسلطہ اوباش بود۔ با وجود غایت استحکام و انسداد طرق و ارتفاع جبال و تراکم اشجار و درختوں
کہ یوہ و معاک کہ عبور مواکب او ہاں بے از تکاب مصاعب از اشخاص تواند بود با استیثاق
عردہ توفیقات الہی و استمداد و ارجح طیبہ حضرات ائمہ معصومین سلام اللہ علیہم اجمعین بآئین
شکر فکرم بمرور عساکر عالیہ فرمودہ شد۔ چند ہزار خار تراش چابک دست منزل بمنزل پیش
سے رفتند و در قلع اجار و قطع اشجار و بدیل طوی نمودہ در تفتیح و توسیع طرق و مساکم سے کوشیدند۔ چنانچہ
و ماندک فرستی آن ولایت و گشتا مفتوح شد و عموم رعایا از الویجہ مہدلت استظلال نمودند و چون
آن عشرت آباد کہ مدد و جہور نظر انگیان حسن پسند است۔ از عنایات مجددہ الہی بودہ خود نیز وطن
گل زمین رسیدہ سعادت شکر پروردگار سبحان آوردیم و تا بہ کوہستان تبت سپر کردہ از راہ و لائمت
پہلے و دستور کہ راہبست در نہایت صعوبت عبور نمودہ عرصہ کابل و مغربین بنیم عساکر انہال شد۔
و تنبیہ افغانان سہار سیرت و قطع سریرت کہ در ولایت سواد بچور و پیراہ و کیش سنگ را ہ
مترددان توران سے بودند۔ و تا دیب بلوچان بد نہاد و دیگر صحرائیستان بہائم طبیعت ثنائیہ مذہبیت
کہ خار راہ مسافران ایران سے شدند۔ نیز بطریق استظرا و روسی داد و اصل در توقف بعد از
سنوح واقعہ ناگزیر حضرت شاہ علیین مکان انار اللہ برافہ عدم انضباط احوال ایران و ہرز مزاج
آن دیار بود کہ بقضائے سبحانی وقوع یافت۔ درینو لا کہ ایلمی خجستہ بیغام رسید۔ معلوم شد کہ آن اختلال
روسے در کمی نہاد۔ ہر آئینہ از اجتماع این خبر فاطمہ نگران رو با طینان آورد و در باطن حقیقت تاسیس سے
رحمت کہ دریں وقت محض پر سید بن شایان آئین ہر وقت و فتوت نہا شد دریں هنگام چنان پیش
بظہور رسید کہ ہر گونہ کمک و امداد کہ مطلوب باشد بوقوع آید۔ لیکن چوں ہم قند ہار در میان بود
مرزایان آنجا در لوازم معاونت و معاونت آن دو دمان عالی تکامل و تقاعد سے نمودند۔ و در
مواقع حوادث و مکارہ کہ محل استظلال میار جو ہر وفاق است۔ قطعاً آثار یک جہتی و یکجائی
بظہور نیارودہ اند و نیز بہامن ارفع ماک موطن صاحبان ناز و نعم است۔ توسل شایستہ بہ تقدیم
سے رسانیدند۔ مخطور حواشی باطن بود کہ اولاً قند حار را بکسان خود بسیاریم و مرزایان اگر نشہ
دولت روز افزوں نداشتہ باشند و از ما جراثے سوا لایام نادم گشتہ اعانت و خدمت آن
جانشین نقادہ طیبین و ظاہرین را ملتزم شوند۔ دریں صورت اقوان قاہرہ بایشال بودہ۔ ہر گونہ
امدادی کہ مرکوز فاطمہ آن قرۃ العین باشد بجا آورند۔ لیکن چوں مرزایان از متنبیان این خاندان

قدسی بودند۔ بے آنکہ استفسار شود۔ فرستادن چویش منصوره در نظر عوام کوتاه بین مشتبه بدم
ارتباط سے شد ازیں ارادہ منصرف گشت۔ دریں اثناء رسم مرزا درود سعادت نمود و صوبہ
ملتان کہ بہ چندین مرتبہ زیادہ از قندھار بود با اختصاص یافت و مظفر حسین مرزا شمول عوالم
ورد البطر را شنیده والدہ و پسر کلال خود را اینجا فرستادہ عزیمت آمدن دارد و بعد از آمدن او
عساکر فیروز مند در قندھار بودہ۔ ہرگز نہ امداد و معاونت باسانی خواهد نمود و چون در آئین سلطنت
و کیش مروت اتفاق مقدم بر اختلاف و صلح اصلاح از تربست علی الخصوص نیت حق طوبیت
ناکہ از مبادی انکشاف صحیح شعور تا این زمان ہموارہ اختلاف مذاہب و افتراق مشارب
منظور نداشتہ و طبقات از م را عباد اللہ دانستہ در انتظام احوال عموم خلایق کوشش نموده
ایم و برکات این نیت علیا کہ مقتضائے طلیست عظمیٰ مرثۃ بعد آخری مشاہدو ملحوظ گشتہ۔
درینولکہ ممالک پنجاب نیم مسا کہ عزوجل گشت۔ مکرر عازم جازم شدہ بود کہ انتہای
الوثر عالیہ بجانب ماہرہ انہر کہ ملک موروثی است۔ اتفاق افتد تا ہم آں بلاد در تصرف
ہوایاستی دولت در آید۔ وہم معاونت فاندان نبوت بطرز دلخواہ سمت ظہور یابد۔ دریں
اشنا بتواتر و توالی اہبت پناہ و شوکت و ایالت دستگاہ عبد اللہ فاضل والی توران مکاتبات
محبت طراز کہ مذکر قرابت سابق و مہمہ محبت لاحق باشد۔ بوساطت ایلیچیاں کاروان فرستادہ
سحرک سلمہ صلح و صلاح و موسس مہانے رداد۔ و وقایع گشت۔ چوں در جنگ زدن
باکے کہ در صلح زند در ناموس اکبر شریعت فراتر تسلط اس اعظم عقل میضانا پندیدہ و ناسنجیدہ
است۔ خاطر ازیں اندیشہ باز آورده شد و غریب تر آنکہ ہنوز از دارالین آنصوب اخبار
تدارک احتمال ایران و ایرانیاں کہ موجب اطمینان تمام گردو شدہ نہ سنے شود و قرار دہ
خاطر دولت اساس آں مصفوت نژاد انکشاف صریح سنے یابد۔ مامول آنکہ خاطر ہرگزین
مارا متوجہ ہرگز نہ مطلب و مقصد خود دانستہ و طریق و آئین مراسلات را سلوک داشتہ
حقایق احوال یومیہ را ابلاغ نمایند و امروز کہ ایران زمین از دانا بان کار دیدہ و عاقبت
بن بی ر کم شدہ است۔ آں نقادہ اصلاح کرام را در انتظام ملک و التیام احوال
جمہور انام جہد بلیغ باید نمود و در ہر کار سے مراتب حزم و مال اندیشی بکار باید۔ برود
بہ تسویلات ارباب بفض و اکاذیب سخن آرایان مفسد فطیر خود را مشوش نہ ساخت و
بر دبارسی و اعخاص نظر از زلات اقدام ملازمان موروثی و بندگان جدید سے شیمہ کریمہ

شود نموده ارباب اخلاص را پیش باید آورد و اصحاب نفاق را بنور هرمانی رنگ زاوشی ظلمت
 شد و در قتل آدمی دهم بنیان ربانی احتیاط تمام به تقدیم رسانید که بسیار دوستان جهانی
 بجلد سازی دشمنان خود کام از بساط قرب دور شده خونابه اجل نوشیده اند و بسا دشمنان
 دوست نما لباس عقیدت پوشیده در تخریب اساس دولت کوشیده اند - در مراقبه ضمائر و سران
 این مردم توجه موفور مبذول باید داشت و دولت مستعار این نشاء فانیه را بر فضیلت
 الهی معاند و معاون گردانید و طبقات خلایق را که بدایع و و خزلین ایندی
 اند - به نظر اشفاق منظور داشته در تالیف قلوب کوشش فرمود و رحمت عامه
 الهی را شامل حال جمیع ملل و نحل دانسته به سعی هر چه تمام تر خود را به گلشن همیشه بهار
 صلح کل در آورده همواره نصب العین مطالعه دولت افزائی خود باید داشت که ایند تو انان بر خلایق
 مختلف المشرب ملون الاحوال در فیض کشوده پرورش نماید - پس بر ذمت هست و اللہ
 سلاطین که ظلال ربوبیت اند لازم است که این طرز را از دست ندهند که او ارجهان آفرین
 این گروه عالی را برائے انتظام نشاء ظاهری و پاسبانی جمهور عالم آورده است که نگاهبانی عرض
 و ناموس طبقات انا م نمایند ز آدمی زاده در کار دنیا که گذران و ناپا ثدار است - دیده و دانسته خطا
 نگزیند و در کار دین و مذہب که باقی و مستدام است - چگونه تساهل نماید پس حال هر طائفه از دوش
 بیرون نیست یا حق بجانب اوست - درال صورت خود مستر شدان انصاف مندر اجز تبعیت گزیر
 نتواند بود و اگر در اختیار روش خاص سهوس و خطائے رفته است و! پنجار پیمائے نادانی است
 محل ترحم و شفقت است نه جائے شورش و سرزنش و در فراخی حوصله در اہتمام باید زد -
 که بیامین آل و سمعت صورت و معنی و فصیح عمر و دولت پرده کشاست و از نتایج این شئیہ
 دولت افزا آنت که در هنگام کم فرصتی و استیلائے قوت غضبی دوستان با شتباہ دشمنان
 پائمال نشوند و دشمنان دوست نما را واسطے مکر و فریب نماند و در پاس قولی خود برسد سعی
 باید نشست که ستون بنیان فرماں روائیست و تحمل و بردباری را صاحب دانی خود گردانید که
 اساس دولت پائدار در ضمن این منظویست بر ضمیر دلپذیر نخی نماند که اراده چنان بود که سیکے از مختصان
 حریم عزت را مصحوب یا دگار سلطان فرستاده شود تا اوضاع ایران از قرار واقع دیده بعرض
 مقدس رساند و این اثنا در ولایت کشمیر جمعی از شور و بختال طغی و ظفیان ورزیدند و ما جبره ما
 مددوی از ملتزمان رکاب سعادت اعتصام در شکار گاہ بودیم که این خبر رسید باشاره ملہم

اقبال خود بطریق یلغار بآل ناصحیت روان شدیم - هنوز ریایات منصوره به کشمیر در نیامده بود که بهادر
 نصرت منش که بحسب ضرورت همراه این فرقه طاعنه گردیده بودند قابویافته سراآں سرمایہ فساد را
 بدرگاہ والا آوردند - چون این مالک بمیامن برکات قدم عالی جہیط امن وامان گشت - معاودت
 فرموده بهادر الملک لاهور نزول اجلال شد دریں هنگام حاکم سیستان و محضه و نواحی سندھ که سرراہ
 ایران است - باشکر نصرت قرین از بخت برگشتگی در پیکار بود و راہ عراق مسدود فرستادن ایچی در
 توقف افتاد - اکنون که خاطر اقدس از ہما مور فراخ یافت و سیستان و محضه در سلک ممالک محروسہ
 درآمد و مرزا جانی بیگ حاکم آنجا باستان بوسی استعفا یافت - چون نقوش ندامت گذشتہ و حروف
 عقیدت آئینہ از لوح پیشانی او ظاہر بود آں ملک بچنگ گرفتہ را با زبا و مرحمت فرمودیم - و راہ
 عراق و خراسان نزدیک تر و این تر از سابق پدید آمد - مشاائر الیہ را رخصت فرمودیم و سلا لکلام
 مخلص معتمد ضیاء الملک را فرستادیم و چندے از مقدمات بحت اساس و کلمات خیریت اقتباس بزبان
 او توفیض یافت کہ در وحدت سرائے خلوت ابلاغ نماید و نیز حقیقت احوال ایران را از قرار
 واقعہ فہیمہ معروض دارد و برنے از سوغات این دیار بہ تحویل خواجہ ابونا سر فرستادہ شد کہ بہ تفصیل
 علیحدہ بگذارد مرحوم آنکہ این دولت خانہ را خانہ خود دانستہ برخلاف ایام گذشتہ سلوک نمایند و
 ارسال رسل و رسائل را کہ ملاقات روحانی و مجالست معنویت ہموارہ از شمال یک جہتی و یگانگی
 شمارند حق سبحانہ و تعالیٰ آں نفاذہ فاندان اصطفا و ارتضا و خلاصہ دودمان اجتبا و اعتلا را از
 سکارہ و مکائد آنرا الزمان محفوظ و معنون داشته بہ تائیدات غیب الغیب موید و مشید دارد -

نامہ حضرت شاہنشاہی بوالی ولایت کاشغر

ایزد جہاں آراخی راستایش و آفرین کہ نزمہنگاہ عالم را بہ فروغ آگہی مردم پذیراست نور
 گردانید و این شکر فایز را بلوامع داد دہی فرمان روایان و الافکوحہ آسودگی کرامت فرمود
 آئین آگاہ دلان بیدار بخت آن تواند بود کہ شناسائی بہین بخششہاے الہی شدہ سجدہ دنیایش بدگاہ
 دادار بہیال نمایند و بگزیدگی اندیشہ و سنجیدگی کہ دار سپاس گزار سی را اساس نهند و سرآمد
 کار ہائے شائستہ آنکہ چراغ قدر دانی افروختہ بانداہ آں دوستی و خیر سگالی بجا آورند - بنا بر
 آں چشم داشت ازان نفاذہ دودمان عز و علا و عنفاذہ فاندان مجدد ہمتلا است کہ نظر بر
 وفور عنایت ایزدی کہ در بارہ آں نیاز مند عقبہ کبریاست و سبلاطین روزگار اورنگ نشینان
 ذمال سلسلہ جنیان مصداقت و یک جہتی شدہ ہموارہ بار سال و سہل و رسائل بچہمت پیرائے خاطر

مقدس سے گردن آں گوہر اکلیل سعادت با وجود چندین روابط بیشتر از ہمہ طریق مراست کشادہ
 چہرہ آرائے خوب کرداری شوند۔ خصوصاً کہ گلستان ہمیشہ بہار کشمیر در حوزہ تصرف ادایاست دولت
 قاہرہ در آمدہ و قرب مسافت دست دادہ باشد۔ راہ صفوت کدہ بخت و یگانگی کشودہ از فطریس
 ہندوستان کہ جمع ہفت اقلیم است۔ ہر چہ خواہش باشد۔ بے حجابانہ استدعا نمایند۔ و ما را استغناء
 سترگ دانستہ جو تبار بخت مندی رامیہ ایب سازند و دریں مہنگام کہ عرصہ دلپذیر کشمیر مورد روایات
 گیتی کشا شد۔ چنان ہر سامع اقدس رسانیدند کہ در پیشین زمان سعادت منشی و ہوشمندی شاہ محمد
 را بر سیم رسالت فرستادہ بودند۔ باعث مزید عاطفت منیر آسمان پیوند شد۔ چوں درینو لا ا و
 حوادث زدہ از راہ حجاز بدر گاہ مقدس آمدن و از شکر کردہ روانہ فرمودیم۔ تا جلالت مکارم و
 جزائل عاطفت ماد لثنیس آل قرۃ العین سلطنت گردانند۔ دیگر چنان بہ پیشنگاہ، یاطن قدسی پر تو
 سے دہد کہ یکے از طرز و انان محفل ہمایوں را بہ ایچی گری متارخصت فرمائیم۔ سہ سچہ مسلحت دیدہ
 آل دوحہ و دو مان اجلال باشد بموقف ابلاغ رسانند و از آسجا کہ وقوف بہ احوال زمانیاں سمع
 افروز دیدہ و ریت ہموارہ جو یائے سواخ اقلیم بود ازاں نخبہ تراشیدہ ادا ستانے سے
 خواہم ہدے است کہ از خفا بشر مشفق در میان نیست۔ آسچہ از ادناغ آں ناحیہ معلوم شدہ باشد
 بہ تفصیل رقمزدہ کلک اختصاص گردانند کہ زمانہ و اسے کیست و با کہ آویش وار و روش
 پاسانی و عدلت پذیر ہی بر چہ حال است و از دانیان حکمت اندوز تجربہ کارہ جنگ۔ بیان
 نفس و ذنون کہ امروز در ال و لائمت بزم افاضت گردہ دارند چہ کسانند و بر چہ کبش اند
 از نادرہ کاران ہنر پرور و صنعتہائے فراست بخش کدام نازہ شہرت بر روسے دارد و بخت
 آنکہ برخی از سخنان دل آویز را زبانی نیز گزارش نماید۔ عمدتاً خواص ابراہیم را فرستادیم و
 فتاحاک از بزرگانان جہاں نور دست و یابن عقبہ اقبال بازگشت دارد و ارادہ سیرت سے
 کند۔ زیادہ چہ نویسند و السلام

نامہ حضرت شاہنشاہی بہ شرفائے کرام مکہ معظمہ متورہ صابنا اللہ
 تعالیٰ عن ذمائم الافس والافاق

الحمد للہ و کفی و سلام علی الحبیب المصطفیٰ و علی عبادہ الذین اصطفیٰ اسیما علی معشرہ الشرفاء الخفا

چوں ہمگی توجہ اشرف اقدس مصروف بر آنست که طوائف انام از خواص دعوا م و کافر برایا
 و سایر رعایا که ودائع بدان حضرت منعم اند جلالت نعماده مرثه الحمال و منشرح البال بوده در ادائے
 مراسم عبادت و لوازم طاعت مواظبت نمایند و لوجه دست تسلط و تعاضد ابنائے
 روزگار بحال خلق اللہ خصوصاً مجزہ و فقرا دراز نگردد و غلاتی بقدر میسور بوسیله جمیدہ ما از مواجد
 نعیم و افزہ کہ بہ عنایت الہی تقسیم آن موقوف بمانندہ محفوظ و متلفذ باشند سیما ساکنان آن خیر البلاد
 و متوطنان آن امن البقاع علی الخصوص زمرہ منتجان خاصہ آن موقوف مقدس کہ محل ورود
 جنود ملانک و فحاشی مقصد و مقصود صدر نشینان متکلمین فیہا علی الارکانک است۔ شمول فیوض
 و عواطف ما باشد۔ بناً علی ہذا قرار یافتہ کہ ہر سال یکے از ملازمان درگاہ غلاتی پناہ را کہ بترید
 حسن ظن متصف بودہ باشد میرجای ساختہ اورارات و انعامات از تقوید و اجناس بقدر تفاوت
 درجات و تناسب طبقات سے فرستادہ باشیم چوں در سنہ سبع و ثمانین و تسعمائے بعضے نمک حران
 قدم از جادہ الطاعت بیرون پناہہ طریق بیچی پیمودہ بودند و باعث تفرقہ خاطر عبدا اللہ گذشتہ
 بنا بران بجهت رفع و دفع فتنہ باغیہ بخلص مجزہ از مکائد شرار متوجہ صوبہ ممالک پنجاب و کابل
 شدہ بودیم۔ بتائیدات الہی و توفیقات نامتناہی با عساکر بسیار و اقبال بسے شمار تا کابل سیر
 واقع شد و روز سے چند کابل نعیم سراوقات عز و جلال گشت۔ الحمد للہ کہ تادیب و تنبیہ مخالفان
 با حسن طریق کردہ شد و ہر کس ہر جا کہ بخت باطن و برج سریرت خود خیال فتنہ کردہ بود۔ بکتم عدم
 رفت۔ مجدداً بمقتضائے مراجع ذاتیہ و مراسم جلیہ عہد جراتیم محمد حکیم مرزا نمودہ۔ کابل را با و
 عنایت فرمودیم۔ بشرطیکہ در احیائے مراسم شریعت ترا مساعی جمیدہ نماید و در ترقیہ احوال
 عبدا اللہ نہایت بہ و جہد بجاء آورد و از انجا مراجعت فرمودہ دار الخلافتہ العالیہ مستقر آیات
 نظریات شد و بوسیله کعبت و شامت این طائفہ بدغیہ در سال مذکور از رسالہ نیرات
 میردات حرمان دست داد۔ امید کہ من بدقتضائے این معنی نشود و دیگر مصحوب شیخ عبد البنی
 و محمد دم الملک و حکیم الملک جدا جدا سوائے سببے کہ در طومار مرقوم شدہ بود۔ کہ بشرقائے
 عظام و قضاات کرام و بعضے مصارف شریفہ دیگر بے مشارکت احدی بالسر و الکتمان رسانند
 باید کہ تفصیل آن سببے بکفایتی کہ مشارایہم رسانیدہ باشند۔ بہر شرفا و قضاات نوبانیدہ فرستند
 کہ ملاحظہ نمودہ شود و چون حکم شدہ بود کہ بعضے از اشیائے غریبہ و نفیہ کہ در نظر آید ببلوغ و فائزند
 بعضے مبلغ معبود را صرف آل کردہ اتباع خواهند نمود۔ بنا بر آن تعیین آن مبلغ شدہ۔ دیگر

چنان بسامع علیہ رسید کہ بعضے اشرا فرج را بہ نسبت فضائل مآب کمالات اکتساب شیخ معین الدین محمد ہاشمی شیرازی بمقتضائے بغض و عداوت و حسد تہمت کردہ در مقام ایذا و اہانت مشاراً الیہ شدہ بودند و درال اثناء مذکور نمودہ بودند کہ در سالہ کہ بنام نامی ماموش ساختہ فرستادہ بود۔ بعضے سخنان کہ موافق شریعت اطہر و موافق بملت اطہر نمودہ مندرج بود۔ مخفی و تحجب نباشد کہ آل محض افترا و بہتان و عین کذب و طغیان بودند و ببالہ اللہ من شرور انفسہم اصلاً و قطعاً از مشاراً الیہ امری و حرئی کہ مخالف معقول و منقول بودہ باشد بسبب اشرف اقدس نرسیدہ و ازاں باز کہ بقتبہ بوسی مشرف شدہ۔ بغیر از صلاح و تقویٰ و اتباع شریعت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم امر سے دیگر معلوم خاطر اقدس نشدہ باید کہ آل شرہ فجرہ و حسدہ مردہ را تہنہ و تادیب نمایند و مشار الیہ را از دست ظلم و ستم اہل فتنہ و فساد نجات بخشند و عجب از بعضے ناقصان کہ ایں افترا ہائے صریح کہ بلہ و صہبان تصدیق نہ نمایند۔ اصفا نمودہ در صد و آزار ایں نوع مردم سے شونہ باید کہ امثال ایں مردم را ازاں اکتہ تشریف بیروں آوردہ راہ ندہند و خاطر اشرف ما را متوجہ انتظام احوال ستودہ مآل خود دانستہ و درال بقعہ تقسیم بادعیہ ما ثورہ اشتغال نمودہ تا ہنگام ملاقات حقائق احوال و سوانح ایام راسے نوشتہ باشند کہ ہر آئینہ باعث مزید توجہ عالی خواہد بود و والسلام :

مقاوضہ حضرت شاہنشاہی بدایان فرنگ

سپاس بے قیاس نثار بارگاہ بادشاہ حقیقی کہ ملککش مصنون از صدر زوال است و سلطنتش مامون از لطف انتقال فضائے بدیع تمامی زمین و آسمان گوشہ ایست از اقطاع ابداع او و بیدائے ناپیدائے لامکان قطعہ ایست۔ از جہان اختراع او مدبر سے کہ انتظام عالم و نظام ہی آدم بدستباری عقل بادشاہان عدالت پیشہ و پایمرد سے عدل شہریار ان نصفت اندیشہ منوط و مربوط ساختہ مقرر سے کہ مرابطہ بخت و ضابطہ مودت طنطنہ ایستلاف و التیام و دبدبہ امتزاج و استیناس در افراد کائنات و انواع کونات انداختہ و ورود نامحدود ہدیہ ارواح طیبہ معاشر انبیاء و رسل علی نبینا و علیہم الصلوٰۃ والسلام کہ سالکان اصوب طرق و ہادیان اصلاح سبب اندو ما و خصوصاً بعد بر فہمائرا باہر لہما کہ مقبلس از انوار ولایت و تجلی از اشرف حکمت و درایت اند۔ مخفی و تحجب نیست کہ دریں عالم ناموس کہ مرآیت عالم لاہوت است۔ ہیچ چیز سے

برحمت فائق نیست و بیخ امر سے چوں مودت لائق نے پہ بدایہ اصلاح عالم و نظام کون را
 برتود و تالیف نہادہ اند۔ و در ہر دلی کہ آفتابِ حجت پر تواند از د۔ جہان جان و عالم روح
 رواں را از ظلمت بشری سے پروازد۔ فیکف و تقیکہ در سلاطین کہ اصلاح این طاقتہ صلح عالم
 و عالمیان است متحقق شود بناءً علی ہذا ہیگی بہمت عالی نہمت بآں مصروف است کہ روابطِ حجت
 و داد و ستھو ابط و ارتباط و اتحاد میان عباد اللہ ہو کہ مشید باشد سیماد و طاقتہ صلح عالم کہ بجزید عنایت
 الہی شرفِ اختصاص دارند۔ خصوصاً بآں سلطنت مآب خلافت قباب مورد تجلیات معنوی محی
 مراسم عیسوی الفیض من التعریف والتوصیف کہ تفوق نسبت بوساطت ہمہ انگی متحقق است و رعایت
 حقوق جو از حجت بآں عمدہ سلاطین نامدار متحقق ہو کہ و از اشرف مقتضیات حجت جانی و اکمل
 موجبات مودتِ روحانی تالیف صوری و تانس ظاہری ست چوں بواسطہ موانع عظمی و بواسطہ
 کبریٰ احراز مشاہدہ جسمانی در پردہ توقف سے ماند۔ امر سے کہ خلف آں شرف تواند شد
 ارسال رسل در سائل است۔ کہ اربابِ فطنت و ذکا آرا قائم مقام مکالمہ و نائب مناب مجاہدہ
 سے دانند امید کہ علی التواتر و التوالی ابواب رسل و رسائل از جہانین مفتوح باشند۔ و سوانح احوال و
 لطائف آمال از طرفین مبین و منشرح گردد بضمیر منیر و اوضح نماید بود۔ کہ باتفاق جمیع اربابِ مل و نخل
 و اصحاب دین و وول نشاتین دینی و دنیوی و عالم صوری و معنوی مشخص و معین و مدلل و پیرین است
 کہ نشاء صوری دنیوی در برابر نشاء معنوی اخروی چہ قدر دار و و مقلاتے روزگار و کبرائے ہر دیا روزگاریں
 این حالت فانیہ ظاہر ہر چہ قدر مساعی جمیلہ و داعی جزیلہ با قدم میرسانند و خلاصہ اعمار و زبیدہ اوقات
 را در استحصال مقاصد صوریہ بچہ طریق صرف سے سازند و در مستلذات سریع الزوال و مشہیات قریب
 الانتقال پیگوشہ مضحکہ و ہنہک اند۔ اللہ تعالیٰ ما را بحض عنایت انلی و ہدایت لم یزلی خود با چندین
 مشاغل و موافق و روابط و علائق ظاہری در طلب خود کرامت فرمودہ و با آنکہ ممالک چندین سلاطین
 عالی مقدار را در حوزہ تصرف ما در آورده و بمقتضائے عقل در انتظام و التیام این ممالک بر نہی
 کہ جمیع رعایا و کاندہ برا یا مرزہ احوال و منشرح البال باشند۔ سعی باید نمود و توجہ بریں باید داشت
 اما الحمد للہ کہ استرغنائے الہی و شوق ماہو الحیح سرچہ مطالب و فائتھ ہمہ مآرب ست و چوں اکثر
 ابنائے روزگار اسیر بقہ تقلید اند۔ ہر کہ طریقہ آبا و اجداد و اوقات رب و معارف مشاہدہ سے نماید
 بے آنکہ تامل و در دلائل و براہین نماید۔ آں کیش کہ در اہل آں نشو و نما یافتہ اختیار سے کند و از
 شرفِ متحقق کہ علت غائی ایجاد عقل است محروم سے ماند۔ بنا بر این در اوقات طیبہ با نمایان جمیع

ادیان صحبت داشته۔ از کلمات نفیہ و مقاصد عالیہ ہر کلام مستفید و مستفیض سے شویم۔ چوں تباین السنہ و تقاییر لغت در میان است۔ لائق آنکہ بار سال این طور کسیکہ آن مطالب عالیہ با حین عیادت خاطر نشان کند سرور سازند و بسبب ہم ایوں رسیده کہ کتب سماوی مثل توریت و انجیل و زیور بزبان عربی و فارسی در آورده اند۔ اگر آن کتب مترجم با غیر آن کہ نفع آن عام دفائد آن تام باشد۔ درانی ولایت بوده باشد فرستند درینولا بجهت تاکید مراسم و داد و تشدید مبانی اتحاد سیادت مآب فضائل کتاب صادق العقیدة والاخلاص سید مظفر را کہ بہ مزید التفات و عنایت سرفراز و مخصوص بوده فرستادیم سخن پند بالمشافہہ خواهد گفت اعتماد نماید و ہموارہ ابواب مکاتبات مراسلات را مفتوح و آردند۔ و انشاء علی من اتبع الهدی ۲۰۔ شہر ربیع الاول سن نہصد و نوونگاشہ شد :

نشان حضرت شہنشاہی بجوان بخت لائزاد شاہزادہ مراد در وقت مرزا از کشمیر

فرزند سادات مند بر خود دار قرہ باصرہ دولت و اقبال فرہ ناصیہ عقلت و جلال ورة التاج فرخی و فیروز مندی واسطہ العقد سادات مندی و حق پندی صاحب السداد والرشاد شاہزادہ مراد بعواطف روز افزون شاہنشاہی و مراسم از ہدیہ بدین نعل الہی اختصاص یافته بداند شکر ایزد جہاں آراستے را کہ یورش عرصہ دکشا کے کشمیر خاطر خواہ با انجام رسید۔ و مخالفان دولت قاہرہ بجز آستے خود رسیدند و آن گلستاں ہمیشہ بہار از حسن و عاشاک اہل فنند و فساد پاک شد۔ ز آغاز اوزنگ آراستے ہستی و عنفوان تحت نشینی و معدلت دواستے ماہوشندان آگاہ دل اند کے بقلا وزی بخت بیدار تو اند پے برو کہ حضرت دوار جان بختی خرد آفرین چگونہ مرحمتہائے بزرگ و لطفہائے شکرگف کہ در حوصلہ روزگار در نیاید بمانایت فرمودہ است و مجدداً آنچہ از جلال عنایات الہی و جزائل عطایائے نامتناہی کہ دریں یورش نسبت باین نیاز مند درگاہ الہی بظہور آمد۔ شکر آن بکدام زبان گفتہ آید کہ شرح ششمہ ازال در وسعت آباد دل ننگبند۔ و ہر گاہ چنین باشد۔ اند کے از بسیار آن در و فتر با کجا گنجی نش داشته باشد۔ لیکن رسمے است سنجیدہ و در شے است پندیدہ کہ بزرگان خدا اند کے از عطایائے الہی برال مخلصان در گاہ و ہوا خوانان دولت سے گویند تا اولاً بقدر خود ہا شکرانہ میں مواہب والا نمایند و ثانیاً چرانے در راہ تار یک سرگردان باد یہ ضلالت افزونہ بشاہراہ عقیدت و اخلاص رہبری فرمایند۔ اند انجملہ آنکہ در دوازدهم ماہ مرداد الہی سن سی و ہفت کہ عین اشتداد برسات و

طغیان باد و باران بود بر پنجی کہ کہن سالان ولایت پنجاب کمتر ازین قسم باران دریں حدود نشان سے
 دادند۔ بعض القاسی ربانی و الہام یزدانی عزیمت کشمیر و سجا طر جہاں کشا افتادہ نہضت فرمودیم۔ باوجود
 آنکہ جمیع اولیائے دولت را مرضی نبود و آنہا کہ بزید عنایت اختصاص داشتہ شخصت سخن کردند و در
 بارگاہ اعلیٰ خاقانی مادا شتند۔ بروشنی کہ سخن سرایان مزاجدان بعرض رسانند۔ ملاحظی ہوا و
 فرزادتی باران بعرض مکرسانیدند۔ چوں رہنمائے اس کار شکرگف ایزد جہاں آرا بود بمساج قبول
 یافتند و بتاریخ مذکور توجہ فرمودیم۔ و از بدائع عجیبہ آنکہ در ہمیں روز دولت انروز کہ رایات
 اقبال از لاہور نہضت فرمود۔ در ہماں تاریخ گل بخت برگشتہ مراد از یادگار بنابکار قرابت مرزا
 یوسف خان بہ بعضی از اوباش کشمیر اتفاق نمودہ۔ یعنی ورزیدہ مایہ فتنہ و فساد شد و از عزرائب
 عظیمہ آنکہ در ہماں روز کہ بکشتی شمشہ از دریائے لاہور عبور سے فرمودیم ہمیں غیبی بزبان گوہر بار
 ماداد۔ کہ از بار یا تمہائے مجلس معنے ناگہاں پر سیدہ شد کہ این بیت از کیفیت و در حق کلام
 کل بے مغز گفتمہ شدہ است۔ شمس

کلاہ خسروی و تاج شہابی بہر کل کے رسد عاشا و کلا

رایات اقبال چند منزل رفتہ بود کہ خبر طغیان آں کل سرگشتہ رسید دانستہ شد کہ مشیت ایزدی
 دریں بر آمدن آنست کہ سزائے آں بدکردار دادہ شکر الہی بجا آوردہ شود۔ دریں کار اہتمام
 رفت۔ مخلصان را پایۂ اخلاص افزود و دیگران بے اخلاص را اخلاص پدید آمد۔ و از امور
 عجیبہ آنکہ دریں ہنگام کہ خبر شور و کشمیر و میرا سنے آں بید و لتان مخدول العاقبتہ رسید۔ ایزد
 بچوں بزبان ما آوردہ کہ اورا از ہماں لشکر ادجمی وقت یافتہ بچہم آباد خواہند فرستاد و غریب تر
 آنکہ فرمودیم کہ ظہور این توفیق شایستہ در بر آمدن نیر نورانی سہیل بیانی خواہد بود و این بیت
 بر زبان مقدس آمد۔ فرد

ولد الزناست حاسد نم آنکہ طالع من ولد الزنا گش آمد چو ستارہ یمانی

مگر فرمودیم ہمیں کہ سہیل بیانی طلوع نماید آں کہ اصل را سزایش دادہ خواهد شد۔ مادر او چوں
 از لولیان است۔ در اصل خطائی رفتہ است کہ چنیں نابائتگیہا سر سے زند و نزدیک بر آمدن
 آں ستارہ اقبال بعضی افتخامان اخلاص اندیش کہ در سلک مخالفان منکک بودند۔ با اتفاق
 بعضی تر کمان حقیقت کیش کہ ہم ازاں گروہ بود۔ دوش آں مخدول را از بارگران سر کل بے
 مغز او نجات دادند۔ و از عطیات الہی آنکہ چنان بر زبان دادہ بودیم کہ از آغاز فساد

تا بگوئیم فرد رفتن او کمتر از دو ماه و زیادہ از چہل روز نخواہد کشید چون اہل محاسبہ حساب کردند پنجہ
 ویک روز مدت فتنہ او گشتہ چہ در روز دہم مرداد الہی سن سی و ہفت روز آغاز بیدولتی او بود و
 سہ شنبہ سی و یکم شہر لور زمان فرد رفتن او بہاویہ نیتی است۔ و چون کشمیر مستقر ایات دولت گشت
 آغاز اشتداد زمستان بود۔ قریب یک ماہ برائے آسودگی رعایائے آں دیار توقف واقع شد۔
 درین اثنا بزرگان اہام ترجمان سے گذشت کہ چہ خوش باشد کہ در ہنگام نہضت بجانب ہندستان
 چون عساکر گردوں آثار از پگی بگذرد و در آں وقت برف بار داتا ہندوستانیان کہ داخل مسکو اقبال
 اند۔ باریدن برف ندیدہ اند۔ محفوظ و مسرور گردند۔ و ہم آسبے از کثرت برودت ہاں گرم سیران
 نرسد چہ گذشت پگی جاہست کہ ہم روسی بہ کشمیر دارو ہم جانبی بہ ہندوستان بنازم لطف پروردگار
 خود را کہ چگونہ عنایتہائے کند۔ ہماں زمان کہ ما بدولت بعد از یک ماہ ازین سخن از پگی گذشتہ بودیم
 کہ در اثنا سہ راہ برف باریدن گرفت و در آل روز دوسہ دہر برف بارید و سرمدینیانی اہل عنایت
 شد مراسم سپاس الہی را چگونہ توانم ادا کرد و بعد از مور و چندین الطاف الہی بہ بدرتہ اقبال ایزدی
 نوزدہم دی ماہ الہی بہ لاہور نزول اجلال واقع شد چون جہات ایں حدود عنایت الہی انجام یافتہ
 بخاطر اقدس چنان سے رسد کہ چوں کا فہ خلایق ہندوستان کہ ہو کردہ دیدار نور بخش ما بودند۔ بدیت کہ
 محروم اند برائے خوردنی آنها بیشتر از نوروز عالم افروز کہ دو ماہ و چیز می ماندہ بود۔ بہ توفیق ایزدی
 متوجہ ہندوستان شویم و گاہے بخاطر اہام پرورد چنان سے رسد کہ بعد از فراغ جشن نوروزی اندیشہ
 ممالک کشا از کمین بطون بمنصہ ظہور آید۔ باید کہ شکرانہ ایں مواہب عظمیٰ بجآوردہ مسرت پیرائے
 خاطر گردد۔ مشورہ حضرت شاہنشاہے بخانخانان سپہ سالار ولد محمد میرم خان در واقعہ راہ برہرہتضاو
 خلافت و فرمانروائی اعتماد سلطنت و کشور کشانی فیض خاصیم شجاعت و بختیاری آرب گوہر حقیقت و
 جانپاسی سیف مسلول بازوئے شاپہنشاہی مرح مصقول معرکہ دشمن گاہے طراز آستین ابہت
 و اجلالی گوہر سرمد دولت و اقبال محزون اسرار غلیظہ الہی جمع اطوار خدادانی و ہواخواہی مقدمہ الجیش
 مبارک بہاں ستانی تقدیمہ الجیش سمانی کام بخشی و کامرانی موفی و عدت سرائے حضور محرم فاض
 الخامن سرائے سرور رفیق طریق دارالملک دانائی حریف حقیق بیت العمود و لگشانی خلف الصدق اعظم
 و عالی واسطہ العقدہ مخافت و معالی مطرح انظار عنایت مورد اعطاف قدسی سرمایہ قدوہ خوانین ہند
 مکان عمدہ مریدان سادات نشان یار و فواد فرزند بر خود دار مبارک الدین خانخانان سپہ سالار مجبول
 شرف عواطف سلطانی و وفورہ جلائل مراحم جہانبانی عز افتخار و شرف استظہار یافتہ بدانند کہ

دیں ایام عیش و نشاط و ہنگام جشن و انبساط کہ اسباب خرمی آمادہ و ابواب بے غمی کشادہ از ہر طرف نوید فتح و نصرت بگوش الہام نبوش سے رسد۔ بحسب تقدیر چشم زخمی بہ شکر فیروزی اثر کہ بہت تسخیر ولایت سواد بجز تعیین شدہ بود رسید۔ باوجود آنکہ تمام ولایت مذکورہ در حوزہ تصرف درآمدہ بود۔ اناخذہ ملائمہ در خلال جبال مخصی و متواری بودند و رؤس لشکر بے ملاحظہ خرم و تدبیر تعاقب سے کنند اکثر آل مخدولان را بہ قتل و نہب رسانیدہ متوجہ آستان بوسی سے شوند۔ چوں امر سے از پردہ غیب ظاہر شد فی ہوز مام احتیاط از دست دانا بیان لشکر رفتہ در شتاب مصعب بے وقت گراں بار و وال سے شوند۔ و توزک از انتظام سے افتد و از اطراف کتل آل ناعاقبت اندیشی بہ تقدیر دست درازی سے کنند۔ مردم سر اسیمہ شدہ را از دست دادہ جمع کثیر از کوفہ سے افتد۔ دین اشتر عمدہ محومان را زبدہ مصاحبان دم ساز صاحب فطرت عالی عنوان مثال بے مثالی نقادہ مقربان در گاہ غلامتہ ملازمان ہما خواہ انجن آراسے حریم بادشاہی باریک ہیں دقائق آگاہی ہمدم دلکشاے مجلس خاص محرم خلوت سراسے وفا و اخلاص رنگ آمیز موز عشق و محبت نخل شد عدلیق خلوص صدق و عقیدت طالب بے قرار راہ حقیقت طلبی و حق جوئی عاشق اطوار حق گذاری و حق گوئی نقشبند طراز معنی آفرینی نکتہ پیوند با طہیم زبانی و ہم نشینی دقیقہ یاب سراسر سلطانی رمز شناس عالم مزاج دانی گرہ کشائے خاطر مشکل پسند صیقل نمائی ضمیر آسمان پیوند۔ سر حلقہ دائرہ نکتہ سازان سر دفتر انجن و سخن پردازان جلیس مجلس انس انیس خلوت قدس مصاحب دانشور راہ بیر برکہ خود را در صحبت مادر با ختمہ بود و پیش از خدا شدن در راہ اخلاص ماند اساختہ۔ با وجود تعلق دنیوی کمال بے تعلقی داشت و با گرفتاری ظاہری سراسر رقم آزادگی سے نگاشت۔ ناگہاں ازین جہان فانی و خاکدان ظلمانی رخت اتامت بر بست و قالب مضری او در ہم شکست و سلوک برہا کی ہمہ را ناگزیر است۔ اختیار نمودہ و جلیب احتقاد نقاب عدم مخفی و محجب گردید ازین واقعہ جاں فرسائی و عاوضہ اندوہ افزائی عیش مجلس سپہ نشاکی منقص و مکدر شد و خاطر دریا مفاخر خبار آلودہ گردید اگرچہ مزاج گرم رواں شاہراہ و فاد و فاق آنست کہ در کار قبیلہ گاہ خود جان نثاری و جان سپاری نمایند۔ لیکن چشم داشت آن بود کہ در خدمات بلند و ترددات ارجمند این معنی بظہور رسد از حد و ثبوت این مصیبت اتفاقی ملالت تمام بوسی داد۔ و اتسام حزن و اندوہ پیرامون خاطر اقدس گشت۔ افسوس ہزار افسوس کہ بادہ این نچمانہ درد آلود دست و نہایت این شکرستان ہلاہل اندوہ و عالم مرابی ست تشہ فریب و منزلیست پر فرزند و نشیب مستی این بزم را در پے خماری ست و عاقبت این سودا

در سر بخاری بواسطه بعضی موانع که آمدن از طبعی و مردم بیگانه و بیگانه شدن است که خود متوجه شده نقش او را بچشم صورت ہم سے دیدیم و آن عظوفت و مهر یا نبیها که ما را با وجود نظر ما ہر سے فرمودیم تا ادا سب ظاہر را حالت عنایت و التفات ما ظاہر سے شد کہ تا کہ سے کہ در را ما یا خلاص و عقیدت رفتہ ما اورا چہ قدر سے خوانیم۔ اگر چہ بیدیدہ بصیرت این منظور شدہ خاطر نشان ارباب معنی شدہ است اما چوں بعوام کارداریم۔ این گره درونی مانده شعر

کدام دل که این واقعہ بگر خون نیست   کدام دیدہ کہ این حادثہ بگر خون نیست

این تودہ خاک گذشتی و گذشتی است و این تیرہ مفاکسہ بر کردنی و انپاشتی پیوند ما ہر بریدنی است و خون ما ہر ہم کشیدی اگر چہ ہمیشہ خیال آل مسافر راہ عدم در پیش نظر والا حاضر است و بدائع شامک آل مجاور عالم قدم بھنورا قدس ظاہر و از شکستن کالید خانکی و پنہاں شدن شیخ سیما بی معلوم کہ در نظر دو بین و خود حقیقت گزین چہ تفاوت خواہد بود۔ اما نظر عالم بشریت کہ اقتضائے ترکیب عناصر و موالی دست از جدائی ظاہر آن عدم المثال آثار عالم و محشر عظیم در شہرستان باطن راہ یافتہ کہ عبارت در تعبیر آل حالت کوتاہ است و اشارت نیز بصد کوتاہی عند خواہ لیکن بیدیدہ سریرت و باصراہ بصیرت مشہود است کہ آنچه از کتم عدم بوجود سے آید و از ملا وجود باز بعد عدم سے رود۔ بارادہ متکفل نظام کلی است خموشیدن بہ از خرویشیدن ست و آرمیدن باز جو شیدن درین صورت بفرزند ما بقضائے الہی و تسلیم بتقدیر ازلی مسلکی قویم و منہی مستقیم نیست۔ باید کہ آل رکن السلطنت نیز راہ مصابرت پیش گرفتہ از ارادہ خود گذشتہ۔ بارادہ الہی سازد و بقیہ انفاس نفسیہ صرف مرفیات واجب تعالی نماید۔ و لمحہ بے فکر حق شناسی و ذکر حق جوئی نباشد خود سے دانند جمعی کہ از قید تقلید بجات یافتہ بسر منزل تحقیق اپنے سے برآمد۔ در ہر زمانے کیا ب و عزیز الوجود اند فرض وقت آنکہ با دای و طائف شکر این عطیہ عظمی کہ از مشرب عذب تحقیق بہرہ وانی زا رود۔ اشتغال نمودہ وجود با وجود ما عنینست کبری شمر و خیال کند کہ در آن زمان کہ آل پیشتر و قافلہ فنا حاصل اقامت ازین مراسم عنابر بندد آن یا رود قادر قدوہ بحیران را زبودہ است۔ داوارا علیہ آل وقت از جلالتی عنایم الہی سے دانستیم۔ الحال خود ملاحظہ نماید کہ غنیمت بودن او در چہ در چہ خواہد بود۔ حق سبحانہ و تعالی اوراد رسائیہ دولت ابد پیوند ما بر خود را اگر دانا و ما را بر تارک سادت او کا مگر با بجلد بعد از سنوح این نا تہذیب بہر بہمت تدارک و تلافی عمدہ الملک را جو ٹوڈرل را با جنود ملک و خود تعیین فرمودیم۔ مشار الیہ از روسے کمال تدبیر و تہور و رازندک فرستے تہنیر بر اصل نمودہ

آل ملک را در حوزہ تسخیر آورد۔ المنتہ لیلہ کہ خاطر از ہامم این حدود با کلکل فارغ شد۔ انشاء اللہ تعالیٰ دریں نزدیکی دار الخلافۃ العالیہ نجیم سراوقات اقبال خواہد شد۔ درینو گاہ خاطر اشرف متوزع بود عرض داشت آل رکن السلطنۃ رسید چوں از مطاوعی آل شما رحم ارادت و صفا فاسخ و از فحاشی آل نسائکم عبودیت و وفالامح بود۔ فی الجملہ اصنائے آل باعث اطمینان و اطمینانے نوا تر ضمیر اور شد۔ آنچہ در باب تسخیر کن بخاطر آوردہ تفصیل نوشته بود۔ بوضوح پیشتر و ہمہ بشرط تمحیص و عزائم آن رسید۔ از نو در دانش و کمال شجاعت او عنایت است کہ خاطر از صوبہ گجرات بطوریکہ نوشته بود جمع نموده تسخیر کن با حسن وجہ نماید و با سرعت اتفاق تمام نیلان و نفائس آل ملک را خود بنظر اشرف اندس گذرانند و آرزوئے مرکزین خاطر او بر آید و آنکہ در باب استعنائے جرائم گنگا و استعنائے فرمان عنایت نشان بنام او و جنات و شامہ خان و غیر ہم بفرز مستولی نوشته بود۔ بدرجہ تلقی متعلق گردید و مناشیر عالیہ مطابق استدعا عارض صادر یافت و یقین کہ بحالی کہ بجهت گنگا تعین خواهد نمود۔ فراموش خدمتگاری و صلاح وقت خواهد بود و آنکہ در باب فرزندان امین خاں و جام بیگ و گنگا خیال نموده است اگر خود ہائے آمدند اولیٰ و انساب بود۔ بہر حال آنچہ مقتضائے حال باشد بعمل آورد آنکہ در باب فرستادن فیلبانان اعتمادی اتمایں نموده بود۔ بمساعی قبول رسید و آنکہ در وادی فرستادن شیخ ابراہیم سیکریوال بصوبہ گجرات استدعا نموده بود۔ معلوم آل اعتقاد الملک است کہ در وقتیکہ مابعدت و اقبال بدار الخلافۃ العالیہ نزول اجلال داریم۔ تجہیزات زمینداران آل حوالی با و رجوع سے شود۔ و از رفتن او با آل حدود آل قدر فائدہ کہ این خدمات را معطل توائل ماند نیست و آنکہ از فرزندان خود نوشته بود کہ ہر گاہ آل اعتماد الخلافۃ متوجہ فتح دکن شود۔ ایشان را کجا نگاہ دارد یا بملازمت فرستد نسبت او و فرزندان دلبندان او دریں دو میان معلیٰ ہیچناں نیست کہ اگر یہ خدمات حضور مشرف نباشند یک لمحہ از پیش نظر دور مانند۔ بے تکلف خاطر اشرف سے خواهد کہ او فرزندان او ہمیشہ در پیش نظر ما باشند۔ گوش بر اخبار ہنضت ریات نصرت آیات داشته باشد۔ اگر دریں زودی مساعدت بمستقر سریر خلافت واقع شود احسن شقوق آنست کہ فرزندان را بخدمت فرستد و اگر معلوم شود کہ پندگاہ بہ سیر و شکار پنجاب مشغولیم چوں بقدمسافت در میان است در گجرات و ہر جا کہ خاطر جمع توائل داشت۔ در آنجا نگاہ داشته متوجہ خدمات شود۔

مشور حضرت شہنشاہی بنخا خانان سپہ سالار

اعتضاد الممالک العظمیٰ اعتماد الخلائع الکبریٰ رکن السلطنۃ القاہرۃ عضد الدولۃ الباقی
ذی الخصائل الرضیۃ و البشائل المرصیۃ صاحب الکلمات الصوریۃ والمعنویۃ قدوہ خوانین بلند
مکان یار وفادار فرزند پروردار مبارز الدین فاشخانان سپہ سالار بشمول عواطف شہنشاہی و
وفور مراحم علی الہی بہتجہ و ممتاز بودہ بدانکہ دریں جنگام شمشیر آغاز فرزندہ انجام کہ ادا فرجوت
و ادائل بہار است و زمان اعتدال لیل و نہار خاطر فیض مآثر را مورد و صنف مہتر تازہ
و مصدر انواع لطائف بے اندازہ سے باید۔ طراوت و نزاہت آب و ہوا با اعتدال رسید
و اقسام و بہتر از بہارستان نشوونما بکمال پیوستہ اس نوروزی طغفہ عالم آرائی و جہان
افروزی در گنبد و وار انداختہ آفتاب عالم تاب شس رسان مزاج عناصر و موالید گشتہ جنبش
صبا جانہائے آرمیدہ را سلسلہ جنبان شوق آمدہ را وست ہوا تازگی بخش دہائے ارباب
ذوق شدہ یاد بہاری روح نیاتی در قالبہ حیات نو بادہ ہائے عالم آب و گل و میدہ و
ابر آذری یاسے نور سیدگان لشکر بہار را از گرد راہ شست و شودادہ ہدائے آب جزا
معنی آبدار بگوش ہوش آشنایان و ریادگی رسانندہ آسمان را بہ زمینیاں انظار رحمتہ
آثار تربیت تجدید یافتہ آہائے علوی با شہ اسفلی انساق و انتظام تازہ گشتہ اجسام اراض
با اجرام سماوی ارتباط و التیام جدید پذیرفتہ۔ فرو

ہزار نقش فریبندہ کیند باع قوائے نامیہ در کار خزانہ تکوین

زبان سبز نورس بھومہ یاران حلقہ ذوق دریا بزبان عالی خطاب سے کند۔ ریاضی

زابد بستگفت گل تو چرمزہ ہوز شد ما دروان تو یاسے انتشار ہوز

اند تائش آفتاب و سلیہ کوہ عمدہ شمشیر بچو شہ۔ تو افسر و زونہ

لب برگ درستان و گمش نغمہ گدازان راہ تہ تعب رہنا ہسان وقت وین ترائہ مور

بیرون دادہ۔ ریاضی

خورشید کہ فیضش نخل مقصود وہ از شاخ طرب میوہ بہ بہ وہ

در میوہ نگاہ کن کہ چول انحصافش علوائے تراز نشہ حیات رود وہ

مشہود و محسوس ارباب دانش و پیش است کہ دریں وقت کہ جنگام زمین ترا عظیم

بشقہ اعتدال ربی مقدسین عالم بالا را باغبار آلودگان خطہ خاک چہ قدر نظر رفت و رحمت
 زیادہ سے گرد و متصرعان درگاہ صمدیت را کدام سجدہ نیاز کہ در ادائے شکر این مواہب
 گوناگون قبول افتد و کدام سجدہ حضور کہ در موقوفہ کبریا بشرف اھنوار سد - بیت
 نہ تنها سجدہ سزد مبدم باد کہ ہر مو بر تنم در سجدہ فہم باد
 در چنین فصل خوش و روزگار آسودہ و دلکش کہ دماغ عالمیان از رواج معدلت خسروانہ
 معطر و مشام جہانیاں از فواج عدالت پادشاہ نہ مغنبر است و اسباب خرمی آمادہ و
 ابواب بے غمی بر روستے دولت ما کشادہ زمانہ مزیدہ فنی بگوش بشارت نبوش سے رسائے
 و پیر از روستے ہر ہر ساعت نوید نصرتے بمساح مجامع جہانیاں سے انگند - ایلی سلطنت
 پناہ عبداللہ خان بدرگاہ آسمان جاہ رسید و اقسام نفاس ہدایا و اصناف تحف بنظر
 اشرف گذرانید و ارسال انواع کبوتران دیوان بیگی و نسل و نژاد کبوتران سلطان حسین
 مرزائی را ضمیرہ اسباب بیگانگی و یک جہتی ساخت و الحق کہ مشاہدہ کبوتران پرسی پرواز آمدن
 جوانان عشق با ز باعث مسرت خاطر اشرف شد - خصوصاً حبیب کہ سرخی عشق با زان
 ما در الہنر بلکہ سرد فتر نہر پر داندان و ہر است عشقا زسی ست کہ پیش از آنکہ زوہ بیضہ با
 سفیدہ پیوند دور سے یا بد - کہ این کبوتر چند چرخ خواہد زد و قبل از آنکہ مرئی طبیعت روح
 جوانی در بیضہ بے مددگارشی روزن در تالپ کبوتر چند در آرد سے داند کہ پروازش تا
 کجا ست جائنومی ست - در تشریح کبوتر و انطا طونی ست در ادراک ہنر نہ ہائے شاخ
 و رشاخ کبوتران را بیشتر ازال سے داند کہ نقیب خان انسب طوائف انا م بقل علی چہ
 نسبت توان کرد کہ در فن خود بوعلی ست - عبداللہ خان از اند جان و آن حد و طلب نمودہ
 بالکل کبوتران دیوان بیگی وغیرہ مصحوب میر قریش فرستادہ معلوم نیست کہ در فا و اول الہنر دیگر
 کبوتران ماندہ باشند ہمہ بہ سلامت رسیدند - تعریف و توصیف آہنا ازال دور تر ست کہ حمائمہ
 خامہ دہوائے آن بال کشاید و طاووس نگارین زبان در فضا شی آن بہ جلوہ در آید - مثنوی

ہر پرسی پیکری بحلوہ ناز	راست چو مرغ شوق در چو ناز
گرم خو با چو مغز بر نایاں	دور رو با چو عقل دانا یاں
رہ نور دین آسمان و زمین	داندہ چینیان خوشمہر و دین
چہم گرم بلبند پروازی	از فلک گوئی بردہ در بازی

الحق نامرفان اولی ابجد از آشیانہ عرش در طیرانند مثل این گہو تران از گہو ترخانہ بیخ عشق
 بازی پریدہ و گہو تران نامشے روزگار و رہو اسے برابر ہی این گہو تران چرخ کمان و معلق زنان پیل
 مسادات نے تو اندک شود اگر چه آن یار و وفادار بحسب ظاہری از شرف مجاست و دولت شد
 بجمور و محروم است۔ اما ہمیشہ در حال بہ تخصیص زمان فرح و انبساط منظور نظر خود شید تا تر بودہ
 یاد آن رکن السلطنہ بخش سے فرما بییم۔ و در روزیکہ گہو تران مذکور از نظر اشرف سے گذشت۔ و
 خاطر ملکوت ناظر از مشاہدہ آنہا منبسط و فرحناک شدہ بود۔ آن اعتقاد و الممالک العظمی ہم زبانیہا
 اور ادیں کار بسیار بار سے فرمود بییم۔ در غلام این حال تو ہی بجا طرہ پری و جوان زیرک نہاد
 مذکور رسید بزبان بے زبانی التماس گذاریش پیغام پائے خود نمود۔ ایجا بالملکما ہم رقصہ
 کلک جو اہر سلک سے شود۔ کہ عین سرداران گہو تر خیل غیل سلاہنا وینہا ہما سے رسانند۔ سمیت
 ہر کہ منظور شد سلیمان را چل نداند زبان حوصال را

خصوصاً آن پیر سال جواں عمل یعنی پرنسگار و چرخ کا ریلے بدل سلامیکہ دلہائے ارباب عشق را
 پچرخ آرد بل آرمیدہ خاطر آن آسودہ دل را در حرکت و بازی آورد سے رساند و ابلاغ سے نماید
 کہ چوں قائد دولت و اقبال بمقتضائے خلوص عقیدت و معنائی طوبیت بوسیدہ دعا کے سحری ترم
 بر احوال مانوہہ بمسعدت تا ئید آسمانی بدرگاہ گیتی پناہ چہا نبانی کہ خدا اساس و قدر شناسن بہت
 رسانیدہ غلغلہ مشوق جوانی در کربخ و مارغ این آرزو مند انداختہ زندگانی تازہ و کامرانی و بے اندازہ
 مرحمت فرمودہ است۔ طمس از ہوا خوانان درگاہ و دولت خوانان بدرگاہ خصوصاً ازاں عشق
 اندیش خدا آکیش کہ از عمدہ مریدان و زبندہ معتقدان این بادشاہ عالم پناہ است۔ آنست کہ بر مزو
 ایما حسن طلبی در ہاب منتہیان خاندان خاکبند و سنگ تفرقہ و رحمت قبیلہ حمیلہ مانیند از دکھنتہا
 آرزو کے جماعت ما آنست کہ یہ توفیق الہی در ملازمت حضرت ظل الہی با ظہار لطائف و ابراز
 انواع ہنر و اصناف شعبہ تبارک و تلافی عمر گذشتہ خود نمایم۔ دیگر سلامہ خاندان لطافت و نقلہ
 دو دمان دولت رافع طلال و اندہی یعنی پیر صورت جوان سیرت سبز کہی کہ دختر بے واسطہ مشہور فی الاکاف
 والاطراف المستغنی عن الاوصاف سیرت است۔ سلام عشق التیام سے رساند سے گوید کہ بعد از
 آرزو کے بسیار در آرزوے روزگار بہ سعادت آستان بوسی مستعد شدہ زینجا و ارہو اسے جوانی
 در سرفتادہ است سے خواہد کہ با فرزندان و ابنا در ملازمت بودہ خدمات پسندیدہ کہ پور
 انشراح خاطر و ارتباح باطن و ظاہر گرد و نظر پور آرد اگر چه عمری بمشوقی نام بر آوردہ بود

اما الحمد لله که آخر لباشقی این چنین مشوقی سر فراز گشت - چشم داشت از سائر عاشقان
 و طایبان در گاه خصوصاً از آن پیشوائی که سر با بطلب آنست که سر ارادت در او این
 مصبوری بچیده اجازت بود او بس که در مجلس بساط انبساط ماخلل پذیر باشد نه بدینان تهر
 که بسوزد بچهر بسیار و با حال ما پذیرد از و دیگر سرخین نامور یعنی کلمه پر اگر چه نام ما در اعانه نبر یانه دارد
 اما خراسانی نژاد است و سرخیل معتبر کم پر اگر چه بنام کم پر است - اما سر فراز بلند پرواز است
 زبان حال او باین بیت مترنم است - بیست

هر که بسکارسبک خیزتر مرغ سبک پر پر دیزتر

و سر نامداران مشعل کلاں که در بالاروی از شعله کم نیست و بشوق آستان بوسی سرگرم است و
 آن سیرت مردم یعنی سیه دم مگر دو دلی مشتقا زان است که در پی اوست و آن بستی برنگا
 یعنی ماده کناره دار که زره پایش پا دار از خنخال لیلی می دبه و زنجیر جنون در پائے عشقا زان
 می اندازند و سائر کبوتران نامدار خوش سخن نیک رخسار که با معاملات نسبت و شرافت حسب
 انصاف دارند برخی از آنها پا پیر نگار اتفاق دارند و طالعها با سزگی متفق اند و بالحمد چو سهر پوری
 زبان حال کبوتران فارغ بال سفت تمام و کجا سالان نو رسیده هر از زبان توقع از انصاف
 آن اعتقاد و الممالک دار که مادام که ما بنای سوز و تدم زباز در پرازمه مشتابه کلمه آیان
 که با م دولت و کاخ رفت ماست سرف تندیم میر با سینه خود - نهیم ز شهنشاه را و پرواز نیادیم
 جیت ما را متفرق سازند و بیرون ما را بنات النعش نکلند و فبائل کبوتران به تمام استدعا
 می نمایند که اگر کسی به نیت بیج می فته باشد در ساحت ما به که مران حرم که برگرد و کعبه پروان
 دارند نویند - دیگر چو آن اعتمادا خلافت را همان که در راه است باید که در آن
 باب کمال اهتمام به تقدیم رسانند که انشاء الله سبحانه درین صورت کبوتران خوب
 با و مرمت خواهد شد و صد آن همان نو از حوا آنهاست نور سیه عنایت خواهم فرمود
 اگر در آن باب تاخیری نماید آنچه آن استناد السلطنه رباب و خیال کرده باشد - ان
 کتیرا و مرمت خواهم فرمود

مشهور حضرت شاهنشاهی حکیم تمام در واقع عالی قوس الزمان

حکیم ابوان نقیته کیلانی برادراد

حکمت آف فطانت ایاب حق شناس حقیقت اساس واقف موافق معارف و

معانی سالک مسالک دور بینی و کار دانی پر مدہ کشائے خواہی حکمت الہی نکتہ دانِ رموز
سفیدی و سیاہی انیس مجلس خاص جلیس نہایت اخلاص و نفاذہ اناضیل انام سلالہ اکابر
کرام جالیوس زماں حکیم بہام بجلائل توجہات نفل الہی و شرائف تفقدت سناہنشا ہی
ستظہر و مستبشر بودہ بدانکہ درینو لاکہ نہضتِ رایات آسمان سائے و جولانِ مواکب
زمین پیمائے بسیر و شکار و گلگشتِ ولایت و لپیڈ کشمیر کہ از عطیات مجددہ حضرت محمدیت
ست بایں نیا زمیند در گاہ کبر یا شدہ بود۔ بعزیمت آنکہ دران گلستان ہمیشہ بہار کہ کار نامہ
قدرت پروردگار است۔ نفسے چند بحضور باطن بر آوردہ صبحی چند جہن نیار لوجود معبود حقیقی
دران سرزمین بگذارد۔ المنتہ لیلکہ در زمانِ خوبہائے آں ولایت کہ گلہائے رنگارنگ و
میوہ ہائے گوناگون مملو مشخون بود۔ بادشاہزادہ ہائے کامگار بر خوردار و خلافتہ عساکر نصرت
شمار اندرہ شواہج جہال کہ طیور با وجود بال و پر بمشکل از انجا عبور تواند کرد۔ توجہ اشرف تصمیم
یافت حکم فرمودیم کہ چند ہزار سنگ تراشان کوہ کن و خارا شگافان فرما دفن بیکد و منزلی
پیش پیش سے رفتند۔ و در تنگنائی کوہ و کمر راہہا پناہ ور سے ساختند و قریب یک ہزار فیل
کوہ تمثیل بفرایغ بال و وسعت عالی سے گذشت و دیگر میل و چشم و سراوات و خیم از دارالخلافت
لاہور تا قریب نیلاب جا بجا و شہر بشہر گذاشتہ بودیم۔ چوں خاطر اشرف از التذاذِ روحانی
و جسمانی و سیر و سلوک عشرت و کامرانی خط وافر برداشت۔ عنان بیکران عزیمت براہِ پگلی
و متور منقطع شد۔ کہ سایہ فلک پایہ خوردار بر مفارق ساکنان دیار کابل اندازیم و روز سے
چند بہ سیر و شکار آں حدود پروازیم۔ از انجا کہ بادہ عیش این نمنائے را بخونایہ حکم آویختہ اند
و بنائے بقائے نگارخانہ بنیہ انسانی را با آب و گل فنا کیختہ در چین وقتے بنا گاہ غریب واقع
جانگاہ روئے نمود کہ ہم عیش را منقض ساخت و عشرتہا را تلخ گردانید و شرحش آنکہ مواکب عالی
در حوالی و متور تا بابا حسن ابدال رسیدہ بود کہ بتاریخ روز مراد ہفتم شہر یورماہ الہی سن سی
و چہارمواہن شب پنجشنبہ نوزدہم شہر شوال سن نہصد و نود و ہفت و ہفت سبب مرزوست ازلی
حکیم نامی و مخلص گرامی قدوہ مہرمان اسرار زبده ہم نفسان حقیقت گزار د قیقہ شاس حقایق
معانی حدیقہ پیرائے بہارستان نکتہ دانی نمک ریز مجلس انس ساتی بزم گاہ قدس
طالب دوام آگاہی محور ضائے بادشاہی بیدار دل شیخان صنمائے ہمشیار مغز انجن مراد
مستشار دولت ابد مقرون مومنین سلطنت روز افزون مقرب الحضرة السلطانی حکیم

ابوالفتح گیلانی ازیں سزائے فانی و شکنجے ظلمانی بمرض اسہال ارتحال نمود حسرت
 فراوان از فراق صور شی خود در دلی اقدس گذاشت - ہر چند میکیل عنصری و قالب خاک
 آواز نظر عاشب شدہ - اما شما ایش روحانی و لطائف ذاتی بجمتہ ترین صورتے پیش دید
 خاطر حاضر است - ہا یک بینان عالم قدس سرورن نشاندہ فانی راز دان عالم باقی گفتہ اند
 والحق حقیقت نمائے جو ہر نفس الالم شدہ اند و پیدا ست کہ روح پاک راز گذارین خلعت خانہ
 خاک چہ تفاوت و در واقع بغیر از تغیر منزلی و تبدیل مکانی نیست و نظر بعالم اسباب ہم غایت
 امید حقیقت شناسان و نہایت آرزوئی و فاکیشان ہمین است کہ در قدم قبلہ دین و دنیا کے
 خود جان سپاری کنند - آل بروجہ اتم وقوع یافت کہ بحضور اقدس ما وصیت نمود و سپارش آں
 حکمت مآب کہ دو تا نفس واپسین پیشاد بودہ - حیات منتعاز را با گاہ دلی و ضروری در قدم ما
 سپرد باید کہ آں ہوشمند سعادت مند از استماع این واقع جزع و فرح کہ از عادت عوام الناس
 و داب دل بستگان عالم صورت و لباس است نہ نماید و نظر مستقیم را بلند داشتہ و وقوع آزا
 از تقدیرات خداوندی پنداشتہ - رخصتا بقضا در دہد کہ ہمہ را ہمیں شاہراہ در پیش است
 و تحقیق ہر کار سے وابستہ بہنگام خویش و ما غم آں غمراں پناہ را بیش از خوردہ ایم - اکنون استماع
 طول حیات ما از حضرت و اہلب العالیاء بر ہمہ چیز تقدیم نماید و از اعظم متاع و شادایہ مصائب
 آں کہ پیش ازین قصہ پرفصلہ بہ پانزدہ روز دین بست و چہارم مراد ماہ الہی مطابق سہ شبہ
 سوم شوال افادت و افاضت پناہ معارف و حقائق دستگاہ علامت الزمانے فیما تہ الدورانی تذکرہ
 اعظم حکمائے مشائخ و متبصرہ اکابر قدمائے متبحرین مجموعہ جلیع شرائف انسانی ہرست چہ ائمہ
 جلال ملکات نفسانی بود بدائع ذوقی منظر کمالات افلاطونی کشف معاقہ علوم نقاد جواہر
 محسوس و مفہوم عند الدولہ الامیر فتح اللہ شیرازی بہماں مرض ازیں خلعت کدہ فنا رحلت نمود
 و این تحسرتنا سفہ ہمچنان تازہ بود کہ واقعہ حکیم منفور پیش آمد - چنانچہ آں حادثہ فراموش
 شد - اما چوں ہمیشہ پیش دید - خاطر قدسی مناظر مشیت انلی و مظاہر ارادت لم یزلی مست در
 مقام ارتضا و اصطبار آمد - آل حکمت مآب کہ در جمیع امور تابع رخصتے ماست - دریں
 واقعہ ہم کمال ہمیت اقدس نماید خاطر اشرف را متوجہ انتظام احوال خود اند کہ دریں نزدیکی
 عرصہ کا بل غیم سرادقات جاہ و جلال خواهد شد - چوں بشر ف استلام عقبہ عرش مقام
 مشرف گردد - بہ انواع تطفات شاہنشاهی و تفقدات پادشاہی امتیاز خواهد یافت

بیت و ہشتم سوال سن نبصد و نوو و ہفت کنا رسند ساگر نزدیک انک بنارس
نگارش یافت :

فرمان حضرت شاہنشاہی با عظم خان کو کلتاش و شمس الدین محمد خان

درہنگا میکہ خاطر مقدس منتظر آں بود۔ کہ بہ زودترین اوقات و خوشترین ساعات آمدہ
احراز دولت ملازمت کہ اکسیر سعادت ست نماید و مشمول اقسام عوطف شاہنشاہی و
مور و انواع تفکرات اعلیٰ خاقانی گردد۔ خبر رسید کہ او متوجہ زیارت حرمین شریفین زادہما اللہ
شرفاً شدہ است و اہل و عیال و فرزندان خود را در اہل دریائے خونخوار پیراہ بردہ است باعث تمہیبا
کہ شہل او بندہ با اخص و مستحسن الخیرت چندین حقوق مارا منظور داشتہ بے رخصت ما چگونہ متوجہ
این مطلب مے شود و مثل او عاقلی بی رضامندی والدہ شریفہ خویش کہ جمیع اہل اللہ در ہمہ اطوار خصوصاً
عبادات و عبادات عبادت چہیں بے استرضائے او کار مے نکرده اند و عبادات و طاعات را مثر
آواب ندانستہ اند او کہ طلبگار ثواب شدہ با چہیں بی رضامندی ما چہ بخاطر رسانیدہ است و دریں باب
چہ اندیشہ نمودہ ہر چند بنظر تعقیق تامل مے رود۔ امر مے کہ باعث چہیں بی راہ رفتن و کیبا رگی راہ
یوفائی را کہ در جمیع انا مگوہیدہ ترین سعادت ست کہ بدین باشد بخاطر پیچیکے از دور بینان با نگاہ
عزت نئے رسد او کے ارادہ این مطلب کہ وہ ما قبول مکنس او نہ فرمودیم بنی اواقع اگر شوق آں
مکان مقدس دا منگیر ہمت شدہ بود۔ بایتی رخصت طلبید تا مشقت او اختیار چندین احتیاط را
راہ دراز متع گشتے و مشروبات اُفروزی را آمادہ شدی چہ بخاطر او رسید کہ در مسلک بی رضائے
ما و والدہ خود رفتہ اسباب خسران دنیا و آخرت مرا انجام دادہ مے دہ۔ ہمانا کہ منلوب و اہمہ
خویش گشتہ خیال باطل بخود راہ دادہ بے مشورت خرید و در بین خود کہ در زمان تسلط و اہمہ معزول
بودہ در کجیح خمول مے باشد۔ مرتکب چہیں امر مے کہ عقلاً و فقلاً مستحسن نیست شدہ است و اگر بارقہ
جذبہ الہی در رسیدہ بود و تا رخصت حاصل کردن موسم دو وقت مے گذشت خود متوجہ این سفر شدہ
بایتی کہ اہل و عیال و فرزندان را پیراہ نئے برد و عرض داشت مے کہ وہ مرا شوق دا منگیر شدہ
بود و فرصت اندک استمداد از ہمت علیائے شما نمودہ متوجہ شدم و اہل و عیال و فرزندان خود
را در کنف عاظنت کبریٰ شما سپردم اگر تا آبدن من از سفر مجال جاگیر من مجال وارند کہ

فرزند ان قابل اندوسے تو انڈکے درایام غیبت من سامان دسرا انجام ولایت و مملکت
 نمائند۔ ہر آئینہ ازا سجا کہ اور اور در گاہ ما اعتبار است۔ و خاطر اوسے خواہم ملتس
 او بجز قبول سے رسید و اگر از نشا ننگی مدارج علیائے عافیت شاہنشاہی این رائے
 ازین را بخود قرار نئے داد۔ بایستہ کہ فرزندان و اہل و عیال را بدر گاہ فرستادہ معروض
 داشتی کہ چوں آرزوئے طواف آں جائے شریف طفیان نمودہ بود۔ فرزندان را بہلازمت
 فرستادہ در بارہ ہر یکے خود التماس سے کردیا برافت کبریٰ مائے گذاشت۔ کہ این خانہ زادان
 را بہ ملازمت فرستادم۔ بد اینچہ رائے جہاں آرائے اقتضا فرماید۔ ہر کدام را بنوازش شہزادی
 بڑا تیار بخشید کہ ہر آئینہ صورت مستحسن خواهد داشت چہ بلا پیش آمد و چہ در دل گذاشت کہ ہم
 طریق خیر را گذاشت و ازا سجا کہ خدمات مستحسن خاندان آئنا علی الخصوص جہی سجا طرا شرف
 مرکوز است با وجود چنین اعمال اگر سجا طرا آزادی رسد آں ہم زمانے پیش نیست اما نیز اسے
 بیچ و بیہ نیست و نئے خواہم کہ او آوارہ و دشت عزیت گردد اگر از ہزاران عنایت و عافیت
 مایک حصہ میدانست ہرگز این اندیشہ را بخود راہ نئے داد و مطعون خاص و عام نئے شد۔ اکنون
 ہم بیچ نرفتنہ است بیچ چیز مقید نشدہ عزیمت استقام عقبہ علیہ نماید و اند آمدن خویش ما را سرور
 سازد۔ و بیچ را کہ از قوت او حاصلے وارد کہ کس سیناد مرہبے سجا طرا زردہ او بند و خود را از ہمال
 و نکال صوری و عنوی نجات بخشد۔ و بیچ ہموارہ سجا طرا قدس بود کہ ایچی کاروان پیش سلطان رجا
 فرستادہ مہمانی محبت را استحکام و ہد۔ اکنون مصمم شدہ است۔ کہ متعاقب این منشور والاے
 عافیت بمصوب یکے را ہر اہر ہی ہیں شخص کہ این نعل دولت رائے بر تعیین فرمائیم و ہنگی ہمت معروض
 آنت کہ او را کب ملازمت نماید چہ خوش باشد کہ پیش از رسیدن ایچی او متوجہ آستان
 بوسی گردد۔

دستور العمل حضرت شاہنشاہی لجمال ملک محروسہ و متصدیان ہما مرہومہ

این منشور الادب لعل الہی و دستور العمل کار آگاہی از منبع عافیت و مدین رفت شاہنشاہی
 صدور یافتہ۔ کہ منتظران کار آگاہ سلطنت و کار پردازان بارگاہ خلافت از فرزندان اقبال مند و
 نوتیمان اخلاص منش و امرائے عالی قدر و سایر منصب داران و عاملان و کوتوالان باین روش عمل

نمودہ در انتظام اصرار و قریات و سائر کمالات فرمان پذیر باشند۔ اول بطریق اجمال آنکہ در جمیع کارها از عبادات و عباداتِ رصنائے الہی را جو یال باشند۔ و نیاز مند در گاہ ایندوی بودہ خور و غیر را منظور نداشته شروع درال کار کند دیگر آنکہ قلوب دوست نباشد کہ آل طرز درویشانِ صحر اگزین است و پیوستہ با عالم نشستن و در کثرت بودن عادت نکند۔ کہ طریق اہل بازار است و بالجملہ در ماندہ بود و توسط و میانہ روی بکار برد و سر رشتہ اعتدال از دست نهد یعنی نہ کثرت کثرت گزیند و نہ وحدت وحدت و بزرگ گیوہ ہائے ایندوی سچول را عزیز دار و وہ بیداری صبح و شام و نیم شب و روز عادت کند در ہنگامیکہ کار خلق خدا نباشد۔ بہ مطالعہ کتب ارباب صفوت و صفائش کتب علم اخلاق کہ ظہر روحانی است و خلاصہ جمیع علوم است۔ چون اخلاق ناصرہ و نجیات و ہلکات احیاء و کیمیائے سعادت و مشنوی مولوی روم مشنوی کند۔ تا از غایت مراتب دینداری آگاہ شدہ در تسویلات ارباب تزویر و خداع از جہتے نزدیک بہترین عبادات الہی در نشاء تعلق سرا بنجام ہمام خلایق است۔ کہ دوستی و دشمنی و خویشی و یگانگی را منظور نداشته بکشادہ پیشانی بقدم رساند و بہ فقیران و مسکینان بتخصیص گوشہ نشینان و مجردان نہ در خروج و دخول بستہ زبان بخوابش نئے کشاید بقدر طاقت خیر کند و بصحبت گوشہ نشینان خدا جوئے رسیدہ التماس ہمت نماید و تقصیر و زلات و جرائم مردم را بہ میزان عدالت بنجدہ مایہ ہر یکے را بجائے خود آورد و باین میزان دانش اساس پاداش ہر یکے نماید و بدل دقیقہ شناس در یابد۔ کہ درین گروہ کدام تقصیر پوشیدنی و گذاشتنی است و کدام گناہ پر سیدنی و بزبان آوردنی و سزا دانی است کہ بہا تقصیر اندک سزاوار جزائے بسیار است و بہا تقصیر بسیار انماض کردنی است و تہمردان را بہ نصیحت و ملائمت و بد رشتی و نرمی بر تفاوت مراتب رہنوی کند و چہل کار از نصیحت در گذر و بستن و زنون و بریدن عضو و کشتن بر تباہین مدارج عمل نماید و در کشتن دیرمی نکند۔ و تامل فراوان بجائے آورد۔

مصرع

کہ نتوان سر کشتہ پیوند کرد

و تا تواند آل قابل کشتن را بہر گاہ فرستد و حقیقت آنرا معروض دارد و اگر در نگاہ داشت آل شمر دیا فرستادن موجب فساد ہی باشد۔ دران صورت اورا از ہم گذراند و از پوست کندن و در تہ قیل انداختن و امثال آل کہ سلاطین کبار کنند احتراز نماید و سزائے ہر یکے از طبقات مردم فراخور حالت او باشد کہ عالی فطرت را نگاہ تند بر ابر کشتن است و پست ہمت رالت

سود مند نے وہر کس را کہ بر عقل و دیانت اور اعتماد داشته باشد۔ رخصت دہد کہ آنچه ناشائست
 بزم خود بیند در خلوت بگوید۔ و اگر احیاناً گویندہ غلط کردہ باشد۔ اور امر ز قش بدواہ گفتن
 است و کسے ما کہ ایند بچون آن تو فبق دادہ باشد کہ حق بگوید عزیز دارد کہ مردم در گفتن حق بغایت
 عاجز اند جسے کہ بذات و شریر اند۔ میں حق گفتن نذرند و سے خواہند کہ ہمال طور در ہلا
 باشد۔ و آنکہ نیک ذات است بلا غلط مند سے باشد کہ مبادا در گفتن من صاحب متع بر نجد
 و من در بلیہ انتم و نیک اندیشی کہ زبان خود را برائے نفع دیگران گویند۔ حکم کبریت احمد اردو
 خوش بد دست نباشد کہ بسا کار اندیش آدم گو بیان ناسا غنم سے ماند و یکبارگی با ایناں بد نباشد
 کہ ملازم را خوش آمد گفتن ہم ضرر دست و در پر سیدن داد خواہ بغیر خود بقدر وسع اہتمام نماید

ابیات

بد یوان بیند از فریاد او کہ شاید ز دیوان بود داد او

بخود پرس فریاد مظلوم را برول ساز از ابگین بوم را

و اسلے داد طلبان را بر تریب آمد نوشته سے پر سیدہ باشد۔ تا پیش آمدہ محنت انتظار نکند
 و پیش دستان خدمت را یا راسے تقدیم و تاخیر نماید۔ و ہر کہ بدی از کسے نقل کند در منزلے
 آن شتاب زدگی نہ نماید و شخص بکند کہ سخن ساز مفری بسیار است و راست گوئے نیک
 اندیش کیا ب دور ہنگام غضب سر رشتہ عقل از دست نہ بد و باہستگی و بردباری کار کند و
 چندے از آشنایان و ملازمان خود را کہ بغزونی خود و اخلاص ممتاز باشند۔ محتا و گوہ اند کہ در
 زمان بچوم علم و فعدہ کہ عقلا دست از سخن ہارے دارند از کلمتہ الحق صحت فدر زند و سوز خوردن
 خود را بہ دروغ گوئی ستم داشتن است و مخاطب را بہ بدگمانی نسبت دادن و بد شام دادن
 عادت نکند کہ شیوہ اجلاف است و در افزونی زراعت و اتمالت رعایا و تقادی دادن ہتھا
 نماید کہ سال بسال اامصار و قریات و قصبات افزون سے شدہ باشد و چنان آسان گیرد
 کہ زمین قابل زراعت ہمہ آبادان شود پس ازاں در افزائش جنس کامل کوشش کند و مستور العمل
 عامل را کہ جدا ننگا ہاشتہ پیش نہاد۔ خاطر حق گزین خود سازد و بالجملہ جمع رعایا سے دینہ فزا نرد
 دار سد از قرار بیچ اسم در سم بینگردد و سعی نماید کہ سپاہ سے وغیر آں در خانہ مرد بے رصائے
 ایشان فرود نیاید و در کار با بر عقل خود اعتماد نکند و مشورت با داناترسی از خود نماید و اگر
 نیاید ہم مشورت را از دست نہد کہ بسیار باشد کہ از نادانی راہ حق یا بند۔ چنانچہ کلمتہ اند قطعہ

گاہ باشد زیر و نشنند بر نیاید درست تدبیر سے
گاہ باشد کہ کود کے نادان بخلط برہدف زند تیر سے

و نیز با بیارکس مشورت نہ نماید کہ عقل درست و معاملہ دانا داد خدا نیست نہ بخواندن دست
دہد و نہ بر روزگار گذرانیدن میر شود۔ مبادا جمعی نادان در امر سے مخالفت نمایند و تراہوں
کار خود کو شود و از عقل خود و درست کاران کہ ہمیشہ کمتر باشند۔ باز دارند و ہر کار یکہ
از ملا زمان ادا شود بفرزند ان فرمایند۔ و ہر چہ از فرزند ان شود۔ خود متکفل آں نشود کہ آنچه
از دیگران فوت شود تو تدارک آں توانی کرد و آنچه از تو فوت شود تلافی آں مشکل باشد و عذر
نیوشی و انما من نظر از تقصیرات توئی او باشد۔ کہ آدمی بے گناہ و بے تقصیر نیست۔ گاہ از
تنبیہ و لیر تر سے شود و گاہ بغیرت آوارگی اختیار سے کند۔ آدمی باشد کہ بیک گناہ تنبیہ او باید
کرد و آدمی باشد کہ ہزار گناہ از او پاید گذر اند و عرض کہ کار سیاست تا ز کترین ہمت سلطنت
است۔ باہنگی و فہیدگی بہ تقدیم رساند و راہنہا را ببردیم خدا ترس و دلاور سپارد و نیک و بد انہا
را از انہا پرسد و ہموارہ خبر گران باشد کہ بادشاہی و سرداری عبارت از یاسبانی است و بکیش
و دین خلق خدا متعرض نشود کہ خود مند در کار دنیا کہ فنا پذیر است زبان خود بگنجد در معاملہ دین کہ
پایندہ است۔ چگونہ دانستہ زبان مندی اختیار خواهد کرد۔ اگر حق با دست خود با حق سر مخالفت و
تعرض داری و اگر حق با دست و اوانا دانستہ خلاف آں گزیدہ است۔ خود بیچارہ بیمار نادانی ست محل
ترحم و اعانت است نہ جلتے تعرض و انکار و نیکو کاران و خیر اندیشان ہر گروہ را دوستدار باشد و خواہ
دخوش از اندازہ نگذاند و از مقدار ضرورت سجاوہ نکند۔ تا از پایہ حیوانات فراتر ک شدہ بہ پستان
اختصاص یابد۔ و تا تواند کار روز شب نیندازد و ہا مردم شدید العبادت بود و سینیہ را زندان کینہ
نباید ساخت۔ اگر از بشریت گرانے ہم رسد۔ خود بر طرف سازد۔ کہ در نفس الامر حاصل حقیقی ایزد
بچوں ست۔ این فرشتہ ہا را برائے تعلیم ظاہر تجویز فرمودہ اند و خندہ و ہزل کمتر کند و پیوستہ از جاسوسان
خبردار باشد و بہ سخن یک جاسوس اعتماد نکند کہ راستی و بے طبعی بس کیاب است پس در ہر امر سے
چند جاسوس و خبر دار تعین کند کہ از یک دیگر خبر دار نباشد و تقررات ہر کدام جدا انویساند و
از ان پے بمقصود ورود جاسوسان شہرت گزین را معزول ساختہ از نظر اندازد و ہذا تان و خریان
را بخود راہ ندہد۔ اگر چہ این جماعت برائے مدکاران دیگر خوب اند۔ اما سر رشتہ حساب از دست
نہد و آں گروہ را در دل خود ہمیشہ شہتم دار دگہ مبادا در لباس دوستی قصد نیگل کنند و از نزدیکان

و خدمتگار آن خبردار باشد کہ بوسیلہ نزدیکی تم نکلند و از چرب زبانان نادرست کہ در لباس
 دوستی کار دشمنی سے کنند۔ خبردار باشد کہ فساد ازین رنگہ پر پدید سے آید۔ بزرگان مابو اسطہ
 افزونی مشغلہ فرصت کم و این گروہ بدکار فراوان و از اطراف و جوانب خود خبر گیران باشد و راز
 نفسی را کوتاہ ساخته لاتی مرض را مخفی و دارد و در ترویج دانش و کسب کمال اہتمام نماید کہ صاحبان
 استعداد از بطبات مردم صنایع نشوند و در تربیت خاندانہائے قدیم ہمت گمارد و از سامان سپاہی
 و یراقی غافل نباشد و خرچ را کمتر از دخل باشد۔ احمق است و ہر کہ خرچ را با دخل برابر سازد
 چنانچہ عاقل نیست۔ احمق ہم نیست و طرح اقامت نیندازد و ہموارہ مستعد ملازمت و منتظر طلب
 باشد و در وعدہ تخلف نوردد و درست قول باشد۔ خصوصاً با متعددیان اشتغال سلطنت و ہموارہ در
 مشق تیر اندازی و بندوق اندازی باشد و سپاہیان را ورزش فرماید و بکار مشغول نباشد و
 بہجت و ورزش سپاہگری و نشاط خاطر کہ ناگزیر نشاء تعلق است۔ گاہ گاہ سے ہاں پر دازد و یکبارہ
 غلہ را بجنس از رعایا گرفتہ بہ نیست گرانانبار سازد و نقارہ را وقت طلوع نیز نور بخش عالم و نیم شب
 کہ در معنی آغاز طلوع از آنجا مست سے خواستہ باشند و در وقت تحویل نیر اعظم از بر سے بہر سے
 بند و قہیاں و توپچیان توپ را سر و ہند تا جمہور انام آگاہی یا فتنہ شکرانہ بجا آرند و یک کس بد گاہ
 گذارد کہ عراقض اورا بہ نظر اشرف سے آوردہ باشد و اگر کوتوال نباشد فضول قانون اورا
 نیک نگاہ داشتہ در ترویج آل کوشد و روستا یا نہ این اندیشہ بخورد راہ ندہد کہ کار کوتوالی را چون
 پردازم۔ بلکہ عبادت عظمی دانستہ اہتمام نماید بدین تفصیل تختیں باید کہ کوتوال ہر شہر و قصبہ و دہ
 با اتفاق اہل قلم خانہا و عمارات آراؤشید و ساکنان ہر محلہ را خانہ بجانہ در قید کتابت و آوردہ
 کہ چہ قسم مردم اند و خانہ بجانہ ضامن گرفتہ بایکدیگہ اتصال بخشہ و محلات قرار دادہ در ہر محلہ
 ہر محلہ مقرر سازد کہ نیک و بد آن بصواب دید او شود و ہا سوس ہر محلہ قرار دہد کہ وقائع شبہا
 روزی و آمد و رفت محلہ را سے نویسا یندہ باشد و مقرر سازد کہ ہر گاہ دزد سے آید یا آتش
 افتد یا دیگر امر سے ناخوش سرزند ہما ینہ آں در ساعت معاونت او نماید۔ چہنیں صاحب
 محلہ و خبرداران اعانت نمایند و اگر بے ضرورت حاضر نشوند گنہگار باشد و بے خبر ہما یہ و
 ہر محلہ و خبرداران یکس مسافرت نگزیند و کسے را در محلہ نگنہار د کہ فرود آید و جمعہ کہ ضامن
 خاشتہ باشند آنہا را در سراسے علیحدہ آبادان سازد و میر محلہ و خبرداران سراسے را
 نیز تعیین نماید و پیوستہ احوال دخل و خرچ ہر کدام از دور بینی در یافتہ ملاحظہ نماید۔ چہر کس

کہ دھل اوکتر است و خروج او بسیار یقین کہ بے بلائی عیث پیروے و نیک ذاتی
 و خیر اندیشی را از دست نهد و این کاوش را پیرایہ انتظام داند۔ نہ سرمایہ اخذ و جو باید
 کہ دلالان ہر قسم را صاف من گرفتہ در بازار ہایقین کند کہ ہر چہ خرید و فروخت شود اعلام سے
 نمودہ باشند و مقرر سازد کہ ہر کہ بے اعلام خرید و فروخت نماید جرمانہ بدہ و نام مشتری
 و بائع در روز نامہ سے نوشتہ باشد و ہر چیز کہ در بازار خرید و فروخت شود با تفاق میر محلہ
 و خریدار محلہ واقع شود۔ دیگر آنکہ چند کس محلہ بہ محلہ و کوچہ و نواح شہر بہت محافلت چون شب
 یقین نمایند و سعی کنند کہ در محلہ و بازار و کوچہ بیگانہ نباشد و تحقیق جو پیروے دزدان از گروہ
 بردار چکہ وغیر آں بواسطہ نماید و اثر سے از انہا نگذارد و ہر چہ اسباب گم شود۔ یا بتاراج رود
 آزا یا دزدانش پیدا سازد و الا از ہمہ آں بر آید و اموال غائب و متوفی تحقیق نماید اگر وارث
 باشد یا انہا گزارد و گرنہ باین سپار دو شرح آزا بدرگاہ نوید تا ہر گاہ کہ صاحب حق پیدا شود
 با وصول یا بدو میں معاملہ تیز خیر اندیشی و نیک ذاتی بکار برد کہ معاد و چنانکہ در بوم روم شائع
 است بظہور آید و نہایت پیروی نماید کہ انڑ سے از شراب نباشد و خوردہ و فروشنده و کشتہ
 آزا با تفاق حاکم آچنان تنبیہ نماید کہ مردم عبرت گیرند۔ و اگر کسی را حکمت و ہوش افزا
 چون دو بکار پرد تفرض احوال او نماید کرد و در ازانی نر نہا اہتمام نماید و نگذارد کہ مالداران
 بسیار خریدہ ذخیرہ نمایند و ہر روز بفروشند و در لوازم جشن نوروزی و عید ہا اہتمام نماید۔ عید
 بزرگ نوروز است کہ ابتدائے آں در وقت تحویل نیر نوروز بخش عالم در بزرگ حمل است۔ و
 آغاز ماہ فروردین است۔ عید دیگر نوروزیم ماہ مذکور کہ روز شرف است۔ و عید دیگر
 سوم ماہ اردی بہشت است۔ و عید دیگر ششم ماہ خرداد۔ عید دیگر سیزدہم ماہ تیر است
 عید دیگر ہفتم ماہ امرداد است۔ عید دیگر چہارم شہریور است۔ عید دیگر شانزدہم ماہ بہر است
 عید دیگر دہم ماہ آبان است۔ عید دیگر نہم ماہ آذر است۔ و دروے ماہ سہ عید است
 ہشتم و پانزدہم و بست و سوم۔ عید دیگر دوم ماہ بہمن است۔ عید دیگر یکم ششم ماہ اسفندار
 است۔ و عید ہائے متعارف را بدستور سے کردہ باشد و شب نوروز شرف بطریق شب
 ہرات چراغان کند و در اول شبے کہ صبح آں عید باشد۔ نقارہ نوازند و دروے ہائے عید
 بر سر شہر نقارہ نوازند و زن بے ضرورت بر اسب سوار نشود و گذر ہائے آب در بار
 برائے غسل مردان و آب برداشتن جدا سازد و برائے زنان گذر گاہ دیگر مقرر گرداند۔

فرمان حضرت شہنشاہی شہباز خاں کتبہ

چوں پیش نہا و ہمت اعتدال گزین و نیت معدلت آئین این نیا ز مندور گنہ
 بے نیاز از ابتدائے جلوس بر اورنگ شہنشاہی و استقلال بچیز و الائی ظل الہی
 آنست کہ جمیع سکنہ در عایا و ساتر خلائی و برایا کہ بدائع و دائع ازلی و شرائف امانت
 ایزدی اند جل جناب کبریا ید در ظلال عدل و انضال آزادہ خاطر و آسودہ حال بودہ در
 وظائف شکر گذاری خدا کہ موجب از و یاد نعمت و استدام سعادت است رطب
 اللسان و عذب البیان باشد۔ المنۃ للہ کہ روز بروز صورت این معنی از مکان قوت
 بمواطن فضل بر حسب دلخواہ ظہور نمودہ و ہوارہ امرائے اخلاص منش و حکام عدالت نژاد
 کہ نقد معاملات ایشان بر محک قبول اشرف رسیدہ در جمیع اطراف و اقطار ممالک محروسہ
 بر شاہراہ اعتدال سلوک نمودہ و ادگتری سے و ہند و بیامین خدمات پسندیدہ منظور
 نظرات تربیت و ترقی گشتہ بمدارج عالیہ و مراتب سامیہ ارتقا و اعتکاس نمایند و چوں
 سبقت نمودیت و قد متگاری و نسبت دولت خواہی و جان سپاری عمدۃ الملک رکن
 الجسطنطنیہ علیہ یومئذ الدولت البہیہ مششار الملکۃ النفاقیہ مقرب الحضرت السلطانیہ
 و اقرانہ اعتماد کامل الامتقاد مورد العنایت والاحسان نظام الدین شہباز خاں کہ مزاج دان
 بساط اقدس و پروردہ نظر رائے خاص الخاص ست و از مبادی ملازمت تا غایت
 ہر خدمتی کہ بد و تقویض فرمودیم بنوعیکہ مرعی فاطر اشرف ارفع بودہ بہ تقدیم رسانیدہ از
 محض راستی و درستی بہ سعادت رائے روز بہ ممتاز است۔ درینولا بموجب فرط عنایت و
 کمال انصاف حکم فرمودیم کہ حکومت و راست و اختیار رتق و تنق و قبض و بسط تمامی
 کاروبار ملکی و مالی صوبہ مالوہ کہ خلاصہ ممالک دلگشا ست از ہام خالصات و بہات
 جاگیر دامان و زمینداران تمام و کمال بطریق استقلال بعمدۃ الملک مشاۃ الیہ مقرر و معوض
 باشد کہ در مہموری آل بلا و اموار و تکثیر زراعت و محصول و تعمیر موانع و مزارع و محافظت
 سپاہیان و مرمت قلوب شکستہ و رعایت خواطر رعایا و قلع مفندان و استیصال متردان
 و تقویت ضعیفان و تنبیہ ظالمان و تائید مظلومان و جبر متکبران مسامحہ جلیلہ بر وجہ اکمل و اتم
 نماید و چنان کند کہ علوفہ سپاہیان و امراد تا بینان ارباب مناصب بنوعیکہ نام بنام

بدگاہ والا قرار یافتہ موافق عالی حاصل بلا قصور و اصل سے شدہ باشند باید کہ امرائے
عظام و سائر جاگیرداران و کردربان و زمینداران آل صوبہ عمدۃ الملک مشارالیرا صاحب
صوبہ بالا استقلال دانستہ از صلاح و صوابیدیا و کہ ہر آئینہ موافق حساب و مطابق قانون ابد
مقرون خواهد بود۔ بیرون نروند و ہر گاہ طلب نماید جار و بلجار بے شائبہ تاخیر و اہمال حاضر
شوند۔ و نیز حکم جہاں مطاع شرف لغاذا یافت کہ ہر کس کہ بصلاح و استصواب آل عمدۃ الملک
عمل نیکند مجال جاگیر اورا تیززادہ بدرگاہ معلی عرض داشت نماید تا دیگر سے از مخلصان عقیدہ
علیہ سجائے او نصب فرمائیم۔ کہ انتظام سلسلہ جہاں بنائی و استحکام رابطہ عالم آرائی
باین امور مذکور منسک و منہج است و ہمیں در جمیع ضوابط و قوانین بادشاہی و ادامہ و احکام
جہانداری کہ ہر یکے اساس بنیان سلطنت و رکن قصر خلافت است۔ ثابت قدم بودہ و راست
و اعلائے آل آداب الہی کمال اہتمام لازم داند و خاطر الہام موارد را متوجہ احوال سعادت
قرین خود دانستہ ہمیشہ امید و ابر الطاف گوناگون و عنایات روز افزوں باشد۔ چوں مواجب
انجم ثواب شاہنشاہی درین نزدیکی بہ تسخیر دکن متوجہ است چہ دلیان آسجا سالک مساک
مخلت بودہ دست تمدنی ارباب ستم کشادہ اند و نیز قدر عنایت پادشاہی ندانستہ در لوازم اطاعت
اہتمام ندارند باید کہ آن رکن سلطنت بزودی بآل صوبہ رفتہ سرانجام آن لشکر پیروی نماید کہ
موجب تخمین و آفرین گردد۔ چوں رایات اقبال لشکار گویا رہنمائی فرماید۔ آل رکن سلطنت
را با جمیع جاگیرداران صوبہ ملوہ حکم قضا امضا فرماید کہ بیشتر در ملک دکن رفتہ۔ غمخواری آل ملک
نماید و در آسودگی و رفاهیت جمہور سکنہ دیار دکن از سپاہی و رعیت مساعی عیبہ نظہور آرد و ہر
کس از روئے عقیدت پیش از اضطرار روئے نیاز بدرگاہ آرد و اورا بوالطف نخل الہی میدار
سازد کہ ذات مقدس ما نظہر منو و لطف ست۔

فرمان حضرت شاہنشاہی در منع زکوٰۃ

تصدیق حال و استقبال و کار فرمایان کل جزو ممالک محروسہ بدانند کہ درین ہنگام
سعادت انتظام کہ از ابتدا سے جلوس براورنگ جہاں بنائی کہ سن سابع است۔ از قرن ثانی
و آغاز اہتمام بہار دولت و اقبال و زمان انکشاف صبح جلال و جمال است۔ فرمان خدا

عنوان و مشهوراً فاضلت بنیان بارقہ بروز و شمشعہ ظہور یافت کہ چوں ناموس اکبر و قافلین اعظم
سلطنت ابدیوندا الٰہی جل جلالہ قدر بمقتضائے حکمت بالانہ ازلی کہ سلسلہ جنبنان دار دیگر عالم
ایجاد و تعبیر پر وارکن مکن دائرہ کون و نسا دست۔ چنان اقتضا کردہ کہ ریاست ممالک و
سیاست مدن کہ عبارت است۔ ازار تباط احوال مقیم و ہما جبر و انتساق مصالح یکا سب
و تاجر بدستیار شی پادشا بان عادل و دیدہ یائی شہریاران دریا دل جلوہ نما و صورت پذیر باشد
و یکے از وجوہ خراج کہ مدار علیہ نظام عسا کہ نصرت و جنود اقبال کہ عارسان اعمار و اموال
و حافظان معاند و احوال خلائق اند باج اشیاست کہ در بازار بیع و شتراد چار سوئے چون
و چرا در آمدہ۔ اگر نسیجہ میزان اعتدال ارباب صیانت و دیانت کہ نقادان نقد و اجناس
کوئی و الٰہی و مقومان اعراض النفس و آفاقی اند گردد۔ ہر آئینہ جمیع مصلح بمخاسد انجامد و تمامی
مخامدینا تم کشند لکن الحمد کہ از مبادی احوال نصفت اشمال توجہ کہ خاطر عدالت مناظر و تدبیر
باطن جلالت موطن مادر قاہت عموم بریت مراد ہم تربیت خصوص رعیت کہ فی الحقیقت فرزندان معنوی
و دواعی خداوندی اند۔ مصروف بودہ۔ اہمیت لہذا کہ باضات لواحق عدالت سواد اعظم ہندستان
و دیگر ممالک محروسہ مہین اصناف ناز و نعیم و مہین مسافران ہفت اقلیم است۔ درینو بلا بموجب
توسعہ مراسم ذاتی و تکملہ مکارم فطری حکم نائذ و امر جازم شرف امدار و عزایر ادا یافت کہ از
اصناف حیوانات و نباتات از اخذیہ و ادویہ و روغن و نمک و شکر و اقسام
عطریات و انواع کہ پاس و پنبہ و اسباب پیشینہ و ادوات چرمینہ و آلات سینہ و ظروف
چوب و ہیمہ و نئے و کاہ و دیگر اشیاء و اسبابی متعمہ و اجناس کہ مدار معاشی جمہور نام و ملاک
معیشت خواص و عوام است سوائے اسپ و فیل و شتر و گوسفند و بز و اسلحہ و قماش کہ در تمامی
ممالک محروسہ تمنہ و باج و زکوٰۃ و صدیک و آنچه از قلیل و کثیر سے گرفتہ اند۔ مہاف و مرفوع اقلیم
بودہ باشند و تا این زمان کہ تصدیبان کارخانہ سلطنت امثال این امور معمول سے داشتہ اند۔
بملاحظہ خبر داری بودہ کہ دستہ تطاول اقویا برضعفا دراز نگردد و پائے تمدنی زیر دستان کوتہ
اندیش سرکوب زیر دستان خاک نشین نگردد۔ اکنون کہ ہیبت و شوکت و اہمیت بادشاہی و رقبہ
افراد عالم نشستہ و انوار عدالت درافت در اقطار و اکثاف ممالک تحقق بستہ بشکرانہ الطاف
منہم حقیقی حاصلات آں ہمہ اشیاء کہ خزینہ موفورہ و گنجینہ مومورہ است۔ بغیر ازاں ہفت چیز کہ بمصلح
ملکی منجستہ شدہ تمام، کمال بخشیدم باید کہ فرزندان کامگار و امرائے نامدار و تصدیبان جہات

صوبہا و حکام بلا دو جاگیر داران امصار و عمال خالصات و مقاطعان مواضع و قصبات و جمیع ماہداران و گذر باناں و محافظان طرق و ضابطان ساکک و زمینداران حدود و ناموران ملک مضمون فرمان معنی را بگوش ہوش جا وادہ در اجرائے حکیم جہان مطاع کمال اہتمام لازم و انند و دقیقہ از دقائق امر لازم الاتباع فرود گذارند

فرمان حضرت شاہنشاہی بہ اجی علی خان فرماں روئے خاندیس

امارت و ایالت پناہ ارادت و محبت دستگاہ نقادہ و دو مان عزیز و علاء و خاندان مجد و امتلازبدہ مخلصان سعادت کیش و خلاصہ مختصان صواب اندیش مورد انظار پادشاہی مصدر آلف خیر خواہی و افراتصدق راسخ البرطان عمدہ اہل دول را جی علی خان با عنان الطاف پادشاہی و اضعاف اعطاف نعل الہی مستظہر و مستبشر بویہ بدانکہ الحمد للہ و الممتہ کہ بیا من توجہات سلطانی کہ اثریست قوی از عنایات سبحانی این چنین فتحی عظیم و نصرتی فحیم از کمین بطون ہما من ظہور روی نمود و چون روابط اخلاص و صلوات و اختصاص آں مخلص حقیقی بدگاہ معنی ثابت و راسخ بودہ موجب مزید آبروئے و ازدیاد عزت او اولاً و در نظر دور بین ما تا نیا پیش جہانیان شد و ہما کہم توجہات باطن قدسی موطن شاہنشاہی در معنی ہمت کل دکن و انتظام ہما م حکام آنجا بآں مصدر خیر خواہی باز گشت۔ سخن آنکہ قدر این عنایت کبری و شکر این عطیہ عظمی دانستہ بچنین ہموارہ در امتثال او امر و احکام مطاعہ کمال سعی و اہتمام نماید کہ کار آں ایالت پناہ روز بروز در افزونی باشد و الحق ہمیشہ ازاں مظہر خیر اندیشی خدمات پسندیدہ کہ لائق خیر خواہان دور بین و کار آگاہان حقیقت پسند تواند بودہ بظہور آمدہ و ہمیں مرکوز و ملحوظ خاطر قدسی مظاہر است و تنظیم احوال آں سعادت کیش بنوعیکہ عبا را اختلال بردا من آں نہ نشیند پیش دیدہ ضمیر عرش مناظرمت۔ و از آنجا کہ فطرت سلیم و فطانت مستقیم آں پویشند سعادت آنا نشین باطن ما قدس ست۔ باید کہ ہموارہ مطرح نظر راست ہیں و مطرح ضمیر سعادت گزین باشد۔ کہ بتائید ملت الہی و فتوحات نامتناہی کہ نقوش ناصیہ اقبال در قوم زائچہ احوال ما است انقیاد و اطاعت حضرت ما دیبا جانہ و باوجود سعادت و بقائے دولت ارباب دین

و دول مست - و مخالفت و انحراف از قبلہ گاہ عقبہ ما عنہ این شقاوت ابدی و دلیل زوالی سردی اصحاب ملک و ملل و عاملیان ہویدا است کہ از ابتداء جلوس براورنگ چہانبانی تا امروز کہ سن سابع است - از قرن ثانی واول بہار سلطنت و توردہ سالی اقبال است - بہر طرف کہ لو اے عزیمت برافراشتہ ایم و عمان توجہ معطوف داشتہ فتح و اقبال طلائیہ عساکر اجلال و مقدمہ جنود افضل بودہ و دریں مرتبہ نہضت ریات عالیات کہ بجانب پنجاب اتفاق افتادہ بودہ بہجت تصفیہ کابل و تخیرو ولایت کشمیر و تہنہ و جوش افغانہ و تادیب بلوچان صوبہ قندھار بودہ بتائید غیبی ہر ارادہ کہ در باطن الہام موطن ما کہ مرات جہاں نمائے غیبی است - صورت بستہ بود - خوب ترازان در عالم ظہور آمدہ - اگرچہ استخلاص قندھار و سیستان نیز ممکن خاطر اشرف بود - اما چوں عظمت و شوکت دستگاہ شاہ عباس کہ فرماں روانی ایران بدوست رابطہ یک جہتی سابق را منظور داشتہ بلچلی کاوان مع عرائض اخلاص و دیایائے گرامی بدرگاہ معالی فرستادہ اظہار اخلاص و انکسار نمودہ استداد ہمت و ہرگونہ استعانت کردہ بود - و از قدیم الایام آباد اسلاف او مبداء ظہور دولت خود را از عنایت حضرت صاحبقرانی سے دانستہ اند - چنانچہ استخلاص امر کے روم و استطلاق روسائے آن مرزوم باستدعائے جد بزرگ شاہ اسمعیل و خروج او بہ نیروئے آن جماعت از جرائد تواریخ ظاہر است در روابط حضرت جنت آشیانی بادشاہ مبرور منصور معلوم ہنگنان درین بلا کہ ایشان را کار پیش آمدہ باشند فتوت بادشاہی اقتضائے آن نمود کہ عساکر منصورہ را از عبور ہاں نواحی ممنوع فرمودیم - و قندھار را بمیرزایانی کہ از منتہای آن دو دمانند مسلم داشتیم و سیر کشمیر کہ از عنفوان تاحال مطلوب و مرغوب خاطر اشرف اقدس بود بعد از فتح آن خواستیم کہ سجدہ شکر گذاری پروردگار براں سرزمین کہ از عطیات مجددہ الہی بودہ بجا آوریم - باوجود جہاں مرتفعہ و متصاعدہ و اشجار عظیمہ ترا کہ وطنیان آہہائے طوفانی کہ در راہ بود - مرور و عبور عساکر منصورہ ازاں جائے محال سے نمود - بتوفیق ایزدی ہامو کپ عالی روی توجہ ہاں حدود در آوریم - و حکم عالی شدہ بود کہ چند ہزار خارا تراشش چابک دست پیش پیش خانہ عالی سے نقد و در قتیح و توسیع راہ ید طوفانی سے نمودند چنانچہ در اندک فرصتے تا اقتضائے کشمیر و کوہستان تبت سیر فرمودہ - ططنہ کو س عزیمت بجانب کابل بلند ساختیم و مجبوزاً عرصہ لطافت سرشت کابل را خمیم نمودہ افضال ساختہ طرح قلعہ جدید کہ حصن حصین خطہ الہی تو ائند بود - بنفس نفیس خود انداختیم و

چنان مکتوب خاطر و دوران دیش بود کہ مجھے از بہادران شجاعت پیشہ را بیشتر تعین فرمودہ و لا بیت
 بدخشاں را تخلص ساختہ بمیرزا شاہرخ مرحمت فرمائیم لیکن دریں اثنا ایلیان حکومت
 پناہ شجاعت و سنگاہ عبداللہ خاں اوزبک با تحف و ہدایائے متوافرہ مکرر بطریق تواتر و توالی
 بدرگاہ عالم پناہ رسیدند چون مطرح نظر بلند بین ما غیر از موافق و اخلاص از ارباب دولتی
 امر سے دیگر نیست۔ لاجرم بدولت و اقبال مراجعت نمودہ۔ بدارالملک لاہور کہ مرکز ممالک
 محروسہ است۔ نزول اجلال فرمودیم۔ و تنبیہ و تادیب افغانان کہہ نشین کوتاہ ہیں بموعی شدہ
 کہ اکثر سے حلقہ بندگی درگوش کشیدند۔ و آنا کہ سراز قبلہ اقبال تاقتند۔ ہزاراں ہزار اسیر جلال
 سلطوت و جبروت ما کہ ظلال قہر و جلال کبریاے الہی است۔ سے گشتند و دوسرے قند و بخارا و
 ترکستان بغر وخت سے رفتند۔ و چون ازیں ناحیہ طرف خاطر اشرف بالکل جمع شدہ۔ بشیبت اللہ
 تعالیٰ دریں زودی در ساعت مسعود زمان محمود کہ منقب بلند بینان زوایائے نہانی و مختار
 و قایق شناسان جداول آسمانی باشد بدارالسلطنت آگرہ مراجعت سے فرمائیم۔ و بر منتظران
 مقدم عالی ابواب فیض و انفضال سے کشائیم و پیش از انتہای الویہ موکب عالی چول اندیشہ
 و انتظام بخش جہانیاں بزیادتر قید و تمیر صوبہ مالوہ مصروف گشتہ شاہزادہ کامگار بہر خوردار عرۃ نامیہ
 دولت و اقبال قرۃ باصرہ عظمت و اجلال درۃ التاج فرخی و فیروز مندی واسطۃ المقدمات
 مندی و حق پسندی فرزند ارجمند شاہ مراد راہاں صوبہ سے فرستیم لائق آنکہ این معنی را بعین نزول
 رحمت الہی و محض درود سعادت نامتناہی دانستہ در لوازم اطاعت و اخلاص مسامحی جمیلہ بتقدیم
 نماید۔ و بتازگی خود را مورد عنایت خسر دانی گرداند و چون قرب مسافت روسی نمودہ ہموارہ کس
 را با عرض اخلاص فرستادہ مراسم یک جہتی بہ تقدیم سے رسانیدہ باشد و ہر گاہ آن زبده ارباب
 اخلاص را در امر سے از امور احتیاج باہماد و کمک شود۔ حقیقت احوال مشرورہ جو عرض گرامی شاہزادہ
 کامگار رساند کہ سفارش آن زبده مخلصان بجنور اشرف فرمودہ ایم کہ آن تخلص ہما خواہ را از یک
 جہتان خاص و ثابت قدام شاہراہ اخلاص دانستہ در ہر باب انواع امداد و اعانت نماید۔
 دریں ہنگام کہ نسبت آن عمدہ ارباب عقیدت ہاں در گاہ بموعی درست شدہ کہ بالتماس و استعاض
 اوہیات دیگر اہل ساختہ و پرداختہ آید چہ ہائے مطالب و مقاصد آن تخلص ہوا خواہ باید کہ بیچ
 گوئہ اندیشہ بخوراہ ندد و قرب جوار شاہزادہ جو اہل بخت از مقدمات دولت۔ روز افزون
 خود دانستہ در مراسم اطاعت اہتمام نمودہ۔ مشرح خاطر و مسرود ہال باشد۔ و بر ہم شمنان خبیر

پوشیده نیست که سلاطین عالی مقدار که تسخیر عالم و عالمیان پیش نهادیمت والا همت ایشان است - از حکام دیار و ولایت اقطار جز اخلاص و اطاعت مطلوب و مقصود ندانسته اند و دولتمندی که بمقتضای دور بینی و کار دانی خود این معنی را منظور داشته در تداوم مباحث اخلاص و عقیدت رسوخ نماید هر آینه ننگ و ناموس اوجبال خود مانده موجب اعزاز و ترقی گردد و آں عقیدت پناه خود از مخلصان قدیم و هوایان متمرکض اخلاص است - و آنکه در آن مرتبه که اعتماد الملک العظمی اعتماد الخلفاء الکبری قدوة الخوایین العظام عمدة الامراء الکرام رکن السلطنت العلیه مبارک الدین اعظم خاں بدال حدود رفته بود - لوازم خدمت ازاں خیر اندیش بوجود نیامد - بواسطه بعضی امور که محتاج شرح نیست بوده نه آنکه در اخلاص آں راسخ الاخلاص فتوری رفته باشد و لهذا در باره او انواع عنایات فرموده میان عالمیان امتیاز تجتید و از جمله مرادم شاهنشاهی آنکه بآل امارت پناه عمدة الملک مستشار الدوله زمین السلطنت قدوة مقریان سریر زنده محرابان اسرار ضمیر مقتدا سے ارباب علم و حکم منظر فیض انی و فضیل اتم جامع کمالات صوری و معنوی ناظم آثار دینی و دنیوی علما شیخ ابوالفضل که از مسازان بزم عرفان سرشت ماست نسبت ترا بت فرمودیم - تا چنانچه علای مشارالیه نقاد مخلصان درگاه است - آں مورد حق پسندی نیز مجموع باطن و مطئن خاطر گشته در سلک کمال ارباب اخلاص در آید - و هواره او را به نظر محرمیت دیده و از یک جهتان صمیم القلب تصور فرموده عنایاتی که در خاطر صلاح اندیش او منظور کرده باشد - بظهور رسانیم تا موجب امیدوارشی عالمیان گشته دستور العمل اخلاص جمیع بزرگان نژاد ان عالم گردد - درینولا منظور خاطر قدسی شده بود - که چو آں خیر خواهر قدیم مجدداً مصدر خدمات پسندیده شده از روسے اعزاز و اکرام بجنور اقدس طلبیده مشمول انواع عنایات ساخته رخصت فرمائیم تا من بعد بیچ اهدی در باره آں وافر الاعتقاد سخن نماندسته بسامع عالی نرساند و باذرا ارباب غرض کسا و پذیرد - اما بواسطه آنکه آں حدود و اخالی گذشتن و بمسافت بعید طلب داشتن لایق نبود - عنان اراده ازیں وادی مخرف ساخته بخاطر اشرف رسید که کسی را باید فرستاد که دیدن او حکم دیدن ماداشته باشد - تا حقیقت اخلاص و عقیدت صمیم آں مصدر آداب خیر اندیشی نمیده بعرض اشرف رساند - بنابراین افادت و افاضت مآب حکمت و معرفت نصاب جامع المعقول و المنقول حادی الفروع و الاصول عمدة مخلصان - درگاه دبدبه مخلصان بارگاه مغرب الحضرت السلطانیة اعتماد الدوله الخاقانیة الخطاب

بملک الشعراء شیخ ابوالفضل فیضی را که در ظلال عنایت ما تربیت یافته و هرگز از بارگاه او
 تجویز دوری او نفرموده ایم و رموز دانی و نکته سنجی و دور بینی و آدم شناسی و مراتب اخلاص فہمی
 و مدارج اعتقاد شناسی در حضرت ما ظهور تمام دارد. بیش آل نقادہ ارباب اخلاص فرستادیم
 کہ صنوف عنایات ما را کما ہی خاطر نشان ساخته آل خیر خواه سعادت انقباه را بسجلائل توجہات
 پادشاهی و مکارم عنایات ما متناہی و ثوق نماید و سخنانی کہ مرکوز خاطر اشرف ارفع است
 با تمام رسانند و سرائر حقیقت عقیدت و اخلاص و دقائق عقیدت و اختصاص او را نیز فہمیدہ
 و بعبادہ دانش بخجده بموقف سمع عالی معروض دارد. باید کہ آل مخلص خیر اندیش سخنان حقایق
 بتیان ما را ہر از اینچہ در فرمان عنایت سخون مندرج و چہ آل کلمات قدسی سمات کہ زبانی
 با فاضلت ما ب مشار الیہ در خلوت فرمودیم. بسع دانش اصفا نمودہ مراتب الطاف خیردانی
 و مدارج اعطاف خاقانی را بعقل و در اندیش خود در یافتہ. آنچنان اہتمام مخلصانہ کار آگاہانہ
 نماید کہ حکام و کتب کلم علی الخصوص حکومت پناہ امارت انقباه منظور انظار خاقانی مشمول الطاف
 سلیمانی بر بان نظام الملک کہ مجدد تربیت یافتہ این درگاہ است. لوازم نیکو خدمتی و
 قوانین حق شناسی بروہ اتم و اکمل بظہور رسانند و بہ سخنان کوتہ اندیشان نا عاقبت بین از
 جاہ اطاعت و عقیدت انحراف نورزد و چہ این معنی باعث اعتبار آل مخلص حقیقت گزین
 و ہم موجب امن و امان خلایق آل دیار خواهد بود. و چون مدتی بود کہ و کلاء و مرائن حکام
 دکن بدرگاہ گیتی پناہ نہ رسیده بود. درین مرتبہ بجا طراشرف نئے رسید کہ بحکام دکن کس فرستاد
 شود لیکن از اسباج کہ عنایت پادشاهی عام است و آل مخلص خیر خواه را با نہا ارتباط تمام آنرا
 علاوہ عنایت آل ہوا خواہ حقیقی دانستہ چند سے از مقرران درگاہ را کہ بمزید عنایت و التفات
 مخصوص اند. ہمراہ افاضت پناہ مذکور فرستادیم. باید کہ در سامان و سراسیم آل جماعت و
 بزودی روانہ ساختن بدرگاہ معلی کمال سعی لازم و اندوختہ متناسی ظہور الطاف عالیہ اظہار
 مافی الضمیر نمودہ. ہر مطلب و فہمی کہ باشد بوسیلہ افاضت ما ب موی الیہ معروض درگاہ
 معلی سازد. کہ از اسباج کہ کمال عنایت قدسی سرایت در باب آل زبده مخلصان ہوا
 خواہ مرکوز باطن اقدس است. ہمہ در معرض قبول و اسباج مقرون خواهد بود و بموجب فو
 عنایت و التفات کہ بال اخلاص شعار داریم. مخلصت خاصہ و شمشیر مرصع و دور اساس
 اسپ عراقی و دور اسپار و یک قطار شتر نر و لایتی بہت آل مخلص خیر اندیش فرستادیم باید

کہ از جمیع وجوہ خاطر خود را جمع داشته توجہ باطن اقدس را شامل انتظام احوال و کفایت حصول مقاصد و آمال خود داند و چوں هموارہ توجہ عالی در تربیت و ترفیہ مستعدان طوائف انام سیمیا طبقہ ارباب علم و حکومت مبذول است۔ مردم حکمت و عذاقت مآب فضائل الکتاب جالینوس الزمانی حکیم مصری را کہ در آن حدود اند۔ چنان کند کہ بالکل بدرگاہ معلی رسیدہ بہ حکمت مآب مشارالیه ملحق شوند و بعضی کار ہا کہ مشارالیه آنجا وارد بہ نیک و جہ انصرام باید کہ از مضمیات خاطر اشرف خواہد بود۔ پیوستہ خاطر ملکوت ناظر را متوجہ حصول امانی و آمال خود دانستہ امیدوار عنایات گوناگون باشند۔

فرمان حضرت شہنشاہی بہ بران نظام الملک منشیان محکم

حکومت و ایالت پناہ اخلاص و عقیدت دستگاہ عمدہ اعظم حکام زبده اماجد انام اسوہ مخصوصان درگاہ نفاذہ مخلصان خیرخواہ منظور انظار خاقانی مشمول الطاف سبحانی ہمیشہ عنایات متوالی مطرح توجہات متعالی کامل الاعتقاد و افرال اعتماد و بران نظام الملک سجائیل مکارم شہنشاہی و جزائل مراحم ظل الہی مفتخر و مہابہی بودہ بدانکہ چوں آن شوکت دستگاہ از صدق طوبیت التجاہ بدرگاہ گیتی پناہ ما کہ موطن صاحبان ناز و نعیم و بلجاء مستعدان بہفت اعظم است۔ آوردہ بود ہموارہ مرکز ضمیر الہام پذیر سے گشت۔ کہ ولایت دکن باوقفہ فیض باید و ظہور این امر علیل موقوف سعادت و وقت بود الحمد للہ آن طور نفی کہ خاطر قدسی سے خواست و بیخمال در سے آید۔ بتوجہ اقدس صورت یافت و عمدہ اماجد عظام راجی علی خاں کہ مکرراً بفرمان عنایت و مشورہ التفات مرا فراز گشت۔ باں خدمت مامور شدہ بود۔ بوسیہ ظہور آن مورد مزید اعتبار و اعزاز شہنشاہی شد بہرہ منونی بخت قدر آن داند و ہمیشہ حضور اشرف مارا بخاطر داشته و را ظہار آثار اخلاص و عقیدت کہ سرمایہ دولت دو جہانی و پیرایہ آبرو سے جاودانی است۔ جہد موفورہ نماید و دریں ہنگام کہ اندک انتظام بخش جہانیاں بزمید ترفیہ و تعمیر ولایت مالوہ مصروف شدہ و شاہزادہ کامگار بر خوردار غرہ نامیہ دولت و اقبال قرۃ باصرہ عظمت و اجلال درۃ التاج فرخی و فیروز مندی واسطہ العقد سعادت مندی و حق پسندی فرزندار مجند شاہ مراد را باں صوب سے فرستیم۔ آنرا

درود سعادت انگاشته بشورہ عقل دور اندیش در استحکام مہمانی ہوا خواہی فراوان کوشش بکار
 بر دو پیوستہ عرائض انحصار فرستادہ گلشن یک جہتی تازہ تازہ دارد کہ ہوشمندی و حقیقت شناسی خرزینین
 و حسین حسین ملک و ناموس ست و برابر باب دانش و پیش نظر و باہر است کہ سلاطین عالی
 مقدار کہ تغیر عالم و عالمیان پیش دید بہمت والا دار نبد از حکام دیار و ولایت امصار جزو اعلیٰ
 و طاعت مطلوب و مقصودند آشتہ اند۔ و چون باطن اقدس متوجہ از دیار سعادت آل عزت
 پناہ است۔ امین الدین را کہ یکے از ملازمان خاص و مریدان با اخلاص ست۔ فرستادیم
 کہ تہنیت آل فتح گفتہ فرط توجہ اشرف اقدس را مجددًا خاطر نشان او سازد۔ باید کہ گوش ہوش
 اصفا نماید۔ و انتظام و اتساق آل ولایت را از کمال خردمندی و حق پسندی چنانچہ در ملازمت
 اقدس ما فہمیدہ است۔ بہ تقدیم رساند و قوانین ما را بدستوریکہ در محکمہ سحر و سہ جباری و ساری
 است۔ راجع گرداند و کز پرت شعاران کوتاہ پس را کہ جز پیش پاسے نہ بینند و غیر از افساد
 و اضلال نکوشند۔ در بہمت و خل نہند و در رعایت خاندانہائے قدیم و پیش آوردن اصحاب
 اخلاص کہ بر است۔ گفتار سے و درست کرداری مشہور و موصوف باشند۔ کوشش نماید و در
 اعتبار ادب علم و فضل و اعلائے اہل دانش و حکمت سعی موفور بجا آورد و شمار و وزرا در رعایت
 الہی معمور داشته۔ آسپناں آگاہ باشد کہ دست اتویا از ضعف کوتاہ بودہ زیر درستان در بہا و امن
 و امان مرزہ الحمال و فارس البال باشند و چولی منشور عافیت بآں عمدہ تخلصان شرف صدور
 سے یافت بخاطر ملکوت ناظر بمقتضائے شمول رافت کہ احاطہ عموم خلایق دارد و رسید کہ فی زمین
 تھنا جریان فصاحت بیان ببادل خان و طلب الملک عزائرا و باید کہ اگر توفیق رہمون آہنا شود
 در لوازم اطاعت بر خلاف سوائف ایام سلوک نمایند۔ چہ از ازل بہتر کہ عنقریب بتائید دولت
 ابد پیوند ما باہم اتفاق نمودہ باعث فتوحات فرنگستان و سائر بنا در شوند و مورد ہزار گونہ عنایات
 گردند اگر بواسطہ خرد سالی و ہجوم کوتاہ بینان کہ بعد سافت را حصن حسین خود خیال کردہ بظلت
 گردانید۔ نیز بتوفیق ربانی و تائیدات آسمانی در اندک فرصتی تمام ملک آہنا بآں تربیت کردہ
 مالتعلیٰ خواہد گرفت باید کہ عنایات اعلیٰ خاقانی بر انتظام احوال سعادت اشتغال خود داند۔

فرمان حضرت شاہنشاہی و طلب یکے از فضلاء شیراز

المنترہ ہند کہ از آغاز اقسام صبح اقبال و طلوع نیز اجلال کہ مبدائے جلوس بہ

اورنگ سلطنت است - تا امروز که عوام سعادت انتظام خلافت باربعین پیوسته و در
نظر در برین عنفوان ریحان بهار دولت و استیز از ریحان حدیقه افضل است - ہمگی محبت
ملکی اعتصام بیکسلی و تربیت مستعدان هر صنفی تیما معترفان بجا علوم و حکم بوده و علی الدوام
مستکلمان هر فرقی در حواشی سر پر والا بمطالب عالیہ رسیدہ کامیاب صورت و معنی اند جریا
حکمت الہی برال صورت پذیر گشته - که چنانچہ بادشاہان عظیم المقدر توجہ عالی باین فرقه گرامی
مے گمارند - همچنین این گروه نیز جو یاسے مطالب انسی و وصول بہ محفل عالی کہ محفوظ مفاخر
و معالی است میباشند دریں هنگام کہ صیبت فضائل و کمالات کسی و وہی افادت انصاف
مرعی الشماثل جامع الکملات چینی میب مکرا السع اشرف رسیدہ همانا کہ حسن اخلاق ذاتی او
بر باطن الہام موطن پر تواندا توجہ علی طلب او شرف ظهور یافت - مستحق آنکہ بقائد الطال
الہی و سابق مکرم شاهنشاهی محمل رسید باینصوب صواب بر بندد و بزودترین وقتے باستلذاذ
حضوری فائز السرور مستعد گردد و در آمدن و آوردن ارباب استعداد اہتمام نماید و
بعادت منش ققاعے شیرازی در باب سرا سجام راہ حکم اشرف صادر شدہ سجدوہ
ظہور خواہد رسید :

دفتر اول تمام شد

انشاء ابوالفضل دفتر سوم

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

آغاز دفتر سوم انشاء ابوالفضل مشتمل بر خطبہ و خطبہ ام و انتخاب کتب و بیاضها و سترها و دیگر

خطبہ تفسیر بعض از آیات سورہ فتح

رُبَاعِي يَا فَاتِحَ ابْوَابِ عُلُوْمٍ وَ حَكْمٍ
اے گشاینده در بانه علمها و حکمتها
عَرَفْنَا مِنْ فَضْلِكَ مَا لَا نَعْرِفُ
شنا ساکن ما را از فضل خود چیزی را که نمی شناسیم

يَا رَاقِعَ اَعْلَامِ اَيَادٍ وَ نَفْسٍ
اے بلند کننده نشانه های نیتها و نیتها
عَلِمْنَا مِنْ عِلْمِكَ مَا لَا نَعْلَمُ
بیا موز ما را از علم خود آنچه نمی دانیم

محمد زکریا من اول من ارسل الی الخلق رسولاً آتینا و بشیرة و نذیرة و انما فتحنا لک فتحاً مبیناً شن
محمد مکیم ترا که آنکه فرستاده موسی علیه السلام و خرد و داد و اورا بجهت پر کشیدن از کرم بر او فتح

رُبَاعِي لِلرُّوحِ حَيَاكِهِ جَلِيسُ الْخَلَوَاتِ
برای جان تصور او همیشه غلو توست
اَهْدَاهُ اللّٰهُ مِنْ صَلَاتِ الصَّلَوَاتِ
تو فرستاده او را خدا از بخششها و درودها

لِللَّعِينِ جَمَالَهٗ اَنْبِيسُ الْخَلَوَاتِ
برای چشم جماله آنحضرت همه هم مجامست
اَضْعَافُ اَضْعَافِ رِبَالِ الْفَلَوَاتِ
بسیار بسیار چرخه از ریگهای بیابانها

صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلَىٰ اٰلِهِ وَاَصْحَابِهِ وَاَتَابِعِهِ وَاَتَابِعِهِ وَاَتَابِعِهِ وَاَتَابِعِهِ
درود فرستد خدا بر او و یاران او و پیروان او و دوستان او و سلام بر همه و بعد از این است منسوب فتح و تحفه است
اِنْ تَبَايَعْتُمْ بَيْنَكُمْ لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَيْهِمْ وَاَنْتُمْ كُنْتُمْ اَبْرَارًا
اگر شما با هم پیمان کنید لعنت خدا بر شماست و شما نیکوکاران

منسوب باقبال سجاے دعا از طرف کترین محتماں پناہ گیرنده یہ ہر بانی خدا سے بزر و بزرگ ابوالفضل
 بن اشع مشہور مبارک فتح اللہ علیہ ابواب فضلیہ و افضلہ و بین کہ آیات جمالیہ و جلالہ
 پسر شیخ مبارک کشاید خدا بر در ہائے بزرگی خود و ہر بانی خود کا ہر بندے کے لئے اوشا نہا جمال خود
 لاجل حضرت سلطان السلطان کہنہ العالمین طلع اللہ فی الارض ایاہم انما تظنون
 پرانے درگاہ پادشاہ پادشاہان پناہ جہانیاں سایہ خدا در زمین پیشوا سے سایہ گیرندگان
 یوم العرض ملک المشرق والغرب منہ غام غایب العرب الموبد من عرش اللہ
 بروز قیامت پادشاہ مشرق و مغرب شیر بیشہ جنگ تائید کردہ شدہ از نزد خدا
 المشیخ محمد باللہ شیخ مفتاح القلوع و ذکرہ مضامین البقاع من مصارف
 و قوت دادہ شدہ بشکرہ اشع و کلید برائے قلعہ ہست و ذکرش چراغ خانہ ہست ہر کہ گشت در جنگ گماہ
 خلافت سال بہ الودعی دطار بہ العفا و من طار علی امصار الفیادہ طاب لہ العیش
 متاع او ہر ماوراء آب رود و با خود پرانیدہ اعتقاد آنکہ بریدہ بشکار گاہ فراز برداری او خوش شدہ بر آواز زنگانی
 و طال لہ البقا - مشعر

<p>دعا در شہادت او قمارس نخل النضر و من المکارم و نشانندہ درخت فیروزے باغ بزرگیہا و فی قہرہ آنا کہ ستم الارا اقسیم و در غضب اوشا نہائے زہر مار ہست</p>	<p>دعا در شہادت او تمیزہ قصہ اشع فی ساحتہ العسلا آباد کنندہ کاشانہ فتح در میدان بتری شجرہ ریح الروح فی طبع لطفہ غیر شراب رحمت در برشت ہر بانی اوست</p>
--	--

خلیفۃ فاح من مساجب اذ یال عجمہ ارجح التیامہ التیوتیہ و ساح من مساکب انہا ر
 پادشاہی کہ بلند شد از جاہائے کشیدن دامن ہمتش خوشبو کے نیابت بنی دروان شد از جاہائے روانی
 بہیمہ فلج المطایف المصطفویہ منہ شاع نور الہدایہ و المرشاد کہ دعویۃ الجواہر و مولیٰ کل قوم
 ارادہ دیش نہر بریے صلفانی از بر آگند شد نور بہائی در اہل ہون بر آومت دعا زندگی و حال آنکہ او بر ہمہ قوم بہت
 سبکت طیبات القیض فی محافل شمایلیہ و تکتکت جمابات الجود من منابل محافلہ نقد
 گداختہ در خیمہ شہ عمدہ اقسام فیض در محافل خصلتہا پندیدہ بسلسلہ پیار شدہ جوہر بخشش از چشمہائے ارطائے اوالبتہ
 تنسم ریح العسل و الاحسان فی بہت شمال مکارمہ و تنسم روضۃ العلم و افضل من مصعب
 بہ تحقیق ہر آنے نرم یافتہ بہا عمل حاصل در وزید نگاہ پادشاہ بزرگیہائے او شگفتہ شد باغ علم و فضل از ریختن

زلالِ مَرَّاحِمِهِ حَافِظُ حَدِّهِ وَاللَّهِ جَدُّ لَارِسْمِ لِلْحَاكِمِ بْنِ أَيَّامِهِ وَلَا صَعْدَ لِأَحَدٍ أَنْ يَتَعَدَّى مِنْ نَقْدِ
 آبِ صَافٍ بِهَرِّيَاتِهَا نَيْ وَأَنْبِيَانِ احْكَامِ خُدا تَاغَايَجِي كُنَيْسَتِ دَسْمِ حَرَامِ حَيْزِ مَا دَرِزَمَانَهُ اَوْ نَيْسَتِ طَاثِثِ كَيْ رَا كِتَابِ كُنْدَا زَانَهُ
 اَحْكَامِ نَهْجِي الْمُنْكَرِ اَمْرًا مَعْرُوفٌ مِنْ لَدَيْهِ وَصَعْدَ الْمَعْرُوفِ فِعْلٌ مَجْهُولٌ لَا يَسْتَعْدُ الْمِيَةَ اَعْلَمَ سَيَسُنُ
 رِوَايِ احْكَامِ اَوْ بَا نَدَا شَتْنِ اَز بَدِي اَمْرِي سِي سِي دِه وَشِهْوَ طَرِزِ نَزْدَا وِوِي نَدُ كَرْدَنِ كَمُو كِي اَمْرِي سِي مَجْهُولِ كِه اَسَا دَكْرِدِه مَنِي تُو رُو كُو
 الْقَلَابِ طَا لَفُهُ كَلْبَتُهُ جَمَالُهُ وَايَا مِنْ اَلَا وَاَصَافِ عَاكِلَتُهُ فِي مَطَافِ كَمَا لِهْ فَا نَظَرُ كَيْفَ اَسْتَرَا فِضْ
 اَوْ شِشِ لِقِبَالِ كِه دَرِزَمَانَهُ كَبِي جَمَالِ اَوْ سَتِ وِ مَبْرَكِ اَوْ صَافِ احْكَافِ كُنْدِه دَرِ طَوَافِ كَاهِ كَمَالِ اَوْ اِيَسِ سِي سِي مَجْهُولِ سَرِزَمَانَهُ
 رِيَا صُنْ الشَّرِيعَةِ بَسْمَلَانِ اِتْبَالِ غَيْبِ ذِكْرُهَا وَ كَمِ اسْتَقَافِصِ حِيَاضِ الطَّرِيقَةِ مِنْ مِيْعَانِ لَوْلَا لِيَعْدُ
 اَسْتِ بَا نَهَائِي شَرِيعَتِ بَرِوَا اَشْتِنِ آبِ اَقْبَالِ وِ لِهْ دَرِ مَرْدِه شَدْنِ خُودِ اَوْ وِجِهْ قَدْرِ بَرِ مَرْدِه حُضَيْدَتِي طَرِيقَتِ اَز عَا رِي شَدْنِ
 حَمُولِهَا وَا نَظَرُ اِلَى عُلُوِّ سَانِهِ وَا لَاحِظُ سَمُو قَدْرِهِ وَ مَكَا يَهُ فَا اَقْبَالِ الْعَالَمِ مِنْ اَوَّلِي عِلْمَانِهِ
 بَخْتِشِ اَوْ بَدِ كُنْ اَسْتِنِ خُودِ بَا نِكْرِ بَرِ رِي شَانِ اَوْ مِ سَا لِكِنِ بِلَدِي مَرْتَبِهْ اَوْ رَا وِ مَنَزَلَتِ اَوْ رَا زِي رَا كِه مَرْدِ اِيِنِ عَالَمِ اَز اَوَّلِي
 وَا بَا جَدِ الْمَلُوكِ مِنْ مَقْبَلِي اَنْدَامِ اَوْ كَاهِنِ لَا يَنْتَفِشُ اَحَدٌ فِي السَّادِي وَ التَّوَا زِي وَ الْفَيْحِ عَا شِشِ كِه
 عِلْمَانِ اَوْ مَبْدُ بَرِزْ كِه يَا دِشَا مَانِ اَز بُو سَنَدِ كَانِ بَا نَهَائِي اَر كَانِ دَوْلَتِ اَوْ دِه مَنِي زَمَنِي كِه دَرِ بَرَابَرِي وِ مَقَابِلِ وِ فَيْحِ عَا شِشِ كِه
 فِي الْمَعَارِكِ وَ الْمَغَارِزِي اَبُو الْفَيْحِ جَلَالُ الدِّينِ مُحَمَّدُ الْكَبِيْرُ شَاهُ الْعَا زِي لَا زَالَ اَعْلَامُ دَوْلَتِهِ مَرُوعَةٌ
 دَرِ جَاهَانِي بِنُزُو مَقَامَتِ جَمَكِ نَسَبِ يَا دِشَاهُ وَا نَامِ اَوْ جَلَالِ الدِّينِ مُحَمَّدِ الْكَبِيْرُ شَاهُ جِهَادِ كُنْدِه هِمِيْشِهْ يَا دِشَاهُنَهْ كِه دَوْلَتِ
 بِمَنْ السَّمِكِ اِلَى السَّمَاكِ وِجَاهَهُ الْمَلُوكِ مَعْبُورَةٌ فِي تُرَابِ بَابِيهِ الْمَلَاكِ وَا لَمَّا كَانَ دُعَاؤُهُ
 اَوْ بِلِنْدِ اَز مَاهِي تَا سَا رِهْ وِ پِي شَانِهَائِي يَا دِشَا مَانِ عِنَا رِ اَلُو دِه وِ رَحَا كِ دَرِ اَوْ كِه مَقُومِ هَرِ كَيْ سِي وِ هَرِ كِه اَوْ بُو دِه عَا
 مَرِي دُو لِيْتِهْ مَتُو طِنَانِي لِسَانِي وَ تُو جِيْهِ رَحْصُولِي فَتَحُهُ وَ نَصْرُهُ مُمَكِّنَانِي فِي جَنَابِي لِاَجْلِ اِنِّي بِيْمَانِي زَمَانِهِ
 زِيَادَتِي دَوْلَتِ اَوْ يَا شَدْنِهْ دَرِ زَبَانِ حِنِ دَرُوعِي اَوْرِدَنِ حَصُولِ نَيْجِ اَوْ نَصْرَتِ اَوْ جَا يَا بِنْدِهْ دَرِوَلِ مِنْ بَرِي اَتَكِهْ بَخْتِي مِنْ
 اَلَا يَمِيْنِ شَرَفَتِي بِجَمِيْلِ جَلَالِي الْعُلُومِي فِي اَوَا اِنِ الصِّغْرُ الْمَلِيْتِي عَنْ غَوَا مِضِ الْفُتُوْمِ وَا لَانِ فِي
 بَرِي كَاتِ زَمَانِ اَوْ كِه مَبْرَا كِ اَسْتِ بَرِزْ كِه يَا فَتْحِ مَاهِلِ كَرْدَنِ بَرِزْ كِه اَعْلَمَا دَرِ مَنَكَا مِ غَرِي كِه بَا نَدَا وَا رَنْدِهْ اَسْتِ اَز بَا رِ كِي هَائِي سِي دِه اَوْ
 فَتَحِ حُصُولِ الْمَطَالِبِ وِ فِي نَصْرِهِ الْوَصُولِ بِالْمَأْرِبِ فَا زَا حَصَلَ كِه فَتَحِ هَيْدِيْهِ هَلِي اَعْمَالِكِ
 بَرِي اَتَكِهْ وِ فَيْحِ اَوْ مَاهِلِ شَدْنِ مَطْلِبَاهِ سَتِ وِ دَرِ نَصْرَتِ اَوْ رِي سِي كِنِ بَجَا هَتَا اِيَسِ وِ قِي كِه مَاهِلِ مَتَا وِ اَفْخِ زُو بَرِ مَلِكِ هَائِي
 الشَّرْقِ يَا فِتَا بَرِ الْفَرِيقِ الطَّالِبِيَةِ الْبَا عِيْتِي بِالْقَتْلِ وَ الْعُرُقِ اِنْتِشَرِحِ صَدْرِي اَنْصَلِي نَابِيهِ اِنْتِشَرَا حِ
 شَرِيقِ مَجَاوِدِ كَرْدَنِ كَرْدِهْ هَلِي كِه مَرَا هِ سَرِ كَشِشِ بَرِ كَشْتِنِ وِ فَرِيقِ كَرْدَنِ كَشِشِ دِهْ شِيْخِي مِنْ غَا يَتِ مَرْتَبِهْ كَشِشِشِ وِ شِيْخِي مَانِي شَدْنِ
 اَلْفَتْشَرِيْحِيْنِ وِ زَا يَدِ رُوِي وِ مَرُوعِي حِيْنَا بَعْدِي حِيْنِ فَا تَرْتِ لِهْمِيْتِهْ بِنَا لَفْخِ اَنْ اَفْسَرُ لَوْ قَفِ الْاَوَّلِ مِنْ

شوندگان و افزود راحت من و خوشی من دم بدم پس گزیدم برائے مبارک باد این فتح که تفسیر کرم آیت اذل را از
سوره الفتح لما فیہ من اجتماع خمسة اشیاء و هو الفتح المبین و عمران الذلوب المتعقبات
سوره فتح زیرا که در آن آیت اجتماع پنج چیز است و آن فتح روشن و بخشش گناہان پیشین
و المتاجر و اتمام النعمة و الهدایة الی الصراط المستقیم و النصر العزیز و ہذہ خمسة کلاک
و یسیر و کامل کردن نعمت و در ہما فی طرف راہ راست و فتح غالب باشد و این پنج چیز بجز ارکان
الحکم لهذا السلطان و سبب المقدمة و القلب و الیمنة و المیسرة و الساتة مقدمہ ہستیم
بجگاہ نمود برائے این پادشاہ و آن ارکان فوج پیش و شکر میانہ و سپاہ دست راست و شکر دست چپ فوج پیست
انما فتحنا لک فتحا مبینا و ساقا و ینصرک اللہ نصرا عزیزا لان الفتح و النصر اولہ و اخرہ و بقا
بیشتر دو شکر و اما فتح کردیم برائے تو فتح ظاہر و فوج پس اوست و مدد خواہد کرد ترا خداوند غالب نصر اول آن و آخر آن
و لا حقدہ و قلبہ لیکفرک اللہ ما تقدم من ذنبک و ما تاخر لانه و فتح بعد المقدمة و لما فیہ من
دیش آن و پس آن است و فوج میانہ او تا بہ ہنشد ترا خدا آنچه مقدم شد از گناہ تو و آنچه موخر آید زیرا کہ آن واقع
ذکر اسم ذات الملک المقیم کما ان قلب الجیش مقر الملک یمینہ یمین نعمة علیک و ميسرة و یهدیک
شده بعد مقدمہ برائے آنکہ از قسم ذکر اسم ذات پادشاہ قیوم در آن است چنانچہ میانہ شکر ہائے فرادشاہ است و فوج
صراط السقیم و تحقیص اتمام النعمة بالیمنة تحقیصہ بزیادۃ الشرائع فشرعت فی تفسیرہ و تاویلہ و
دست راست اوست و تا بناید ترا راہ راست و تحقیص کامل کردن نعمت با یمینہ برائے خصوصیت اوست بزایدہ رنگہ
اوردت نالا بدینہ فی تحقیقہ و تفسیرہ و او و نعمة فواید شریفہ صححت بہا اذ ان المدققین و فرائد
پس آغازیدم و تفسیر و عقب و تا پیش و آوردیم آنچه ناچار است اذ ان تحقیق تفسیر آن و بیرون آن تفسیر انا ہائے بزرگ گوشت
تفسیرہ علیت بہا زبر الاحققین و زواید کلت انصفت علی فکرے العا بر و اذ اید فقر صحت من
نمود بآن نہ ہنہائے باریک بینان و کتا در لا عمل کہ آراستہ شد بآن کتابہا حقان و زائد نکتہ ہائے کہ ریختہ شد بر کلمن کہ است
عین ذہنی العاصر و المرجو ان لقبیل ہذہ الفحیة الفحیة و فارتحة الفیوح الالبیہ و ان تجلت
و باریک نقرہ کہ ساختہ شد از عین من کہ کوتاہ است و میدانت کہ قبول کردہ شود ازین فتح فحیہ و سرنامہ فقہائے الہی و امید
صورة فی مرآة الفضائل و سکت قائمہ مقصودنی کیسوة اصابا لہ نعم حقیقت ان وجه مرآجی میری
کہ روشن شود صورت مراد من در آئینہ ہر باینہائے او و علم پوشدہ مقصودین بہ لباس اقبال آن شاہ آری یقین میدانم کہ مراد
نی سبحان لوالہ و صور مقاصد می نیسا ہدی جمالی مواہبہ و منالہ فطو لے السعی و بشری الجدی
من دیہ شود در آئینہ بخش او و صورت ہائے مقاصد بین دید شود در حال بخشش او و منغفبا او پس کئی بابر اسعی من و لود بر او روشن

فَجَعَلْتُ قَوْلِي وَمَا لَأَبْدُ مِنْ قَوْلِي دَعَاءَ بَقَائِهِ وَيَعْقُوبُ لَهُ الْقُوَّةُ أَشْغَلُ بِدَوَامِ الدَّرْسِ

پس گردانیدم قول خود را آنچه ضرورت است قبول کردن آن دعائی بقاءش و یعقوب علیه القوت اشغول بدوام الدرس
و ذکر الحق الذی لایکون فی الخائمه حقیقه الحمد الحقیقه علی التمسیر اختتام هذا التفسیر و توفیق
درس و ذکر خدا که نخواهد مرد

وَعَوَّضْتُ عَنْهُ الْفِرَارَ مِنْ تَيْبِيمِهِ وَتَشْيِيقِ تَسْوِيدِهِ وَتَحْقِيقِ الْحَمْدِ لِلَّذِي هَدَانَا لِمَا كُنَّا لَمْ نَهْتَدِ لَوْلَا
توفیق او و مدد او فرار یافتن از تمام کردنش و ترتیب نوشن آن در تحقیق آن به شفاطی برائے خدا که راه نمودن ما باین طرف
أَنْ هَدَانَا اللَّهُ مَنْ عَلَيْنَا يَا تَاهِمُ يَا بَرُّونَا وَاسْحَاحُ مَا أَلْتَمَسُ خَاطِرُنَا يَا أَيُّهَا
فضیله بودیم راه یافته اگر هدایت نیکو کرد ما را اللہ احسان کرد بر ما تمام آن چیز که امید داشتیم در آن آنچه خود نخواستیم خاطر ما را

رباعی اَلْفَتْ رِسَالَةٌ حَلَّتْ عَنْ سَطْحِ
جمع کردیم یک ساله خالی از کلام سیه و مخالف شیخ
تاریخ متاسفم بدایا بالاحصا
تاریخ تمام آن ظاهر شد به شمر دن

اَللّٰهُمَّ لَوْ حَلَّ لَنَا نَحْوُ اَنْفِي الْاَشْرَاقِ بِنَاشِئِ ظُهُورِ نُوْرٍ ذَا بَهْ كَالذَّرَّةِ فِي ذَرِيْقِ الْيُوْبِ وَتَجَلِيَا بَهْ بِحُكْمِ كَمَالِ النَّبِيِّ
یا اللہ بگردان برائے ما ناپدیدگی در پرتو رو شینها شے ظهور نور ذات آل اشراق چوں ذره در ورق آفتاب و تجلیا آن بگرت

قِطْعَةٌ فَارِسِيَّةٌ فِي التَّأْرِيخِ

منّت خدا شے را که گهر طے شاهوار
زالماس کلک سفته مورد سلک انتظام
از قدر در نورست که هر جوهری از آل
بهر نثار که شاه که جوهر شناس عقل
سلطان عهد ابر غازی که بر سپهر
ز دل بخش خسوف که از افراط جود اوست
در عهد او ز بسکه هنر را روح شد
از کین عهد پاوشه و چید اوستاد
ده سال و پنج پیش پدر کافرین برد

کتاب سے کند با بجم برابر
آوردہ آن چنانچه خوش آید جوهری
سازند گو شوارہ نور شید خاوری
چوں او در سے ندید بپا کیزه گوهری
خوشید کسب کرده از ذره پردی
خوشید عا جب از عمل کیمیا گری
عیب است هر چه هست بفر از هنردی
طبع نمود یاری و توفیق یادری
تحصیل کرده ام ز علوم مقصدی

<p>دو دچیراغ خود شب آصدهام برفند شاہانم کہ بعد ہزار آرزوئے دل دارم خیال آنکہ دماغ احمید من دست مرا بگیر کہ دستم زکار رفت آں چشم دارم از نظر بندہ پروردت تفسیر و لکنت است مویخ بنام شاہ</p>	<p>منذورم از نسا ند دباغ مرا تری بجتم نموده سوئے جناب تدبیری از عطر التفات تو یا پد معطری در بحر رنج بسکہ نمودم شاد و کما کز عین التفات برین تحفه بنگری تاریخ نام او شدہ تفسیر اکبری</p>
--	--

اختتام شرح آداب المریدین شیخ شرف الدین میری

ابوالفضل بن مبارک کہ از نارسائی دیر اوراق مداوای بیماری خودی نمود و چون خرد آبلہ پیا
او از تنگنای خویشتن گفت و گوئے خود با زمانہ بجمع القہقری نمودہ دست بدامن ہر فاسے
سے زندگسار نایافت رارقار کو گرفتار چہ و خواہش کدام بارے از کوتاہی حوصلہ از زندہ ہائے
مردہ دل زمانہ میسر آمدہ جو یائے ہم نشینی مردہ ہائے زندہ روان است و از ابتلائے حیات جستی
در جوش بودہ بعضی مترقات زمانہ را صرف سخنان طائفہ کہ بجمت ایشان آرزوئے دل است
و نیک ذاتی از حرف و صوت گذشتہ و بعل شائستہ پیراستن متیقن بعضی و مظنون طائفہ الیت
سے نماید و دل ہرزہ کہ در بصر خوش سے سازد و از بلاغت و فصاحت کہ بیش از جامعہ مستعد
نمواند بود تنگ آمدہ سیر شری گنج شیخ شرف الدین میری بر آداب المریدین شیخ عبدالقادر سیہروردی
برزبان بے تکلفی بلفظت پارسی آوردہ است سے نمود و آنچه بقیقتضائے وقت کہ بحسب تقدیر
نسبت فرزند دی دارہ خوش سے آمد سے زشت تا آنکہ بتاریخ سلخ ربیع الاول سن نہصد
و نود و شش در لاہور قراغ حاصل شد و نفس امارۃ دیوانہ را از بنجر گسست الہی سے زنجیر دریافت
خود گردان یا خردی کر امت کن کہ از بدہیات اول نہایت دوبرسواغ کو تہہ اگر خورد مند نشود
صبار بودہ اعتراض بر تقدیر نکند۔ استغفر اللہ این چہ خواہش است۔ کہے باشد کہ از بار اراوت
باز آمدہ در گلزار رضائے خاطر آسودہ دل گردد۔ استغفر اللہ ثم استغفر اللہ۔ و ر آخر ملاحظہ
طبقات صوفیہ نوشتہ اند۔ در غلال احوال کہ خاطر خاتر از انکونات مال تمام دست
داده بود۔ خصوصاً از صحبت اینائے زماں و اخوان روزگار کہ طبیعت را از نجاہ تمام عارض گشتہ
اگر چہ بواسطہ موافق ضروریہ کہ ضرورت آں از رنگدروماء تہمت و قلت فطرت بہم رسیدہ

خود را و مضیق مجالست برادران رسمی مجوس دارد. اما بدقت عنایت لے غایت حضرت واجب الوجود
 در عالم معنی ازین تنگنائے پر آشوب گاہ گاہے کالبرق الخاطف نجات یافتہ مثل مُرغ وحشی کہ
 از امتداد بودن در نفس بعد از اخلاص سراسیمہ شدہ راہ مطلب فراموش کند و بہ طرف از مر
 اضطراب رود بہر جانب شتابد ایس کس نیز لے تابانہ با نخائے شستے رفت در اثنائے ایس
 حیرت و سرگردانی خاطر را رغبت بر صحبت گذشتہائے کہ زندہ دلی و قارغ خاطر ہی نہیں ہا متیقن
 جمع و منظون طائفہ بود شد تا آنکہ گذر بمطالعہ طبقات صوفیہ کہ از تصانیف شیخ عبد الرحمن
 سلیمی کہ از کبار متقدمین است افتادہ و بناسبت آن حالت و آن ذوق کہ بہ چکدام اعتماد نہ
 و آنچه خوش آمد در قلم آورد در تعداد از اخوان حال و مال کہ بریں مسودہ نظر انداز نہ دانست کہ ایس
 منقطع ریا بآن حالت قیاس نمودہ اگر اعتراض نہ نمایند۔ بانصاف نزدیک خوابد بودست و ششم
 رمضان نہصد و نود در تقیہ نوشتہ شد۔ و بیاجہ کجکول خرد از خایہائے ایس مجرمیقہ آنست
 کہ تمنائے آن دارد کہ در زمان بیوفائی و تنہائی کہ بر عونت تجرد گرفتار باشد۔ ایس کجکول ترشی
 در کاسہ سراسی پیشیار مست اندازد تا بقدر بعالم افتادہ راہ رفتار خود را گم کند و آنچه آن را
 سرمایہ لاغر ی ایس فریہ انگاشتہ است از اسباب مزید فرہی نگرداند الہی دست ایس عجل حریف
 از دامن تدبیر خودش باز داشته اوراد جبالہ کفعل خود چنانچہ داشته بودے ظاہر گردان البشرف
 دولت آرا می کہ بے آرا می را در آن مجال نباشد مشرف شود و از بند نعمت آشی وجود خلاص شدہ در
 بیم نیستی نباشد۔ عبد اللہ را کجا سرشک گزاری وجود است و چگونہ اورا ترس عدم بہ پناہ دعا بر آورد
 داعیہ امید است و نہ واہمہ ہم اے ابوالفضل شرے از خود بدار کہ از عبد اللہ عبید العلی آمدی و
 از انجا افتاں و خیزاں عبید الطبعی اگر چہ مٹے در کسوت ارباب علم بودی۔ ترکانہ بہت تو کجا شد
 کہ چو شے بزند کہ از بند بندگی نجات یابی۔

شرح انتخاب آداب المریدین

دل پریشان از روئے مضطرب و نادانی رہین آتش و قرین سوزش بودہ گرد و سراپائے
 جہانیاں مے گشت و بہ پائے شکستہ چشم نابینا در سالک الطوار جہانیاں سلوک نمودہ مشاہدہ
 خورسندیہائے سنی نوع خود کردہ ظن ارتقا بہارج سعادت بخود مے کرد و از مخادعات نفس امارہ
 ذابل و مغافل بودہ از فرو رفتگی خود در وصل جہل و غلاب شقاوت خبر لے نہ داشت۔ تا آنکہ بر عونت

تماشا یا طلب مداوا در مطالع شرح آداب لمیدین شیخ شرف الدین میری روزے چند مقید
 ساخته خاطر فاتر را بران داشت که آنچه بمسافت وقت پسند خاطر فضول افتد رقم پذیر قلم نا محرم
 شود بنا بران شرطے از اوقات نامضبوط مشوش را صرف آن نموده سخنان دلاویز خود را مسوده
 نماید و از رد و قبول تماشا ثنائی مطمئن خاطر بوده اولاً شفائے بیمار خود ثانیاً ملاوایے مفلسان تیار
 طلب چشم دارد این چه اثر است کہ مے خایم و این چه مزخرفات است کہ مے گویم۔ ہملی بہتر کہ ہر خوشی
 بر زبان ہرزہ گویتہ ازین مجال گوئی باز آیم و بخوشی و مسازگردم۔ رباعی

گر عاقبے حدیث تو کم کنی   راہ سرگفتگوئی محکم کنی

دل سوخته و چند فراہم کنی   بر کردہ بگریہی و ماتم کنی

اہی ویدہ بنیائی یا شہر عتقائی دول بے حاصل را بہ نذریت گاہ رضا و تسلیم بردہ صلح کل عنایت
 فرمائے و از کشمکش کون و نساد نجات بخش استغفر اللہ ثم استغفر اللہ اگر نہ داعی دعای یوسے بودے
 از گرداب بھیمائی کہ زبان طلب در درگاہ طلب تو بمقتضائے حکمت بالغہ آن چنانکہ بالستی ظہور در
 آردہ دراز کردہ بودم کہ سر مے بر آوردم نیتہ ابوالفضل بن برباک عفی عنہما اللہ اکبر خاطر اعجاب
 حیرت است کہ عبارت در بنگینے دائم کہ چسان از عہدہ اویر آیم۔ اہمیات :-

ہست بیدائے حکمتش پیدا   نیست پیدا کن راں پیدا

قدے چند عقل سرگشتہ   ہر طرف رفتہ باز برگشتہ

و چون قائم تقدیر ازل این حیران بچھدان در گل ماندہ را بمقتضائے حکمت بالغہ در افراوینائے
 نیار آرد و بہنایہ در مشاغل لایعنی دنیوی مہمک ساختہ کہ از لذات حیرت کہ بموجب ذنات
 فطرت وستی قابلیت گاہے دست مے داد از انہم باز داشت۔ رباعی

اے فسق و فجور کار ہر روزہ ما   وے پیر ز حسرت کاسہ و کوزہ ما

مے خند در روزگار و مے گریہ عمر   بر طاعت و بر نماز و بر روزہ ما

صاحب دینا لائیسال عمال فعل شائمانے دائم کہ چہ کردہ ام کہ مستوجب آن شدہ ام کہ از عبد اللہ بوجد
 جعی آوردی اگر چہ وثوق بر جلال آلائے تو در درجہ اعلیٰ است کہ این حالت را تا بیداری نباشد۔
 ابراہستان کرمی تو در یوزہ مے تمام کہ از عبد اللہ بوجد را ہی والدیناری نیاری چند گاہ است
 کہ فطرت با طبیعت من در نیروست و در کش مکش ابنائے زمان افتادہ ام نہ قوت گریزند نہ قدرت

رباعی

صبرے نہ کہ از عشق بیہرہ بیزم من   بختی نہ کہ یاد دوست در آمیزم من
دستے نہ کہ با قضا در آویزم من   پائے نہ کہ از میانہ بگریزم من

سبحان اللہ غریب حائقی و شگوف متعاقبی پیش آمدہ کہ باطن بامر باطل گرفتار و ظاہر یا شرار روزگار
در جنگ نہ مردانگی کہ پائے ازین وصل بیرون کم و نہ قوتے کہ سرانجام ظاہر بنمایم قیاس باید کرد کہ
بامور ضروریہ این لباس پرتلبیس چہ قدر توان برداخت و بمقتضائے رابطہ قدیم طائفہ از خلان
دفا بموجب دلسوزی کہ لازم طبیعت دوستان این نشاءے باشد در انجام مقاصد و مطالب
مساعی بلیغے نمودند آثار صدق نیت و حسن طوبیت این طائفہ چون نزدیک بتقیی عرفی
بود و جہالت ایشان از حالت سریتہ این شوریدہ قریب بتقیی نفس الامری نہ روئے متع داشت
و نہ رائے قبول تا آنکہ غرہ رمضان سال نہصد و نو دو یک قرار بران پنج داد کہ از کلیات امور
واقف شدہ خود یک دفعہ پآں پر وا زد۔ اللهم خذ منا من اللہوا حبس النفسانیة والوساوس
الشیطانیة و شرفنا بمقام الوصول واصلنا بعالم العقول اللہ اکبر بخوردار آستانہ حضرت
رحمائی کشادہ پیشانی تواند بود کہ یقراخی نشاط غمگساری کونین پیش نہاد ہمت او یا شد یا خوش
گرہ برابر کہ اگر سرور ہمہ جہانیاں نصیبہ او باشد و مانی آشتار و بنا شد و بزرگ این در گاہ کہ پیشوا
نشاطین راز اسباب والاست آں مایہ دریافتی تواند بود کہ از خوف و رجاء قیض و بسط فراتر گشتہ
غم و تشادی را پیرامون خاطر مقدس ادراہ نہا شدے خواستم کہ فراتر ازین مقامے چند رسیدہ
خود چوں گویم دریافتہ خود را رتزدہ کلک جواہر سلک نمایم لیکن حکیم کہ دانش جہاں ساز فطرت
سوز من رخصت آں نمی دہد بخاطر شوریدہ سے رسد کہ این تیز رو اول مصاحبان بنیم عشرت
جہاں آفرین را سایہ ایست بلند پایہ و آں کو کین دوم ملازمان بارگاہ سلطنت را پر تو بیت سازاؤ
آں دور میں سومین محرمان خلوتخانه شہود را نمونہ البیت پسندیدہ اللہ اکبر جسد کہ حاسد مرا
بیش از ہر کس در اندوہ دائمی محبوس داشتہ بسزائے ادرا در گریبان او دارد اے نفس بشری من
زینہار کہ در نہاد نمود منافقانہ انتقامی پوشیدہ تدارکی واسے معاملہ ناہم ترا کہ روشنی از دریچہ قدس
را تہ ساختہ اند چرا اندیشہ ظلمیتان سنگ راہ تو سے شود۔ اگر بہ نیکی تو دار رسیدہ در روشنی تو کرا ہتہام
سے بندند۔ ہمانا کہ بیجا حسد انداز مرخص کار صحیح چہ طبع داری و اگر بد انکا شتہ با تو راہ مخالفت پیش
دازند در مبلغ علم خود راہ عبادت سلوک سے کنند تو چرا بیہودہ سنگ تفرقہ سے اندازی و الحق ازین بیمار
بے تمیزی زیادہ ازین چہ سے خواہی۔ اے نفس من کہ از کم حوصلگی خود یا ابھی در تو کہ از گروہ بد نہادان

خلع و کمر نشی از گفتار و کردار تو گمان خوبی برده ام این رنگ حرفے ز غم و گرنہ بدی ز ابد کا شوق
 و با او نزدیک محاربت یا محقق اگر از خزانہ نشی دور است۔ در معاملہ ذاتی چه دور باشد لے کاش دشمن
 من فہمیدی کہ من از او چه رنگ آسودہ ام تا ہر آئینہ از ملازمت نامر و از خود باز آمد فقط ہر او بہ باطن
 ہم رنگ گشتہ براحت اقتادسی و کاشکی خیزد نشی کہ در حق دشمن داری یا حتی اساسی ہر کہ راہ
 مزاہمت ندارد دوست طفل مشرب حقیقت نفہم من بدانندی تا بہ تقدرا دوستی من رنج زدہ
 نشدی کے باشد کہ از حیض گفت۔ این زن تجہہ نش من کہ معاملہ نقہبان اورا نفس ناطقہ و
 گروہے از تیز روان عرصہ دانش نفس امارہ نامند طہارت یا حقیر یا من خموشی گرایدہ استغفر اللہ
 استغفر اللہ الہی این عبد خواہش را عبد اللہ ساز۔ ہفہم شہر ربیع الاول سن نہصد و نودونہ در
 دارالسلطنۃ لاہور دیکھا کاش یافت اللہ اکبر الہی من دوستدار جہاتیاں را جہاں دشمنی کہ دشمنی دشمن عالمیان
 باشد چه عطیہ ایست عظمی و موہبتی ست کبرے کہ بہ من فروغ خوداں را از اسباب دوستی افزائے گروہ
 بنی نوع خود گردانیدہ ام۔ جلیت

عاشقم بر قہر و بر لطفت بچسد
 لے عجب من عاشق این ہر دو ضد
 اگر چه شکر اینکہ مرا بوسعت آباد رضا در آورده از شادی و غم نجات دادہ بزبان ثبات پائے بصر
 دراناد انہی۔ اما بس بلورال بر خاطر بر اعداں من کہ بنی نوع من اند۔ نہادہ یا مرا زودا اگر کثرت آباد
 وجود بہ خلوت خانہ عدم رہبری فرمائے یا گرانی این گرانل کوئے کشیب نادانے را چارہ نمائے
 مرا کہ از اسیری این تجہہ رعنائے دنیا باز خریدی برائے چه در طویلہ این علف خولدن زد ہنوسے
 داری من کہ کندہ اخلاص بر پائے دارم و زنجیر گلال مرآت در گردن و ترازوئے خرید و فروخت
 معاملہ در دست چارہ خوداں دیدہ ام کہ سرمایہ ہستی خود را کہ چہا گوہر گلال بہا است یعنی جان کہ اس
 المال کم معرفت طبعیان باشد و مال کہ خلاصہ جو اسر سوداگران پست ہمت تواند بود و ناموس کہ
 در میان خواجہ دنیا و کنائس عالم و تجہہ روزگار مشترک است و بہترین اسباب بزرگی بزرگان پندار
 پرست است و دین کہ عصائے کورال کوئے راستی و درستی است۔ در کار سازی صاحب پادشاہ
 ولی نعمت خود نشان کردہ بہ پیشانی کشادہ مسرت پیرائے آں جہان گردم۔ الہی از حوصلہ و خوردی
 دادہ در خوراک و باندا زہ او کار از من مے طلبی و از میان تہی کہ دارم چنیں پا بحال خواہشم۔ اے ہستی
 بخش من مرا ازین اندیشہ نگیری۔ فرود
 بچارہ دے مرا دے فتادہ ام کہ ہنوز
 بچاہ یوسف من بہ کہ اندر میں بازار

بست و ششم شہر ربیع الاول سن ہجرت و نود و نہ در لاہور قلمی شد۔ اللہ اکبر خیر اندیش نیکو کار کا
تواند بود کہ رحمت عامہ ایزدی را مخصوص طائفہ ندانستہ خود را از آلائش خواہش پاک دانستہ بر بند
تسلیم نشسته تقویٰ کل نماید و از آل فرو تر آں دو تمنندی بود کہ بزیم دوستی بادوست و دشمن خویش
و بیگانہ آراید و ازین کمتر آں بخت بلندی تواند بود۔ کہ اگر بہ نرہت سر آئے محبت تواند رسید بارے
بقلا و زنی بخت خدا داد بر بساط عترت رضا رسیدہ و بخاطرے کشادہ پیشانی خوشنودی خدا رضا مندی
خود اند و ازین بخت تر آں نیک ذاتی تواند بود کہ اگر چہ رحمت شادمانگی را مخصوص گوید
ساختہ است۔ لیکن از دو وطن مخالف آرمیدہ صلح کل در میان دارد و ازین کمتر آں سعادت
مند سادہ لوح تواند بود کہ ہر چند بہ دولت سر آئے محبت کل و نرہت سر آئے رضا کے کل
و دار الامن صلح کل۔ نرسیدہ است۔ اما روشیکہ از راہ عقل ناقص یا تقلید کامل آورده اند بے
مداخلہ ریاضت و بد آں روش را مردانہ امتثال و اجتناب سے نماید و مراتب این چہا طبقہ گوی
چوں مدارج آن ظلم و جہول کہ منزل او فرو تر ازینہا است از پایہ احصا بیرون و از حیثہ بیان
افزونست۔ اللہ اکبر ابو الدنیا آں بخت فطرتے است۔ کہ کہ عجزہ بدروی دنیا را عروس
زیباشناسند۔ لیکن ادا نجا کہ بمشام جان او از دولت خانہ ہمت نسیمی رسیدہ است۔ چنانچہ در
اقبال این نام و فریب از جائے اطمینان و مقام آرام نرفتنہ کامیاب خورد مندی و شادمانی نے
گرد۔ و در ادب آں بے دفاعی دوست کش دشمن نواز پائمال اندوہ و لگد کوب غم نے شوہ
ابن الدنیا آں بے یار دانستے است کور باطن کہ درآمد شد آں پیر فرقت بے حقیقت نادان
برادر دانا انگن خسران زدہ شادی و ماتم است۔ نہ در حصول لذات آں شرب فنا اتما حکم
حوصلہ شادی او سیر نہ نفس آرزوئے او در نشین آرام و نہ در العدام آں نیست ہست نہ
معدہ ماتم روزگار او پڑ پائے خواہش اولنگ و عبد الدنیا آں بے سعادتے ست کہ با فراہم
آوردگی تیر گہلے سابق در حصول مقاصد میان ہی آں نشاء صورت کہ گذشتہ خرد پروران
و مرد و روشن ضمیرانست از شاہراہ راستی و درستی انحراف سے و زرد و اما در دفع مکارہ آں
جہان مزد راز جاہ طریقی منحرف شدہ دست بدامن مکر و حیلہ زدہ نجات خود را سے جو یہ
امتہ الدنیا آں بے دولتیت کہ با فنون بدی و بد کرداری کہست ذکر یافت۔ یکبارگی از
راہ راست و در دست کرداری یکسو شدہ در خلب بلائم و دفع مضار در مراتب سوری و مدارج
ماتمی کر یوہ ہبلگ گریزت قطع نمودہ کر بختہ مکر و خدایت ست در جہراہ سن سی و ششم از

دل بزبان قلم آمدہ فائدہ بہت بصران ہوش ربا پوشیدہ نمائندہ مقصد اعلیٰ و مطلب استنی دریافت ذات و صفات ایزدلیست۔ جل جلالہ وجودیندگان میں گوہر بے بہا دو گروہ اندر گروہ ہے بکشف و شہود دست بہت بدامن مقصود زردہ اندو طائفہ بوسیلہ جمیلہ دلیل و بران برسہ علیائے این مقصد از جنہد برآمدہ کامیاب دانائی گشتہ اند۔ فرقہ اولیٰ اگر بوجہ نبی گویہ اند آن جماعت را صوفیہ گویند و اگر حکمائے اشرافیہ خوانند و طبقہ آخری اگر نبی را اعتقاد دارند و مقلدین نامند و الا حکمائے مشائخ و اندامین خلاصہ تحقیق است کہ سید جرجانی در حاشیہ مطالع از متحققین قدما نقل سے فرماید۔ کہی آنچه مرضی تست بدان بد است فرمائی ثنیقہ ابوالفضل جن مبارک عفی عنہما اللہ اکبر ہندی نشدہ راہ ہدایت شناختن دیدہ وری را بکوری فرودختن است یا کہ آرمیدگی خوشین را بے انصافی دست و گریبان داشتن دانستہ خود گفتن ہر زہ کاری دنیا یافتہ خود را بیان کردن بے خبری بخوشی حرف سرگشتن دکان داری اے جویائے راہ معاملہ با مستعد خطاب چہ احتیاج کہ مقدمات معنوی کہ مخدرات قدسی اند۔ در میان آرد و باقی استلاد خود چہ ازین مقام حرفی زند و نامحرم را در خلوت سرعے سلطانی راہ دید آگاہ دل باش اگر شناسائے معرفت و آشنائے حقیقت گشتہ یعنی قطرہ از دریا و ذرہ از ریگ بیابان بدست افتادہ منصب در بانی یافتہ کمر بستہ پاسانی باش و اگر نہ پا از اندازہ بیرون منہ و پیوہہ نخروش کہ مبادا نوحہ دل آزار تو باستانی خاقانی رسد تو زوہم صفر سن ہزار مرقوم شد۔ اللہ اکبر اے ابوالفضل با وجود بینائی چہ رقم کہی بنا خود سے ہی و با چندین دانائی برائے چہ نشان الہی بر خود سے پسندی و دید و دریافت اتخوان از متہ سابقہ کہ بحسب ظن و در بیناں خرد پیشہ زمان ما از ایام ناقملہ است۔ دانستی کہ مبلغ محصولات تجارت محل در کلیدہ دو منہ اطلانما بند تا بد لاوران روزگار ما چہ امید داشته شود تو خود سے یہ ننگا پوی ہر چہ تمام تراگر توانی از خطاب اسباب بر کار تفاوت از منہ و تباہی ایائے آزا کہ بر تو خواندم و تکیہ بر آن کردہ باتو سے گوہر برائے آنست کہ خود کردہ عادتے و الامزاج روزگار تا پا کتا از عنفوان پیدا نشدہ حال کہ نہ آغازش معلوم و نہ انجامش پیدا و نیکی و بدی و تشیب و قزاز یکسان است۔ حیث باشد کہ برائے آلاش بے ثبات کہ جز تماش و چشم ہول ندارد و علامتہ زندگانی را در انتظام اسباب لایعنی صرف نمائی و از حرف بلند و دریافت از جنہد کہ گاہے نفس زد فنون تو بآں بازیت سے دہد۔ فریب نخوری کہ راہ بس دراز و باریک و خط ناک است۔ چہ رہبران چہے گم کردہ اللہ و در اول قدم فرورفتہ فہمید نیہا اگر بکوار درست پاک اندولس شوائب ریا آراستہ نگرد و بداند کہ چہ جیرانی عظیم است

ولہذا مولانا روم سے فرمائیے۔

ہرگز اور عقل نقصان اوقاد کار او فی الجملہ آسان اوقاد

چہ باوجود نکال معنوی وبال ظاہری تدارک سبحان اللہ تا نگاہ کردن صد اعتراض بر خدائے کتم
ذرہ امکان را در درگاہ وجوب جز رضامندی و خرسندی ہرچہ کند نشان بے ذولیتست چہ تماشا
است کہ خود معاتب وجود معاہتہ ہم بیمارم و ہم طبیب مسہلی کجا است کہ مودہ خاطر را از اخلاط
فاسدہ و انشہائے رسمی پاک ساختہ۔ بجائے ضمیر مشرف سازد و از حسن صورت و سیرت
کہ دام نایا تعالٰی راہ طلب است۔ نجات بخشیدہ فنائے کلی و اتصال حقیقی بخشیدن نہ ہمد
ہو نو و شش بیلدہ لاہور نگاشتہ۔ اللہ اکبر ملفطات شرح آداب المریدین روزہ
از روزہا کہ خاطر مشوش بمسودہ ملفطات شرح آداب المریدین مشغول بود دل ہرزہ گرد
را پائے بند سخنان ایں طائفہ ساختہ بمقتضائے مایخویائے کہ داغخت۔ سودائے خام سے
نخت از برادر دینی دو اور یقینی حکیم ابو الفتح کہ دریں سرائے وحشت آباد بے آدمی معنی آدمیت
دبوتے مردی ازال گرامی تہا و خانوادہ نفس ناطقہ بمشام ایں مسکین سے رسید و قوت جان
و قوت عقل سے گشت ایں رباعی با سائر مناسبات رسیدے خواست کہ عبرت و خبرت ایں
نامہ را بہ تمام تسوید نماید لیکن چون بر شوریدگی حال رباعی را مناسبے تمام بود بذر کراں اختصار نمود۔

اسرار حقیقت نشو و حل بسوال نے نیز بدر با حق حشمت و مال

تا خون نکنی دیدہ و دل پیہ سال ہرگز نہ ہند راہت از قال بحال

ہر چند خاطر بے حوصلہ را شرح شرح کرد لیکن مرودہ امید و نوید وصولی نہ رساند تا اللہ علی ذالک
اللہ اکبر ابو الفضل بن مبارک را کہ نہ خرسند از ہستی مہوہم و نہ ملول از نیستی اعتباریست مایخویائی
ذاتی یا شورش بہاری باز بنیابانہ بگلگشت سخن گزینی آوردہ گاہ بہ بہانہ فذائے خویش قدسیات
کلام را سے نویسد و گاہ بہ خیال جہانی برادران فطرت زگہ بردارست و گاہ برائے دفع شر تعاجیباں
طبیعت کہ اخوان معاشرت اند در تسوید و اوراق کوششے دارد۔ اہی چشمی و سرمنہ کہ خجالت زدہ
وبال است تا از وحشت آباد گفتگو سے برزہ ہنگامہ خموشی رسیدہ نظارگی باشد۔ اللہ ہمیں و باقی
ہوس دفتح سال چہلم اہی ایں دو کلمہ نوشتہ شد۔ اللہ اکبر اے نفس معرید اگر آہنگ انصاف
طرازی در سرت ہست با خود بقدر دریافت خود زندہ معاملہ بردوزی و با برادران عینی کہ
فرزند ایں آدم اند باندا زہ عمل خود خلعت سودوزیاں سر انجام دہی و اگر از فرعونے کہ

در نہاد و نخر ساختہ اندایں گفتار مرانے فہمی چارہ بیماری خود را از دواغ بیماری دیگران چہ مے جوئی و مرحم جراحت خود را علاج مرفہائے جہاں چہ مے سازی۔ اللہ اکبر حق گوئی من کہ دوست از دشمن نداند و آشنا از بیگانہ شناسد۔ از رضامندی دشمنان و ناخوش خودی دوستان کے شاد و غمگین خواهد بود۔ معشوق من کہ در ناحق طلبی از من نابر خود را راست۔ در عاشقی چگونہ کا مروائی طبع داشته باشم۔

انتخاب منتخب مکتوبات شیخ شرف الدین منیری

از مکتوبات صدی آن تشنہ نشان یافتہ آب کہ بہ حبش تشنہ گرداند و نوشیدنش تشنہ تر شرف الدین منیری سخن چندی کہ بر خاطر پو الہوس و نفس مخادع خوش مے آید بہ نیت توشہ ایام تجدد بر مے دارد اے نفس اگر دریں طوبیت سمدادی در شادی داری۔ مجتہد در کار خود کن مروانہ قدمے بردار کہ اگر بقصود ہی بارے صاحب ہمتانہ در راہ رقتہ باشی مرد او ماہ الہی سن سنی و سہ در طراخلافہ لاہور نوشتہ شد۔ اللہ اکبر مدارا آنست کہ در ضمن خوش روئی و کشادہ پیشانی حق فوت نشود و ماہیتہ آنست کہ در ذیل معاطفت حتی در پردہ کتمان ماند یا بطلانی در متصفہ ظہور جلوہ کند شکر این کہ در کلیات پراہ ماہیتہ زرفتم ام۔ در کیل آسمان نگنجد و اندوہ آنکہ در بعضی جزویات با یکے ماہیتہ زرفتم در کالبد زمین در نیاید۔ اللہ اکبر ابو افضل کہ با دشمنان ہموارہ خیر اندیش بودہ۔ آپتنگ دوستی دارد با دوستان چیز زیست آدمیانہ نکند۔ لذات این معنی عذر خواہ طعن بدگو بہر انست۔ اللہ اکبر ابو افضل کہ بنگاپوری ہمت و جتوئے فطرت بر آستانہ و صلح کل اقامت دارد۔ آمرزش دوستا تنگ حوصلہ کوتہ نظر کہ مدارا از مواسماتہ شناسند و جنگ را از صلح جدا نتوانند کرد۔ از این و خود مسائل مے تمجید اللہ تعالیٰ از اندیشہ و معصیت گریزت و یکدیت برادران کنجشک حوصلہ مرا مگیر او و مرا از اعتراض بر حرف دوستان کہ چرا دوست ما با دشمنان دوست نما است یا بہا نا کہ دوستی او با ما نیز از میں قبیل است یکسو کند۔ اللہ اکبر ابو افضل کہ با خود فرو دشمنی مے باز دو با دیگران شطرنج دوستی ابھی چہ مے خواہی کہ اورا بروشی دشمنی خودش گردانیدی و جہانی بطرزی در مکیں او داری۔ اللہ اکبر میرزا نادان آید و شکر از نادان مبر کہ با دواغ پیشانی در دنیا کی و نارضائے ایزدی مدوح گوچہ از پیشوایان کارخانہ انظام است۔ از کوتہی حوصلہ در پایان خطا است۔ اللہ اکبر الہی دانش گوارا کہ بر بیدا نشان تقویٰ تجرید کرامت فرمائی و الادب کنج محمول بیدانشی خرسند دار۔ اللہ اکبر از بے انصافی

گویم یا اذکورے دائم کہ خواہش محال نہاںم و چشم اجابت از واجب متعال داشته باشم۔ اللہ اکبر
 ملتب مہربانی و مدارج عطوفت خدیو جہاں از اندازہ گفت بیرون است۔ و انگاہ از امثال ماکوتہ
 نظران گرفتار مضیق بشرے بہر حال انشاءاً فرمان تہران خورد کہ مالاید رک کلمہ لائیکر کلمہ است۔ کلمہ چند
 نگاشتنہ فہم فراغت مے شود مے فرمودند کہ بیچارہ آدمی یا وجود فردی خورد در طلمت طبیعت در افتادہ
 راہ نجات خوردنے جو بیدو با وجود چندین نعمت کہ برائے او سرانجام دادہ اند بقصد جانداں نمودہ سینہ
 خورد کہ محرم اسرار ایزدینست گورستان حیوانات مے سازد و از برائے پُرسانتن شکمے چندین جاندار
 را بلاخانہ عدم مے فرستد مے فرمودند کہ کاشکہ تبیم عنصری من بشابہ کلاں بودے کہ این نامعاملہ بہاں
 گوشت خوار از گوشت این کس سیرگشتہ بیاندا دیگر نپرداختند مے فرامی جو ملہ عطوفت را شرح
 ہم یا بلنددی و از چنددی دریانت والا بیان کنم اگر کو کرنے بودے و مدد و پادشاہ نے بودے حرف
 چند از فہمیدگی خوردے گفتے۔ ہر آئینہ از طعن کوتہ نظران گو نشیب نادانی امین بودے۔ استعقر اللہ
 من کہ دست در کنون زدہ ام و از رد و قبول بزرگان جہاں یکسو گشتہ سر بلند شناسانیم۔ از اعتراض
 کو بیان بے عصا چہ اندیشہ مند باشم ہیز دم محرم سن ہزار قریب آب چناب کہ حضرت ابشکار بر آمدہ
 بودند مرقوم شد۔ اللہ اکبر تجردش و حدتی را عشق کنج خانہ نشان محبت عقل ست و کثرتے تعلقے
 را دوستی خلوت بیاری نفس روز پنجشنبہ ہیز دم شعبان سن ہزار و یک سر آغاز بیاض ابوالفضل
 بن ہمدک را کہ بہ ہمت خدا شناسان فرخ حوصلہ از تنگنائے جنگ کل بہ صلح کل آمدہ در انوار
 عام خلوت گزین بود۔ سفر اقلیم محبت کل پیش آمدہ امید کہ در ان ملک مقدس اورا توفیق
 اساس خانہ شود تا مستعد سفر جا بلقائے رضائے کل گردد و آنجا نیز نشین و کش بدست
 افتد تا شائستہ صحبت مسافر ان آسمان نور راہ تفویض کل گردد و در ان دار الخلافہ ایزدی سید
 توطن گزیند تا بوقت مسعود شنادر محیط عموم مطلق گشتہ بہ نہ ہمت سرائے دولت جاوید عمرابد باید۔
 اللہ اکبر رفیق مرغ و مرغیاں نا صبح خموش گویا بشہ موتمن رہنمائے بے رعوت آشنائے
 دوست رود دست صداقت نشان شناسائے ہر منزل زبان دان ہر دیار میاںچی ہر معاملہ
 ترحمان ہر زبان ناخداے بحر محیط کشتی بے ملاح زاد و راحلہ بہترین سفر تار و پوداں لباس
 بدست افتاد۔ یعنی در قے چند منزہ از نقوش رسمی را پیش گرفت تا قدسیات حقیقت
 و تقدسات معرفت کہ معین این معاملہ باشند۔ نوشتہ آید و شائستہ آن اسامی گشتہ مدنی الطبع
 مرادینہ فاضلہ باشد و شورش باطنی را چارہ گہ آید و وحشت این راہ واپس تبرد۔ افسوس کہ شیتہ

جانق از تو بدرنے رود و اندیشہ واپس رفتن سودا انگیز است **نظم**

پختہ گردو از تفتیش دور شو	بجو بر جان محقق نور شو
کار پتہاں کن تو از چشمان خود	تا بود کارت سلیم از چشم بد
پیش شاہاں گو خطر باشد بجای	لیکبہ نشکیند عالی ہمتاں
پنبہ و سواس بروں کن ز گوش	تا بگوشت آید از گردوں خروش

د سرگردانی جہانیاں و تنہائی تو ترا در گرداب حیرت نیندازد **نظم**

سر شکستہ نیست این سرا بند	چند روز سے جہد کن باقی بخند
قبلہ مجال را جو پتہاں کردہ اند	ہر کسے رو جانے آورده اند
آنکہ بیند او سبب را عیاں	کے تہد دل بر سبہائے جہاں
این سبہا بر نظر پڑوہ است	کہ نہ ہر دیدار ضعفش برانراست
بدینہ باید سبب سورخ کن	تا سبب ہا را کند از بیخ و بن
تا نصیب بیند اندر لا مکال	ہرزہ و اند جبہ و اکسای دکال
خسرم آں باشد کہ نقرید ترا	چرب و نوش و دواہائے این سرا
گلام ز لسان نہ کہ نابینا نہد	تا کہ او از چاہ و از گودارید
اسے دریغ کہ ہنوز این سرگردان کوئے قلب چارہ خود را گفت دانستہ بامن خوشی نے گراید نظم	
کار آمد حصہ مردان مرد	حصہ ما گفت آمد این مست درد
دفتر صوفی کتاب و حرف نیست	بزول اسفید بچوں برقت نیست
زاد عالم چیست آثار قلم	زاد صوفی چیست اتوار قدم
از ہزاراں اند کے زیر صوفی اند	دیگراں از دولت او سے زیند
روچین عشقے بجوگر زندہ	در نہ وقت مختلف را بندہ

خطیبہ بیاض تازہ جنونے خاطر پریشان را بر قرابم آوردن این سفیتہ داشت من عبد الخواہش را
 در دولت سرانے عبداللہی سنگسار نجلت گردانیدند ہم این دلست یا دشمن جان من است ابوالفضل
 را کہ بسر نوشت آسمانے مورد اعتد او است چلویم اگر از پتہاں ہے او نویسم قصر گو کم فطرتی و
 پست ہمتی او دوا ندیشہ دور بینان بارگاہ دانش نگذردہ مگر عالی فطرتی و بلس پروازی و
 دور بینی و تیز روی او را شرحی نویسم در محدہ فاسد زمان و زمانیان کجا گنجد بہر حال بوالعجب

کے است کہ اگر خوف لایہ مروارید فرود شد۔ سود کند و اگر مروارید لایہ خوف دید قائمہ بنیدہ شد الحمد
 کہ بعینیت ایزدی توانا نگہ خاطر میاست۔ کہ کیمیا گران روزگار مجلس در یوزہ گراویند نہ از دستمال
 بر خاطر او بندی و نہ بردشمنان از دگر ندی۔ دشمنان از دقارغ دل و دوستان از خوشند بہیہات
 چہ بے گویم در معاملہ جائے او کہ محل رواج بازار تمیز است۔ نہ دوستی بکار آید و نہ دشمنی آزاد رساند۔
 مجملہ از آنچه بجز قصد از آسمان فطرت بر زمین و ناعت فرود آمدہ از شناسائی مزاج زمانہ خرنسائی
 مے نماید و خود را از عاقتقان این نشاء عاجز مے داند مسودان این سفینہ است از انجا کہ معاملہ
 حقیقی با جہان آفرین است محل محذرت نیست و چون در گروہ تعلیقیاں در آمدہ داد و ستد یا پیشا
 مے نماید۔ علمے کہ پسند مشکل پسندانی خود پسند باشد۔ نداد پس ہاں بہتر کہ در سخن بستہ آید
 و پدایچہ سلطان وقت فرماید۔ انشال نمودہ از طعن و تحسین یکسو آید و آغاز این سرمایہ مالچو گیا
 سبت۔ دوم جبکہ بنہ قصد و نود و ہشت در دار الخلافت لاسور نوشتہ شد۔

افتتاح بیاض۔ امروز کہ ز میا دبست و ہشتم مہر ماہ الہی سن سی و ہفت سہ شنبہ چہار دہم
 محرم سن ہزار و یک است در عرصہ دیکشاے کشمیر تازہ جنونے در سرافتادہ این تصویریدہ
 شورستان طلب لاشرہ سخن گزیدن و گزیدگی خود را خریدن بریں آورد کہ برے رنگین از سولے
 خود کشد آتش دید۔ ورتے چند را کہ بزبان رسم بیاض نامزد و بلسان تحقیق مالچو گیا نامہ خوانند سیاہ بناید
 و حالت مذذب خود را خاطر نشین و در بنیان عرصہ سفیش کند۔ اکی اراکشاش اندیشہائے تباہ
 نجات فرمائے بر حافظہ خود اعتماد نیست۔ تا تعہد مکرہ نوشتن نماید و حالت سنجیدہ نیست کہ برگزیدہ
 خود اعتماد و کشتہ باشم منظم

دولت اگر ہمہ مے ساختے
 و در دلم آید کہ گناہ کردہ ام
 عمر بدیں نیشنہ پرداختے
 کیں ورتے چند سیاہ کردہ ام

اگر چہ محرک خاطر در تسویہ این اوراق برداشتن مناسبات خویش بود لیکن بچہت دیدہ دست آمدن
 و دشوار بہم رسیدن آن نیز در آمدن این کس با تعلیقیاں متعارض پرست و محشور شدن بایں گروہ
 از خوش آمد ہائے این طبقہ کہ خود را خروار و خرمن خرمن بہم مے رسید۔ آنچه خوش آمد طبیعت بود با لغت
 فطرت و میا پخت مشرب برداشتہ نیز داخل مسودہ ساخت۔

دیباچہ بیاض۔ بابو افضل بن مبارک کہ بتائید ایزدی از صلح کل قرا ترک شدہ برد بخت یا
 طبقات اتام مے باز د۔ چنانچہ برائے مہانی برادران فطرت بیا صہا سر انجام مے دید۔ بچہت

آشنایان معاشرت نیز در تہ چند سیاہ سے سازد۔ اپنی دولت کے اور انچود مشغول ساختہ فارغ خاطر
گروہ والد بس و ما بقی ہوس۔

عنوان بیاض۔ براہ صواب فطنت و ارباب عبرت مختلفی نہاند کہ درینو کہ بحسب تقدیر یا از زاویہ
عادت برآمدہ در بازار کثرت افتادہ است۔ وہ ہوا رہ در ہدائیات و عیالہات قصبہ السبق باز
انوان زمان بردہ اگرچہ در نظر کوتاہ بینان اعتبار بے مداد نبوی کہ محل حسد اکثر برادران طبعی ہست
یا نہ اداہر معنی پیش بالغ نظر از بازیجہ بازار بیان اسواق نفس الامری شدہ ہواست۔ اعاذنا اللہ
تعالیٰ من شرور تاو شرہ ہم بیاض چند کہ این بیاض از انجملہ است۔ در اولتہ مختلفہ سیاہ کردہ
مے شود۔ اکثر ازاں مزخرفات لاطائلست معلوم نیست کہ عشر عشران معنی خاطرے کہ دست
روزگار گردد امن او تو اندر رسید شدہ باشد و ہذا ایضاً من اقسام الجنون فان الجنون فنوناً تبتغی
العبد الاقل ابو الفضل بن مبارک عقی عنہما فی سنۃ اثنین و تسعین و تسعمائتہ اللہ اکبر آنچه
آزادادی امین دانستہ در مفارقت کجکول بکل تسلی بے جست۔ چوں بنظر امعان ملاحظہ رفت
آزاد سزاوار اجوائے کجکول دانستہ چنانچہ خود را از نظارہ جمال او محرم بودن لائق ندید۔ این
گنجینہ اسرار ایزوی را گنجد شدہ ہر روز را تہ ازان بملی داننا تعیین کردہ و اورا مصاحب روز
تنہائی کا زکونوات خاطر دور اندیش است۔ دانستہ منع بزم آرائے ملک تعلق داد تا در اں
روز ریگانہ دارد مش آشنایان روزگار معاملہ کنند و انیس محفل دل و مجلس مجمع بیان گشتہ از
اندوہ و شادی کہ فرزندان ناخلف خوف ورجا اند پاسباتی گروہ بزرگ را تہ احرار ہست
ملائم و ناملائم نہ خود شنید۔ بیست

متاع گراں مایہ کا سد مباد و گرباد جسز عیب حاسد مباد

بنیامان ہاشم چہ قسم جنون گروہ سرا پائے خاطرے گروہ۔ منگہ ہمت در بے دلی دانستہ ام و روزی
نیست کہ ازاں دولت خانہ بین او نوشے نرسد۔ این چہ تراژست کہ مے ٹھایم و این چہ بکجروی
ست کہ مے اندیشم ابو الفضل اگر کسی تراشہ باشد تو خود مے شناسی۔ خرد بخش از رعوت دانش
و طاوت کردار باز دانستہ از خواہش و بے خواہش نجات بخشیدہ محوم خود مے ساختہ حیات
ابد موصول ساز سال نہصد و نود و ہشت ہجری در لاہور قلمی شد۔ اللہ اکبر۔
کجکول مجموعہ ایست کہ راقم اس سطور در شوریدگی احوال بعضے سخنان طائفہ علیہ صوفیہ را
مسوہ کردہ بود و از نادانی خود را ازین طائفہ دانستہ از علم یقین بعین یقین آمدہ خیال مے کرد

آفرین فوق آبی از جبل مرکب به جبل بسط آمده امید که بعلم شتافته بموطن عمل خرامد۔
 دیباچہ بیاض معاملات بصیرتہ معاملات دنیوی وانگہ از سرکار خود نگاه داشتن
 چوں راه مخالفت سپردن با فطرت بلکہ طبیعت بود دریں مدت کہ چه بسمل پست ہمتاں دنیوی
 چہ بغیر آن درگروہ بے شکوہ عاشقان دنیا مبعوث است۔ بسر وقت آن نئے آمد و ہواہیں از طول
 اہل دشواری و طغیان آزدانستہ بہمات سرکار خود نے رسد تا آنکہ ہستم رمضان سال نہصد و نو
 دہشت کہ دل دورین درگروہ سراپائے جہاں دجہانیاں بصیرانہ نگاہے گرد۔ در بازا خرید و فروخت
 و سود و زیال زمان در مانیان بر مکان خواطر با تھان و مشتریان و فنون آرائش و نکوش ایشان
 کالا و نظارہ کردہ سخنے چند با خود در میان آورد کہ نوشتن آں مشتبہ بچو فرودشان گندم نامے خود کو تھی
 سخن آنکہ بعد از گفتگوئے بسیار بریں شد کہ بہ کلیات امور وارسیہ ضوابط جرمیہ قرار دہد و برائے
 مدکلہ و نگاهداشت مذکرے چند تعیین نماید کہ اگر نفسے چند دریں معاملہ جائیکہ سولہے کار دہانے در بلا
 پاسبانی است۔ مہلت سے دہند۔ خود ہم بسرکار ما تشلمے شوم و ہم این نفس امارہ و اگر بہ توفیق
 الہی از زواج خود مندی بلجام آہنی مقید شدہ از زخارف دنیوی باز کندہ جزو ادوے یک بزرگ نگاہ
 نے کند موافق صورتی حسی نیز از نگاہ کردن این مرد خرب نامرد معشوق ہم رسد ہم خواہشے کہ از
 رہگذر بشریت و فطرت و ہمت و طبیعت میرنجامد کہ یک مرتبہ جمعی از فدویان محبت آثار فرام
 آوردہ در کار مرشد و پادشاہ خود خدمتے شائستہ و زور حوصلہ خود بہ تقدیم رساند و نبو مرمانہ کار
 کہ ہائے بے انصاف راجع انصاف راہ نباشد نماید تا دور بینی و آدم شناسی این سرکردہ ایزدی
 بر مردم پر تو پھویراند از دو باعث ہدایت جمعی شود و ہم کو تہ بیناں چشم اندیشہ کہ پیوستہ در خلوت
 خود ز بلن طعن گشودہے گویند۔ کہ چہ لائق با وجود ما قدیم الخیرت جنگ آزمائے طالب علمی
 را از حقیقت حسی با وج کسے بروی و دندنی سر آمد سپاسیان آوردن تھل بردل و زبان آہنہا
 نہادہ غرق عرق خجالت گردانیدہ آید و ہم این کس بہ بد رفتہ توفیق الہی از باز شکر نعمائے ایک رفتائے
 والا برآمدہ در میان گروہ نادانان ز نیست آدیسانہ نماید سامان پذیرد و اسباب این خواہش والا کہ
 از ترکیب بدیع مذکور پیدا آمدہ است۔ سرانجام یافتہ کامیاب صورت و معنی شود و اگر مہلت نے
 دہند و فرصت گل چیدن ازیں باغ نے شود۔ بارے و تہنیتی و انتظام نیت خیر پذیرد و کردن این
 جہاں خدای بہتر یاد و غفلت بودہ بکتیم عدم قدر و رفتن پس این کار بجهت تصحیح نیت نہ توفیق اہل
 کہ مانع قوی ہر بار بود۔ شروع کردہ شد۔ بنا الکسب و منہ التوفیق نیتہ ابو الفضل بن مبارک

عفا اللہ عنہا اللہ اکبر چون فاطمہ از آن گفتار بے کردار شرمندہ و محبت زدہ شد از بگول جیا کردہ مفارقت جست و از زدگوشہ نہاد و دل ہرزہ گرد چون بہ بیاض عادت کردہ این بیاض را بمصاحت یا مناومت یا مواعلت اختیار کردہ۔ واللہ بہدینا الی صراط مستقیم بر طہر کتاب کیمیا نوشتہ اند فرد کیمیا خواہی زراعت کن کہ خوش گفت آگہ گفت ندرع نلتاش ز دست و نلتش باقی ہم ز راست اے بر بھو این چیز از دست کہ میخائے آگہ معدہ آرزو پر گرداند و مس وجود را طلایہ دہ دہی کند در مرتبہ قناعت و در مرتبہ صلح کل و در حالت محبت کائنات است و در مذہب تحقیق بالغ نظراں مکنون را راہ میست تا بمکنونات آلودہ امکان چہ رسد درین دورگہ صلح کفوست و محبت کائنات ز ندرتہ انجیا مست کہ گفته اند حسنات الابرار سیئات المقرفین بخاطر مرحومی زسد کہ عدم توجہ بکون چہ معنی دانستہ باشد و ازینجا بہادری بطلان اقدائے براہ بیچارہ ممکن را دریافت حضرت و جوب از قسم مجال است و طلب مجال امرے است عیبش لیکن مسکین را ممکن کہ بمصاحت نفس ناطقہ مشرف شدہ است و ملک ریسے واجب دانستہ اذلاً تخلیہ ردائل و ثانیاً تخلیہ قضاائل نمودہ بر مراتب علمی رسد و از انجا از من و قبح کہ اقتبائے بیش نیست۔ گذشتہ حسن صورت و سیرت را کہ دایم تزویر است۔ از نظر انداختہ بخاطر مستسعدے گرد و در زہت گاہ خاطر مکنون و مکنون را ہم آبخارہ نیست سبحان اللہ تعالیٰ اعظم نسیقہ ابو الفضل بن مبارک بلدہ لاہور ستہ است و سبعین و تسعائتہ۔

انتخاب اختتام تحفۃ العارفين خاقانی۔ مبدع سخن و مخترع معنی حرف سرائے خود ستائی خاقانی در ستایش آبا و جہاں مزدور نوش را با نیش و جرات را با مہم ترکیب دادہ تحفۃ العارفين نام نہادہ است اگر عرقیاں شناد و دست آزد در نیافتہ بہ تحفگی برداشتہ پرستش نمایند کہ سالار میزبان و کوچیائے تمیز تا دین باب حرفے چند بمذاق نفس الامرے گوید کہ شورش جہاں آسودہ باز نیارد بہاں بہتر کہ من ہم چون ہمہ مردم کند عشق این دو گردن خاطر انداختہ زلہ بردار باشم و ازین جوارش تا گوارش کہ پیشانی فطرت را داغ و ناصیہ طبیعت را نور چراغ است۔ پارہ در مطاوی بگول خود کہ در وطن خاص بزبان مخصوص آنرا ابو الحوص مے خوانند دارد شاید کہ معدہ آزاں سیاہ کنندہ کاقد تباہ کنندہ دل را از سیاہ کاری سپرے پدید آید و از کتاب بکتوب پروا تنہا نقش بنقاش گراید۔ بارے بہر حال بمقتضائے خواہش فطرت خود کہ آن در معنی از مطالب طبیعت است یا بموجب جویائی طبیعت کہ در لباس فطرت تلبیس سادہ دلال مے کند یا بملاحظہ دیگر ازین

مرح ستان آنچه خوش می آید یا برائے فیاضت بلنائے معاشران زمانہ درخور باشد برداشته
ضمیمہ برداشت ہائے دیگر ساخت۔ الہی اور بخود مشغول داشته از کمونات کہ چهار سوئے آشوب
است باز دار اللہ بس و مایقی ہوس۔

اللہ اکبر خطبہ مجموعہ مشتمل بر نظم و نثر شیخ فیضی مدظلہ العالی کہ اس نگار خانہ معنی دانش و شوار
پسندان و گزین ممکنہ سنجان پیراستہ آمد و بدستگیری ایزد باری کہ گنجینہ کشائے معنی است۔ این
بوالعجب نامہ کہ نایب عیش بیدار دلال و خواب انسانہ و غنودہ بختان است فرام شد۔ از آنجا کہ
این شوریدہ خاطر از فرونی خدمت و فراوانی پرستاری خدیو خود را شناسان اورنگ آرای مویز و معنی

سکندر شکوہ اسطو و دانش تحقیق طراز تقلید گذار پایہ افراز چیز و دیہم شاہ نشان کشور و اقلیم۔ بیت
پئے مورسیت از کین تابہریش سر مویست از سرتا سپہریش
نہراں پشہ کہ بر خیزد از ہمش سر غرور ز بید بار کا ہمش

نیارست برسی دانش چنانچہ باید پرداخت دایں خدمت گذاری را سرمایہ نخت و ربی اکسیر
سعادت اندوزی دانستہ ہیگی برنائے دریں بہین کار بسر آورد و بد پرچیدن سخنان دانش اندوزان
دل نہ نہادی تا آنکہ زمانہ شجرہ انگیز و چرخ فتنہ پرداز دہم ماہ صفر سن ہزار و چہار ہجری واقع
شکیب ریلے جا نگداز برادر نیک کردار قلاؤز حقیقت پریشان دانش آموز روزگار ہنگامہ آرائے
تج و قلم علم از مردمی و مردانگی کام بخش ناکامان مرہم بند روزگار خستگان گنجور اسرار شاہنشاہی
دستور العمل دستوران۔ بیت

ردی او چوں ز رائے او فروخت آفتابے بافتاب آموخت

بروئے کار آورد دانش اندوزان بہ تیرہ روزگارے نشستند حقیقت پریشان ماتم آرائے
حق پر دومی گشتند عشرت را سرید یوار آمد و نقش فرخندگی از لومہ روز گلہ سترہ شد اگر ان نیرو
دستی کہ با سمان در آویختی و بزمانہ در افتاد می آنگاہ آسود می کہ تار و پود این کہ نہ خیمہ از ہم بگنجستی و
پایند روز و شب را کہ ستردن راحت و آہستن محنت است از ہم بگسلاندنی۔ قطعہ

گر راہ بروے سوئے این خیمہ کہ بود آنگہ نشستے کہ طنائش گستے
در دست من پرخ رسیدے چنانکہ آہ بند طلم آں ہمہ در ہم شکستے

نے نے آسمان بر زمینان خون سے گزید و زمانہ از زمانیاں شوریدہ تراست نزدیک است کہ
چرخ از روشن بارانند و اوراق سال و ماہ در ہم فور دیدہ آید و تقلم

وقت است کہ وقت در سر آید سیلاب عدم زور در آید

وقت است کہ مرکب ان انجم ہم نعل بیگفتند ہم سم

استغفر اللہ آں پر شک صورت یعنی کہ عیسوی دم او مردگان را جاوید زندگی بخشیدے ہرگز محکم
مردگی نہ پذیرد۔ لیکن از بے آرزوی زمینیاں ادبیں پہنچی سرے رود کشید و دیرین آرزوئے
آسمانیاں بر آورد تا ہم آمان قدر کام بخشی و اندازہ و استگنی او بر گیرند۔ ہم ایناں دانش و
نیک اختری باز سر نو بر اندوزند۔ قطعہ

ہر گردوں دانش و بینش زیر ابراج سل جمال نہفت

او چو جال بود و جال نیردین زندہ را مرثیہ ندانم گفت

دیں تیرہ روزگار عشرت مردگی خاطر خستہ باندا زہ دریاقت۔ برخی از باستانی تا ہما نظم و نثر
انتخاب نمودہ مجموعہ سر انجام دادہ بود کہ غتی بیماری جان نگیں و دل خونین دو پذیرد و دیرین مرگستا
یک رنگی و برگ ریزد و ستداری ہمزبان یک و غم روائے کہ در مردم زاد نشانی ازاں فاویست بہت
آید و نفس دیوانہ فتنہ بجز و فریب را کہ پیوستہ بہ ہزن تافند و از شکی است اندر زگرہ و شہوانہ بان ہم
رسد بہ بہات ایں کار شتر گ کہ نغزش گاہ دانش منشاں ہیشیا خرام است نہ جز در بازوئے سخن
ہندی نژاد پر آگندہ قت است۔ لیکن فاطمہ شتائے از گرسنہ چشے معنی بجائے گو بہر خوف ریزہ را برگزیند
نزد دشوار گزینیان سرمایہ شرمساری سر انجام نمود و دل کوتاہ میں از لب تشنگی سخن سیراب را
وریا دانستہ بیچارہ گاہ دور و در بیناں خوردہ گیر گشت۔ بہت

آنچہ یا قوت گفتہ بینا است چہ فروشی کہ جو ہرے بینا است

اللہ اکبر۔ ابو افضل بن مبارک کہ از مطالعہ کلمات قدسیہ تیز لہاں عرصہ شہود و دود بینا
بانگاہ وجود و خیال بالل افتاد و خود را از مطمئنان و حشت جائے کون دانستہ از منتہیان
ایں گروہ والا شکوہ سے گرفت و نفس نکند و ز اور از صلح کل گذرانندہ بجت عامہ رسانیدہ از نحر تن
بزم و ماندہ بود کہ ناگاہ حسن سا بھری را کہ از ہر بان مخصوص نفس ہرزہ اندیش اورا صاحب روز
خردانگہ شنبہ بود پیمانہ ہستی پر شد۔ اطمینان خاطر را سرسنگ آمد و دل ہم آغوش رضا پرودہ
ناموس دریدہ شد گاہ گناہ نفس را بردل سے کو تم دگاہ جرم دل را بنفس حوالہ سے نمود تا آنگہ دل
پردہ جلائے ایں امارہ را سے درید و نقش بوالعجب پھاے و ذوق تو نہ پھاے خود مشاطگی دل سے
کرد و روزے چند ایں سیر گردان و بستان دانائی را بلطہ چند سرج بروئے داشت کہ

باز یکبارگی سر اسیر خود سرائے خود فروش بخاک نذرت در افتاد یعنی مصاحب حکمت و راستی و
 معادن خدا شناسی و حق پرستی امیر فتح اللہ شیرازی رخت ہستی بر بست و غلغلہ در بزم المینان
 و ولوہ در سحر کہ رضائے قوی از اول رو داد اس لیے آرزوم را بیش از بیش پر وہ کار دریدہ شد و
 از انجا کہ پیشہ او خدایت و اندیشہ اولیسی است خود را بہزاجیلہ در لباس داشتن اہتمام داشت تا آنکہ
 بسروشت آسمانی یاد فطرت برادر ہمت یار معاشرت مددگار ہما جرت حکیم ابو الفتح کیلانی مسافر
 ملک بقاشد و طشت ناموس اس مزد و طایر بام اقتصاد و یکبارہ بازار جیلہ آمد و زنی کساد گرت
 و روشن شد کہ اس ابلیس پرتلبیس مساعدت وقت دریا نتمہ نام دل بر خود نہاد و پیکار کونین
 صلح کل نامیدہ است و ناخوشی ذرات جہاں را رضائام کردہ نہ در وسعت آباد خاطر از رضائاشانی
 و نہ از صلح کل اثر بے دستے پدید آزر گروہ عالم بودہ پا ثمال اندوہ پر دو چوں کوران صورت و معنی تاشکیبا
 بودہ بجزع و فرغ مے کرد و از انجا کہ از مشربا عذیب راستی جرمہ بکام جان رسیدہ است از مطالعہ
 کتب صوفیہ بسبب احترام اس بازار آمد و از کجول خود کہ تا صبح بے غرض و واعظ بے ریا بود و
 ہمدی جسم و این سفینہ را بخاطر مشغول پیش گرفتہ و بخود گفتہ کہ طرفہ معاملہ در پیش آمد را ہ تا پیدا
 و را ہ سرناپدید وضعف و در تنزاید و دشمن در پیرہن بس ہوشیار باید بود و پا از نگیم در از نگرد و
 ہر چہ مناسب حالت بودہ باشد از نر ہنگاہ پیشیاں در یوزہ کردہ درین محیطہ خود بنوس خود را
 چنانچہ در مدرسہ تحیر طار اعلائے نادانی نادان دانستہ و نمودہ ابجد خوان مکتب دانش گراں روز
 چند برس نگذشتہ بود کہ رعونت نفس یا ہدایت حق سرگرم مطالعہ سخنان بلند اس طائفہ کہ قدوۃ
 العرفا شیخ فرید الدین عطار برشتہ و نظم کشیدہ بودند ساخت و آنچه بمقتضائے وقت خوش مے
 آذنگاشتہ مے شد۔ بعد از فرغ آن بمطالعہ دیوان حکیم سنائی مشرف شد و شروع در انتخاب
 حالت خود از ان مجموعہ دانش نمود۔ اللہ تعالیٰ از برکات انقاس قدسیہ بار یافتہا و نظر کردہ مائے
 خود اولاً ظاہر و باطن اس حیران انجمن آفرینش را از اعمال نامرضیہ مہربا ساخت با وضع پسندیدہ
 خود مزین گرداند و نانیاً بدوام آگاہی و شہود آہنی مشرف داشتہ بہ فتحگاہ رضا و خرمندی در
 و ثالثاً بیدار غنائت بے غایت فرازک بروہ عالم الملاق و فراغ مطلق رساند و محکم ساختہ
 اتصال حقیقی بخشد۔ در وقت مراجعت از کابل نواحی پیشا در دہم ربیع الاول سنہ ۸۵۶ ہجری
 و بہشت تلمی شد۔

اختتام منتخب دیوان ناطقانی۔ دانش پذیر کلمات قدسیہ حکیم خاقانی کہ محبتا بہ از خودی

درت یافتہ مسافر ملک بقا شدہ وقوت او نفل تیا مدہ در پردہ اختفا محجب گشتہ بہت مراتب شورا ندو
 فطرت مرآتت و شوقے داد من فریب خوردہ سخن را از قول شائستہ و عمل یا آستہ کرد
 گو اشتباہ مانرہ بود شناسائے مرتبہ گردانید من سادہ پاکلیم عمل نہ بہادہ را کہ از بدستی سخن
 شناسی خود را از عالمان از جنہ و معاملان بلند خیال سے کرد بفلس عمل دانا مانرہ جو یائے کہ از نیک خست
 اے کاش او را سخن خودش این قدر نفع رسای تا حسرت نایافت مراتب و تہوی نجات یافتہ بگشت
 سرانے خسندی رسیدی۔ اگر چہ دل ہرزہ گردے و اندک مقصود از گفتگو نے کشاید از حرف
 و صوت جز دوری رونے دہد۔ اما از تباہی طالع و تیرگی خرد حصن حصین را چگویم خانہ در کوئے
 ایلیت اساس نے نہد و سراسیمہ گرد سراپائے نشیب و قرار صور و اشباح و پست بلند الفاظ
 و معانی گاہ کامیاب و گاہ کام طلب است۔ برخی از زمان و در مدارج علمی و مراتب حکمی خلوت
 جائے دل را کاروانسرائے شہمہ و شکوک ساختہ در یافتگی را کہ بسوزن نتوال و وحمت و برشتہ نتوال
 بست۔ بر قامت بیاستقامت خودے دوز و شطرے از اوقات خراب را آبادان انکاشتہ در
 مواجید شہودی و جدانی از کتب صوفیہ کہ از فراخی حوصلہ بر فراز وصول برآمدہ حرف سرشده اند۔
 سرگرم گردانیدہ تبخیل نا صحیح مشغولی خدا دانستہ خلعت رعوت را سرانجام سے دہد و پیوستہ از روئے
 سراسیمگی و سرگردانی در عربی و عجمی و شہ و نظم مشغول بودہ اصنام غیر مکرر راست سے کند انکوں کہ از
 انتخاب دیوان خاقانی قرغ یافت و سخنے چنت کہ بانداڑہ وقت راست آمدہ بصنیعہ پرہا ہشتہ
 جو یائے عزّی دیگر است۔ الہی از تند باد حوادث خواہش بامنی برسان بست و سوم شہر مفر
 سنہ ہزار در دار الخلافت لاہور رقم پذیرفت۔

اختتام منتخب دیوان انوری۔ نگار خانہ معنی نقش آرائے صورت دیوان انوری کہ مدد ام
 رنگین و ہزار کند بوقلموں و در گردن کار شناسان خطہ حرف سرانے اکلندہ قلعہ در آسمان بے
 تمیزی یعنی نشیب آباد دنیا انداختہ بادہ دانائی بر کم حوصلہ ہائے کوئے طلب عمم محمد داہ ہزاران
 بازار صورت را کہ در شعب خانہ این نشاء فانی کہ دیویر یا ست و جم ہمز و ہسی بر دل از کار
 ہائے سرہ اوست و نا دیدہ دری برد و بینی گزیدن از شاہبتگی ہائے والائے اوانام بزدگی و
 اسم سروری یافتہ اند۔ بدست گردانیدہ گاہ تہسین پذیرد و گاہ تہسین گر ساختہ است خدا را
 سپاس کہ من منحورستی را جرعہ از جام دانش چوں گویم کہ کرامت نفرمودہ و حال آنکہ این قوطہ کہ
 طراز خلعت الہیت تواند شد در پیشم نہاد۔ قطعہ

من وایں عہد کہ با قبحہ رعنائے جہاں چوں خصال عشق بنا ز م نہ بسبہ ہو نہ بقصد
قدرت دادن اگر نیست مرا باکے نیست قوت ناستدن هست و لبت الحمد

اما آنچہ از افسردگی خار مرا علاج نماید یا شوریدگی خاطر را سود مند آید عطا نکرد بہر گاہ بہا لب تم آسمانی
حکیم ستائی و خاقانی چارہ خار مرا ساختہ از اشال این ہر عہدے نماز افزا کہ بر سبیل ندرت از این ابوالمدیح
بجانبندہ ترا دیدہ چہ کشاید بارے بمقتضائے پست فطرے بشرے کہ در نہاد و این جویندہ را و دنیا
بندہ مقصود است بمناسبت خود ازین ابوالابداد عبارت سخن چند برداشت دیہو جب عطفوت
علیائے ایزدی کہ در لطیف ہیں کس ودیعت نہادہ دست قدرت است بہ نیت ضیافت
برادران صورت و مصاحبان معاشرت ازین بازار پر اسباب متاعی چند برگرفت اللہ تعالیٰ
اور از احسانا است بشری نجات واوہ از مارائے سوداگری بازداشتہ در کج خمول و گنگامی طبیعت
تو گردانا و تاپرتنش ایزدی را شایان گشتہ مسافر ملک بقاشود اللہ بس و ما بقی ہوس پنجم بیچ الاول
سنہ ہزار در لاہور این نقش بدیع صورت بست۔

خاتمہ منتخب یوان ظہیر فاریابی۔ کار فرمائے ایزدی این مجبور خود را در سدا پائے بزم نگین
عام فریب ظہیر فاریابی در عمل داشتہ سنگرزہ چند ربا ندریشہ تباہ گہر بودن۔ سرمایہ سرور داماندہ
برداشتن فرمود اے ابوالفضل بواجب ذاتے گاہ با کمون درئے کجی و گاہ در او انی کون عاشق
دارو دے سچی تو کہ در پایہ شناخت مراتب نشیب و فراز خود عاجزی دم شناخت طبقات عالم چرا
نے زنی۔ تو کہ از بازار حرف سرائے بخلوت خموشی خرامیدہ بودی۔ چہ شد کہ یکبارگی رجح القہر قہری
روی داد و در پائے باد پیما یان مدح در افتادوی این نفس ذو قنوت چگونہ بخیاں باطل آنکہ اسباب
جمعیت مراتب سخن وری کہ از اسباب واللئے والنشور نیست۔ سرا بنجام مے یا بد ترا موے
کشال بدار الیقین مداحان ہرزہ گوئی برو اگر از تنگی حوصلہ بے سخن نتوانی بود۔ در ملک سخن قحط
نے باشد از معاملات صوری و معنوی کہ از صدق فروغی و کشتہ باشد حرف کے مے زن و ہر چند
تواز کردہ تجسرو نژادان بودہ روزے چند قہرمان تقدیر گردن بستہ ترا در تعلق آباد آوردہ
است و از آنجا کہ سعادت اصلی واری چشم بینا دادہ اند کہ نشاء تعلق را کہ در نظر کو تہ بعضے از
ارباب تجر و خارتسان است۔ در دیدہ تواز منظر ہر اکہی در آمدہ۔ گلستانے مے کند۔ انا زود باشد
کہ بامو اصلی مشرف گردی۔ اللہ بس و ما بقی ہوس۔ العاقبتہ یا تخیر شہر یور ماہ سال سی و
شش در لاہور نگارش یافت۔

اخلاص نام منتخب حکیم سنائی۔ سخنان خرد افزا و معانی عقل آرائے حکیم سنائی غوثی کہ
 از ظلمت آباد تقلید فراتر گزشتہ از مشرب عند تحقیق بوئے بمشام جان فرجام اور سیدہ پذیرا
 یہ۔ تو نور اطلاق شدہ است۔ من شناور بوجہ معنی رات خوش وقت ساخت و بیک نحوئے من
 اطلاق را کہ با تقلید بیان از معاملہ فہمی معاملہ صلح کل داشته از ہمت خود خواہان محبت این گروہ
 بودم تا در حین فراغ خاطر با محبت را از خلوت گاہ دل بر آوردہ باشم بتناع صلح با محبت بشید۔ لکن
 انحراف اگرچہ از سنائی قصیدہ گوید ہائے آیدار بے بہا کہ گوشوارہ خرد والا رسد برگزیدہ بودم۔ اما از
 سنائی شنوی گو گیا گزشتہ۔ سنائی اول اگرچہ بہین براد حکیم خاقانی خرد پرور راست۔ اما سنائی دوم
 ابوالبائے اورا در خور اگرچہ دل از سخنان بلند حکیم خاقانی نور پذیر گشت۔ اما آن لذت کہ از کلام اعجاز
 مقام حکیم بچہ دروئے داد در قالب گفت در نے آید چنانا شد کہ آن مستمند دنیا بود و اس پائے بند عجبے
 و آن دریا بندہ گفتا رتجد بود و اس آرا بندہ کردار تفر د شکرایز در کہ بعضے از حالات خود را از حدیقہ تحقیقت
 انتخاب نمودہ سیزدیم شوال سال نہصد و نود و نہ ہجری فارغ شد۔ بدار السلطنت لاہور اتا ازین رو کہ
 وہ ہزار بیت بود ہنوز خاطر نشہ سیراب نشد۔ امید کہ از حدیقہ تام نصیبہ وافر بردارد الہی از
 گفتا بگردار بسو بخش و از کردار بفرغ دل و جلائے خاطر مقامی عنایت فرمائے منیبہ ابو افضل بن
 مبارک۔ اخلاص نام منتخب یوان کمال اسمعیل من جو پائے بنیائی را بحرف آشنائی کہ در او ائیل
 دیوان کمال اسمعیل رقم ثبت کشیدہ بود یہ کندار ادت در آوردہ در ہارستان بے بوستان ستایش
 و در مرگستان جان خوانش و در ہجراز اسفلہ برادر کشان کشان بردگاہ خاطر ہج خر سندر ایس
 مشغول مے داشت کہ مدارج سخن است۔ شاید حرف سرائے مذکور در اثنائے سخن حرفے چند از معاملہ
 واقعی و حقیقت شناسی در میان آرد کہ بقدر شورش دل بے حاصل را تلبیل پدید آید و گاہ ہرزہ
 گردی خاطر بریں خیال تباہ مے آرد کہ مراتب سخن بسیار است اگر بدولت سرائے حقیقت نے برد
 شناسائے نشیب و فراز کلام مے گرداند و گاہ اسیر طبیعت بودہ مثل زتان زیور دوست و مخندان
 زینت آرا ہنگامہ ملاجی و معرکہ ہجراز از نظارگیان جہاں پیمائے سادہ دل بود ہر چند دیوانش
 جا بجا افتادہ بود و بایں حالت بقدر سقمی ہم داشت۔ چوں اس کس بتوفیق ایندوی در کوپہ نااہلیت
 خانہ ندارد در تحصیل کتاب درست کوشش نمودہ افتاں و خیزاں گاہ بادے خوش و گاہ با خاطر
 تیرہ بسرا پائے آن نگارستان صورت کہ فریب مایہ طفلان و اس الملل بازیچہ ہرزہ کاران
 است۔ نظرے انداختہ چوں ترکان نیہائی نیک از بندہ شناختہ بیٹی چند لڑان برداشت

تا از اجزائے کجکول کہ ابوالقراہم جنون فہست باشد و اس اختتام کہ در معنی افتتاح است بیستم صفر
 حجتم با نوحیہ و ظہر در دار الخلافت لاہور صورت تحریر یافت۔ اللہ تعالیٰ تہی شدنی بعد از پرشدنی
 کرامت کناد و پرشدنی بعد از تہی شدنی میسر گرداناد۔

برگشت کتاب اوصاف الاشراف خواجہ نصیر نوشتہ اند۔ ہمانا کہ روزگار دست
 نوازش خیلے بر سر پلان خود کشیدہ باشد کہ مثل خواجہ نصیرے را با مثال این مقدمات گویا دادہ
 تا حال نازنی بر اہتمام خود کند کہ مثل من طالب صلح کلی را در خاستمان منازعت آسودہ خاطران
 کوئے عدم ے اندازد۔ ظاہر کہ زمانہ حدیث پیشہ ماضی و حال را بکام خود گذارندہ۔ جو یائے در ہم
 آوردن استقبال است۔ این ہرزہ درائی است کہ جرم نفس بداندیش را بر زمانہ نہیم۔ اے
 ابوالفضل گر ترا سرسام شدہ است کہ گاہ دانستہ زبان اعتراض بر زمانہ ے کشائی و گاہ دست از
 داشتہ نفس را پیش ے کنی۔ مجبور استعداد رازیان کوتہ دوست بریدہ و پلٹے شکستہ دادہ اند۔ ہرودہ
 مخروش و باخوشی ہم آغوش باش بیست و چہارم ربیع الاول سنہ ہمد و نود و شش نوشتہ
 شد۔ اللہم اہدنا الصراط المستقیم بحیقہ ابوالفضل بن مبارک۔

برگشت مجموعہ نوشتہ اند۔ مجموعہ ایست وسط المطالب کہ سادہ لوحان کوئے نشیب را
 بیامردی اعمال بسر حد فرزند کہ در بعضی منزل میانہ روان مسالک مقاصد است۔ ے رساند و
 ہوشمندان بلند پرواز دور بین را از آہنگ فراز بہ نشیب آوردہ سرگردان بادیے طلب ے گرداند۔
 گلزارندہ این نقوش ابوالفضل بن مبارک است کہ در کشاکش فہم بلند و قوت عالی و کردار پست و
 زلیست زبون مام و شور را مورد دست آہی ثبات پائے یا شہپر عنقائی عطا فرما۔ ہمزو ہمزو ہمزو
 ہمد و نود و ہشت ہزار الفاترہ لاہور۔ حیثت عن الآفات۔

خاتمہ مجموعہ حکماء مجموعہ مشتمل بر سخنان خرد پروہان دانش منش کہ تذکرہ آثار حکیمان گذشتہ و ہمزو
 مسترشدان آئندہ روشن دل تواند شد بر سبیل عاریت تحقیق و ملکیت عرفی بہجت اقرائے خاطر
 مشتاق کہ از کوشی متکلمان زمانہ بہ تنگ آردہ از حیات حمی سیر دل بردہ شدہ آنکہ خط مغشوش کہ
 بر طبیعت نازک بس گراں باشد داشت۔ اما از آنجا کہ در زبان زلفرت بود اورا نظر بر حال معنوی افتاد
 از رفت عامہ کہ در نہاد و حطوی است۔ ہموارہ بمطالوہ آن پرواختہ بخون جگر سواد صورت اورا بر بیاض
 دل ے آراست و یے انبازی مشارکان تماشائے مخدرات توق حکمت نمودہ مسرت آراست
 ے شد و ہموارہ بخاطر ے رسید کہ بجهت عموم نور پذیری و شمول خرد پروردی و فحہ این مجموعہ

کمال را ازین لباس برآورده پیرایه که همه سواد خوانان عربی توانند نظاره جمال عالم افروز او نمود
پوشانده شود تا مستبصران معنوی دو لتمدن حقیقی گردند و اگر وقت فرصت دهد ترجمه فارسی که ساده لوحان
عجم از آن بهره ور شوند نیز کرده آید لکن الحمد که نخستین مطلب با انجام پیوست و کم بجائے بر خاطر شوریده
مشتبہ مانده بجا برت ملطوبه متعلقه را بکتم ترا بی بمساعدی وقت حل کرده آمد. اللہ تعالیٰ چنانچه از گفتار بنوروار
ساخته است از کردار تو اگر گرداناد و بیا من دل رساند و ایس گزیده حکمت را به ذخیره روز تجر و ضمیمه
کجاول گردانید امید که بکار آید۔

خاتمه مرکز ادوالمشایخ البروفض فیاضی فیاضی نیایش ایزدی و ستایش الهی که نامه گرامی
صورت انجام برگرفت و در هائے پرانگنده برشته انتظام فرام آمد تمدن نگاران سخن سرانے
نیکو دانند که پرو گیان آسمانی از نهانخانه معنی چگونه بر فراز حروف خرامش دارند و نور رسال گوین
الفاظ چسبان به تاجخانه دل در شده بزم آرائے نشاط اند. ننگر فی مضامین تازه طراز و یانیرنگی بیگانگی
لفظ هائے آشنار و گوید۔ بیت

پرتو عقل آدایس افسان نیست آشنا داند که ایس بیگان نیست

از اینجا که بنیاد کو یائے به گونیا ئے شناسائی باشد بجز زبان خموشی سر آیدن سزاوار نبود که دام یاز
که دریائے بسو ئے در آورد و کجا نیرو که محیطی قطره گذارش دهد بر صنعتی زبان حقیقت سرا یا خود وارد خاصه
سخن دلپذیر مراحچه افتاده که در کشاکش انازے در آیم و طیلسان آندم از دوش خاطر برگیم. قطعه

سخن را با ستایش نیست حاجت تو دریا را خسر و شنیدن میاموز۔
بگوش محرمان خود را ز گوید تو بلبیل را سر آیدن میاموز

نا کام دست از آن باز داشته نیرنگ سازی زمانه ئے نگار و دوفسون پند نیوشی و عبرت
پذیری ئے دهد۔ سال سی ام الهی نهصد و نود و سه بجزی آل فارس عرصه سخنوری را بسج آل شد
که زمین خمه لاجولانگاه طبع آسمان گرائے سازد و در برابر مخزن اسرار مرکز ادوار بسه هزار بیت
گوهر افزائے بینش گردد و مقابل خسرو شیریں سلیمان و یلقین نوباوه از بستان سرانے دانش
سرور زند بجائے لیلی و مجنون و من که داستا نهائے باستانی همدستان است۔ از باطن فیاضی
تراوش نماید و هر یک به چهار هزار بیت پیرایه بلند نامی گیر و در وزن نهفت پیکر نهفت کشور
بر پنج هزار بیت پذیرائے آبادی شود و در بحر سکندر نامه اکبر نامه قرار گرفت که در
همان قدر ایات نهرستی از جزا ند شکوه شاهنشاهی نگاشته آید در همان روزگار آغاز نخستین

کتاب شدو یا ئین پیشینیاں در رموز حریفی بسملہ بیتے چند سامعہ افروز گشت و ہمپہاں دزیرنگی
نفس و سخن و قلم و آفرینش و دل و علم و نظر و تمیز داستان و داستان از دریا بار ضمیر ریزش یافت و
بدیدہ دری آن یگانہ آفاق منظم شد۔ کشور خدائے آن چہرہ نمائے حقیقت را بگرامی خطاب
مرآة القلوب روشناس ملک و ملکوت گردانید۔ از انجا کہ ہمت آویزہ پیش طاق آہگی بود خاطر
شمیدہ بہیچ چیز نے پروا نہت و بجهت سرگمی و دلاویزی ہر زمان نقشی دیگر بر روئے کارے
آورد و شفقے پیش نہاد عزیمت سے گردانید۔ تا آنکہ در ان مزدیجی عنوان ہر بیخ نامہ سحر آگین با
برخے از داستانہائے ہوش افزا نشاط آرائے سوامعہ آگاہ دلال سخن شناس آمد۔ و از
بسیجی بیائے اجمام نرسیدہ و نیز چون بنیاد شعر و شاعری بر تخیل و نارا سستی نہادہ اند فطرت تقدیر
گیہاں خدیو بدیاں کم پرواز دو آن گردہ خیالی را در پیشگاہ دولت چند منزلی نہ بود و بیاں حال
از دید حقیقت طرازی آن کیتائے بزم شناسائی را بنظر شاعری نگریدہ۔ خواہش آن سے
فرمود کہ جواہر آبدار از لجنہ ضمیر آسمان ہیند بر ساحل شنیدوار بانی افتد۔ لیکن از ایطوت درستی و مساد
یادری باں نیردے سخن سرائے ہمیں جوش درونی کتر از ان سر شمیمہ و انائی ترا دیدی و نوشستن
را از گردہ باد سنجان قافیہ پیمائے بر کنارہ داشتی۔ بیشتر می ہمزبان خاموشی بودہ در حرکت تاہائے
باستانی شرف ہنگا پی بکار بر روی و پاسبانی گرمی انفاس گردہ در صنایع ایزوی تا مل فرمودی۔
ہر چند دم سازان نیک سگال افزا حقن آن پنج کارخ والا اساس سخت کوشیدندی سود مند
نیامدی و از کشا پیشہائے روز افزوں معنوی ہنگی آہنگ خاطر در شردن نقش ہستی بودہ
نگارین ساق پیش طاق بلند نامی تا آنکہ سال سی و نہم آہے بدر اسلطنت لاہور اورنگ
نشین فرہنگ آرائے آن دانائے رموز انفسی و آفاقی را طلب داشتہ اہتمام پر پایان بروں
قرار داد فرمود و اشارہ ہمایوں براں رفت کہ نخستین افسانہ نل و من تہرا زوی سخن سنجی سنجیدہ
آید۔ بانکہ فرصتہ و الغونہ اختتام بر روئے کشید و پایہ ولایتے آفرین برگرفت و در اکل زمانہ
جادوئے بساط مسلم آگاہی نگاشتہ آمد چنانچہ خود سے سراید۔ مثنوی

بانگ قلم دریں شب تاد	بس معنی مخفتہ کرد بیدار
بگداختہ ام دل و زبیاں را	کیں نقش نمودہ ام جہاں را
صد سحر و فسون بتا رستم	کایں نقش بروئے کار رستم
بر خواب نہد فسانہ بازار	من گشتم ازین فسانہ بیدار

شب رام بیست و یکم مہر ماہ اکی سال پہلے یک شنبہ دہم صفر ہزار و چہار ہلائے درگرمی آراستن
 این نامہ گوہر آموذ و نوزمان در رسید۔ آں آزاد خاطر آگاہ از آہنگ باز پسین کشادہ پیشانی
 بشہرستان تقدس خرامش فرمود۔ نظم

قالب خاکي سوخا کے فگند جان و خرد سوئے سماوات جُرد
 جان گرامی نہ پدر باز داد کالبہ خاک بما در سپرد
 جان دوم را کہ تدا نخلق مغلطہ گویم بجانان سپرد
 صاف بر آمیخت بدری نئے بر سر خم رفت و جدا شد زورد

نافورہ مخوری بسوگوارے نشست و گرد ہا گروہ مردم در تنگنائے غم جائے گرفتند۔ پادشاہ
 حقیقت شناس را دل بہم برآمد کہ چنان حکمت پژوه مدحت سرائے رود نقاب کشید۔ کن
 مدتشیں چار بالش بزم اخلاص را ساغز زندگانی لبریز شد۔ شاہزادگان والا گوہر زبان تا سفا
 کشودند کہ استادان اول و مزاج دان دانش آموزان نہ ہنگاہ بزم حضور دوم می گزید نو آئینان
 بزرگ و اعیان دولت را گلدستہ شادمانی از طراوت افتاد کہ سرآمد مسازان بزم و زدم
 را پیمانہ عشرت پرگشت۔ فرو بستگان مقاصد را نقش در دل شکست کہ گرہ کشائے و شواری
 روزگار زنت ہستی بر بست رہ گریبان بادی غریب را آہ در جگر و گریہ در گلو گرہ شد کہ منزل آوائے
 آسائش خاطر از جہانیاں برگرفت جہاں نور دان آگہی طلب بہ عنکبہ تنگ دلی نشستہ اندیشہ
 سفر از دل سترزند کہ سخن آفرین حقیقت گزار را چشمہ زندگانی اپنا شستہ شد۔ تہیدستان آرزومند
 را خارا ناگامی بیاشکست کہ کام بخش بے خواہش بر کار گاہ تعلق آستین بر افشانہ و ہمچنین بر طائفہ
 را شیونہ خاص در گرفت و اندوہے تازہ غریب افسوس بر کشید و استان صاعقہ نیز بکالبد گفت در
 نیاید و پائے چو بین قلم در نوشتہ نگردد و ہر گاہ جہانیاں را حال چنیں باشد۔ اندازہ درد ناکی من دوستدا
 صورت و معنی کہ تواند شناخت پیش دل و افسردگی ظاہر چگونہ در حوصلہ قیاس جائے گیرد۔ رباعی

تاریک شد از بجز دل افزودم روز شب نیز شد از آہ جگر سویم روز
 شد روشنی روز و سیاہی بہ شہم اکنون نہ شہم شب است نئے روزم زرد

و حال آنکہ این کثرت آرائے وحدت گزین جزا و را پذیرے نہ داشت و مرہم ناسود روئے از و سر انجام
 سے گرفت۔ نزدیک بود کہ چونہ عنصری این حیران انجمن آفرینش گسیختہ گردد و مار و پود ہستی کیبارگی از ہم
 بگسلد۔ لیکن باقتضا آویزش چہ سود آورد و ستیزہ با سپہر چہ کار آید۔ رباعی

اگر شکایت گویم ز چرخ نیست صواب - وگر عتاب کنم با فلک جیہ سود عتاب
چنانچہ خمیہ نیلو فری مرا بشکست شکستہ بادش میخ و گسست بلوطاب
ناگزیر کج خمول گزیدہ بجایکای سیراہ انتظار نشست و شغل تاخن بر دل زدن و جبگرا
بودن پیشہ گرفت - قطعہ

ماکارواں آخر نیم از دیار عمر او بود مرد پیشتر از کارواں برفت
سعدی ہمیشہ با فراق احتمال داشت و این نوبت ز دست تحمل عنان برفت
ہیہات نیروی آرامش ندارد و شناسائی بکدار نے گزاید گوناگون دانش بیادری برنجاست
و چارہ تسکین افزونہ نشورش آمد ضرور

بزار جہد بگردم کہ دارغ ہجرہ پو شوم نبود بر سر آتش میسرم کہ بخوشم
اندزہ ہائے شاہنشاہ خدا آمین و عافیت ہائے پی در پی آن قدر روان حتی پیر و عرا بکریہ بصبر
آبلہ پائے آورد و بجان بخشی و ولد ہی آن آداب آموز صورت و معنی بار و بگرد چہا بسوئے دنیا
گذاردہ شد و جا ذیہ آل اسپید ملک و ملکوت تا پناہ شہر بند گردانید و در سیئہ خانہ مستم زاد
روزگار جائے داد و چہ کند و چہ چارہ ساز کہ از گشتش غم زمانہ آسایش ندارد - و نفس
آسودگی بر نمے کشد - ابیات

خوشک شد یارب ز بار بہائے من از غم او دامن بہائے من
بے نہایت در دودل دارم ازو جاں اگر دارم تحمل دارم ازو
سبحان اللہ ابوالفضل بن مبارک را نگاشتن اکبر نامہ کہ بقالب نثر ریختہ گریے نماید مکنون
سراپا خاطر آن بود کہ توجہ نخل پیرائے بوستان سخن آفرینی بسا بار خاطر این ہزار دلہ بر خواہد داشت
از نیرنگی روزگار بوقلموں اندیشہ و ازونی گرفت و تا ہنگام آن پیش آمد کہ کس بدان روز مبادا
سخنوں دلاویزوں رہگرائے نرنگاہ نقد من میں آشفندہ دل چچوران بازگشت - ابیات
بسے اندیشہ کردم پیش و پس را بہ حکمت ہائے اورہ نیست کس را
دریں بستاں زباں باید در کرد و خموشی را بہ حیرت پیش رو کرد

ناگزیر با خاطرے پڑمان و حائے ترند بخیاں ہم زبانی آن و مسازہ از تصور قائے ذکر
جمیل در گرداوری تصانیف آل قسطاس دانش فراوان کوشش گرفت - روشن شد کہ
از دشوار پسندی و بالاروی از شعر پیشین نقش پنجاہ ہزار بیت از صفحہ ہستی ستروہ آذآن بعبتان

تخیل گاہ را از پیش طاق شناسائی انداختہ سال چہل و دوم آہی جگہ پوی خاطرے سرا سیمہ دے
 صد جلے در گرد پتیاہ ہزار بیت از نظم و نثر یک جا نگاشته آمد امید کہ سگی تازہ رویان شبستان
 حقیقت و تمای نوریان آل بوستان سرے آہی فرام آمدہ سخن افروز نشاط گردند دریں دواد
 و جو یائے بیاضی شوریدہ خط کہ در بیماری خامہ نگار آں سفر گزین ملک تقدس بود۔ بنظر در آمد
 بوزن مرآۃ القلوب ابیات دشوار خوان چہرہ افروز شد بہم زبانان محفل آں کیتائے روزگار برآز
 گوئی نشست چوں ترانہ نو میدی آں گرد سامعہ کوب آمد۔ پائے ہمت افشردہ بنور آہی و
 نیر دے دل بر خواندہ لخت لخت گردانید و ہر طائفہ بطوماری نگاشته بیت بیت از بکار و تہنیر
 جدا ساخت و بر سطح کاغذین پیوند دادہ۔ سلمان داستان نمود و تہنیری گزین و سر سخن تازہ آراش
 یانت از بدائع برکات ہر گوہرین داستانے کہ اندیشید۔ ازاں مسودہ نا نظم ابیات آں چہ سہرہ
 نمائش افروخت و ہر در شاہوار کہ در سلک انتظام باہستگی داشت ازاں بچہ آہی برگزینہ آمد و از بجا
 کہ فطرت قافلہ سالار بود و نعت یاور آں منظوم و منشور کہ سخن شناسان بر زم فیاضی انتظام آرا
 نے اندیشیدند۔ تازہ حسن تالیف بر روئے کشید و بتائیدات سماوی براور زادہ والا نژاد
 خود را پیام زندگانی جاوید آورد۔ مرشاد مانی و این گروہ را حیرت فرورگرفت۔ مثنوی
 دل من ازین داستان تازہ شد دماغ نشاطم پر آوازہ شد
 بیفزود از گوہر ہوشش من چہ گوہر شد آویزہ گوش من
 بوکہ دلہائے آسودہ را سرمایہ تنومندی آید۔ پیرایہ تقدس آں نورانی پیکر گردد۔ از انجا کہ آگاہ
 دلان بیدار مخزن سر نوشت انجام را از ناہیہ سراغاز بر خوانند و حسن خاتمت را کہ از فروغ قبول دلہا پدید
 آید۔ از عنوان نیک سگالی و خیر سیجی بر گیرند۔ نسیم پذیرائی بر نر ہنگاہ دل سے وزد نوید جاوید ناگامی
 در کاخ صفا فطرت خروش نشاط سے اندازد۔ مثنوی

بمجاہد اندامیں دستاں تخت

نشاط اندر آرد بخوانندگان

باین نامہ نامور ویر باز

دل دوستاں را بدو نور باد

بطرز فریبندہ کردم درست

مفرح رساند بدانندگان

بماندم برو نام اورا دراز

وزو لطفہ دشمنان دور باد

خطبہ مرقع پادشاہی۔ سجدہ محمدت ایزدی بفرق قلم بہ تقدیم سے رسدنی نے قلم خطبہ بینی
 سے کشد کہ تصویر نگارین سرے سپاس آہی از قدرت نقاش حدوث و معصومہ امکاں بیرون

است راگر بنائے آسمان و عمارت زمین نیایش او نموده آید در خطوط شعاع بصیرت باں
 نکو بسیده تو باشد که پادشاه جهان آرائے را تعمیر دیوار گلین و سقف چوبین ستایش نمایند اگر
 دیدی کار شگرف برنگ آمیزی مجردات با مادیات که مرقع موجودات عبارت از انست تو سل جوید
 ہر آئینہ شرح جمال غیر متہی را بدست آویز متہی پرداختہ باشد قطعہ

گر خطوط شعاع دیدہ عقل ہمہ را بر سر ہم افزائی

بقیاس کمال اوست چنان کہ بگر ماہتاب پیمائی

سبحان اللہ ایں چرخ قاصر منط است کہ نگارش سے یاد کلک تقدیر منصب حامدیت نقطہ
 وجود را بر صورت ایجادی و نقوش تکوینی نہ نوشتہ است۔ مثنوی

من کہ و تعظیم جلال از کجا دل ز کجا وین پر وبال از کجا

و ہم ہی پائے سے در نوشت ہم زورش دست ہی باز گشت

من حرف نشناس ایں سوا و نورانی از ان عزیمت باز آمدہ دل را بخیمال جلا اعل نعت بادشاہ
 زمان پیروقت مرشد روزگار بہیت

ہم نور دہ چراغ بینش ہم چشم و چراغ آفرینش

نور آگے سے گرداند و زبان را بگفتار آواز شاخ حق شناسی دایز پرستی خود روزمان نگارین سے
 سازد دست را بادل ہم زبان سے کند و قلم چوبین را بازبان گوشین ہم راز سے گرداند یعنی شکر
 نعمت معنہ حقیقی پر دیباچہ اعلان نقش پذیر سے گردو کہ ایزد جہاں آرا زمان مارا ملان زمانہائے
 پاستائی گردانید و صورت را پایہ معنی بخشید ظاہر ہم رنگ باطن ساخت تقلید را تحقیق گردانید
 چرا زمانہ بنالو چگونہ زمانیان نازند۔ آں روز ہنگامہ گفتار بود۔ امروز معرکہ کردار است۔ آں
 روز نقش راہ نقاس پرستان زوی۔ امروز شعلہ راہ بری و دست دانشمہ بنمائے نقشبند تھتہی است
 آں روز صورت با معنی انہا نہ بود۔ امروز ہر دور خلوت کدہ وحدت ہم راز اند۔ آں روز دانش را
 پائے بر جملے نیامدہ بود۔ امروز سلطان عقل بلند سر پرست وین بہار معنوی و نشاط و انجمن از بجات
 ذات مقدس و او پرست ایزد شناس جہاں آرائے زمان ما است۔ ششم

آنکہ گردوں در انتظام امور تاکہ شاگرد دست استاد است

سریر آرائے اقبال اور رنگ نشین معنی منہ نگار دولت روشنی افزائے چراغ ہدایت بلند ہی
 بخش ایوان کھیل۔ بہیت

بنیاد ترجمہ پاک بنیال بیدار ترین منصب نشینال

نیز جہاں تاب صورت و معنی نور بزم افروز دانش و داد خوانائے خلطو طایدی و توامی دانائے نقوش
افسی و آفاقی۔ ابیات

شہنشاہ نظر سیر و خرد بخش جہانگیر و جہاندار و جہاں بخش
قسم بیخ حقیقی و مجازی جہان عقل اکبر شاہ غازی
خداوند اتو این ناہ جواں بخت کہ آمد سایہ اش پیرایہ تخت
ظلال چتر دولت بر سرش دلد مراد ہر دو عالم در برش دار

و از میان من این خدیو خدا شناسان عالی گوہر دلائل اثر او مصدر جلال خصائل بر خور طاری مستجمع شرف
شمال حق پسندی و حق گزارگی غرغہ ناصیہ سعادت و اقبال قرہ باصہ عظمت و جلال درہ التاج سلطنت
کبریٰ خلف الصدق خلافت عظمیٰ فروغ دو دریاں اجمال نور پرورد و نیز افضال مستوثق رضیات
اہی مستنیر نواز صلواتی رفعت پیرائے تخت و دیہم شاہزادہ دانش پیوند سلطان سلیم را در ہنگام
عشقوان شباب آفاقی جزائی کہ انشاء اللہ تبارک و تعالیٰ در ظل خلیل آل سریر آرائے اقبال
بکمال پیری صوری و معنوی مشرف گردند۔ مبدعان قضا و قدر از عطیہ خانہ ایزدی عقل و درون
و در یاب و کمال سعادت و بانجی حوصلہ کرامت فرمودند و دیدہ حق بین آن نونہال اقبال !
سرمد بینائی کشیدہ اندو لائے بیاد حق و عدل حقوق پدیری افتاد و فرزند کرمیت در بندگی بست فرزند
بود۔ خود را خدمت جوئے سرنوشت۔ شایانہ نگاہے شرف در شرف بزرگی شایانہ ہے انداخت
نطاقی تازہ از رغبت بندگی بر میان دل بست۔ شایانہ عظام انوار معنی این ہادی آفاق و پیش
طاق دیدہ عالی او جلوہ فہور فرمود۔ چندین کندار ادب و عقیدت برگردن جان انداخت را با
در اندک فرصتی بقلایہی بخت بیدار در بیچہ دوات حقیقی کشودند و مراتب چہارگانہ اخلاص کہ تیز
رواں عرصہ آگاہی را بد شواری فراہم آید۔ باسانی بدست دولت او آمد۔ رضا مندی پدیری و
عاطفت پادشاہی و ہدایت پیری و تربیت مرشدی در عمر و دولت و سعادت و حسن عاقبت انفرایش
آورد این چنین قدر دان در زمین را زندگی دراز گردانند۔ تا بوسیلہ آل آثار حق شناسی افزاید
و نیز افزودنی دولت را بشیران غیبی تہنیت گردند کہ ہموالہ چنین گوہر والا در سایہ عاطفت و تربیت
شایانہ ہے مسئلہ ات صوری و تمتات معنوی کامیاب آید و منہیان عام قدس اورا نوید
زیادتی سعادت آورد یعنی ذات قدسی آل مجموعہ ہوشمندہی از عالم فراتر کہ شدہ بگلشن

سوائے معنی کہ گلستان ہمیشہ بہار است مشرف گردد تا آنچه پرودہ پندار جہانیاں است اورا
 آئینہ حق نمائے گردد و از ان قدم پیش نہادہ صور اشیا را مطہر نور حقیقی شناسد و این پایہ
 آگاہی را طے فرمودہ یک نور داند کہ مظاہر گوناگون ظہور دارد و از ان بلند تر شامہ تلون ظاہر و مظہر
 از وجہ دریافت او مرتفع گردد و بعد یک نور مطلق در پیشگاہ خاطر او شمعہ مملوع نہ بخشد و غرورہ سہلاب
 ملاء اعلیٰ بختگی عافیت و شہادتگی آخر کار رسانیدند کہ از بخت مندی خویش در پیچہ حقیقت یکسانی درآید
 و نقاب دوئی و حجاب مائی و توئی برینزد و ہموارہ این گلستان بہار ہوشمندی در مراتب حانات
 تماشاخانہ حسن علی الاطلاق سے فرماید و بجائے حسن را کہ مرآت جمال جہاں آراست در پیش نظر
 و الاداشتنہ خاطر فیض مند خویش را باین خرد وانا پسندہ عشرت گزین و شادی آموود دارد
 درین ہنگام مسرت افزا از اقصائے نشاء جامعیت بخطوط استادان کار پرداز کہ در نظر
 حسن دوستان جلوہ گاہ ظہور محل انکشاف نور مقید است و در دیدہ دور بنیان حقیقت شناس
 جام گیتی نمائے حقیقت مطلق توجہ عالی مبذول داشت و الحق طلسم بلیغ خط آسمانی ہندسہ
 ایست از پرکار قلم ابداع چہرہ کشا یا روحانی کتاب ایست بدست تقدیر نقش و نگار یا فتر بلکہ
 آئینہ جہاں نمائے و اسطرلاب حقیقت کشائے معنی است کہ بر عالمی جہاں وجود تعدید نمودہ اند
 تا دید بان ظاہر و خبر سال باطن باشد راز دار سخن ترجمان دل مغز جان قوت دست سویدائے
 سفیر ضمیر است را کہ وساطت او نبودی بسا حقایق کوئی و آہی نادانستہ ماندی سخن ماندہ انضال
 بر حاضران بزم دانش طلبان آرایش بخشند و خط برے آگاہی جو بیان دور و نزدیک خوان نعمت
 ترتیب دہد فرود

اگر نہ قید کتابت بود کجا باشد شگفتہ معنی رنگین و لفظ جاں پرود

اگر خط نبودی سخن زندگانی نداشتی و دل را از گذشتہ ہا معافی کمتر رسیدی بصورت بدینان سپیکر
 دوہ انگارہ معنی دانان قیام ہے چراغ معرفت شناسا طلعتی ست دروے ہزاران نور بل نوریت
 کہ خال نارسیدگی ششم با خود دارد و نقش نگار اقلیم آگاہی است۔ بل سواد اعظم شہرستان معنی شب
 تار نیست کہ بوارق ہوش افزا باوست۔ ایرسیا ہی ست کہ باران روشنی آرد طلسم است۔
 گنجینہ معنی را کہ افتادگی روانی دارد با خموشی گدائی و با جا ماندگی بلند پروازی و چوں نعت
 کوئی آن نادرہ مختصر نوشتہ آمد ہونہ آہی او نگاشتنے شود۔ منہ سات معنوی از بارگاہ علم
 یزدی بہ نسبت خاص کہ نفس ناظفہ را باں جناب کہر یائے احدیت است۔ اندکے از بسیاری

دران گوہر آموذ تجرولمہ ظہور نچشد و سلطان دل اور البشہرستان خیال کہ در معنی برزقیت در میان
 مجرد و مادی فرشتہ تا تجردی با تعلق و اطلاق با تقید اکتساب نماید و از انجا گاہ بر بام زبان ششماقتہ
 بدیچہ گوش فرود آمدہ مرحلہ مرحلہ روابط تعلق گذارشتہ بخلوت کدہ دل سے شتاید و از انجا بہ وحدت
 سرانے تقدیس رجوع صعودی سے کند و گاہ فرماں روانے دل آں مسافر آسمانی سیر را بے راحلہ زبان
 لے آبادی روانہ سے سازد و از انجا بر بڑو بحر قلم و مداد عبور نمودہ بر فسحت آباد صفحہ حسن محل سے
 کشاید و از انجا بار اقامت بستہ از شاہراہ با صرہ بدر الملک حقیقت طبل رحیل بلند آوازہ
 سے سازد و باید دانست کہ ہر راہ نور دی را کہ از دارالعلم دل بعین قانہ صورت آید سوائے
 آں مراحل کہ گفتہ شدہ چہار منزل دیگرست کہ قافلہ معنی از اں بگذرد و آں عبارت از چہا
 حالت است۔ چہ اول در دل اندیشہ آں کار پدید آید کہ آنرا خاطر نامند و حدیث نفس گویند
 دوم دل را انجذاب نماید و خواہان پدید آید کہ آنرا میل و بیجان توانند سوم دل عزیمت جزم در
 سرگیری۔ چہارم آں کار از پردہ خفا بجلائے ظہور شتاید۔ تا بد کہ جو یائے آگاہی نگاہے شرف
 دریں منازل و مراتب آمدن و برگشتن ہو و ج نشینان معنی کند تا بسا از حقائق تجر و تعلق
 چہرہ و کسا و جلوہ نما گرد و چوں بائین خاص توفیق حسن خط نگاشتہ آمد با بظرزے دیگر حقیقت آنرا سے
 نگار دو شرح حسنی دیگر بزبان قلم سے و بد کہ عالم تصویر از بدائع نگار خانہ موجودات است و حسن
 گوناگون در طراز ہستی او جلوہ دارد و حضرت پادشاہ صورت و معنی سخن بلند فرمودہ اند و آن آیت
 کہ صنعت تصویر آدمی زاد را بہ معرفت غنمت اینزدی ز نمونی سے کند علی الخصوص مصور را کہ بقلم
 غرائب نگار صورت آدمی را چنان شبیہ سے نگار و کہ بیندہ در حیرت فرد سے رود۔ لیکن آں جان
 گرامی و آں گوہر و ریافت و آں حرکات و ولفرب نہ تواند از ہزار یکے بظہور آورد۔ ہر آئینہ بجز خویش
 قدرت اینزد و تعالی اعتراف نمودہ شننا و بر معرفت مبدع کل سے گرد و الحقی بملاحظہ ایں
 دریافت بعضے از سادہ لوحان کہ رقم انکار میں صنعت بدیچہ شیدہ بودند۔ سرتجالت و رگیبان
 عبرت فرورہ نقش نگار اقرار شتند و چوں نقش و نگار آئین تصویر نگاشتہ لوح بیان شدہ
 بتازگی بطورے خاص حال خط نیز ظہور یافت کہ خط قسمے است از تصویر چہ آں شبیہ آرائے
 عالم علوی و سفلی است۔ اگر چہ در بسیار جا صور اشیاء نگارش سے یابد۔ اما بسا از قدسی نژادان
 معنی را نیز دریں پیکر غرابت بخش آوردہ جمال آرائے شود و بسا از معانی خلقی را در حالت تصویر
 در آوردہ صورت پرست را ازین راہ بمنزل گاہ متخی را ہسری سے کنند و خط تصویر خاص

است کہ صور حروف را کہ ہر طائفہ برائے ہمیدگی و فہمایدگی مطالب و مقاصد قرار دادہ اند بطورے مخصوص نقش مے کنند۔ ہماں طور کہ در عموم تصویرات صورت بروی صورت دلالت مے کند و اکں بر معنی خاص ہمیجاں صورت خطی دلالت بر الفاظ مے کند و الفاظ بر معنی سبحان اللہ گاہ ہوا را سخن ساخت و گاہ سخن را خاک و چوں معرفت را چارہ نیست از شناخت حرف لاجرم بشرح آں پرداختہ حسن افزائے این مصنوع ایزدی مے گردد۔ اے پذیرندہ اسرار و انش اگر چه تحقیق این مراتب را نہ این جا نیست لیکن اندکے ازال ناگزیر وقت است سیایدانست کہ حرف کیفیتیں است خاص و البتہ بکیفیتی دیگر کلاں قائم است۔ بہوا کہ یکے از عناصر چهارگانہ است۔ ہر گاہ دو چیز کہ صلب و متضادم یک دیگر باشند۔ چوں یعنی جدا شوند کہ آنرا قلع نامند یا شدت پیوندند کہ آنرا قرع گویند۔ ہر آئینہ ہوائے آں میان توج گیر چوں توج آب و آں توج سبب حدوث کیفیتیں شود کہ آنرا صورت و آواز گویند۔ بعضے از دانشوران تجوز نموده تعریف صوت بسبب قریب کردہ اند کہ صوت ہوائے متوج ست و بعضے بسبب آئید کہ صوت قرع یا قلع عنیف است و چوں حال صوت کہ کیفیت ہواست مفہوم شد۔ معلوم یاید کہ در کہ این صوت مطلق را کیفیات دیگر عارض گردد کہ از یک دیگر متمیز گرداند مثل زیر و بم یون و غنہ و آنچه از گرائی گلوہم رسد و کیفیتیں خاص دیگر واسطہ فحارج و تقطیع اجزائے ہوائی عارض صوت مے شود کہ دوزیر یا دوہم یا دو غنہ یا دو آواز از گلوئے گراں از ہم جدا شوند آں را حرف نامند شیخ ابوعلی سینا در شفاء این کیفیت خاص صوت را حرف گوید و جمعی از بزرگان دانش صوت معروض آں کیفیت خاص را حرف شمرند و بعضے از دور بینان و قایق ایجاد مجموع عارض و معروض را حرف شناسند و ہمانا کہ این نزدیک سخن باشد و چوں حقیقت حرف مبین شد حقیقت حال عدو آہناں است کہ ہر طائفہ در ان اختلاف دارند۔ آنچه درین خطوط کہ این مرقع والاہراں مشتمل است مثبت شدہ بیست و ہشت است کہ ہر ہر صوت یا زگرد و اگر ہمزہ را از الف متمیز نگردانند والاہت و نہ اینکہ در مفردات لام و الف یکجا نویسند مذہب طائفہ آخر است چوں الف ہمیشہ ساکن باشد۔ ناگزیر اور ایک حرف متصل ساختہ نگارند باعث براختصاص لام آنت کہ دل لام الف است و دل الف لام و مخفی نمائند کہ در ازمنہ سابقہ حروف را اعراب مے کردند و طائفہ از متاخرین برائے آسانی آں را بہ نقطہ غیر رنگ مکتوب قرار دادند مثلاً اگر حرف بیسیا ہی نوشتی اعراب را بہ نقاط شکر فی نگاشتی۔ چنانچہ فتح را ایک نقطہ سرخ بر آلاء حرف نہادی و برائے ضم نقطہ در پیش حرف گذاشتی۔ و بحجت کسر نقطہ در زیر حرف ثبوت کردی

و بعد از چند گاہ خلیل ابن احمد عرضی آن را تغییر داده ہر حرکتے را صورتے و جائے مخصوص قرار داد چنانچہ امروز یزید و مشہور است و نیز حروف را دو قسم سازند بمعجم یعنی حروف نقطہ دار چہ اجماع بمعنی الازالہ اشتباہ است و حروف غیر منقوطہ را ہملہ خوانند یعنی در ان نقطہ ترک شدہ است و بعضے اطلاعات صحیح حروف تہجی را بمعجم نامند چنانچہ بہ نقطہ دفع اشتباہ مے شود۔ بعد م نقطہ نیز از الہ آل صورت مے بند و باید دانست کہ مراتب حسن خط چوں مدارج حسن دیگر اشیاء باعتبار تفاوت بین مہرہ اختلاف وارد و ہر گدے ہر تیرہ دل نہاد شدہ۔ بآں طرز خاص عشرت پیرائے است و آنانکہ از بخت بیدار یعنی خورد و در بین نظر دور دارند۔ از ہر مرتبہ حسن خطوط و نتیجہ اند و چون حضرت شاہزادہ والا گویہرا ایزد توانا حوصلہ فراخ ودلے آگاہ و فطرتے بلند کر امت فرمودہ کہ صحیح سنہلے خطے نظر انداختہ برائے عشرت گزینی خویش و مسرت طبقات انام بخاطر نور پذیر۔ رسانیدت کہ جموعہ از خطوط استادان انتظام یا بدنام ہم سرمایہ عشرت حسن مطلق سراخام پذیرد و ہم نشاء حسن مفید جلوہ دیدہ بسیلہ این ترکیب ترتیب پیرائے سرور بردو طائفہ ہستیا یا شدہ۔ بنابر ان گویہر والائے دانش بر تمیز حق اساس خویش از نوشتہ تہائے خوشنویسان سحر بردار قطع ہلے دلکش فراہم آوردند و این قہرست جلائل انوار جمال الہی را کہ جمیع مراتب حروف مطلق نامند۔ ذکر دے آئینہ جہاں نمائے گویندو طائفہ از تہنگ مانی لقب دہند و طیفہ آن را رقع گویند کہ رقعہ رقعہ و پارچہ پارچہ انداختہ زندہ بدیع برائے حسن عالم افروز ساختہ اند و در اندک فرصتی و آغاز سال چہلم آہی این گلشن ہمیشہ بہار معنی سرسبز و شاداب گشت۔ بہریت

بہر حرف ازو تشگفتہ باغے   افروختہ تر ز شب چراغے

ایں روزستانی است کہ در یک جا فراہم آمدہ حیرت افزائے جہانیاں است یا شبستانی است کہ ہزاراں چراغ بر گلدرد ہروان شاہراہ معنی افروختہ۔ اگرچہ سودائے صورت است آنا ہزاراں عقل در دست سوداوی است کہ ہزاراں شاہراہ بیامن دارد یا خطے است بر عارض معافی ہر دوج مشکین نقابے است کہ سلمی صفقان مقدی از مشک آن بصدغ و دلائل غمزہ زناشد جود مشکباریست کہ بر عارض نسرین پدیمان جلوہ گاہ باطن فرو ہشتہ۔ رباعی

ہر صفحہ او بنز ہمت گلزارے   ہر لوج چو لوج عارض دلدارے

بہر حرف چو خط چہرہ معشوقے   ہر نقطہ چو خال لب گفتارے

بر آگاہ دلال خبرت پذیر روشن است کہ این اعجوبہ آفرینش کہ اورا خط گویند چوں عالم قدیم بے

سردین است۔ کہ نہ اورا بدایتی است و نہ اورا نہایتی۔ لیکن چوں حسن مدركات این حواصیل چنگا نہ
بیشترے بحسن اعتبارے بازے گردد و ہر طائفہ بحسن خاص بوسیلہ آن پنج در پیچہ دل احتفاظ
مے برد۔ در ہر زمانہ ہر طائفہ روشنی خاص در نقوش این حروف پر داختم اند چون خط ہندی و
سریانی و یونانی و عبری و قبطی و معقلی و کوفی و کشمیری و حبشی و ریحانی و روحانی و غیر آن و بمقتضائے
مصطلحات ہر قوم حسنی دریں نگار خانہ بدیع پدید مے آید و در بعضے قرطاس ناہائے باستانی ببری
بآدم ہفت ہزاری نسبت کنند و طائفہ بادریں و جمعی گویند کہ ادریں خط معقلے را ترتیب داد
و بیشترتی تفاوت در خطوط باعتبار سطح و دور است چنانچہ خط کوفی یک وانگ دورست و باقی
سطح معقلی مجموع سطح است و کتا بہائے عمارات کہ نہ بیشترتی باین خط است۔ چنانچہ جہاں نورشاں
دیدہ درازیں آگاہی مے بخشند و بہترین خط معقلی آنست کہ مرتب سوادوی و بیاضی ہر دو
بہبتی خاص متمیز باشد کہ سواد خوانان آن نقوش را از سواد و بیاض آن اشتباہی متفقہ و آنچه
امروز در ایران و توران و روم و ہندوستان بزرگان دانش شہرت وارد ہست خط است از اہل
شش خط را باین مقلہ نسبت مے دہند کہ در تاریخ سہ صد و دہ ہائے از فرغ دیدہ وری
خوش از خط معقلی و کوفی و غیر آن اختراع نمودہ و برائے ہر حرفے بزعم خویش طرز خاص قر
دادہ کہ دانایان آن طرز نوشتہ را چوں موافق یا بند خط ترش گویند اسامی آن بدین تفصیل
است۔ ثلث و توفیح و محقق و ریحان و رقاع و تعلق و تعلق و بعضے از داستان و از ان داستان
خط نسخ را اختراع یا قوت مستعصمی شمارند و ثلث و نسخ را دور دور دانگ است و سطح چہار تلی را ثلث
گویند و خفی را نسخ خوانند و توفیح و رقاع را چہار و نیم دانگ دورست و یک و نیم دانگ سطح جلی را
توفیح دانند و خفی را رقاع و محقق و ریحان چہار و نیم دانگ سطح است و دور یک و نیم جلی را محقق
خوانند و خفی را ریحان نامند و علی بن ہلال کہ باین ابواب مشہور است۔ این شش خط را خوب
نوشتہ و یا قوت بحال رسانید و بعد از شش شاگرد او در خوش خطی عالمگیر شدند۔ اول شیخ احمد کہ
بہ شیخ زادہ سہروردی مشہور است۔ دوم ازغون کابلی۔ سوم مولانا یوسف شاہ مشہدی چہارم
مولانا مبارک شاہ زرن قلم پنجم سید حیدر ششم میر جلی خط۔ ہفتم تعلق است کہ از رقاع و توفیح
استنباط نمودہ اند سطحش بنایت کم است و خواجہ تاج سلیمان کہ در شش خط سابق مہارت داشت
این خط را خوب نوشتہ و از متاخرین مولانا عبدالحی کہ منشی سلطان ابو سعید میرزا بود و درین
خط بد طولے داشت و مولانا درویش در این خط از دگرزائیدہ و از نلسیان حضرت شاہنشاہی

برابر شرف خان کسے نہ نوشت و خواجہ عبداللہ صیرفی و ملا محی الدین شیرازی و ملا عبداللہ شاداش
 پزہروی و حافظ حفیظ و مولانا ایاکبر و مولانا شیخ محمود و خواجہ عبداللہ مروارید این ہفت قلم را
 بیایہ لعلے رسانیدند چنانچہ صیت خوشنویسی آل نگارندگان بدائع آفاق را گرفت چنین گویند
 کہ در زمان صاحبقرانی خواجہ میر علی تبریزی از نسخ و تعلیق خط ہشتم ابداع نمود کہ آن را استعالمیق
 گویند و آن تمام دور است و از شاگردان او دو کس کار را پیش بردند یکے مولانا جعفر تبریزی دیگر مولانا
 اظہر لیکن درین وضع خاطرے ایستد کہ بسا خطوط استعلیق کہ پیش از زمان حضرت صاحبقرانی نوشتہ
 بودند بنظر در آمدہ است و از خوشنویسان این خط مولانا محمد اویچی است و سر آدہ ہمہ مولانا
 سلطان علی مشہدی است خط را درین طرز بدیع پایہ والا نہاد و اگرچہ از مولانا اظہر تعلیم نہ گرفتہ
 اما خطوط او را معلم خود دانستہ فیض وافر برداشت و شش کس از شاگردان مولانا درین طرز خط نام
 بر آوردند سلطان محمد خندان سلطان محمد نور مولانا علاؤ الدین محمد ہروی مولانا زین عیسی
 نیشاپوری۔ محمد قاسم شادی شاہ دہریکے بطرزے خاص بدربائی گروہے مخصوص گشت دیگر مولانا
 سلطان علی قانی۔ دیگر مولانا سلطان علی شیر مشہدی و مولانا بھرائی کہ درین خط رتبہ دارند۔
 بعد ازین سرد دفتر خوشنویسان استعلیق مولانا میر علی ہروی است۔ اگرچہ بظاہر شاگردی مولانا
 زین الدین کرد۔ اما از خطوط مولانا سلطان علی استفادہ تمام نمود۔ لیکن از فروغ ہم تغیر
 روشن پیش نمودہ تصرفات نمایاں یادگار گذاشت۔ یکے از ایشان پرسید کہ میان خط شما و خط
 مولانا سلطان چہ فرق است۔ گفت کہ من ہم خط پایہ کمال رسانیدہ ام۔ لیکن آن نمک کہ
 خط مولانا سلطان علی وارد در خط من نیست دیگر مولانا محمد حسین تبریزی و میر احمد مشہدی و مولانا
 حسن علی مشہدی و مولانا شامحمد نیشاپوری میر مفرکاشی و مرزا ابراہیم اصفہانی است و طائفہ
 دیگر کہ درین تصویر خاص عمر گرامی صرف کردہ اند و امروز جا دور قمی کہ در نخل سرزیلافت عظمی
 صاحب این نقش دلپذیر توان گفت۔ مولانا محمد حسین کشیری است کہ برکاتبان روزگار چہرہ
 دستی مے کنند و چون بمقتضائے سخنان خرد پڑ و بان محلی ازین نگارین نامہ زمردہ کلک مراعت
 خاک نشین عقبہ استقامت ابوالفضل بن مبارک شد۔ بہیت

ہماں بہتر کہ دانائے سخن سخن بروں زاندا نہ نکشاید سر گنج
 امید کہ این تازہ بہار صورت معنی و خستہ نگار ملک و دولت ہموارہ طراوت بخش نظارگیان محفل
 گرامی شود و ہر صفحہ گلستانی نتواش منشور دوام شاد کامی گردد۔

خطبہ کجکول بزرگ۔ سبحان اللہ فرمائو اے معنی کار گدائے صورت پیش گرفتہ گنجر خراش
 خرد مندی پیشہ پیر زمان تہی دستے کندایں را از قسم جنون نفس ابوالعجب دانند یا از فنون
 ذات ابوالبدائع شناسد یا از ذخائر عقیقی اندیشید یا از اسباب انتقام و تباہی و حکمت آموز جد جانہ
 دریافت نام نہدیار نگرز بزم ہزل خطاب و ہد۔ فر۔

خیال ایں ہم بخت بہ ہوس بیبازم   بوکہ صاحب نظرے نام تماشا بیرو
 بائے حال بہ نیت آنکہ در ہنگام تجرد کہ دیرین آرزوئے ایں پدمست بادہ اتانیت یا از خدائے
 بدائع ایں کرستہ مکر و غدایت ست۔ مجموعہ کہ رنگ آمیز بزم معنی و زرم آرائے نفس امارہ تواند
 شد ترتیب یا بدتاً صاحب بے غنج و واعظ بے رنج بودہ مدنی الطبع مراد صحرائے تفرد از تنہائی
 بشورش نیاورد و ہم ناشائے دانش مرا چارہ گر باشد از ہر علیے کہ بتفرد آمدہ بود و از ہر کتابے
 کہ بمطالعہ آن خوش وقت مے شد۔ سخنچند با نوازہ حالت و ذوق خود کہ برہیکچہ کم اعتماد نداد
 در زمانے اندک برداشتہ فرہم آوردہ ہائے نمودریا بعضے از مسائل تمام کہ از مجموعہ ہائے بزرگان
 گزیدہ بودم جمع ساختہ ایں مجموعہ بدیوہ را کہ بزرگیت از پیش یا دفترست از دانش۔ رباعی

ہر صفحہ او بزم ہست گلزار می   ہر سطر چو عارض دلدار می
 ہر حرف چو چوگاہ رخ معشوقی   ہر نقطہ چو خیال لب خوش گفتاری

بمناسبتہائے حال و زمان تجرد کجکول نام نہادہ ام و متحدہ حرص سخن چینی باچوں گویم سیر گردانیدہ
 ام کہ فرورج صدق ندارد۔ ناشائے معاملہ ناہم خود را تسلی کردہ اند۔ ناظم ایں اشاعت ابوالفضل بن
 مبارک بعد از ولادت اولی کہ از جم غنصری بصحرائے کوفی خرامیدہ از زمان پنج سالگی کہ برخلاف
 جمہور انام عقوان بیج تمیز او بود۔ بہت و باہت پدر بزرگوار در گروہ جویندگان علوم کسی در آنکہ
 در پانزدہ سالگی از دریافت متداولات ابں روزگار دست گشت و دہ سال دیگر در میاسحات
 مطارحات اسباب بدستی سر انجام مے داد و نحوہ خود پرستی را افزایش مے بخشید۔ در ان ہنگام رنگ
 گردن آبخنال شیخ نبود کہ با نقاط باتانی نامہا کہ از فضولی نفس مخترع است سر فرود آمد۔ ہیگی ہمت
 در تصنیف مصروف بود کہ در ہر قہر اساسی تازہ نہادہ آید۔ لیکن از لذت رجوع طالبان دانانی
 و مسرت ہجوم ایشان بہ تمنائے خاطر ہم نپرواختہ۔ بجز درس علوم کاری نہ داشت و پس از ولادت
 ثانی کہ از شکم نادانی بیباغ دانش نزول افتاد و گرد آوری ایزدی مرہبات آن پنهان سر بزم
 بود و خط در آمدن روایات حق شناسی و ذوق بر آمدن رعونات انسانی آن مایہ داشت کہ

پرولٹے نگاہ کردان تاہمائے باستانے نہداشت و بعد ولادت سوم کہ از لطن جنگ و جدال و گفت و گو بجاوت سراسے صلح کل رسید ہم از رعونت نفس باز آمد و ہم ششم بینا بدست افتادہ اور یقین و بر گرفت و حوصلہ را میدان فراخ گشت و بوسیلهٔ این عطایائے غیر منتہائے الہی بمعالجۂ نفاس قدسیہ گزارندگان سخن برداشتن مناسبات خویش در لہ برداری سفرہ کرام بقدرے پرداخت و دوست و دشمن را از نظر از تہتہ بے غرضانہ بسرے برد۔ بدریہ آں بازار صلح کل رونق پذیرفت و پائے ارادت را بجائے دہ پذیر بدست افتاد۔ شکر اللہ خوش آمد بٹے خود را فرام آورده۔ تعویذہ بازوئے ہوش مندی گردانید۔ خواہش از ریہ الارباب آنت کہ حاضران و آیندگان بہرہ مند و کامیاب گردند۔ الہی برہمت برگزیدگان خود بولادت رابع مشرف گردان یعنی از شکم صلح کل کہ محل از دحام طبقات موجودات است۔ بر بہمت سراسے تجرد شرف اختصاص بخش تا دفعۃً جہاں را مرآت حق دانستہ در کثرت تماشائے وحدت نمودہ بدولت آباد محبت کل سرفراز گرد و در تہ ازیں فراز ترک شدہ نسیان ما سوائے را عھدے بہمت خود گردانند تا شائستہ امیدواری ولادت حاس گرد یعنی از لطن دوئی بجاخص الخاص خلوت یگانگی آرایش دست دہد و در پیہ محو مطلق شتا و رگرو تا در ولادت سادس یعنی در زمانہ خلاصی شاہباز جہان مقدس از قفس تن عفن اہ تعلق بردوش خاطر کشیدہ بہ بارگاہ تقدس نیارد۔ تا در ولادت سابع کہ روز چراست۔ عھدہ والا سرفراز گشتہ شایان کنار مقصود گرد۔ من بجا بودم و سخن کبیا اساس نہاد۔ شعر

سخن شد بلند و مے ترسم کہ مرا حرفے از دہاں بچہد
رہ نور و بیباں عجب تندست ترسم از دست من عنان بچہد

آرے آں کہ را کہ پائے دل بجائے نیا شد۔ زبان قلم ہرزہ در آید و بے دے را شرح بسیار است۔ رباعی

صد روز دراز اگر ہم پیوندی جاں را نشود لظیف فغان خرنندی
اے آنکہ بدین حدیث ما میخندی بچوں نشدی ہنوز دانشمندی

این بیہ سامان دل را کو سامان خاطر تا شرح آں نماید۔ اندکے از بسیار آںکہ در ایام فروختن نادانی و خریدن انانی کہ غیبیل علوم نام نہند و در اوقات دانستہ خور را با کہ تر از خودی و اگویہ کردن کہ تدریس نامند و در ہنگام نظارگی را بہائے مختلفہ روزگار کہ تمیز بین الخیر و الشریل بین الخیرین دریں تماشای بدست مے افتد۔ در شناخت مقصود تراشیدہ دل گشت۔ بر حنیہ کہن اوراق بیشتر دیدیم و با دانشوران زمان صحبت با دشتم۔ جراحات دروں من افزائش گرفت و شورش باطن افزودنی پذیرفت۔

در یوزہ گرمی ریاضت کیشان خدا اندیش سود مند نیاید و آمیزش دانش پیش ہائے حکمت اندر کا
نہ شناخت - رباعی

دردا کہ دریں سوز و گدازم کس نیست
در قعدلم جو ابر را ز بسے است
ہمراہ دریں راہ درازم کس نیست
اما چہ کنم محرم رازم کس نیست

دربار گاہ کہ گزارم افتاد۔ دیدم کہ خلق پرستی را خدا پرستی نام نہادہ ہنگامہ دوکانداری گرم داشتہ اند و در بعضی از پس کوچہائے شہرستان خمبول بجمعی از خدا بویان کہ بہ پیکار نفس مکار و دامادہ بودند۔ اتفاق صحبت افتاد۔ میں طائفہ بعالیچہ امراض گوناگون نفس امارہ گرفتار و نژند بودہ۔ فرصت نگاہ کردن نہاشتند۔ تا بہ پر سیدین بیاران دانگاہ بہدا و اچہ رسد و گروہے از مجذوبان کہ اہی عنایت آنتہارا از تدبیر دارانہ و ایزدی جمال غنی ودلائے نمودہ بگلخن فیض یا بگلخن بسط آوردہ قدرت نفیض کارندانہ بنظر آمدند۔ کارپادشاہ پادشاہان را گدائے گلخن چہ دانند۔ فیض غم را طیب شادوی چہ شن۔ سد ازین گروہ بے نصیح نیز کار بستہ ام نکندشودہ نہ در بارنا جائے کاقداروئے بنظر آمد نہ در طبقات انا ہمہار شناسی دوچار شد تا بمعالج چہ امید داشته باشد۔ **فرد**

مسکین دل من گرچہ فراوان داند
دردانش عاقبت فردے ماند

اما آنچه آں رنجور جگر خستہ گفتہ **فرد**

یک حرف آشنا بغلط ہم کسے نہ گفت
چندانکہ خواب خوش بہر افسانہ سوختم

خود چوں برگزادم کہ حقیقت سرائے بر زویہ حکیم گوش ہوش در آمدہ۔ بقدرے ایں غمزدہ را غمخوارگی نمود لیکن ہماں غمخوارگی کہ ماتم زود را از ماتم زوہ حاصل گردد۔ آں خود ہوشمند شنا شد کہ ماتم افزا نیست نہ بیمار پرستی و تیمارداری بہ میت

شرح ایں ہجران و ایں سوز و گداز
این زماں بگذارتا وقت دگر

چوں از بنگرہ پندار بہ بارگاہ نوازش غدیو جہاں رسیدم۔ عطوفت او من گنگ ہچچہ ان را زبان فصیح کرامت فرمود و دل نکتہ شیخ و در باب عطا کرد۔ باہمہ کس بہمہ روش مراتب سخنوری روحی داد و بخلیہ دانش درد زباز سخن اقبال قرآن و نصرت قرین گشتم۔ اما منتظران فتح معنوی را از نصرت مباحثہ ظاہر چہ کشاید و محروان باطن را نسیم باہ زن چہ سود مند آید۔ در معنی درد مندی افسوز و خراشیدگی دل زیادہ شد و دید کہ از دانش منشاں روزگار داشتہ نہ برآمد و کیبارگی نا امید گشتم کہ ہر یکے تجلیل نامحیح خرسند گشتہ بدیگراں زبان ملامت، دراز کرد انیدہ احمدہ در معاملات ایشان

تمیز دلیل از مغالطہ و نہ تفرقہ میان تحقیق و تقلید از سوسے مزاج و فسانہ دانش گمان حقیقی و احتمال
 حتمی بہ کسے ندارد و خود را در بحر تحقیق سبح حقیقت شناس دانستہ در گفت و گوئے دریاہ
 جست و جوئے کبارگی بستہ دارند تا آنکہ بقلا و زری بخت خدا داد با سخن صلح حل گزارہ شد و
 بقدرے شورش تسکین یافت۔ آنا چکنم کہ کلنے دریں سرستان اساس نمے تو انم نہاد تا بہ محبت
 کل چہ رسد۔ آنا ازین جست کہ ایں بیگانہ سود و زیال دنیا را در لباس تعلق فراوان داشته و نزدیک
 است کہ ایں عاشق پرواز صحرائے تجرد را بیشتر از آنکہ سامان راہ و سر انجام آں در گاہ بدست آفتہ
 سفر اقلیم عدم پیش آید چگویم کہ ازین بردل چہ مے گذرد و شورش حال چونست۔ لیکن چوں بفرمودہ
 دانائے روزگار ست۔ بقدرے دل بہ آرامش مے گر آید و سنگ تفرقہ در هجوم او با شاں غم و
 بیباکان الم مے آفتد بہر حال با چنیں خاطر و چندیں خاطر و نتجات حالات آنچه برائے برادران
 معاشرت بکار آید برعاشقہ بود گرد آورد۔ ہر چند خلعت تربیت بر قامت کجکول دوختن بیروشی گردن
 است۔ آنا چوں آہنگ زود رسیدن بمقاصد بود تعلق نقد و تجرد نسیمہ اجازت تربیت گونہ داد و
 پنج قسمت مرتب گردانید۔ معقولہ مکشوفہ منقولہ منقولہ متفرقہ اگر چند پرچہ در قید کتابت و قالب
 حروف در آمدہ زادہ عقل و نتیجہ خرد ست۔ لیکن در حرف سرائے قانونی نیست کہ تصنیف تالیف
 یاں نمط جریان یابد۔ لاجرم بہر تہی مغز کم حوصلہ ہوگا مہ گفتگوئے را آرائش دادہ بخود مزمنہ
 در یافت دار و ناچار سخنان ناسرہ کہ تخلفان عقل تیرہ زائے و ناخلفان خرد روشن تمیز اند۔
 بجهت مصلحتی و حسن نتیجہ بہ عالم بروز خرا میدند۔ بسیار نیک اندیش دور بین باید شد تا اول مرتبہ
 تفرقہ دریں دو قسم در چشم اعتبارش پدید آید کہ بس بہائے غلط اندازہ ہوشمند است تا بسادہ لوحان
 چہ رسد مباد کہ علاج صفادای را سوداوی بکار برد و در سران ابد فروماند۔ لہذا ترتیب نگاہاں ایں ہر
 قسم را از خاندان خرد بر آوردہ۔ نتائج ظاہر را بمعقول و مقول تقیہ کردند و فرزندان حلت عقل را کہ زیو
 شرافت ظاہر و جلایل صورت کہ صلیق دانش خرد پروران طبیعی تواند بود بعقلیات اشتہار دادند و
 قدسی نژادان عالم معنی را کہ از فروغ عقل آہی در منصفہ ظہور شناختہ بشقیات مشہور ساختہ و آنچه بیرون
 ازین معانی بود۔ اس را منقولات خطاب دادند۔ اسے دانشور حق پڑوہ اگر برفش نظرت مے آند خرد
 کجا رخصت دید۔ اعتراض مجبوران استدرا و ماموران قدرت تا ہرہ داری و اگر در نقاش ملاحظہ
 مے رود۔ جز شرمندگی جہالت چہ بہ است آید کاروانا را نادان چہ دانہ۔ یا آفرینش را با آفرینش
 گر چہ آید۔ بنا بر ایں اندیشہ معاملہ رس تقسیم معقولہ و مکشوفہ و منقولہ مقدر گشتہ را کنوں

کہ در آشوب خانہ روزگار خلط مقاصد ملثمہ شدہ و ناقہ بصیر نا پدید و مستبصرانی رعوت ناپیدا و نادان بخت و فراوان و طبیب مہربان در نقاب اختفا اندیشہ بند دار کہ من خدا دوست خود دشمن را چہ پیش آمدہ و احتیایمان دلیل بندہ را چہ بار خاطر بایکشید۔ سادہ دلی را بخاطر نینقد کہ دیریں کہنہ سرانے غیرت بخش ہوش افزا بے تمیزے را امروز روز بازار است۔ و مزاج زمانہ را اساس بر بے تمیزی نہادہ اند۔ و رواج کاراں را از باطل ساختہ نقشبند غیب از عنقوان ابداع چنین جمال آراست۔ ہائے ہائے چہ نا فہمیدگی است کہ دل بزبان قلم مے دہد۔ حاشا کہ در نگار خانہ ابداع ایزدی باطلے را راہ باشد۔ باطل آنست کہ در خواستان عدم غنودہ است و ہر چہ از پردہ غیب خلعت وجود مے پوشد۔ خیر غالب است چہ جاں بخش جہاں آرا آچہ خیر و شر را برابر باشد۔ آل را تشریف و وجود نمے بخشد۔ شر غالب را چھونہ لباس فاخرہ مے پوشاند۔ پیش باش کہ شر مساوی و شر غالب ہموایہ شر محض است کہ با اتفاق ممتنع الوجود است۔ و آچہ از فنون بلاد اقسام جفا بر بزرگان ماضی و حال رفتہ مے رود۔ در دید اول چہرہ نامل خراشیدہ دارد و آن بخششہ است ہمین از داد ارجہاں لے ابو فضل چہ شور در جہاں افکندہ اگر تک طرفیت بے تاب دارد۔

باندازہ حوصلہ روزگار حرف سرانے کن۔ اما چہ کنم و چہ چارہ سازم **مسرود**

ہزار مشک ہمے خواہم و ہزار شکم کہ آب خضر لذت دست و من در استسقا و فتجات منظومہ اگر چہ داخل اقسام مذکور است۔ لیکن چون زندہ نشد و ش افکندہ خلعت فاخرہ نظم پوشیدہ طاؤسی ہوشان سخن مے کند از ان نطی علیحدہ پرداخت و بعضے از افتخارات جامع علوم متفرقہ بود ہر قسمے را بجائے خود گذاشتہ سر انجام خاطر باستی از ان باز آمدہ قسمے جدا ساخت و بجهت آسانی دریافت جویندگان لڈلی این بحر سیکال بر سر ہر قسم و رسالہ و منتخب رتے نہادہ آمد۔ تقسیم علوم نفائس الفنون و غیر آن کہ برشتہ نظم نیکو کشیدہ شدہ۔ اجزائے کجولوں را اگر زینت بخش نباشد۔ شکستہ ہم در کار ازانے اندازد۔ اگر فرصت میسر شدی در کار دانش کہ دستور اصل قنطنان صورت و دانش آموز خرد پروران معنی است۔ منطے چند پرداختی تا اصحاب معاملہ اساس سود و زیاں خود را بران نہادی و ارباب تعلیم و تعلم بنیاد دانش فردی و آموزی و آموزش بران ستراد دادی و ریاضت کیشال زنجیر جوئی نفس امارہ را اولاً اسباب آہنگری شنائستہ بہم رسیدی و ثانیاً سلسلہ چند مے کہ پائے بند ایں باد پیائے ہوا و ہوس تو اند شد۔ بدست افتادی و خدایا بال ہیچ خرسند را خاطر از اندیشہ نامہن باز آمدہ یقین حاصل شدی کہ جناب مقدس ایزدی بالاتر

از ناست کہ طائران تیز پر عرصہ امکان در حوائی دولت او جلت غلظت تو اندر رسید و جدا بجزایان محال
 طلب را از محال کوشی باز داشته در اصلاح نفس ذوق و نمون خود پرست بجد تر گردانیدی تا پائے از کلیم
 حوصلہ بیرون نبرده از آنچه فرمودہ عقل است تجاوزه نمودندے اما چه کنم اجازت نیست در میسر
 منفقو و در خریدار نا پیدا۔ حاشا حاشا خرید در دور بین عطا کردن رخصت کار دادن است و خدیو نوماں
 را فرمان دئے معنی ساختن اعتبار را درون بخشیدن و خریداران را دکان آراستن ایادریں دور
 ہفت ہزار کہ روز بازار آشوب است بے روشنی را سے پروردندو بے ہنجاری را رونق مے بخشند
 از اجازت صوری چه کشاید۔ رخصت نامہ نہ دلی مے باید۔ امروز کہ دور ہم سپری شدنمے دانم
 کہ رزم آرائے ابداع در صلح مے زند یا بزم دوستی سراخجام مے دہد۔ اکنون کہ از غنودن بے خبری
 برخاستہ ام دست دردناستہ حرف حقیقت چگونہ بر زبان رانم روز چند ہیج نرسند بودہ
 دل ہرزہ گرد را بیاں مجموعہ ہوش افزائے مستی بخش رعونت فروش سرخوش دارم ہر گاہ گفت
 چون خموشی ہی میان دہوشیاری مثل حلقہ قافی در است بر بیت المقدس معاملہ چون
 تو ان رسید و ہوش کہ مفتاح ابواب کاروانی لقب اوست۔ فضل دولت تا نہ حق شناسی باشد
 ازین جستجو نقشو چه سود دہ۔ رہ باغی

سیر آردہ ز خوش تن مے باید بر خاستہ ز جان و تن مے باید

بر بر کار مے ہزار بندہ از دوست نہیں گرم روی بند شکن مے باید

در ذیل منتخب مثنوی مولوی معنوی۔ پیوستہ خاطر ہوش پیمائے با انتخاب مثنوی مولوی
 معنوی میل داشت و ہموارہ با خود در گفتگو بود کہ تنہا دانش رسے سرا بان دریں کار بند نیست
 یا فارغ خاطر نشاء جامعہ در کار و بار دور بینی بیگانگی از رسم و عادت ناگزیر و با ذوق معنی
 کہ شرح آن شئمہ در گفت نگنجہ صلح کل نیز پیرایہ حال باید تا بر بام اطلاق بر آمدہ نظرے
 بر خاک ان تقیہ تواند انداخت و با حالت گنجوری گنجینہ غیر مثنوی خاک بیزی خاکستان تعلق تو اند
 کرد۔ دریں ہنگام کہ از حد و کپلی چہارم آذر ماہ آہی سن سی و ہفت در رکاب خدیو جہاں ایلغار
 ایں داعیہ بر فراز پیدائی آمد۔ لیکن مثنوی تمام بہم نرسید با خود گفت کہ ایں کتاب بیاں ہمہ فراوانی کہ
 پیدا شد۔ ہمانا شرائط مذکور تحقیق ندارد ایں اشتہا کاذب است۔ ناگزیر با انتخاب مثنوی کہ ابو بکر
 شامی در خورد ریافت خویش کردہ بود پرداخت و در سہ و نیم روز ایلغار ہنگام فرصت خوش
 آمد ہائے خود را نقطہ نہاد۔ اللہ تعالیٰ بخود مشغول ساختہ از حرص سخن گزینی باز دارد۔ کہ

چندیں نافہمیدین را لازم اللہ میں ماسوا ہوس نیتۃ ابو الفضل بن مبارک۔ اللہ اکبر
شادی کا زمانہ است و غم شیوہ نامردان بے تمیزی خلوت جو نامردان است۔ شعر گفتن عیار
در یافت شاعرست نہ عیار آدمیت شاعر مارگزیدہ از ریشہاں سے ترسد۔ این مثل پیرزبان
شیشہ عدل است۔ زمینہار کہ مروی یا مروی طلبی بکار خود بندد۔ و در خسراں ابد فروماند کہ ترسند
دل چوں یکبار گزیدہ شدہ چارہ کردہ آید۔ دیگر جرابا بد ترسید تا بعدوان چہ رسد نغمہ ہم غم نے آو دو ہم
شادی اہلیت مقتضی آنست کہ نغمہ و غم آرد و الا شوق خود در اکثر نشونوہ ہا ایجادے کند شعر
مطب ترانہ شب غم سازے کند غمہائے رفتہ ہم آوازے کند
خاتمہ عیار و دانش۔ سپرے شداں گنج نامہ شاہنشاہی و کار نامہ کار آگاہی دستور العمل
ارکان سلطنت و خلافت منشور الادب دیوان عدل درافت نتیجہ افکار دانش و مینش خلاصہ
انظار منتظران کارگاہ آفرینش فہرست دفتر و اتائی مجل ارقام جہاں آرائے لوح تعلیم و بتان
آداب سخنوار و مدار ارباب الباب نوشداروئے اصلاح مزاج عالم تریاق فاروق مسومان
عشرت و غم کان یا قوت اکلیل سعادت ابدی دریائے گوہر اورنگ سلطنت سردی تعویذ
بازوئے خرمندان افسوس جاوئے دانش پسندان زمین گرد آسمان پایہ ہندی نژاد فارسی
پیرایہ کودکان را سرمایہ بازی پیراں را دیباچہ سرفرازی نقد حجتوئے این سہنجی سرائے حاصل
نگار پوچی این سراب دریا نمائے سلیمانی باید کہ زبان این بے زبانان دانہ۔ پادشاہے سر کہ معنی
این رقم غیب خوانان خواند اگرچہ در عہد نوشیروان عادل ترجمان خرداں سرایزدی را بزبان
پہلوی و بعد ازاں بلسان تازی نشر و نظماً ترتیب دادہ منت برجان تشہ بیان صحرائے طلب
نہادہ بود لیکن بواسطہ بلندی مقصود و پستی قاصد سر بستہ او دانشدہ۔ لہذا محمد امرو زہجت فرو
نور انیت این شاہنشاہ خدا آگاہ کہ صد ہزار نوشیروان نسخہ عدالت از حضرت او نے گیرند۔ این
پر دگ شہستان دادا کہ در پردہ بہ تنگ آمدہ بود۔ بروئے روزانہ اخت چنانچہ پاک نظران ساڈ
لوح عجم کہ الفاظ عربی و عبارات پیچیدہ سنگ راہ ایناں بود بے حجاب صورت ہمہ معنی نظارہ کردند۔
الحق لنگاں را پائے و پیراں را عصائے بودہ نے نے کوراں را چٹخے بخشید و بینایان را سرمہ در
چشم کشید نے نے مرہ ہا را جانے تازہ کرامت فرمود و زندہ ہا را قرین خود و دور بین ساخت
نے نے عنصری را در موطن تقییدی سرچشمہ اطلاق کشود و تجرد نشان ہیولانی را غوص دریائے
شہود گردانید۔ شکر ایزد را کہ عالم صورت الیام یافت و جہاں معنی منتظم شد۔ اول انتظام آرا

رائے دابشلم دادو آخر فرما زوائے ہفت اقلیم الحق دانائے بودا زہند جدا افتادہ و با زہند آمدہ بمصرع
مانند غریبی کہ بسوئے وطن آید

انصاف آں بود کہ اگر ایں کتاب در زے عالم علم منشآت کہ در آں بازار عبارات و ہنگامہ استعارات
گرم است مے بود نہ بایستی کہ چندیں مقید الفاظ و مبانی مے شدند و چنین مقاصد و معانی دور
مے انداختند چہ در آں صورت و انش نامہ بودا زہند بسوئے جہور آدمیاں و منشورے از سلطان
عقل بکافہ عاملیاں پس دیر چنیاں عبارات سخن شدی کہ ہر کس در دریافت آں رنج بزوی مولانا
حسین واعظ کہ خو کردہ عبارات مستعارہ است۔ اگر چہ از کلیلہ و دمنہ پیش نقابے بر انداختہ
است۔ اما پردہ چند تازہ از مشاطگی طبع سخن آرائے خود فرومیشنتہ دریں دیباچہ معنوی کہ ہر صفحہ
آں بیاض صبح سعادت تواند بود۔ بجهت روشنی طلبان انوار سہیلی لمحہ فرو گذاشت نشدہ و برائے
شب رواں عالم معنی آسمانی است۔ لبالب نور کہ ہزاران سہیلی برگرداں بطنیلی مے تابند و وصل
کتاب چوں سررشتہ مقصود از حکایات دور و دراز و روایات نشیب و فراز ویر بدست
مے افتاد دریں ترجمہ بعد از سرانجام سخن خلاصہ آں راف را ہم آورد و از آنجا کہ در افہام
اہتمام داشت باں اکتفا نہ نمودہ خلاصہ اہتمام آں را کہ تعویذ با زوئے خرد تواند شد۔ در سطر
چند ایراد نمود تا مراتب ادائے سخن مارج دریافت مراد برستمان بقدر درجات استعداد ظاہر شود
اگر چہ ایں جواہر گراں مایہ برائے افزودنی عیار و انش خواص خرد منداں پیشین بود۔ اما سبب
ظہور پایہ عوام زمان خداوند ماگشت ویر ہنگناں وضوح یافت کہ بہ برکت پادشاہ دانش پناہ
ماوانی روزگار دست مسامت عالی زمان پیش تقبیل مے نمایند۔ و ہر چند ذکر بزرگی خلیفہ زمان
خود نمودن بظاہر او بامشارکت با ترسمان روزگار کشودن است و در نفس الامر زہ راد مقام صلح
حضرت نورشید در آوردن دور روز روشن چراغ افروختن ست اما چہ توان کرد کہ مقصود روت است نہ اراءت
و مطلوب ہدایت است نہ مہا ہات چہ انہو ہے تمگاراں عربد جوئے خاموشاں کنج دریافت را
ببارگاہ سخن مے آرد و مرحوم وے دانش پیشہائے روزگار ما آسودہ خاطر ان نر ہمت گاہ
اطمینان راد در پیش اظہار حق بے قرار ساختہ در دارالافتق سخن مے اندازد و اگر نہ ایں شکستہ کجا و
سراسر سخن کجا خرد پیش ہلے انصاف اندیشہ مساعدت وقت لاکہ از اعاجیب کائنات است
در یافتہ بفرمان والا سلطان خرد و شکر گزاری زمان و صاحب زمان بجا آرد دادند کہ از پردہ
پندار بردہ مظلومہ مستبصرانہ۔ دفا تر دانائی دانا یان زمان دابشلم تا وقت مسعود خلیفہ زمان

مے بردند۔ امروز ہندوستان ترک وضع خود نمودہ بہ تزیست گاہ عنایت مے درآیند۔ آں روز سلطان
 عہد از جزایافتن بدکاران متنبہ شدہ امروزید کاران از دیدن پادشاہ وقت بمقصود حقیقی مے رشتہ
 آں روز اندازہ پایہ مردم نگرمتہ بودند مردم در افزون طبعی و زیادہ جوئی بودہ ہلاک مے شدند
 امروز ہر کدام انداز پایہ خود انستہ پائے از گیم خود و راز مے کنند۔ آں روز پادشاہ زمان را
 ایران دخت رہنمون بود و براہمہ در اضلال امروز صد ایران دخت لستہ رہنمونی مے برزد و ہزار ہن
 دفتر گزرتی خود را باب ہدایت مے شوئند۔ آں روز فرمایگان بہ پائے بزرگاں بفرخت مے رفتند
 امروزہ لوبت بہ بزرگاں مے رسد۔ آں روز جز خاص الخاصان وادی توکل مے گرفتند۔ امروز
 احاد الناس را سلوک بر شاہراہ توکل است۔ آسے چرا چنیں نباشند کہ آں روز ہنگامہ ظلمت بود
 امروز روز بازار نور است۔ آں روز خدا سخن مے کردند۔ امروز بڑے خدا سخن مے کنند۔ آں روز کار
 خود را بہ کتب تصحیح مے کردند۔ امروز کتب را بخرد مقابلہ مے نمایند۔ آں روز نیت را بسخن مے آراستند
 امروز سخن را از نیت درست تاج مے بخشند۔ آں روز در اقبال مے زدند۔ امروز اقبال
 چوں حلقہ برد راست۔ آں روز گفتار جلوہ گر بود۔ امروز کردار پرودہ در است۔ آں روز ہمہ
 دعوی بود۔ امروز سراسر معنی است و آنکہ دریں نامہ سخن فروشی نکر دم۔ و متاع بلاغت را بازار
 بنا وردم۔ نہ آں بود کہ نفس امارہ ہاں مے کشید و سر سخن گزارسی نہ داشت۔ یا متاع گراں مایہ بلاغت
 در کتاب خانہ خاطر آمادہ نبود چہ خاطر بوالہوس چابک روباہ پیمائے خیال است۔ میدان سخنوری
 را مے طلبید کہ چنداں جولان گرم نماید کہ فارسان عرصہ فارسی زبان با حسنت کشایند و خود
 نیز دست نوازش بر سرودش کلک رفاص کشد کہ جولان گاہ فراخ بود و جو لانگر شوخ و گستاخ۔
 لیکن از آنجا کہ سعادت قرین بود قاصر نگذاشت۔ لاجرم عنان کشیدہ آمد و زمان پیش را کہ اصل
 این نامہ در خور آں انتظام دادہ اند و نظر داشتہ این کہن پیر سال خورد را کہ بعنایت
 پادشاہی خلعت تازہ در بر کردہ جوانی از سر گرفتہ است۔ عیار دانش نام شہاد می۔ اگر نہ میفرمان
 گنج خانہ شاہنشاہی کہ مشکل پسندان عالم آگاہی اند۔ در نظر مے بودند کہ گوہر دانشی کہ دریں
 زمان حقیقت نشان است۔ آں را میں انسانہ و افسون کجا عیاری تواند کرد۔ ایزد تبارک و
 تعالیٰ میں شہنشاہ عالم را کہ دانش و نبیش را عالی دیگر است۔ بقائے بخشہ روز یکشنبہ
 یا زہم شعبان سنہ نہصد و نود و شش نگارش یافت۔ اللہ اکبر این کتاب بدیع المقاصد
 عمیق القرب را کہ از کرا اندوزی نفس دشمن شہاروزے کہ در دارالعالیہ طبیعت بدوستی

نام برآوردہ در رشتہ تمکک رسمی و عاریت تحقیق در آورده۔ ابوالفضل دریافنتہ سر تکوین بلا مسرور
دارد و جائے ماتم است۔ آہی از کتاب یہ مکتوب یہ مخطور و از مخطور نگلشن سرائے جلائے مطلق رسالہ
دفر اول اکبر نامہ۔ المنتہ لئذ ہفتم اردی بہشت سال چہلم و یکم آہی مطابق جمعیت
و ہفتم شعیان ہزار و چہار شگرف کاری قرنہ از دولت ابدی اعتصام و بر بنیہ نیرنگ سازی
اقبال سی سالہ کشور خدا۔ نظم

شمع شش طاق و شاہ نہ خرگاہ
کز خش روز بخت روشن باد
آفتاب زمانہ اکبر شاہ
وز بہارش زمانہ گلشن یاد

بر نیوئے اندیشہ سخن سنج و نگاہی خامہ آسمانی خرام حسن انجام پذیرفت۔ بسا فرمانروایان
والاشکویہ را پھیل آں بیکتائے آفرینش یاد آورده۔ بستاخچہ داستان سرائے شاداب گردانید
آسودگان شاد خواب نیستی را زندگانی جاد وید چیرہ نشاد افروخت۔ مثنوی

صد شکر کہ این نگارخانہ
آں را کہ سرے بہ نکتہ دانیست
بگرفت نگار جادوانہ
دانکہ چہ ریش معانیست

اگر نگاہ بنیش شوریدہ بہ خویشین افتادای خود را شایان این کار بزرگ ندانستی و گفتار و ناپذیرفتہ از
سر انجام شغل شگرف دل بر گرفتی سے

چو طبع نداری چو آب روان
دہاں گر بماند ز خوردن تہی
مہر دست ز می نامہ خسرواں
ازاں یہ کہ ناساز خوانی تہی

لیکن فرمائش شاہ ہنشاہی و نیرنگی والا اخلاص نظر فطرت را بر منط اقبال کشودند و بچہ دینی مرا
از من برگرفتند۔ آغاز آگہی بتازی زبان خوئے گرفت۔ زبان فارسی کتر سرا عیدی گلگشت
بہار معنوی و تماشا ئے سرایستان حکمت نظری و عملی از بہہ پرداختہ دل گردانید خاصتہ از شنودن
دیوانسا نہائے کمن بر کنارہ زبستی و نقد دل بہ نسیم ہائے فرسودہ وادون زیاں سترگ
اندیشیدی دران فروغ شناسائی کاخستان نقل خراب در نظر آمد و فراخانے تاریخ سزاوار
جولانگاہ فارسان حقیقت چہ کہ شائستہ نگاہ سعادت گویناں عالم صورت نمے نمود ناگزیر مردم زاد
آنست کہ جو ہر گراں مایا تنفاس را لگان آرد دست ندہد و سنج سرائے زندگانی بفرمان پذیر می
خدا لیکان خرد آباد و آرد نہ آنکہ روزگار بہ بدستی گذارد و بے بہا گوہر زندگانی بخوف ریز ہائے
ناسزا فرود آمد از منداں تباہ سرشت و ہرزہ لایان شوریدہ سر یکا مردان خود نادرست گفتار ہا

در آوردند و شرم از روشنان ابداع برگزیده بدستگی حق جراباطل آمیز گردانیدند و پزشکال ناآزموده
 و چارہ گزینان بے سراجام در پذیرائی و پرہیز از تباہ کاری داستان ہائے بیم و امید پر ساختند
 تلخ داروئے ناراستی و آمیزہ زہر گیمائے نادرستی ملاوئے نقش بوقلموں و ماخولیاے آشچی الکا شتہ
 و رزواخانے غم در آمدند و بسا کتب گرفتاران خیال پرست اندیشہائے تباہ را واردات آسمانی
 پنداشتہ۔ یا فہ درائے شدند و از تاراج آگاہی دشورش و از نفسی تخیلات با رزم گفتار دلادیز
 حقیقت بر آمیختند و فراوان راستی پیشگان سعادت آموود سادہ لوحان خیر اندیش سخن
 سرا سرف و ژرم گذشتہ از کوتاہ بینی و ناشناسائی یادہ سرائے نمودند و بہ تگاپوسی سلیم
 دلان حق نشناس حکایت ہائے نرفند در میان آمد و از سپرے شدن دور ہا و کہن گشتن نامہاد پیچولہ
 گزینی خرد و ہنگامہ آرائے طبیعت طوفانہائے فتنہ بر خاست و سیلابہائے آشوب بر جوشید۔ گروہا
 گردہ مردم و گوناگون آدمی از بر خواتدن فرسودہ کتابہائے باطل آمیز نکاہائے سترگ اندوختند و
 در زبان زدگی جاوید افتادند و از غنودگی بخت و خوابیدگی خرد بجائے گوہر بیکتائے شناسائی کہ
 شورش گاہ صورت و معنی آرزو آرام پذیرد و تیر گیمائے ظاہر و باطن از فروغ اوروشنی فرا گیرد
 آمیزہ تباہ برگزیدند۔ و بخت پوشی و خاشاک افشانی آں سیر نور افروز راغبان را ندو ساختہ مصر
 سعادت را خراب گردانیدند و شکست ترا نکدرال تفسیدہ و شست بے تمیزی کہ پناہ آرامشی پدیدانست
 بخوابشی سخت مہوم جان فرسائے اورا سرمایہ شاد خواب مے سازند و در ظلمت گاہ غفلت فرو شدہ
 بنیاد شادی و غم را بر خواہہائے پریشیاں مے نہند۔ مکتومی

بیمبات چگونہ سر کند کس رہ بروم تیخ و پائے از خس

ہم پشنہ ریش و ہم کف آماس چوں پائے ہم بدشت الماس

دریں تیرگی دل و کشاکش خاطر کو کب حقیقت باخیشید و بیادری فطرت گوش ہوش کشودہ آمد
 طنز آسمانی لطمہ بر نفس بجاگرتے زود بزبان بے زبانی اندر سرائے فرامیش نہاد پور مبارک ترا کہ
 در آرزوستان نیک اندیشی گزین منزلے دادہ اند و در سرچہ افتاد و چشم آہو ہیں چرا باز شد تا
 چند خردہ گیری و نامزگوئی کہ گوہر نکوئی خاک پوش ناشناسائی گردد۔ انہیں کہ دریں صنعت
 گری دستی نیست عامہ دار کہ ہر چند ندانند کہیں تو ذے برخیزند و زبان و دل بہ نکو ہش بر
 آئیند۔ راہ بیدارشی مے سپری و شرف نگہی بکار نئے رود۔ اگر نفس روز حکایت و پر تو نقل
 نبودے چندیں چراغ دانش بجایا فروختہ شدی و قدسیان عقلی و خرد پر و مان پاستانی

جما کے رسیدی سخن کہ نقشے است بر ہوا و بادیت گرہ زدہ کوتاہ عمر بودی و فیض سابق بلاحق
پیوندی نیافتی کار شناسان دور ہیں از مشغلہ نیایش این والا بخشش بران عیوب نگاہے
نیفکنند تا بگفت و شنود چہ رسد **فرد**

کمال صدق محبت میں نہ نقص گناہ کہ ہر کہ بے ہنر افتد نظر بہ عیب کند

و چرا بر پیش گاہ خاطر کہ چشمہ ساز فیض ایزدی است۔ ستر میخنگی معقول با منقول پوشیدہ بماند
و ہمشوار دل ملال برگزفہ زبان پیغارہ برکشاید آگاہ نہ کہ ہمت بلند و فطرت عالی پیوستہ
کیا یاب بل حکم نایاب دارد اگر در اسالیب پیشینہ لہلہگی دور دست حقائق نکاشتہ آمدی۔ میانہ
روان دشت دریافت و واپس ماندگان بادیعہ جو یائی کہ جہاں ہستی مالا مال این گروہ است
چاشنی لذت بر نہ گرفتگی و با ستانے نوشتہ اور نہا نخانہ خمول فرسودہ گشتی۔ ہمانا نادرہ پرواز ایجاد
چنین شکرگ آ میرشی بروئے آورد و نیز نگ ساز قدرت بر تختہ ابداع چنان پیرنگ و لفریب
نقش بست تا ہم حال عین الکمال حور نژادان معنوی باشد و ہم راحلہ روئی پروگیان غیبی
تواند شد۔ مدارج برم و رزم و مراتب جلد و ہزل و اقسام قہر و لطف و انواع پیرو بہادر شناخت
آدمی و طرق معموری ملک درست بینہائے دانایان و اغلو طہائے دانشوران و نشیب و فراز
گوناگون عالم و سلیم و لیہائے بزرگان روزگار و حلقہ اقبال نامکن جنبہ نیرن و بہج خرسند
بودن بسیاری از دودمان عقل و شہادت و سائر ظرفیہائے جہاں بواجب و فراوان آزمون
بگزارشی روح افزا و روشنی دلنشیں تاریخ نامہا باز گوید۔ اگر دیدہ وری بکار رود و نگاہے سزا کردہ
آید و مردم کہ دانش پڑوان کردار دوست در آرزوئے آل فرو شدہ اند۔ بدست اوفتد و سرمایہ
جاوید زندگانی فراہم آید و نیز شاہد عرفان اگر چہ بے فروغ خرد بر منصہ پیدائی نشیند و بزرگی شہستان
معنی بے پرواں گوہر شب تاب رخ برکشاید لیکن نگار پرواد حقیقت مایہ روشنی از راہ حواس
برگیرد۔ خاصہ از در پیچہ چشم روزنہ گوش پذیرائے فراوان نور گرد دواز دید و شنود آثار شہنیاں
افروزش یابد و پیرایہ حسن روز افزوں اندوزد و نیز در عطار خانہ روایت گوناگون در مان ملال
و داروی غم بدست افتد و چنین مجنون و لکشنا ناگزیر نشاء تعلق ہمانا سرتابی ہمت اداں بود کہ
بواجب خاطر ہوا رہ جوش دار شکی برزند و دست تہی ددل خالی پڑوشش نماید و پدیدیں ہنگامہ
داستان طرازی کہ ہمیں دست آویز تعلقیا نست کجا فرو آید و چگونہ حسن مطلق را در مظاہر
علائق نظارگی شود و امروز کہ از آدیزش درونی بازداشتہ بہ نزہت گاہ صلح کل مے برند

وازشیب لایح تقدیر ہر فراز گاہ اطلاق مے خوانند۔ اگر نوید شناسائی بگوش سعادت درآید چہ دور
 باشد دل ازاں رسیدگی باز ایستد چہ شگفت حقیقت کار آنست کہ ہر چہ دل بزبان گذارد و
 خامہ بکاغذ سپرد۔ ہمہ زادگان ابوالکابائے عقل اندونیزنگی اس بزرگ پدائح نگار۔ لیکن اس گوہر
 نورانی تکوین را بسر نوشت آسمانی از ہم نشینی حتم و آرد ہم آغوشی غفلت کہ فرزند رشید این ودغول
 راہ سعادت است۔ زنگہائے ابدی منشور تو بر نوشت و مے نشیند۔ وازیں نکوہیدہ آمیزش
 جانگزاگونانگون نامہا بر آوردہ حیرت آمائے آسودہ دلاں گشت و مے گرد آں تیرگی گاہ
 از دید حق بلزداد و گاہ نیر دریافت را پردہ باف نتواند شد۔ لیکن کارگراں کردار از ازاں آنگند
 آنچه زادہ عقل زدودہ زنگ است و ستردی در اں پایہ کہ پروگیان شہستان تقدس دریا بد و انصاف
 گوہر و فروغ دیدگان دل بینی سرائے آید آں نتایج عقل را مکشوف شمرند و اگر زنگ زوائی بہ
 آں مشاہدہ نیرنگی آبائے علوی و امہات سفلی بگفتگوئے دلپذیر گزین محلی برخواند و چون چہ را در
 بایستگاہ آں بشایستگی برگزارد۔ بزبان روزگار آں را محقول نامند و ثمرات رنگین خرد را منقول نام نہادہ
 از پیشگاہ اعتبار بیرون آنگند۔ ہیبت خاک ذرہ امکان را۔۔۔۔۔ کد ام نیر و کہ دست تصرف بر شای
 و عقل بندگی پڑوہ رگبایار کہ از خلوت سرائے سلطانی باز گوید شکر فگارے ایزد بہمال رنگ آمیزی
 چہرہ کشائے تقدیرات ہشیار مرد شناسد کہ شر و خیر را برابر و غالب شر بسان شر خالص و خلوت
 کردہ محال باشد و نیز مستی کہ خیر محض و نور حجت است۔ جز بر خیر غالب نتابد۔ خاطر سووائے
 کج گرائے ازاں اندیشہ بر آمد و زبان ہرزہ لائے را شکر ف پائے بندی با داشت۔ پس
 از درازی داستان و کوتہی سخن خاطر از گوناگون آموزیش قدرے آرمیدہ مکی حوصلہ با چارہ گر
 آمد۔ و ازاں نفرت بر کنانہ شدہ بہ بزرگ شکر مردم روئی آورد۔ و بمشاطگی صورت و محتوی پائے ہمت
 افشردہ دسترون نقش ناسزا نگزین وقت اندیشید۔ عزیمت چنان بود کہ در آئین دانش آموزی
 نمطے چند پرداختہ آید تا شناسائی فوشاں و آگاہی طلبان ہنگامہ گفت شنود را بدیاں بر آرنید و ریاضت
 کیشان زنجیر جوئے نفس محربد۔ رانخت گزین اسباب آہنگری سر انجام یابد و پس ازاں سلسلہ
 چند کہ پائے بند باو پیائے سبائی تواند شد فرہم آید و خدا جو میان محال پڑوہ را کاہش روز افزوں بر
 کنارہ ماند و نیوئے پیائے نفس نیرنگ ساز دست دید و خدا یا یان بیچ شرسند از اندیشہ ناروا باز آمد
 بنار سائی گرائند و شناساگردند کہ آستانہ کبر پائے ایزدی بالاتر از آنست کہ طائران بلند
 پرواز اوج امکانی باہنگ آں بال کشائند و معاملہ اندوزان چہا سوئے دنیا سودوریاں با

برای اساس تہادہ از سرسبکی بے سروجن برآیند و پیا از کلیم حوصلہ بیرون نہ نہادہ بہرہ کا و ہونہ
 در انشوندہ لیکن از ہیشیا از خرابی و زمانہ سازی کہ ناگزیر سعادت پر شویمان بیدار بخت است
 با خود مے سرانیدہ ہفت ہزار سال سپری شد کہ شورش بے تمیزی بلندی گراست و آشوب
 ناشناسائی کہ دہرا سرگردان دارا و امروز کہ سرآغاز دورہ دیگر است بزم آرائے باطن برسم
 پیش نقاب بانی گروہا گروہ مے کند یا پردہ پیراہی برداشتہ رہتائے زہنگاہ حقیقت مے گردد۔
 از مزاج آسمان و زمین استشمام خواہش مے نمود و از کتابہ روزگار نقش آہی مے جست ناگاہ آیت
 لومیدی از ناصیہ زمانہ بر خواند و در پیشگاہ بنیش چنان نمودند کہ سپہ شعیبہ را دوری چند دیگر کرد
 است و از کج گرائی و درازی اہل در کیں آن وقت نشست ناگاہ نیر سعادت پر تہارت و
 خاطر از ہرزہ سگالی باز آمد روشن شد کہ عموم حق پذیر ہی خامہ نگار تقدیر گشتہ و مرا پرتشک خود
 گردانیدہ اند نہ گیہان طیب گفت چوں خموشی تہی میان و ہیشیاری جنون آسا حلقہ خائے
 درست ہوش کہ کلید کار دانی خطاب است بقل دولت خانہ حق پرتو ہی و سعادت ہر گروہ
 در گردانیدہ درست و نیت خیر سگالی خاطر از اسبج برگرفتہ در خیال آن شد کہ اگر ہمت یاد کرد
 نماید زمانہ فرصت دہد بر مزاج زمانیاں نامہ بر طراز دور موز حقیقت بنیان گو گو بر گزارد۔

بوکہ آویزہ گوش صاحب دلی گرد و دو طیبیائے حشی سر انجام یابد مشغولی

بود در اندیشہ من دیر یاز	کرد دل دانندہ اندیشہ ساز
حکمت پوشیدہ بصر انہم	رخت گراں مایہ بسود ادہم
بے خبراں را دہم آگاہی	تا زد کنم شرط نکو خواہی

دریں ہنگام فرمانروائے عظم شہنشاہ عالم بہ نگارش گرامی احوال دولت جاوید طراز اشارت
 فرمودہ دل را بال و زبان را نیرو پیدا آمد و بطرز دلخواہ مکتون صنیر از دریائے خوار بہ ساحل کاند
 افتاد و آداب فرمان پذیر ی بجائے آمد و نئے سپاس نعمت رسیدگی گذارش یافت مشغولی

گرچہ ہمے خواست سخن کام خویش	لیک گرو بود بہنگام خویش
ہین کہ رسید آن نفس جاں نواز	کال نفس از جاں شود جلوہ ساز

بیشترے حرف گزاران پاستانی و بسیاری زمانیاں خامہ پرداز زبان لیکتانی دارند و سخن سرائے
 بیک آئین تہادہ طرز دست فرسودہ روزگار و ناغایندہ بگی بیج بر آرایش الفاظ باشد و معنی را
 پیرو لفظ دانستہ بہ واژوں روی تگاپوی رود و صبح گوئی و فاصلہ آرائی سرمایہ فصاحت

اندیشندو ہمال یادگار شعرا پیرایہ نثر شمارندو برتنا سب الفاظ و صنعت اشتقاق و آئین ترصیح
 روش تجنیس مدار باشدو یا اختیار اقتباس و پراعت استعجال و نگارش تلمیح و ایراد تعمیم و گزارش
 اطراگرامی انفاص بگنردو محسنات بدیعی را دست مایہ بلند با بگی سخن انگارندو بر مزایائے بلاغت
 و جلال معنی نظر نیتدیرشے قدم و ترک نہادہ درجولانگاہ معنی چالش نماید و تدریقات خیالی و تخیلات
 و اہی نچیر آں عرصہ پندارندو پیش عبارت و دوری استعابت کہ نشان نکو بیندگی شناسندگان
 صواب اندیش با خود دارد۔ پیرایہ کلام اندیشندو دشوار فہمی تازہ طرح کہ آسیدو انائی ازاں
 برساتند۔ از نخستین مشکل شناسی باز نہاندند۔ گروہا گروہ عامہ غیر از سخنان دست زدہ زود فہم
 نہ بنوشندو بر مرد و زور و کشتن ارباب پیغارہ کشایند۔ بفرمایش دل و یادوی ہمت و تنومندی
 بخت بیدار درین ہمایوں نام سخن سراغی را کاخ دیگر برافراخت و گزارش را خراش تازہ پیش
 گرفت و باموزگاری خود و رہنمونی روشنان ابداع گزین روشنی دست یافت فطرت آمدگو بہر خود را
 بصیر فیان دیدہ در رسائید و تفتہ دلان بادئہ جو یائی را قطرہ آبی تراوش نمود

طلسم خویش را دریم شکستم   بہر حرفے طلسمی باز بستم
 بدان تاہر کہ دارد دیدیم دوست   ببیند مغز جانم را درین پوست
 اگر من جہاں مجھوم بن انیست   اگر یوسف شدم پیر این نیست

متائیش و نکو ہمش را بخش ما آراستہ شد و آفرین و نفرین را روز بازار دیگر پدید آمد۔ آنانکہ رہ
 زدہ پندار و عمارت کردہ تعلید نبودند و چشم بینا کسودہ در جستجوئے سخن دلپذیر و دل سخن پذیر خاک
 بیزی نمودندی و از کشتش روزگار و درازی زمانہ در نگاپوی افسردگی راہ نہاندندی دست مزو خود
 گرفتہ بنگاہ ہمائے شاد کامی برافروختند و آفرینہا نمودہ عترتہ نحوئے شرمندگی گردانیدند و زمانہ نگاہ
 خاز را طبیعت از نارسائی فطری و ہم نشینی گروہے کہ از نقد خویش بگردگانی و کا پنچہ مالوف دادہ اند
 سر بسورش برداشتند و کالاشناسان ناتواں میں بشکتیہ حسد در جانکاپے و دل گرانی نشستند و زبان
 طغر کسودہ بچار آلمے سادہ دلہا گشتند۔ مثنوی

من خاک رہ گہر شناسان   کامروز بر غم ناسپاسان
 این گنج گہر جو بر کشا دند   انصاف گزین نظر کشا دند

دیدہ وی را با من نظر خیر اندیشی بود و ہمچشم دوستی نگر نیستی بہ اندرز گوئی در آمد و از روئے ہرمانی برگفت
 چندین زحمت چہ سے بری و سخن بدیں گونہ چرانے نگاری۔ از ہزاراں یکے پرید آمد کہ این مشرف

ناظر درست بر خواند و بر تیرگی تازه غلط آگهی پذیر تا تیرے حقیقت شناسی اذکرمیصدرا لاشہ آید
 و کجا دانائی بلند پایگی پر دہ از روئے بر وارد ہماں بہتر کہ این نو آئین بساط در نور دیدہ - بزبان روزگار
 سراید و مانکہ افضال برائے عموم مردم سر انجام دہد۔ اذیں کار شناسی نفسی بر آسود و ازاں مہر
 گزینی جوش نشاط بر زد و فرخی ذات او مرا پیا سخ آورد و دہج حقیقت بر کشادہ کہ راتہ خواران
 عوام را روزے فرادان است۔ قدسی نزل برائے یگانہ وقت آمادہ مے گردد۔ مرا بہ کام چہ کار کہ
 آسمانی ارغمانی کیلکٹے ملک آگہی آرایش مے یابد۔ باگروہ باگروہ عامہ چہ پیوند - شعر
 غلیو از را با کیوتر چسپہ کار - براز نامک در نورست این شنکار

گردار دہ حکمت پڑو بان دیدہ درسی را نیز یاد دہے افتد و عزمیت راستگرت تونہ ہی شہ نشد
 مردم را از چہارگونہ نگردد۔ نعمت اہل عناد گزین ظلمت آموڈ کہ واگویر را آئینہ شتواتے نگواند
 و از ویر چہ گوش بفسفہ مکدہ دل نہرو و گراہ یا بد پندیرائے آن نگدو و اگر بیژیردیکار کردیا میزودہ
 آن تیر و سرشت بد گوہر کہ میدانشی تود را دانائی انگار دود، بر بوری، دشوار و دوا عشرت تمدنی نماید۔
 سوم آل روشنی جوئے سعادت نمش کہ از دیوبندت توان بینی و سیہ حال نادانی وارستہ بدر جو یائے
 تونندی دارد، لیکن از او زنی بخت و نیل کامی اختر ادراک معانی بلند نتواند و پرگیان شلمسان
 خرد پد و کمتر روی نماید۔ چہ ہم آن فرد سیدہ مرد فرخندہ طالع کہ باز خرشناسائی فطرت بالادست
 و ہمت عالی دارد و بزر فاسدے دریافت۔ پیشاپیش مے او دواتائے روزگار باں سکس جز خوشی
 گویند و درج گویائی جز بدیں جوہری حقیقت پڑوہ نکشاید تا چراغ دانش افروختہ گردد و
 فروغ آگاہی ہنگناں را در گرو پور خرد چہ اثر میجائی و ہرزہ چہ اسے درائی اذیں کہ سخن را بہت
 بانی تازه در آوردی و نہ بر عیار زمانیاں سر میدی۔ این ہمہ زبان فروشی چسیت و سلسلیکا
 برافراشتن چراہر چند راستی گزارش مے یابد و بچ خود ستائی نہ ہماں بہتر کہ پیکر فرور آسا از
 صفو ہستی بزودہ آید و باطن صافی یابیں تا سزا گفت دامن آلودہ نگردد۔ مثنوی

مشو غرق آب ہترائے خویش نگد و ابر بجایکے پائے خویش

دریں ورطہ کشتی فرود شد ہزار کہ پیدانشد تختہ بر کنار

حقیقت سرایان گوہر سنج درست عبادی سخن و والا رنگی او دران دانند کہ دریں بارگاہ شکران
 پنج چیز گراں از فراہم آید نخست معانی از آسمان تقدس بر دل صافی پر تو انداختہ نزول
 صعودی فرماید دوم گزیدہ پیوند آئینہ بی پروگیان صفوت سرائے ضمیر را پر نیان حروف در

آرد و آں روحانی تراوان را بایں عنصری پیکر طری برآمیزد که بسال جان و تن بواجب محوئی
 آغشته گردد بسوم تازه نخل و دیندیر غم زوا گوش جان برافزورد و جان بیا لاند چهارم نخل بندی و
 مرتبه آرائی معنی را بگذریده چائے باز دارد و لفظ پہلو جو یا فرد گذارد و داستان را بیا بستگاه آرد و
 بیش صورت و معنی شاید سخن را پیرایه بند و پنجم لفظ پیرائی عبارت را از دیر فہمی و نگو ہیدہ نکر اسے
 دور دارد و خشک رود گراں پیکر درال انجمن راہ نیابد ہم چنانکہ دست فرسودہ رھزگار شہادت بگیم
 خوبی دانشار وئی گلگونہ آراید و ایں ہنگامہ نیکی زانی انتظام گیر و سخن را و الا پائی و تھے دست دہد
 کہ عزم درست و کیتائی اندیشہ و جستجئے سخت و یادوری تو مندی خود یکجا فرام آید و تیا ز مندی
 بردوام و عنایت داد اریسپال دوشا روشن باشد و ہر کدام شرانط بسیار و لوازم فراوان با خود داد
 و شمارہ آں گرامی نامہ برتاہد و گزاش آں در تنگنائے فرصت بگنجد لیکن دمساز و ستیا زانگزان
 وقت کہ از فروغ آنگہی بنظر دشمنی پڑ و ہش عیب نماید و از راہ دوستی بچارہ سنگالی ہمت نگارد
 ہمانا صحبت چنین فرو ہیدہ مرد اکسیر و انائی و یکجا ساز آں شش گو ہر گرانایہ تواند شد امروز کہ
 دل پر گندہ و خاطر گرد ہزار جا و گوار ند بطرف ز فارسی کم آشنا در ہنمائے حقیقت نایاب چگونہ آرزوئے
 دل با بنام رسد و بجا امید شائستگی داشته آید دریں ہنگام معانی آفرین سخن طراز میزان دانش
 قسط اس خفای ہین برادر شیخ ابو فیض فیضی کہ پایہ پیدی داشت ازین آشوب گاہ عنصری با رام
 گاہ قدسی چالش فرمودہ و ناظورہ سخنوری بسو گواری مراحل سراسیمہ تر شد و دل سلسلہ ہر ہنمندی
 گینخت از پیام ایزدی بیداری روی نمود و در شپانی دراز افتادہ

دانے بریں دانش اندیشہ بیچ سینہ پر از علم وز معلوم بیچ
 بیچم و اندیشہ من بیچ تر نیست زمن گر چه سخن بیچ تر

دیدہ آبوشناس بدست آمد و سر بچیب شرگینی فرود برد و در سر آواز جریدہ اقبال بیچ خاطر آں بود
 کہ چون داستان داستان نگاشته آید بر پیرایش آن پیشوائے سخن سرا یاں غانہ حسن انجام برگرد
 ناگاہ مصیبت جا گلزاروئے نمود و مرا آں پیش آمد کہ کس را روزے مشواد چنانچہ از یے مایگی و

کہ حوصلگی صغیری ہمیشہ نہ رود بر خامکاری خود آگاہی داد قطعہ

سخن پناہ در خامی سخن منگ کہ سوختہ دلم از مرگ قدوۃ الحکماء

شکستہ دل تر از اں ساغر بلوریم کہ در میانہ خارا کنی زودت رہا

تا سال دہم نگاہے برنگاشته ہچمدان محفل دانائی فرمودہ بودند لیکن نہ چنان کہ دل آسمان پیوند

ایشان تسلی داشت و این حیران ہوشمند می فرستد کہ زمانہ چہیں تیرنگی نمود و بروز جا لکاپی
 نشانہ مرا از زندگی دشوار و دل از رنگینی اسباب افسردہ تر گشت۔ انسون مہربانی خدیو آگہی طلسم
 و تانای قافلہ سالار صورت و مہنی ازان رسیدگی باز گرفته از سر بایئے بند تعلق گردانید و ما شورش ضمیر و
 بر ہزدگی باطن بنگا شوق گوہرین نامہ بہمت برگماشت لیکن از دشوار کاری و تلخ کامی زان زمان تازہ
 پریشانی دل شورہ را پر آگندہ تر ساختی و نو نو سرا سگی شہرستان اندیشہ بیو برانی آمدی چرا گرد توفیق
 بر نہ خیزد و عزیمت را پائے لغز و دونا گوناگون آشفتگی و اختلاف عزائم و اولاد انشی کہ از ہمہ رو چہرہ
 دستی نمایند اپدید و ہمربانی کہ در مراتب آگہی نسبت نہ دہی۔ داشته باشد نقاب گزیں کاشکی در
 قحط سال مردی دستگیری بودی کہ زمان افسردگی خاطر و شولیدگی دل صفحہ تواند نگاشت
 کہ آلودہ رسم زار پیشین نباشد و اگر این مددگار مایہ دانش نبود شنا سندرہ ناگزیر کہ در نوشتہ ہائے
 دل پر آگندہ ناخشی بند کند و بر سردن نقشی و آوردن نظمی و پیدا ساختن معنی توانا باشد و اگر
 زمانہ باینہم رفتی کند چہیں کس ناگزیران کہ از فروغ آگہی و نیروئے دلیری آہوشناس گرداند بر گاہ مملکت
 منیر آہنگ و ارتنگی روز افزون و گوناگون مشاغل یا ہم آہیج ہنگامہ آمائے صورت و دمساز مہر
 آموہ۔ پردہ نشین دل بدست سپار داد و تقلم باز نویسید چہ مایہ ارج داشته باشد از انجا کہ اندیشہ
 صافی بود و سپاس ایزدی در افزایش داراؤہ درست و بہمت شامش ہی و سنگی و دان تیرنگی
 کشاکش نیر اقبال پر تو انداخت و نیروئے گرم روی کرامت فرمود۔ مثنوی

ایں کہ مرا بہت بخاطر و دل نقد معانی ز نہایت بروں
 نے ز خود ایں ملک ابد یافتم کہ نظر منعم خود یافتم

غہ آور ماہ سال چہم آہی کہ در تگدہ خویش را در فراز کردہ بروں سود رنگا شوق گرمی نامہ از جوہر چہ
 بود درون سوبہ نیایش دادار بہمال دل طلمت آمو در اچرخے در یوزہ مے کرد۔ تارک نیاز بر عقبہ
 کبر بایئے آہی نہاد و توفیق سرانجام خواہش مے طلبید۔ ناگاہ صبح دولت چہرہ افز و خت و لمحہ نور دان
 کاخ بے روزن روشنی افزود چوں تامل بکار رفت و حیرت رخت بر بست شگاف قلم مشرق
 ضیا و مطلع نوریافت۔ نشاطے سترگ در گرفت۔ عیشی شگرف رومی آورد گرہ در ہم بستہ کشایش
 پذیرفت۔ تن مہرگان سوختہ قبائے بہار در پوشیدہ تمل از مقصود پدیدار آمد۔ دل باہنگ کار
 افزائی برق است و خامہ بدست و یا بیرنگ نیرنگی زد و سوسرے بیان را کار پر دازان عزت
 بدست افشانی سماع بر انگینتند۔ در کمتر فرصتی بخور کنجینہ و سخن سراقی گردانیدہ منشور بلند

نامی کو امت فرمودند و خطاب تا اور الکلامی شمسہ پیش نطق گویائی گشت۔ نختہ سخنان دلاویز
 آگہی بدل نشین روشی نگا ششہ شد و شکر نعمت رسیدگی پیرایہ تحسین یافت بار معانی سخن شناسان حق
 پژوه گوهرین دفتر ہی انتظام پذیرفت و دو تے سترگ چہرہ افروز سعادت آمد بمشغوسی

بخت دوید و در دولت کشاد	بیشتر از خواہش من بدیداد
بلبل نطق از گل طبع پرید	پردہ غیب از سر کلکم درید
فوج بقوجم ز معانی حشر	خواندہ و ناخواندہ در آند در
پیش دوید تدریتان ضمیر	غامہ دروں خواند بلجن صریر

جائے آنست کہ ترانہ نشاط بر سازد و زمزمہ شادمانی در گیرد۔ لیکن آن را کہ ہمت دزدگار ش
 فراوان فزون آوینختہ باشند۔ بگا شتن حال یکے چگونہ نانا را شکنی تواند کرد و بکدام دست ماید دل
 بخرسندی نہادہ طرب پیرا گردد۔ خاصہ امروز بسر نوشت آسمانی تازہ شورشے در سرافتادہ و خاطر
 سراسیمہ را بسج دیگر پیدا آمدہ تن مدنی و جان صحرائی در اندیشہ سفر واپسین علاقہ گسل و نارسائی
 برادران روزگار در زبان بندی و دل خموشی و شیفنگی باطن در گذارش نامہ روز افزوں۔ رباعی
 دروا کہ غم کوہ بگاہ افتادہ است   معشوق دل مورچہ ماہ افتادہ است
 این واقعہ طرفہ براہ افتادہ است   درویش بعشق پادشاہ افتادہ است

ہمگی نگاہ پوی اندیشہ آنست کہ چوں قرنہ چند نگا شتہ قلم سوارخ نگا را دید و حق گزارسی بائین خواہش
 سر دی جاوید بخشند۔ بدستگیری کردار سعادت پر تو چنانچہ از پریشان دینا قدم فزاترک نہادہ و دستش
 ایزدی گرم روی دارد از گریوہ اضافات و نسب بیرون شدہ بیانیہ والا گہی آرامش گزیند و از
 کشاکش ویولای جانگزا بر آمدہ بخلو نگاہ تقدس جاودانی عشرت اندوزد۔ قطعہ
 زخمت بردار ازین سرتے کہ ہست   بام سوارخ و ابر طوقاں بار
 کلیتہ کاندراں نحو اہی ماند   سال عمرت چہدہ چہ صد چہ ہزار
 پردہ بردار تا فرود آرتد   ہودج کبریا بصفہ ما ر

لیکن در ہوائے این بلند آشیان تیز پروازان عرصہ شنا سائی را بال ہمت فرساید تا بہ ہوس گزینان
 خوشین دوست چہ رسد از خارستان راہ خطرناک گوید یا از را بہر ناں یادہ پُر آشوب اندوہ نایافت
 نمایندگان مراحل مراد نگا در یاد دشت ردی ہر ناں خود بین در نگارین سرتے اسباب خورد کینج خمول و
 طبیعت بر فراز گاہ ظہور رنگ آمیزی جہاں صورت دل شکر و انفسہ پز شاک پردہ گزیں

وجانگذائی بدگوہران فرومایہ سرمایہ ساری نختہ بچرب زبانی و برنجے بنجاموشی نگوہیدگی را بنیکو کاری
 فروخته در لباس رنجونی رہزنی کنند و بیشترے از فریب خوردگی مکر اندوزی بکار یکدیگر بر بند و
 آزدون آدمیان تا بدیگر جانوران چہ رسد سرمایہ افتخار دانش و دل داو پائے عشوہ این جاف چہ
 دانایانی ختن مال را کجا شمارہ شعبہ نامی و فسون سازی کار شناسان زبیاں اندوز کہ اندازہ توالہ
 برگرفت ہمیں ایشان پست فطرت است کہ بگردگانی مہراس دوست کش دشمن نواز پائے بندست
 در اقبال این موجہ سیما بی سراب کا مژدائے خرسندی و غفلت آمودی شادمانی است در ادوار
 این گندم خائے جو فروش پائمال اندوہ و دست فرسودہ غم نباشد ازین جہت اور انفر و ہیدگان
 فرہنگ انفر در رموز ستان شفا سائی پدران لعبت باز دوزوال خواندہ دوم آں بیماہ
 دانشی کہ بشمارہ بر این فرات گینتہ رشتہ تمیز و انصاف حیرت زدہ شادی و اندوہ است نہ
 از بسیاری لذت این نمودار بے بود حوصلہ نشاط او سیر و نفس آرزوئے او دشمن آرام و نہ از کمی
 این نیست بہت نامعدہ ماتم او پر پائے خواہش لنگ این را در معنائے حقیقت بہ لپسے آں
 بوقلموں بحرید گزار دہند سوم آں کم بین فرومایہ کہ با نیر نگہ پائے شپین در گرد آوری خواستہ پائے
 این جہانی یکہ در بگذر تند باد فنا افتادہ از شاہراہ راستی بر کنارہ نئے شود در چارہ سگالی تامل
 روزگار تزد ویر گھوہ دست بدمان مکر و حیلہ مے زند و بدستان سرائے خوردہ با ساحل رشنگاری مے
 رساند اورا بزبان در اشارات خویش بندہ نیرنگ ساز ہزار رفتہ گویند چہ ہم آں غنودہ سخت
 شوزیدہ رائے کہ در فراہم آوزن کاہا و سپروزی حوادث شمارہ دگوس کجگائی است بزبان حق سرایان
 تعمیر گوار و کینیز این عریبہ آرائے بیوفا یا ردد و بر صد ز شینان محفل انصاف پیدا است کہ حال جو پائے
 آرمیدگی در شور و شگاہے کہ خوتے گزیدائے او چنین بود چگونہ باشد اگر در نمائش این گفتار آگہی از
 گروہ باستانی و گوناگون زمانیاں نویسند کار باں رخنہ فراہم آید و قلم را بگرائے را در اولین منزل
 پائے تکاپوی فرسودہ گروہ انوں از داستان من نختے برگیرد در چارہ گزینی خود پائے بہت ہیفشا و شاعر

حدیث خویش اگر گویم ز آغاز روم چندانکہ نتوان آمدن باز

پدیزر گوار بگوشہ انزو و خرسندی داشت و از آشوبگاہ دنیا بر کنارہ مے زبست و با من نظر محافظت
 آفرین ترا ز برداران کردے و پرنیوئے دانش و کردار از سہ آغاز نشو و نما یک گریان و امن آودہ راہ
 ندادے و ہموارہ بصفا ئے باطن و ظرافت ظاہر و زبان فصیح و بیان دلکش یا اندازہ پائے حقیقت
 تیاق داری نمودے رشعر

از ابتدا پرانک و با یک بنا زیدم لطف زانکه ہم ملک قسیم بود و ہم با ایمن من
 و چنانچه بکنج نقاب جمال معنوی داشت از بہرگزینی این شور بیدہ را تیریدان نمط خواستی و مرا از پنج
 سالگی رویی و عبرت بود و ہذاں گفت و شنود ہیچگونہ خاطر فرو نیامدی۔ ہماناکہ رہزنی آن رہبر منزل
 طلبان کمال طلسم پیش طاقی فطرت بودہ باشد و خطر ہائے مترنگ بادید سورگم کہ مردان مرد و از
 پائے در آمد و ہفتاد و یک سال باطن جاگیر چوں سال مے افزود و شعور مے بالیدہ لغت و لگد انورایش
 مے بافت و زمان زمان آویزش یہ آشتی گرم تر مے شد و از بہر واپرداختہ بد مسازی جنون
 راہ نشاط مے سپرد و بیحال فرو شدن دم آسائش بر مے گرفت کشتش درونی قافلہ سالار حقیقت
 آشتی مے سرد دل را پائے بند آتش گاہ رس مے گردانید و در پانزدہ سالگی کہ ہنگامیں را گراں خواب
 غفلت دار و عرصہ چنان مے حکمت و در انجائے قرار داد چندین کردہ پیودہ آمد۔ مدارج شناسائی و عنایت
 افزود و سستی آگہی شہوریش از انجائے گشتہ با چہیں رہنمائے نمودند و دید بانی بردوام نفس امارہ افزودنی
 گرفت و بلرز مے گوناگون چہرہ آرائے ہنگامہ نمودیش شدہ ہمایمن سر حشمتہ نظر و تالہ بسیار اسرار
 اظہر ایمان و زوار و مقام مے صوفیہ و بدان مے شناسائے مشتائمن اندوختہ ہنگام آن بود کہ با چند دانش
 نخت افزائے آن نیرنگ سار و تلموں روی در کمی نہدیر بہاں آئین خویشتن نمائی و خود پرستی
 افزودی و با چہا نیایاں پوند آمیزش گینتہ و اشقی و از ناروائی و کاخچہ دینی ناتواستہ بسج بخر د
 گزینیان دل گرفتہ۔ اندیشہ و غربت گرائے بشورش تازہ رہنم گشتی۔ سرا سبکی جنون نبود کہ از فرمان
 خرد مترا بیدہ میرا بہ شتاید۔ آشتی مے سرتقی نداشت کہ راہ آزاد خدایان مجازی سپرد و نشیب
 آباد اندوہ و شادی با دل پیمان و خاطر و زم بسر مے پرد و قیل آزادی نختے آسائش مے آورد و از
 پست فطرتی کہ در من بود و کم ہمتی کہ در نہاد خود داشتہ۔ یا کمال دل گرفتگی از مدیخہ و قمرط بیان کوتی
 بلند پایگی نگار خانہ سیما بی آشوب دروں آمدی و از نیرنگی کشاکش باطنی در شکفت زارا قنادی
 نارغمانندی پیرو را گین بدان پراگندہ خواہش ہا بس نزدیک و با تانادن شوریدہ از اں
 سگال شہائے با ہم آیشج بسیار و درون نفس نفس فرماں پذیر می آن بکتائے ملک آگہی در افزونی و
 زمان زمان کشتہائے گوناگون را نیردے دیگر۔ رباعی

بختے نہ کہ بادوست در آمیزم من صبرے نہ کہ از عشق بہر ہمیزم من

دستے نہ کہ با قنادر آویزم من پائے نہ کہ از میانہ بگریزم من

تا آنکہ آسمان در محفل ہایوں شاہنشاہی داستان مرا بر خواند دستارہ نخت بیداری از افق اقبال

بدن نشید۔ چاوشاں دولت پہیم رسیدند و فرمان طلب شکوہ سلطوت انداخت از نیرنگی نفس ابوالبیراج
نقش اعتبار پر ذہنی از پیشطاق ضمیر سترہ شد و بسج بجز چہرہ دستی نمود و نزدیک آمد کہ سر و پا برہمنہ
دشت دیوانگی در نور دو دیوار بند آمیزش در ہم شکستہ راہ آزادی پیش گیر دو آن روحانی طیب
چوں پادشاہ رودگار را قافلہ سالار ایزد پرستان میدان است و از سر نوشت چہرہ کشایان تقدیر
بقدر آگہی داشتہ بچارہ گری روئے آورد و بدس آموزی تعلق کورج گہر بر کشود۔ نسخی طرازی
و جادو نفسی رہنمائے طریقت بہ دبستان دند شنائت و بسج و آستان اورنگ نشین فرہنگ
آرائے ناصیہ بخت مندی جلا افزود بے آنکہ دواد و حرص اندوزی دامن آلائے ہمت شود و
در فراخانے آزاں قدم جستجوئے فرساید۔ پیشتر از آنکہ شرمسار انتظار آید و آبرو بردار بخینہ گردد
و میانی سفارش این و آن منت پذیر می فلاں و بہاں الطاف شاہنشاہی مرافق و گرفت و از
نشیب گاہ گنہای بر فراز بلند پایگی بر آورد۔ کیمیائے نظر خداوند صورت و معنی بہت را فروغ دیگر
بخشید و دل را فراغ نازہ پدید آورد و از ان بیماری و شوارہ و اگر پدرباں شترک پرشکی چارہ نتوانست
کرد بخنے ربائی یافت از نیروئے آگہی با عالمیان نفع یک جہتی و یکساں نسبتی گسترده در کمین خویش
منافقانہ نشست بسا عیوب نفسانی چہرہ افروخت و توانائی سترون برنے بدست افتد و در
رست خیر دشمنی بدو ستداری بر خاست و اختلاف گروہا گروہ مردم دل را از ان شغل شگرف باز
نتوانست داشت و در نوز ہنگاہ باطن گردنخورے نیار است انگینت چندے در ہا یوں محفل کشور
خدائے ہنگامہ دانائی گرمی پذیرفت۔ تنقیح مقاصد و تشخیص دلائل را روز بازار شد از ناشناسائی
مراتب حکمت و ہی دستی علوم حقیقی سخن سرا بیان روزگار را کہ بہ تزویر پیشگی و چرب زبانی در پایہ بلند بگی
جائے داشتند۔ کار شوار گشت گاہ بخاموشی زبان و جنبش ابرو و گردش چشم حیلہ مند و خندہ گاد تجویہ
گوئی و ہرزہ درائی پاسخ سے آراستند از نیروئے تائیدات آسمانی چہاں کار بند شد سے کہ آن طلسم بہ
گوہری در ہم شکستی ناگزیر دست از ان باز داشتہ با فر گزاری پیش آمدند۔ محمولات را خجاندند۔
دین شمرده برنے سادہ لوحان ترک نژاد را راہ زدند و از باوری آن ناشناسان بخیر و بچہرہ دستی
سر بر آوردند۔ بدستگیری روشن ستارگی کشادہ پیشانی از ان پایہ والا فرو تر شدہ و در سراسر منقول
دقیقہ سنج و نکتہ سرائے آمد و ہم بائین آل گروہ در قرار داد ہائے پریشان و اندوختہ ہائے ناسرد
ناخن زدن گرفت گفتگوئے مذہب و ملت دراز شد۔ باز پرس اشقیات را مکارمن معقولات
پنداشتہ۔ کہیں نوزی نشستند و چندے بریں تلبیس عشرت بد نفسی سے کردند۔ کہن آشنایان

دویریں دوستال دامن اختلاط برچیدند و در شہرستان خود کردار آموغرت گشت شہر
 از بیکیسی ام میان شہری تنہا ترا زانکہ در میان بان
 گاہ از بس خلوت در کثرت ترانہ نشاط بر کشیدی و نتیجہ خیر بیسی دانستہ در نیایش ایزدی افزودی
 گاہ از کوہی امکان و تنگی حوصلہ با خود سرائیدی کہ اس بواجہی ست۔ یا جہانیاں بساط نیک
 اندیشی و خیر سگالی گسترہ دارد و بانو و حریفانہ نقش مستشدرے اندازد۔ عالمیان در کین دشمنی
 چنانستہ انداز تا عید آسمانی و روشن ستارگی باشکرفی روزگار و ناری حق بخودی سزائش
 آشنا و بیگانه یافتہ سرائی دور و نزدیک و آویزش بدگوہران کوتاہہ بین تفرقہ در جمعیت آباد صمیر
 نینداختی۔ از بازار کسادی حقیقت تاز و شادی چہرہ نشاط افروختی۔ فرد

بصفت نام خندم چو مراد رشکنند کار خال بود از فتح و ظفر خندیدن
 چوں سپہر گرداں چندے بریں نگذشت در ہائے دولت کشوند و چہرہ اعتبار را از فروختی دیگر
 پدید آمد ز ربنندگان دنیا ستیزہ حسد را بغض دینی فروختہ باندیشہ تباہ فرورفتند و از تنگ چشمی تا اول
 بینی بہ پیکار ایزد توانا برخاستہ خسران جاوید انداختند۔ نظم

ایں دو سہ بدنام کن عہد خویش
 من بصفت چوں کہ گرداں شوم
 شکنم از بشکنم افزون شوم
 شکنم ہمہ چوں عہد خویش

از انجا کہ عزمیت درست بود و عقیدت پائیدار حیلہ اندوزان نافر جام زبان زیادہ چہار سوکے صوت
 و معنی گشتند و حقیقت حال آگہی پذیرفتہ در خوئے شرمندگی فرو شدند۔ آن روز شناسائے نشیب
 و فراز عالم صحبت این طائفے خواست راہ نفرت سے سپردند۔ انکوں اکں گروہ غنودہ خرد بہ
 دلجویی حیران آرمیدہ آرزوئے خدمت در سردارند و او در بار استنکاف دریں تیرگی و حسنت
 نیز سعادت بدخشد و از دم گیرے خدیو گیہان سبز نگاہ صلح کل در آمد۔ نفس شوریدہ در صفوت
 جائے آرامش نشین ساخت و بریں ترانہ حقیقت دامن نشاط بر گرفت۔ اگر جہانیاں ترا نکو مید
 پیوختہ دشمنی سے گز نیند۔ باندازد دانش راہ عبادت سے سپرد تو چہرہ ہمیدہ سے خروشی و اگر نیک
 دانستہ آن ہنجاہ پیش سے گیرند ہمانا بیمار حسد انداز ز بخور کار تند رست چہ سے جوئی از نقصان بشری
 و کوہی امکان از سر پائے خاطر مزہ خواہش سرائیدی و جوش اس آرزو از درونہ سر
 برزدی چہ بودی کہ تو س نارسا در یافتی کہ چہ مایہ آسودہ ام و دل از بادا فراہ چگونہ و پراختہ
 تاتن چا پلوس زماں لا بگر بعدر خواہی نفر ستادی و بروں ہرنک در دل ساختہ از کشاکش خوردنی

باز دستی کاش خیر اندیشی کہ در حق بدخواہ دارے یا بدہ پرستی مرا کہ راہ مداہنتہ نداند۔ دوست طفل

مشرّب حقیقت مدال من مداندی تا بقدر از دوستی رنج نبرومی۔ رباعی

آتش برودست خویش در زمین خویش   چوں خود زده ام چه نالم از دشمن خویش
کش دشمن من نیست منم دشمن خویش   اے دامن دست من دامن خویش

دل و درشان ستایش کنندگان و بدگو یان خویش از دم منزل گذشتہ بسوم گزارہ مے کند۔ امید کہ دیگر بار نگردد و بقلادری بخت بیدار بہ برست گاہ چهارم شرف اختصاص یا بد و دم آسایش برگیرد و از انبار گیری ایزد بیہمال کیسو شود۔ بیشترے باخستین گروہ دوستی اورزند و با پسینان برخلاف

آں گر آیند طائفہ صورت را در ظہور این دوروش بشادی و از دہ نیالیند و بہ شناسگری دروں را نشاد آموگرداند و بدگو ہوش آزدگی را پرورش دہند۔ برنے تائید یا تکبان سہادی را نیزگی ابداع در نظر آید آں ہر دور ایکساں انگاشتہ پذیراے و گر گونگی نشوند و ایسا باشد کہ نفس بچہمونا شکلی در میان آرد و چنان وانماید کہ ناسزگوئی تو کہ را و حق مے سپری ناموشنودی ایزد بخورد و

ناچار فریب خوردد کہیں تباہ سرا یان بر خیزد و از شاہراہ سعادت بر تارہ افتد و چوں امارہ لوبی روزگار خویش کند پدید آید کہ بسا باطل اندوزان بدکار تر آؤیزشی ندارد۔ ہما تا اجبت آرائی آں

خود ستائی خویشین بین است و در تبتہ والا است کہ محبت گوئی را کہ سرمایہ رعونت انتظام مے دہد۔ با عین دشمنان پیش آید و کلمہ مندہ عیب نمائے را بد دستی بردارد و بکہ بدیں طرز آگہی ہر فرزند مقصود چا کرد و از گزند دشمن دانائے خانگی رستگاری یابد۔ بدستیارے فطرت و پائے اقتہ ارضی دل کیستہ زبانی

از ان نفرت باز آمدہ با خود را و نخت و جنگ بے آشتی در میان آورده کار از سر گرفت۔ منظوم

دست و گریباں خودم چوں کنم   سر زگر میان کہ بیرون کنم
چاک ز دم پردہ سامان خویش   بو کہ ز دم دست بد ما ان خویش

و ہموارہ لطمہ نکو ہوش بر خویشین مے زند و بسبب زبائے نفرین مے سراید ہر گاہ بیکتائی شاید وجود کہ پاستا نیان نیروئے شہودی در یافتہ اند تر از سعادت فشی و بیدار بختی بچراغ دلیل روشن چگونہ و چرا تنگلی از کہ گریختہ کج خمول مے طلبی و کرامانہ کجا دست خواہش مے کشائی گرفتہ از ان آگہی

نصیبہ نداری تا نیز شناسائی فروغ کردار نئے بخشند از نیک اختر ی و تو مندی دل آں حق تیر وہی و قراخ جوصلگی کرامت فرمودہ اند کہ در بار گاہ معاملہ آرائی و فصل خصوصات دوست و دشمن آشنا و بیگانہ یکساں نسبتی دارند تا خوشنودی علمے در رمضاندری جہانی در ان عزیمت عبار

نتواند انگلیخت۔ دوستان در آرم جوئی کام برتو اتند گرفت تا بدیگراں چہ رسد ملک تنہائی
شناختن چسیت از گنہامی چہ مے اندوزد لیکن چہ گوید و چہ نویسد۔ شعر

دل و دامن و آستین بلارا چو امق سر زلف غدا گرفتہ

ز آریزش عالم و اہل عالم ہماں نفرت طبع عنقا گرفتہ

حقیقت کار آنست کہ نگاہ آدی سود مند نیاید تا نکاشتہ پیش طاق سر نوشت چہ بود گوش
انجم و افلاک بر چہ رفتہ باشد۔ بنیرنگی آمیزہ اجرام علوی و اجسام سفلی علایح نواں اندیشید۔

تیر از آزی آسماں را سپر نواں اندوخت۔ فرود

ز انسوتے جوشن است کشاد خدنگ چرخ خود را بہر زہ از چہ بخوشن در آورم

انکوں بانفس ہزار فتنہ معرکہ مصارعت آراستہ دارد و ہوا خوانان یکدگر پائے حمایت افشردہ اند۔
زماں زمان شہدہ بازی تازہ بکار مے رود و آفت و خیر شگرف چہرہ عبرت مے افروزد۔ نئے اند

کہ انجام کار چہ خواہد بود و آسائش یکدام منزل روی نماید و ازین سہ تن ایزد شناس پاک جاوید
پیوندے دست دہد و شاد خواب و اسپس یکدام افسانہ قرار گیرد و خونے گہ برابر د کہ گونا گوں سرود

عالم در محنت کردہ اوراہ نیاید ز جائے کشادہ پیشانی کہ بفراخی انبساط غمگساری جہانیاں بردوش
ہمت بر گیرد آن تیز رو ہشیا ز خرام از گنھن ہم و بستا نچہ امید و تابش گاہ بستگی و نزمیت جائے

کشادگی فر ترک شدہ پائے بند شاد و غم نبود ہر لحظہ منشور اقامت بمنزلی مے رسد و ہنوز بجائے
گرم نکر دہ از دردیگر مے خوانند مصرع

من بوقلموں روزگار خوشیم

یا چنین آویزش درونی بحکم ارادت ملتمز نکاشتن گرامی نامرست و محصلان بزم ارادت

و عقیدت بکار دیگر نئے گزارند چہرہ نباشد و چگونہ شکفت نماید از پرستاری بیکتائی ملک آگہی

ز خرافہ دنار د میراں ہمت وز لے نداد و رنگ آمیزی ملک صورت را در پیشگاہ ہمیش قدرے

نگرہ بر بپاس موبہت کبری ملک پیرائے کردہ جوش مدحت مے زند و دل رانختے بگزارش داستان

حقیقت جلالتے تازہ مے بخشد نہ آنکہ ہوشمندانہ آب بہ پرویزن مے سپاید و یاد بہاوں مے گوید ہماں

بہتر کہ سر پوش خاطر بوالعجب برنگرفتہ۔ راز دروں بر مائند از وہ آخچہ گوش زمانیان بر تابد و کچشم

عادتیان ننگچہ و آگو یہ نسا زد۔ فرود

یا چو من حیراں بانی تا نداری با دم

گر بگویم آنچه از اندیشہ در جان من است

ابو افضل مبارک ضمیر و انش پڑوہ از زمرہ پنہائی و گفتار خاموشی چرا سیر آمدہ حال خویش بیا رگاہ
 ظہور نے آری و در خلوت گاہ دل را بیگانہ سے وہی چشمہ بینش از صفونکہ باطن تراوش سے کند سراب
 را سر انجام دادن آئین کدام ہوشیا راست برہماں نطع بندگی پائے ہمت افشردہ نیایش ایزدی در
 ستائش پادشاہی بجا آورد و از گوئی تقدس یہ داستان سرائے تعلق برگزار۔ پیام حقیقت دل را
 از ہرزہ گواہی باز آورد و غریمت را تو مندی دادہ نیروئے کار افزود و گوہر فطرت را قرون دیگر کشید
 شدالمنہ کتابی کہ از پیشطاق سر نوشت من روزگار بخواند و رہی را رہین منت گرداند آنست کہ
 بستہ نترک دولت ابدی اعتصام ساتھ سواخ نگار بدایح طراز دارا و از حسن طالع این کوکب افق
 معارف و اختر آسماں معانی آنچہ بزبان قلم سے آید و بر صفحہ بیان رقم پذیرد و روز بسع ہمایوں سے
 رسد و دست آویز آفرین روز افریوں و نوازش گونا گوں سے گرد و سعادت مند بندہ کہ خدمت او
 پسند شاہنشاہ اقد و نشان قبول از در گاہ یابد۔ مثنوی

بجز فریبندہ کوم درست	بجز اندامین داستان نخست
سخن از من و ہمت از شاہ بود	دریں دم کہ دوران سخن خواہ بود
فلک فرصت بخت یاوری دہد	کرم ہمت امید واری دہد
بپایاں برم ایں گرامی کلام	بایں جنبش کلک گیتی خرام
خاتمہ دفتر دوم اکبر نامہ	
کہ دادی سخن را سر انجام تو	بنام ایزدای فکرت میز رو
سواد دوم دفتر اتمام یافت	قلم یکدم از جنبش آرام یافت

از اینجا کہ فطرت یاد و وارادت درست و بخت بیدار و سعادت مساعد بود بہ تیروئے چہ پیشگی و شہوار
 دلی برنے سواخ قرن ثانی دولت جاوید طراز نگاشته آمد و بدستیاہری روشنای ابدی ہمت قدری
 بسکدوش گشت۔ مثنوی

چو شد نیمہ زیں بنا ہر بست	مرانیمہ عالم آمد بدست
وگر نیمہ را گر بود روزگار	چنان گویم از طبع آموزگار
کہ خوانندگان را بر آرد ز خواب	برقص آورد ماہیاں را د آب

بس خوںے ہائے پیشانی فطرت بدامن امید ریخت تا نیم قطرہ از دریائے آگہی تراوش نمود
 چہ بخار ہائے دل سر جوش زد تا سخن بدیں غلط سزاوار گوہر گوش آمد۔ بوکہ پذیرش دلہا بلند نامی

بخشد و مرا میزبان جاوید گرداند بر میت

من از جانش بروں دادم پرواز حدایش جائے در جہانہا نہیں باز

وقت آنست کہ جبین نیاز از سجود نیایش بر تدارد و ناصیئہ سپاس گزار می را از زمین ضراعت برنگیرد
ہماں نگارش ہمایوں نامہ را سجدہ گاہ خود ساختہ گوش بر فسانہ طرزی نفس خود کا مہ نہ ہند و سوزیاں
کیمیائے سعادت بجلہ اندوزی آں را ہزن از دست فرو نہاد و چرا بردارد کہ کار فرمائے ابداع
دیروزہ ایں وہ دلہ ہزار مشغلہ پذیرفتہ زمانہاں زمان غریمت را دل و فطرت را نیر و ہمت را لؤلؤں
سے بالا اندوزن کج مچ زبان ہندی تڑا دیچیمان را بر خواندہ بر فراز حقیقت پڑوسی و دیدگاہ تکتہ
پرائی جائے مے دہدہ نفس نفس سموات معانی را در کشودہ بر صدر جائے شناسائی مے نشانہ
وا از حصیض خیالات تقدیری بیرون کشیدہ بر او جگاہ اطلاق مے رود۔ چگونہ تو اند برداشت کہ تیرگسا
تقدیر بیاسیانی پیرا من دل فرا گرفتہ و طلسم بلا گردان بقلموں خود ستائی بر پیشپاتی بینش آویختہ
عصفوان آگہی در کشف عاطفت دانائے رموز انفسی و آفاقی پذیر بزرگوار در آمد و از نگو میدہ آمیزش
و لغریب داستان ایں رنگیں بساط بر کنارہ شد و ہنگام شباب نارسیہ بر غوامض علوم چیرہ دستی
یافت و صبحگاہ جوانی در نورستان نظر گہان خدیو پیاپی اعتبار و الماسر بلندی گرفت مثنوی

شاہنشہ بارگاہ عالم اورنگ نشیں صلیب آدم

برہان ظفر ابو المنظر یکتائے زمانہ شاہ اکبر

یارب جمال ایں جہاندار آشوب گزند را نگہدار

ہر گاہ در خورد سالی کہ آشوب گاہ بخردی است رلیان بر تائی کہ پانغورد یا فطرتاں پار ساگو ہرو
افروزش دانش کہ ہوش ریائے کترین شورش او و افزایش منزلت و افزونی ثروت کہ آژمون کالان
شرف نگاہ را ہستی بردہ بنومندی دل آسایش برگرفت و خشک روانہ پیشہ را با بسیاری خورد شاداب
گردانید دل کج گرائے نشد و بہر تان کہ کیائے بشری دست یازی نیار ستند۔ یل روز بروز شکر گف
نمائے و شترگ صفائی چہرہ خاطر افزوست و سعادت ہائے صوری و معنوی نشاط جاوید آورد مثنوی

نبودی گرم زور بازوئے پیر جوانی بر آوردی از من نصیر

دلی دولت من کہ بخت از نخست مراد افو پوند پاکال درست

امروز کہ پائے خواہش لنگ شکو خندگی روزگار بے قدر طنطنہ پیرانہ سری در کاخ استخوانی بلند و سرنگان
آہنج بیخولہ گزین چگونہ آں نہ ہمت سراغبار آلود پراگندگی خواہد شد چسان عزائم فطرت گرد آمدود

افسردگی گشتہ دل از من برگزیدگان روز کہ از کساد بازاری و کاچہ قدر شناسی آہنگ تعلق از دکا منضم
برے خاست۔ در نشیب آبادی بیراہی فرو نشد۔ آکتوں کہ از غوغائے پایہ دانی عرش تجر وے زند۔ چرا
بمادیہ آوارگی خواہشتافت۔ خاصہ دریں ہنگامہ کہ زماں زماں نقش مراتب این جہانی در سترہ
شدن دآہنگ سفر و اسپین و گلگشت سراستان علوی۔ در افزایش نفس خود آرائے عمر بدہ جوئے را کردہ
حسدائے این دیولخ عنصریست چہ یارا و کلام نیر و کہ بدست بردوشمنی بر حیزد۔ تا بقیر و ترش چہ برسد۔ رہا
نقدیکہ مراست تمیتش ہست بے آبخا نرسد ہیچ گدائی نفسے
گر ہر دو جہاں خصم من آیند بحکم ہرگز نرسد بقدم من مست کسے

یور مبارک ترا کہ از بخت خدا داد بہ سعادت خانہ حقیقت پڑو ہی و چمن زار معنی شناسی گردین منزلی
مکرمت شدہ چہا بیہودہ مے خروشی و گزاف مے سرائی نہ مردان زن آہستن کن مردان مرد کہ تبارک
فطرت منازل خطرناک این دیوسار شیر بائے آسمان شکوہ راطے کردہ اند با یادوری بہ نور دان منزل
شناس و ہمسری بادیہ گردان این راہ ہم افزا از قریب بوقلموں نیرنگ ساز خوشبختی متادم۔ آسایش
برز وہ اند توجوگونہ بدین ڈرم روزگاری و تہی ذی آرمیدہ خاطر کام فرخ مے نہ فی۔ پیش قدمیاں دریا دل
دل ریزان سیماہ استعد دسترگ در اندر زنا ہمائے خویش چہاں و نمودہ اند کہ اگر آدمی زاد ہزاراں سال
با غریمت افروزی و ہمت افزائی در مبارزت این دانا دشمن دوست نمائے خانگی نشاط فیروزی داشته
باشد۔ دیگر روز باید کہ از عریبہ ناکی و فتناندوزی جیلہ پرواز عقل رہائے دور اندیشہ دراز بود و آن
گویائے خموش نیکو میسر آید۔ رباعی

دارم نفسے کہ ہر نفس مہ گردد
ہر چند بچہد لا عرشس گردانم
گفتم کہ ریاضت و ہمیش بہ گردد
از یک سخن فصول نسر بہ گردد

و نیز در نصیحت بائے پاستانی طلسم ساز پر کوفن را بہ سیما بی سبوشنا ساندہ اند تو اند در ہم شکست بے ستین
بے نشان جدائی در پے گزند دانی کہ در آشوب خانہ شورش این بدی نیکی فروش خوبی برشتی گیرا چہ
تقریر اندازد و چہ مایہ آسیدب رساند آتش حوادث بلند کاغذین جامہ دل با دیگر کارگاہ مینار ابا و چہا روجہ
سنگ انداز عشوہ مرغاں سیہ گلیم در کار عندییب آئینہ حلبی را عکس رنگیاں در بلکین چکنم و چہ پیش آورم
کہ دل از گفتن و کاغذ سیاہ کردن پس گرفتہ واز پا ناچہائے پیشین و حال افسردگی روئے دادہ از تار و
بود لباس عنصری و از رگ پے کاخ استخوانی خاطر جہاں فرسودہ حیران انجمن آفرینش بسردمی گرا شدہ
تا بخواہش افرونی مال و فراوانی اعتبار چہ رسد۔ رباعی

ایں سوز کہ خاست با تو تو انم گفت
وین آقہ راست با کہ تو انم گفت

ایں دم کہ راست با کہ تو انم زد
دین غم کہ راست با کہ تو انم گفت

وازیں تھلیدی کہ باکیش بر من و گبر و ترنیا و سائر سرگردانان بادیه اختلاف انبازی دار و در نرہنگاہ
ضمیر غبارا کو و از ناموس سردرم کہ ہر کسے پختیل نادست با خود انکار و بس سیری دست دادہ شہر

در پاکشاں عمامہ دوستی بسر زناں
سیری جنین میانہ بازارم آرزوست

نئے داند کہ چہ ترانہ ساز دو چہ فساد بر گیرد۔ خاطر مقدس پیرو پادشاہ من چہ مے خواہد۔ و س نوشت

ایزدی بر چہ رفتہ مثنوی

دل مے جست دانستم کہ ایام
زیانی دید خواہم کام تا کام

کنونم مے جہا چشم گہر بار
چہ خواہم دید بسم اللہ گر بار

جائے آنست کہ از صفائی باطن جوش بے آرامی سر برزند و سرا سبگی سرا پائے دل زد و گیرد و فرخنائے محیط
عقل تہنگنائے تاریک چشمہ نیم دوریا و زلفرت غرق خشک رود خیال درو حق جوئی با دیدہ شناسائی
پروہ نشین حقیقت شناسان آگاہ دل طیلسان پنہائی بردوش ہر گروہے باندا ز غنودگی سپاہیہ جاد
و نبات و حیوان در ماندہ و فرارفتہ ہنگناں مقصد حقیقی انکاشتہ نیم گامے تہا شاہ گاہ گوناگون روش ما
برندارند تا جالبنگاہ جو یائی و دیولارخ جا نگد از شناسائی کجا گزارہ شود۔ ازین آشوبگاہ نادانی نزدیک

است کہ صحرا گرینان ملک بجز ستوہ آئینہ تا بکار شناسان شہر بند چہ رسد۔ رباعی

در بند گرد کشائے مے باید بود
گرہ شدہ رہنمائے مے باید بود

یک محظہ ہزار سال میاید زست
یکہائے ہزار جائے مے باید بود

ناسور جال را دارو گیا سال عنقا و بز خشک روحانی درجا بلقا و جا بلسا ایں بے سامان دل بگردانیر شے
خاطر شرح درد بے درمان نماید و بچہ مایہ تو نائی سوگ روزگار خود دارد در ایام فروختن نادانی خریدن اتائی
کہ تحصیل علوم نام نہند با حق شناسی دست و گریبان بود و امید را سخ داشت کہ بزودی در مقصود کشودہ
گرد و بصفو تکرہ حقیقت راہ یابد۔ ہر چند قدم پیشتر نہاد بولے خواہش کمتر بمشام رسید و چون غم عقل
و نقلی چہرہ دستی یافت نامہائے گروہا گروہ پیشینیاں بنظر انصاف در آمد شکر ف نامییدی بر در دل نشست
دنا کامی سخت غمہائے گوناگون آورد۔ قاصد در ہنگام واگو یہ و فروخت اندوخت ہائے آگہی کہ
تدبیس نامند دانش و بنیش مردم را دریں مرحلہ قدرے استواری و پابرجائی بدست مے افتد
و تیرگیہائے شبہ و تشکوک روی و ذلیت مے نہد۔ مرا بیشتر حیرت و فروماندگی روی آورد

دوالمعجب اندوہے سراپائے خاطر فرو گرفت در شناخت مراد ترا شیدہ دل گشت و از گوناگون
قرار داد بشگفت ذرا افتاد۔ رباعی

دل را نہ ز آدم نہ ز خواست لب جان را نہ زمین نہ آسمانست طلب
نئے نہرہ کہ باو بگذرانم بر لب نئے صبر کہ تن ز غم نہ ہے کار عجب

ہر چند کہن اور اراق گذشتگان در نوشت و با دامنشوران روزگار را از گونی و چارہ سنگالی در بیان
نہادہ شوریش باطن برافروزد و درو فی افزایش گرفت نہ در بیوزہ گری از ریافت کیشاں خلد
اندیش سود مند آمد نہ اندر نگونی دانش پیشہائے حکمت پر وہ کاری بر ساخت در ہر بار گاہے خلق پرستی
را نیایش ایزدی نام نہادہ۔ ہنگامہ خود بینی گرم دارند تو نشستن آرائی راسخ پر وہی پنداشتہ بہ بستہ
آسائش عنودہ اندر پشت آئینہ را روی انکاشتہ قبائے دائرون در پوشیدہ و سراب را چشمہ زندگانی
پنداشتہ امید جاوید زندگانی در سر۔ شعر

ترسم نرسی بہ کعبہ اے اعرابی کیں رہ کہ تو میروی بہ ترکستانست

اگرچہ در پس کو چہائے شہرستان خمول چنہے از غیر دا پرداختہ بہ پیکار نفس پائے ہمت افشردہ اند
لیکن اٹانہ بوسہ ہر جہائے پے در پے بکشا کش طلسم حیلہ اندوز در ماندہ و گردہ ہے بہ بودگان حسن زاد
تقدیس ہمانا تیروئے پردوش ندر اندوراہ چارہ بسیجی نئے سپرند در غنجاہ شاہد قدسی چالش نمایند
و تابشگاہ بستی و زہمت جائے کشودگی خرسندی اندوزند انیں گردہ ہے تصنع نیز کار فرو بستہ بکشود
در جردل را مدوائی بدست نیاند۔ راز خدیو خسروال را گدائے کو چہ گرد چہ و اند و نبض غم را لطیب
شادی چہ شنا سند۔ رباعی

تا جان دارم بچو فلک سے پویم ذر در وصال او سخن سے گویم

اں چیز کہ کس نیافت آئے علم واں چیز کہ گم نکر وہ ام سے جویم

کوہ ملد ز دارا از دید گاہ شناسائی چہ خبر دا گندہ گوش نظری را از نیرنگی آواز چہ آہی و چون حقیقت
طرازی حکیم بر زویہ نصرانہ مستونی در او ائل کلید و دمنہ آوردہ نشانی از پرانگندی خود دریافت و
قدرے مایہ داروئے غم بر گرفت۔ آنچناں جگر سوختہ خون دل پالا میسر آید۔ شعر

یک حرف آشنا بخلط ہم کسے تکلف چندانکہ خواب خوش بہر افسانہ سوختیم

چگونہ بزباں آردیا در دل راہ دہد لیکن کار آگاہ در رسیدہ نیکو شنا سند کہ یاوری او از اں گونا
کہ ماتم زوہ را از آمیزش شیون گزیدہ و دہد اں در مینعی غم افزائی و اندوہ افزونی است نہ بیماہ پرستی

وقت تیار داری درایں بیگام کہ از غلو تکدره پدر بزرگوار سر برول نکرده بود خاطر بوس پیمانے رادر برے
 گزشت کہ این ناسورد شوار علاج از آنست کہ حکمت پشرومان شرف نگاه بر پزشتگی توروی دل
 نیادده اند و شگرف نشان سحر پرداز را نظر جاریه گزینی نیفتاده چوں از روتاکه خود بشهرستان
 دانائی پیوست بلجود آستان گنجهان خدیو پیشانی نخت روحانی پذیرفت داروست عطفوت او من گنگ
 ہیچولان راز بان فصیح کرامت فرمود و دل نکتہ سخن دوریاب عطا کرد۔ با هر کس بیہ روش مراتب
 سخنوری روی داد و از فروغ انصاف بزم بہایوں و گرم بازاری متاع سخن بر بہر وانش اندوکان
 روزگار پیچیدہ ہستی بر آمد لیکن جویندگان کشتایش معنوی چہ طرف بر بندند و تفسیدہ درونان بگر

تلفتہ با وزن چہ مائے آسودگی رساند۔ ریاعلی

چیندا تکہ بدو عشق سے پویم من در دردم و در عشق سے پویم من
 کو سوختہ تکہ جان او سے سوزد تابو کہ بدانند کہ چہ سے گویم من

دہر شہرے و صحرائے و در بر خانقاہ ہے و بیکدہ گردا گردہ مردم بہ تخیل نادرست خرمندی گوید و بدگمان
 زبان پیغامہ کشودہ دانندہ دلیل از خالطہ باز شناسند و نہ تحقیق از تعلیم جدا گردانند و خود را دیوار
 حقیقت دانستہ و گرفت و گورا و تجربیاری مسدود دارند ازین شگرف بینی گاہ برج گرائی خوش زبان
 طنز کشودے و خوشنیتن را ہر از گونہ ظلمت کردے و زمانے بر برزہ مسکالی موم جوش نفرت زوی و تیرے در وطن
 گوناگون ساختی ہموارہ با چنین آفتہ حالی و شکر و دل تکی کشتایش کار سے طلبیدہ از سائیدہ خود بے نفاکی
 داشت۔ ریاعلی

ایں جاشکرم کس فرود سے گیرد ہمد واقعہ پیش و پس فرود سے گیرد
 بنگر کہ چہ صحرا طلبید آں کورا دہر و دہاں نفس فرود سے گیرد

و بر ساحل امید شستہ راہ انتظام سے سپرد و عرصہ نظر گاہ فراخ تر سے گردانیدہ ناگاہ روشن شد کہ تندیاد
 بریداشی نہ تنہا خانہ بر انداز شناسندگان کتاب و تہی و ستان حقیقت سوائی است ہر گروہی بے برادران
 روی پائے نگاہ پوشاودہ در اپنا شستن مسک سعادوت کوشش دارند و بدروغ گوئی و فریب دہی
 و ناتواں بینی وی حقیقی شادمانی نمایند و ہر طائفہ خلابی تا گلو فروز قہر عشرت آزادی سے گلہ میندو
 حساب زندگانی خود را از پیش گاہ خاطر ستورہ دارند۔ کشا و زمان را بیشترے اندیشہ آنست کہ
 سرانجام مرکشی چگونہ صورت بندد تا از خراج گزاری کہ دچہ پاسانی چہا رگو بہرے بہا است۔ دست
 باز کشند از ان بے خبر کہ سرمایہ زندگی گوناگون جانوراں را آگاہ سے گردانند و در کاوش چشمہ ساز زندگی

منگاپو میرود. بازار گاتان زریاں ملے را برائے سود خود سے اندیشند۔ اناں غافل کہ بنیرو سے
 جہان گردی فیض ایندی مایہ شمول سے یا بدیادری برادران زندگار چہو نشاطے آفرود سپاسی مال
 خسیس را بہائے جان عنزے انکار و تدا تمکہ عنیمت جہاں نشدنی نبروا فرائے کار کیا و سپند سوزی
 آرایش جان است۔ آقا در افرائش خدمت فرود ستان و بازار اشقن حقوق سرگرم و از خود بینی و سخوت
 آرائی اقبال دادہ را بچشم حقارت نگریستہ روزہ ناکامی نہ بنید۔ نوکر یا نابکاری در گرفتن و آفرودن
 ماہوار پے سپر یا دیوے آرنی و تنگ دستی پیش غلاموش کردہ بخواہش ہائے گوناگون در کشاکش و دوش
 و کشتنایان از شنودن حق گزار ی تلخ رود دیدن نقوش سہوی و خطائی از گراں باری اخصال
 روزگار ایاں بسکدوش مگر دیدہ بدشمنی بر آیتد و ترا زہے شناساخی از دست دادہ بہرہ گونی و یا فرودنی
 کام فراخ بردار نہ پیران و جوانان خستے خورد سالی نگذاشتہ رنگ آمیزی خوش آمد نشاط گاہ را
 آئین بندد و انا ندر ہائے طبیعت گزار و رنگناستے اندوہ کالیوہ گردند۔ تجرد گزیناں مخلص نیکویش
 دنیا کہ در معنی ناست گونی میدید رسد گانہ باشد دست لوازش بر سر دوش ہمت کشند و شناسند کہ
 گوشہ نشینی بگمانی است گز مخلص و انائی در تہد ازا از آمدن جاندار باز دار نمود مسازان و
 ہمزبانان لاہنگی آن مطلق کہ بدیہائے زمانہ تواختہ را بہ نیکوئی توجیہ نمایند و محاسن روزگار و تجریدہ را با اس
 ناشائستگی و دلوشانند ہر کہ وہمہ بفرسودہ خاکہا و کین عمارتہا تبرک جوید و بدان نرسد کہ با از فروغ
 دروں آراستہگان اعتبار کرد و جوہر عقل را دریں آسویگاہ غبار آلودہ آشفگی سترگ در گرفت آوازہ
 شگرف جنونی تازہ پریشانی آورد و فرسود

گر من ز عجبے کہ در جان دارم دیوانہ نے شوم ز دیوانگیست
 نہ نیروئے سازش و نہ روئے گزید نہ دل بودن و نہ پائے کنارہ شدن بے دستے پایا و پیمائے
 در سرواشت دور گرو خویش سرگردان گاہ انفسانہ نمود انیرگی خوابے شمر دو دزدانی ز تم دیوانگی
 از نامیہ شوریدہ حال سے خواندہ نظم
 من آں مرغ محبوس پاد در علم کہ چوں غمتہ نیشی زند بردم
 پرآرم سر سز شگاف قفس صغیری ز تم بازو ز دم نفس
 نزدیک بود کہ دریں سنگلاخ حیرت و خار زار عبث پزوری زخت ہستی موہوم در بازو و یا ہزار
 بار لگہ بدان تر چنگاہ تقدس شتابد شہر باطلانگاہ بکار شہناسی حدیدہ دری خویش مرا بر گرفت بدریاں
 من و شوارد و اہمت برگماشت از شگرف بگمانی آں میجا نفس بیثباتی فرو شست و بنیش را

فروغ دیگر پیدا چشم و گوش را پر تو خاص بیا فرزت نو ایدوی تابشی تازه آورد پیام حقیقت
 سامع افروز گشت که چرا در پوست مردم افتاده در بنگار نیکی تا سزا میسر نی چنانچه لکوش جماد
 و نبات و جانور در سایه دل لایه ندارد چرا بدین مشت تهمت آلود اختیار آویخته زبان پیغاره و
 بلا نداری دیده به نیرنگی مشعرا استعداد کثوره صفونکده باطن را ملامت بر می آلتی و احسن لذت
 افزون زمان زمان تازه سرودی برگرفته دامن فطرت را بچون و چرا شو گلین مسازد رباعی

اے دوست اگر تو دوستدار خویشی   تا کے زہوا برسر کار خویشی
 ہر چند کہ بیشتر نئے آموزی   ایں مے کشدم کہ برقرار خویشی

در پیش نیک بیجان ظاہر بنگاہ خیر غالب طراز هستی گیر دو بعلم ترا حقیقت شناسان دور بین شمر
 پنجاہیہ مجال بر سر زہ لائی دل کو ران رسم و یا تو گزاری چشم تنگمان عادت شنینتہ مشو و خرد گیر تیرا
 راز آسانی شدہ از غم و شادی روزگار کنارہ گزیں زبان و دل تجوشی در سپار روز ایزدی بر طاعت
 پیجودی دیدوانگی حال بنگنان بازنمودن غمازی و مشاطگی بہ پیکار برخواستن سخت مدلی و جلاوی
 بہ نقرین گرائیدن ہرزہ گوئی و یا فہدائی خواستن از دادار سیماں آموختن و بیادادن باز غی طلبیدن
 کار شناختن و آبرو بخینن راہ صبر سپردن سلاح شوری و تبر و آرائی شکر پیشگی برابری و خود نمائی
 خاموش بودن جاسوسی و ناموس دوستی شاد و لیتن بسکسری و بدستی اندوہ خوردن گرانجائی و شکوہ
 قوشی پیش فتن پیش طلبی باز پس شدن کم کردگی برابختن فتن بے ادبے کجائے بودن و ارازدگی سولایہ
 راہ تہی دوستی و آخرین منزل نابود شناسی۔ رباعی

تا کے مہاشی بے سرو بن بیج مہاش   خاموش جوئے در سخن بیج مہاش
 تا کے گوئی کہ من چه خواہم کردن   تو بیج نہ بیج کن بیج مہاش

نوید آگہی از فرخندے سرگردانی بگوشہ جمعیت آرا مش نجشید و از تباہ اندیشی باز آمدہ بناگر یوقت
 و سزاوار حال خرسندی گرفت نہ عامر و ش ازیم آزار و ترس آسیب بطرز خاصان بزم تقدس و
 پیش سوادان میدان کار آگہی کہ اندویدہ کبریاے ایزدی دست از تابا لیست بازوارند امید کہ چوں
 خاصان نامن نقوش و ہی ہزوا دید و نمود بے بود بر خیزد و بچنانکہ بدست گیری فطرت از ذوق خیالی
 و علمی فراترک شدہ بدوق عقلی آرا مش دار و بقلا کوزی سعادت در بہار سخیاں ذوق شہودی و
 کشتی و وصولی لشاط چا ویدانندوز و دوائش کلر آزا مشید کار پیش دید بیدار بخت کندائے پذیرائے
 آگہی پیشتری را شادی داستان و بدوق خیالی ست ہنگی سرور عالم در خوش و پوشش و بوئے

خوش دودے نیک و آواز مناسب و پیوند تن و تسلط برادران و فردونی فرزندان و فراخی منزل
 و رنگ آمیزی فروغ و پر استن نبات و آراستن مراکب و عشرت نچیر و فراوانی پرستار و کشتایش
 ملک انکاشتہ نیم گامے ازاں بیرون نیابند و الا نگہبان ہیشیا خرام نیکو دانند کہ در معنی رنج و جانکاهی
 است از غیبا ہولتے اظفقتہ بدانچہ بہایم خرمندی گزینند۔ با وجود عصیری خورد چنین ناسرما
 اندوزند۔ **نظم**

اگر لذت ترک لذت بدانی   وگر شہوت نفس لذت نخوانی
 سفر ہائے علوی کند مرغ جانت   گرا ز چنبر آذ بازشں رہائی

و طاقتہ ازین کر یوہ خطرناک و وحشت جائے رستخیز کہ جز ضمیر آلائے و دل آسودگی باز نیار د
 قدم پیشتر نہادہ اندو یجا نگرائی ایں منزل شناسا شدہ در بیرون شدن نکا پونہودہ اند لیکین باز
 خود کامی و خوشیقتن آرائی در سرب از اعلوم رسمی و غولستان مصطلحات عرفی فروماندہ و از گنج گرائی و
 بدستی سلم را مقصد انکاشتہ جشن آرایند۔ و چہرہ عشرت برافروزند و ناکسان تیرہ دل آں رہ بر منزل
 طبعان کمال را بہتباہ اندیشی را بہزن گردانند۔ **نظم**

علم کہ ازوے دو جہاں روشن است   طرہ کہ ہم رہبر و ہم رہزن است
 شمع کہ شد شاہد مجلس فروز   میشود از سینکش خانہ سوز

برخی از تائید یافتگان یاد تیرہ جویائی از پرستاری خوئے و پذیرائی قرار داد۔ مردم پیشتر منزل گزیدہ اندو
 بنور افروزی براہین عقلی در دریافت مجردات قدسی عشرت سترگ در بر گرفتہ و ایں ہنگامے سست کہ
 در زہبت گاہ آگہی نیز خرد فروغ بخشد و چراغ شناسائی ازاں روشنائی باید نگارندہ شگفت نامہ
 در معج خیزان آتشیں دریا فشاوری دار دو بہریری تلامذہ شہم باز کشودہ از نشان ساحل گستہ امید است شعر
 ہاں نشوئے اے دل بیدست چپے   غرقہ ایں قطرہ لہو قاتل ہائے

گروہے از تیز روان عرصہ تقدس و صحرائی تجویر اند کہ ہر گاہ فروغ خاص ایزدی بر راحت نورانی
 عقلی بر تو اندازد۔ لذت شہودی بشگفت آورد افرون از سرور ہائے پیشین و چو ہ چندے دریں
 ترمہبت گاہ والا آرامش گویند و گزندیافتہ رہنمان درونی و برونی نشود۔ بدستگیری روشنائی پیراع
 ذوق کشفی بر ہم سو آراید و پر تو خورد در تائیش نور اہی محو گردد۔ و آں یقین در آن علی اندراج پذیرد ہر گاہ
 دریں دولت سرئے فردوسی نسیم روزگار سپاس گزاری آباد دارد و ہر تائینہ یدوق وصولی کامیاب
 جاوید گردد و آں در زمانیت کہ چہار دیو از عنصری بویانی گراید و پیوند مرکبات از ہم دوگسلدہ چہرہ بساط

بخا نیستی غرا طیبہ شود و نیز بے زبانی از حق آگہی سر بر زد مثنوی

معاذہ عشق چو ریزد بفرق   نبض بر قصد ز پیش پھو برق
بارقہ عشق چو گردد بلند   کوہ سرا سیمہ چہ چوں سپند

زہے شکرگف کاری حال و نیز نگسازی قلم پائے بند زند انکلوہ نثریت پرواز آسمان بچے سوی
سے کند و در سانگی چہا رسوے معاملہ بیخ نہ بہت گاہ تقدس سے نماید و در کیا گیری زین بیان صیرفی
تقد آسمانیان سے گردد و در سپردن مراحل بندگی اسرار الوہیت سے طراز و در اہانت و خیز گلزار
تعلق ترانہ آزادی میر آید نظم

دیدہ ماتما شائے حقیقت با راست   عقل کل می ردا ز کو کبہ حیرت ما
سرفرو بردہ بحیث در جہاں بیگم   عشق از تار نظر یافت مگر کوت ما

خج گرائی نفس پر قلموں چارہ گزیدہ روی دل را بیاں کا آوروہ از سر نو آماجی اس شغل شکر خود آمد
و شہ سولخ نگاری گسستہ گزود در ماں زماں ہنگامہ سپاس گزاری را فرورغ دیگر پدید آید و بسیاری گزائی
حوال حجاب حقیقت گزرا کہ شگافی آن مشرق دل ست در آید و گنجینہ وآں سعادت برآمد ہا ز معانی
آیندگان آگہی طلب آمادہ شود و شتا سندگان جو ہر جوئے لا چہرہ نشا افزودہ ابیات

الاتا دریں سطح رنگیں نظام   سخن لازم معنی بلند است نام
نظام سخن از کلام تو باد   طراز معانی بشام تو باد

در خانمہ و قمر سوم اکبر نامہ رند الحمد سر انجام یافت بگنجنامہ شام ہنشا ہی کار نامہ ہنگامہ ہی
فہرست دفتر دانائی عمل ارقام جہاں آرائی لوح تعلیم دبستان آداب نسخہ دار و گیر اباب الیاب
دستور العمل بارگاہ خلافت منشور الادب دیوان عدل و رافت گوناگون رنج بر کشیدہ ذرا و ان گوش
بکار رفت تا نوشداروئے مزاج عالم و قیاق مسومان عشرت و غم سر آغاز شد قیرہ شبہا بیا مد او آمد و
در روز ہا بشام گرا شد کہ اس کان اطمین سعادت ابدی و در پائے اورنگ سلطنت سردی بر ملا
افتاد و چندیں آویزش گوہر فطرت را با طبیعت روداد و چہ آفت و خیز میان من و دل حیرت آورد قاتلہ
جسٹوئے سنبلی سرائے حاصل نگاپوی سراب دریا نامے شمرده آمد نیل شہا بدر گاہ ایزدی بردہ شد و
در یوزہ ہا از پیشکاک حضرت نور نمودتا اس تو بند بازوئے خرد منداں انصون جادوئے وانش پسنداں
بخون دل نگاشتہ در پیک جرنی جانی رنجیہ آمد شعہر

چہ مایہ رنج کشیدم از عشق تا بیکار   بآب دیدہ و خون جگر گرفت قرار

بیمہات بہ سہات راتہ خوار فیض ایزدی کہ با فروغ حقیقت کہن پیوند است چہ از رخ کش و خفت
 پروہی ز میان آلائے گرد و چگونہ از جان کنی و جگر پالائی بروحہ بیان نگاہ و شکر نگاہی اقبال
 شہنشاہی و نیبک سازی دولت جاوید طراز است کہ چنیں سخن بر زبان رفت و بدین منطامہ والا
 صراحتاً جام یافت آن قبلہ توحید یک اندیش از ایشگر و کاری درست ہستی و شایستگی راست کرداری گنجور
 گنجیدہ دانش و بنیش گردانیدند و بچہ مخلوق سزلے قرب راہ دادند ساکن گوہر بختلے بیانی در زایش احوالہ
 بہال و سپاس گزاردی نعمت روز افزوں دانش نامہ از پیر و بسوئے آگہی طلبان و مشوروی اوصوفت گاہ
 تقدس پیرلے سعادت پڑوان آور دو نوازش والا گروہ این سعادت گراے عقیدت سرشت را نیر وے
 سواد خوانی و در یافتگی بخشدہ از عموم ہرگز نبی رخصت فرمود تا فتحے ازاں باز از شہنشاہی پھر از
 گویائی بر کرد و بخوان سالہائے فیض ایزدی چہرہ برافزود و دور نزدیک خویش و بیگانہ بہرہ ازاں
 بردارند و گرداگرد مردم دل را بفروغ حقیقت نور آموذگر دانند لکن ایندرا کہ بدین گویں کردار آباد

اندیشہ عالم صورت التیام یا قصر و جہان معنی منظم شدہ بلحاظی

ایں شمع کہ بزہم ہفت خرگاہ افروخت   از پر تو دولت شہنشاہ افروخت
 ہم تابینا از عصا کرد بدست   ہم بیناں را چرخ داد راہ افروخت

ہست را کلین اقبال شکفت و طرب را روز جشن آمد چشم گوز یا نتمہ باز شد و شب سوگوار گذشت بسا
 حقایق کوئی و آہی و سوارح تھنیدی و اطلالی بر غم حق پوشان تر فند گزار نگارش یافت و بیہنہائی کم بینان
 کج دل و درو کورالں بگلہائے چراغستان آگہی افروختہ گشت از بخت بلند کہ اخلاص خالص نام دوست
 تلمذہ بارگاہ خرد افروختہ شد و علت علانی کہ سپاس گزاری باشد پھر از انجام برآمد مقنوسی

بسر سبزی شاہ روشن ضمیر   بہ تیروئے فرہنگ فرماں پذیر
 یکے سر و پیر استم در چمن   کہ بایاد اوئے خور و انجمن

با وجود آمد و شد چندین قافلہ سالاران خرد مندی و فراہم آمدن فرہنگ ناہمائلے بہتان دانش پسندی
 امروز عیار گوہر و ہرے گیرند و گراں سخی را ترازوئے دیگر و سلطان عقل را بر سر پیر فرمان فرمائی مے آریند
 جہان بینی را آئینی تازہ دریں ہنگام عرصہ نشا را ایشا فرخ باید کرد و ترانہ شہاد کامی و زمزمہ کامیابی
 را بلندی آوازہ باید گردانید نہ چوں فردوسی پست فطرت در بسکری خواہش در شد و پردہ آرزوم را بود
 گفت و گوئے داد و شد بگر گرفت او سخن فروش بود بہانے دانست بدل آنرا سنگ پارچہ
 چند اندیشیدہ چوں بے آرزمان بازار در کشاکش افزایش زبان زدہ گشت بہا را بے بہا

وزن رابے وزن ساخت این ماندہ سازفتون احسان شاہنشاہی سپاس جلال آلائے اوراویں

اقبال نامہ کے گراہ و نیرنگی قدرت جان آفرین جہاں آراے نو سیدہ مشغومی

من این نامہ را گر بزرگ گفتمی بمرے کجا گوہرے سفتمی

ہمانا کہ عشقم درین کار داشت چون کم زبان شق بسیار داشت

اوسی سال زحمت کشید برائے نفرین ابد و من ہفت سال محنت بروم بحیث آفرین چا وید اور

باس نظم کہ قالب معین دار در نخیتم گری کرد و من اد صحرائے بے سروین نشو جو ہر آید اور در سلک

تحریرید آوردم۔ نظم

تسلم را بخون دل آغشته ام کہ نشرے کم از نظم نہ نوشتہ ام

ازاں نشر را پایہ برتر نہ بند کہ ناسفتہ گوہر گراں تر دہند

خدا بندہ را با زہر پستار چہ نسبت و سپاس گذار را با گلہ سرائے چہ مناسبت اور غرض پردہ چشم ظاہر

ہیں فرو بہشت کہ دراں کارستان ہتر مندی توقع صلہ از بزرگان زمان کرا اگر دیدہ معاملہ میں لائقے

نرسیدی جنیں میرا بہ نرفتمی سخن نیرض نگزاردی و گوہر والا نطرتی دستمایہ گرفتگی۔ مشغومی

چوں غرض آگہ بہتر پوشیدہ شد صد حجاب از دل بسوئے دیدہ شد

عیب خود یک ذرہ چشم کور او مے نہ بیند گرچہ ہست او عیب جو

صد حکایت بشنود مد ہوش حرص در نیاید نکتہ در گوش حرص

قطع نظر از آنکہ دچا رسوئے شناسائی بزور سیم روزگار سخن دلپذیر نتوال بدست آورد۔ جو ہر گراں بہا

پاسنگ زر نتواند شد اوراں سخن طرازی و نکتہ پیرائی در خلو و نام کوشیدہ گرامی فرزند دیر بقائے

خوشنوعے جو امر و گذاشت تا دو لہتمندان بخت بیاد را فروغ خرد بخشد و دانش گوینان حقیقت منش را

یادری کرامت کند سادہ لوحان سعادت پڑوہ را بسود و زیاں روزگار آشنا سازو گو ناگوں

مردم غرض تاک حسد رنج را اخلاص دار و چشاند بیدلاں را مردانگی آورد و رو بہ فتنان را

گردہ شیر و آغال نہنگ و بہر تنگ میدانان کو چک دل را کشادہ روی و بزرگ سیج گردانہ مصالحت

ہمت و انیر و بالاند و بر فرزند و الا پایگی سر بلند می بخشد ہر چند در ظاہر خدتمی برائے بزرگان جہاں بتقدیم

رسانید و معنی شرح جو ہر دانی خود را چہا رسوئے شناسائی برد اگر زیر بار ہوا ہوس نبودی و خورد

خروہ داں را بتاراج خواہش بیجا ندادی اور از شکر اس بزرگ عطائے ایزدی کجا فرصت بودی تا

از جہانیاں چشم تحسین و احسان داشتی بل اگر شمعہ انصاف در سر بودی و قدرے کار دانی داشتی

ہر آئینہ غیر اس تحفہ معنوی ہدیہ صوری اندر ختمہ بدرگاہ والا بردی کہ ذکر گرامی سرمایہ طہور پائیہ
گوہر او شد و یادگاری بریم ارغوانی بابتدگان آگاہی جوئے گذاشت و لگا لگا کہ بہ نیرتے توفیق ایزدی
دیادوری تخت خدا داد گوہر آملے اس نگارین نامہ در محمدت پذیری و ستائش ششوی کہ بسیاری مرد
در زندان شکیل فرو شدند دل را بگردگانی نداده است . وفطرت را پائمال خواہش نکرده نہ خیال
وسعت آباد طبیعت او چہ جائے جہاں جہاں فطرت در متن عدوی آزادی گرفتہ شد کہ فطرت
عالی تدار و ہمت بزرگ در سر نیست . بیگانہ داند کہ بوئے خرافت بمشام او نہ رسیده . و اجنبی
شناسد کہ صیرفی کاروانست پرند چینی را با تاج موسے تاب چہ پیوند آید از مصری ہا یا ہن پارہ
بے جوہر چہ نسبت گوہر بے ہمتائے حقیقت را بخرف ریزہ دنیاوی چوں فرو شد . دولت جاوید
ز بسین لعنتان سیامی زہد زوال چرا باز دہد . خاصہ دریں ہنگام کہ از نیرنگی زمانہ و شکر خندگی روزگار
جو ہر گراں بہا سنگریزہ سراچہ اقبال باشد و باطن حقیقت آمود از لواجہ آگہی روشنی پذیرفتہ بر فراز
شادمانی آرامش گزیں بود . اگر از کالائے دست فرسود چہاں بالاز صورت ہی دست بودی و زمانہ
از بد خوئی شخ آرائے دنیا را بہ پرستاری اس کس نفرشادی ساں آرزو پیرامن خاطر نگشتی و چنین
بے معاملگی بخورد نہ پسندیدی بلکہ نظر خستین حمد ایزدی ست کہ بوسیلہ نگارش ستودہ کرد از شاہنشاہ
بتقدیرم رسد و ملاحظہ ثانوی طبیعت از نقصان بشری آنست کہ بزرگان آئینہ و دانش پذیران
حال ازیں دریائے بیکراں جوہر آبدار برداشتہ خانہ کردار خود را آبادان گردانند . اگر ہمت بلند دینی
غرفہ علیائے توحید پیا بیان شرک نیامدی . لیکن چہ توان کرد . ہماں سخن است کہ پیشوائے آگاہ
دلال یا ستان مولوی معنوی مے گوید . ششوی

چونکہ جفت احوال ہمے شمن لازم آمد مشرکانہ دم زدوں

اگر اندیشہ اس ناشائے صبح وجود و سراب گردنیم . روزیجا ہر کس نغمہ و اتم اس قدر دریا بدو خاطر نشین
ہمگناں گردد کہ نگاہ پوی سعادت نشان خود آموز از دو چیز نگذرد و نقد جتوئے والا نگاہان نعت
بیدار بریاں بیفزاید بخشیش فراہم آوردن رضامندی ایزدی و در زہتگاہ نشاء قس گزیں منزلی
اساس نہادوں و اس سرمایہ زندگانی جاوید و پیرائی نشاط پایندہ است . توطن گزینان اس یوم
ہرگز بنہا خانہ نیستی نگرانید و تندرستان اس روئے رنجوری نہ بینند و تو مند ان آں تا توانی
نشنا سند و برومندی آں بہر ہر مدگی و توانگری آں بدر ویشی نرود تا توان مینی راہ نیابد و آں بزینت
صافی و فراہم آوردن چہاں خوشے گرامی و پرہیزیدن از ہشت خصلت نکو بیدہ کہ فرہنگ نامہا

اڑاں پرست نیاید دوم نیک نامی سنجی سرانے کہ بزنگانی دراز و عمر دوام از و تصیر رود۔ اگر چہ
 این نیز ازاں دستاویز پیش سرانجام یابد و بیرونے آن نمونے معقودہ بدست آید۔ لیکن بیشترے
 بزبان و لاسا دوست کشادہ باز گردد و پیرایہ باطن و اندیشہ درست ناگزیر نبود۔ خوشبخت مندی
 کہ بسعدت سرمدی دوین ربا اولین دو شادوش گرداند و ظاہر بساں باطن آبادان سازد
 و شناسندگان حقیقت پڑوہ بدانچہ انجمن نشاط بر سازند و نختے دل بخیر سندی تہا وہ عشرت اندوزند
 آنست کہ نیک سنجی و خوب کرداری را بحسبت وجئے سخت و یادوری اقبال از آشوب خود پلینی
 و در طہ ریابری کنار دارند و دل در فرمان پذیری سلطان خرد و رضا مندی مایزد و بستہ از نکوش خلق و
 آفرین مردم کیسوزند و بازارگانان سادہ لوح سودیکہ از عمر گراں مایہ بردارند و قائدہ کہ از داد و دلوش
 بیفخندہ ذکر پائندار و اسم جمیل باشد۔ فرماں رویان چہا رچین صورت و معنی و دور یادلان انجمن و تجرد و
 تعلق کہ از فرخی حوصلہ و کشایش عمرہ آگہی بر غوامض این دو آخیشچہ بواجب قرار سند بہ نیروئے
 ایزدی تاثیر بار دو عالم بردوش فطرت بر بند و بتوانی فرا آگہی سبکسار بودہ چالش نمایند و کاروبار
 این دو ضد را کہ را مردان والاہمت یکے را سرانجام بسزاکتر توانند کرد بر نمونی محبت خدا و اد
 چنین گردیدہ سامان انتظام یابد کہ عقل اول در شگفت ماند و آسمان نیز نگ کار بجزت او خدا
 سرمایہ سوزیان صوری و معنوی بدست آید و حدیک زمان بدیں دو آئین مختلف بزم
 سورا راستہ گرد و چنانچہ از نامیہ گرامی احوال برافروزندہ چہرہ دولت برافروزندہ رایت اقبال
 زمان مسعود ما کہ امروز آسمان را بکام اوے گردانند و ستارہ ہلابہ بلندی او سیرے فرمایند۔ شعر

فروع بخش شہستان بند کیشاہ چراغ بارگاہ دولت تمغانی

دل از خیال او بالہ وز بان بذرکرا و ناز و تابش ظہور دارد و پرتو پیدائی صمد۔ ایز و تعالی آن
 یکتائے ملک را بقائے بخشد و بر جہانیاں سعادت جاوید فرستد۔ آن فرما نوائے صورت و معنی
 بفروع عقل خدا و اد و شب چراغ ہست گراں سنگ چنین دو ملک بیکان آباد دارد و چنان
 ہمیشہ ارمی و آگاہ ولی خرامش فرماید کہ دیدہ و ران والا نگاہ ہر نشانہد یکے پے نہ تواند برد و ہر
 کہ ہم آن گو سر جہاں افروز شناسائی را خاص خود انگار د۔ ازاں باز کہ سر شستہ سخن سرائی دوست
 آویز کار پر دازی در میان ست و شاہزادہ نامہ نویسی روانی دارد بدیں شائستگی و پا بر جائے
 این دو انباز فراوان جنگ کہ در یک ذات قدسی فرام آمدہ۔ نشان ندہند۔ مجمع بحرین دین و
 دنیا منج چشمہ سار صورت و معنی حمل آرائے سفر و وطن شمع خلوت در انجمن گرہ کشائے

کار فرہستگان مرہم ہندنا سو خستہ دلان کہ کثرت تعلقات صوری گرو فتوری در تاجانہ دل آن
و عدت گزین نتواند انگینت و قرط ایز در پستی دیکتادی یاد تفرقہ در ہنگامہ ظاہر لو از ندیم قینقا بر
دار دو ہم اطلاق باطن - قطعہ

از لویہ جیش بیند پاک بیناں نور خدائے بینی فرخدائے دانی

ہم تخت است وارث ہم تاج را والی ہم دہر است مالک ہم ملک را بانی

ناگزیر ہست آنست کہ سخن سخن گوہر آتائے بگا شستن مناقب والائے چنین یگانہ بارگاہ ہستی
گوش و گردن ایام را بیا را بندہ و کنار و دامن روزگار را زب و زینت بخشند تا بہ آیندگان قوافل
وجودار مخانی سر انجام یابد و جو بندگان دود دست را شناسائی بدست افتد اگرچہ آسمان بگاہوی
خوش پخشوہ دست و زبان ازل باز گوید و دست بدست گرداند لیکن از نیرنگی زمانہ حواش بدل
راہ یابد و بسا باشد کہ سر شہتا گینختہ گردو لیکن چوں ازل کار نامہاے حیرت افرا در برابر سازند بر
صفاح روزگار نویسند ہر آئینہ دست انقلاب کتر بدل رسد و ساہائے ورا از نشان پائندی گیری
بنا نیکہ بر پائی نیکو کاری نہادہ آید فراز ایوانش بکنگرہ ہفتم ہام پیوند و بنیادی کہ بر قاعدہ سعاد
اتفاق افتد بگردش دور ہا ویرانی بدل راہ نیاید شاعر

جزائے حسن عمل میں کہ روزگار ہنوز خرابے مکند بارگاہ کسرے را

پیدا است کہ از نورنگ نشینان والا شکوہ باستانی جز نامہائے کارا گاہاں آن دور یادگاری نمائندہ
و بچہ داستانہائے گوہرین سخن سرا بیان نیک سگال نشانی نیست و از سال خوردگی گذرندستی نیاید
از بلند پائی آل بویہ جز تاج خامہ صیابی و مہلبی خبرے نئے و ہداز مکارم بلوک غز نہ بغیر از توادر
لودکی و عنصری و عیشی نے خوانند مثنوی

بساکا خاکہ محمودش ینا کرد کہ از رفعت سرش راتما سما کرد

نہ بینی زان ہمہ یک خشت بر جا بنائے عنصری ماندست بر پائے

و ہر گاہ ایس طلسم ہوشمندی و افسون خورد و چو ہی در یابد و اس رقم خیال و جادوئے حلال بر شناسد ایس
قدردانکہ مرانڈیشہ آنست کہ ازیں دو پایہ والائے آگہی شاہنشاہ ہے دور و نزدیک را آگاہ گرداند
و اساس دولت جاوید اگزین بنیادی نہد بطفیل آن نگارندہ را ازیں خزائن ایزدی را تبہ مقرر گردد
و بہرہ فراوان از خوان افضل بردارد - مثنوی

بایں نامور نامہ دیر باز بماندم برو نام اور اور باز

بنامش ازاں کردم این نامہ را کہ زبیں کند نقش او خامہ را
 و اگر از نیرنگی خود بینی بدیں نیز نگاہ نیفتد و این نسخ قدسی برو پوشیدہ ماندایں مایہ شناسائی خود
 بدست افتد و این قدر سرمایہ بینی سرمایہ تمام یا بد کہ دست آویز خاطر نامہ پروازد و وجہ بہمت خیر
 سگال سعادت پڑوسی عموم مردم و دولت افراطی جمہور عالم ست نخستین ازیں کار نامہ آشکارا ہی
 شناسائی نیک و بد گرداند کہ بسیارے را قدم جستجو در ساختن آن فرسودہ شد و کارے بر نساختند
 پس آن نتایج نیکو کاری و بد کرداری را کہ این اقبال نامہ مالا مال از دست دریا بہانیکے آئین رفت
 دروب خانہ شناسد و اندیکے چہا بطاق زندگی بر سازد و از بہر تزی و شادی کہ پیش آید چوں اند
 گذشتگان نشانی نہ بنید۔ بخود عنایتی را راہ ندہد و اگر غمی گرد۔ خاطر بر آید چوں از خطرات آن در اسکا
 اثرے پدید نہا شد خود را دست فرسودہ آن نگرداند و پیوستہ در تیرنگساز بہائے روزگار بر نطخ آہی
 نشستہ و نیایش و نیاز مندی را و از سہماں گراید و از عاجزی و در ماندگی تنومندان گذشتہ
 شناسائی نیروئے دست قدرت بر کمال شود۔ من گنگ زبان شوریدہ دل سودائی خاطر کجا د
 سامان سخن گزارے و نکتہ پیرائی کجا ہستی دشمنان خمول گزیں را با حرف گزاران و باد سریان کثرت
 آرائے چہ نسبت دشکنند درخ کالائے خویش را بار آئندگان کا سد متاع چہ مناسبت بشعر
 منم کہ روئے دلم در شکست کار خود دست و گرتہ گیر و سلمان رواج مے طلبند
 شکر و نگاری روزگار را چہ نویسند و تیرنگسازے سپہ را چگونہ پروازد۔ در عنقوان آہی از بڑہستی درنگنائے
 غم بہر بردی و جاہائے شریف و زباہائے نخستہ گسختن پیوند عنصری در یوزہ کردی ناگاہ علاقہ خاطر
 مراکشاں کشاں بہر دبستان دانش پڑوسی برود دران شورش دل کہ مردم را با و آہی برود مرادے
 در جمعیت آدرہہ دانش رسمی کشودند و بسیاری مراتب شناسائی در پیشگاہ دل پیرائی گرفت و
 رعوتی شکر چہرہ پندار افروخت۔ بقلاؤزی سعادت از رنگا شتہائے پیشینیاں دلنشیں آمد
 کہ آدمی از سہ حال بیرون نہا شد۔ نخستیں را بہ گوبری و سجا تعبیر نمایند و آن در پوتیں مردم افتاد
 و آہوئے ایناں برلا انداختن ست۔ دوم سعادت بسیجی و نیک اندیشی کہ خدا داند ان آرائیم در خوانند
 از کشادہ روئی آہی و فرخ دامنی دریافت۔ عالمیاں را بہ نیکوئی یاد کنند۔ سوم والا ہستی و بلند
 پایگی کہ ازاں بر روی تمام اشارت رود صاحب آن از مرگ آہنگی مردم را یاد کنند تا بہ نیکی و بدی
 چہ رسد۔ غیرے بشہرستان خاطر اوراہ نیابد و ہوارہ در میدان گاہ ضمیر خویش منش سواری
 کند و بہ عیبہائے خود رسیدہ پچارہ گزینی نشیند۔ پس ازاں نیکو ٹیہائے حقیقی صفو تکدہ باطن را

بیارا بدشاہید کہ بدست آویزان برقرار اطلاق منزل گیر و کامیاب دولت جاوید گرد چون از نزد آگہی این نقش حریف پائے و لغریب برنوازد۔ قدرے ازاں غنودن برخواست و درے در پڑ و پیش آورد دوست از ہمبر بازداشتہ کہمین خوشی دشمنانہ نشست و بچکا شتن نامہ از عیوب خویش آمادہ گشت۔ چوں قدرے این راہ ہوناک سپردہ آمد۔ پڑو پائے تو بر تو بر پیشگاہ بنیش آویختند و چنان شد کہ یک گام برداشتن نے یارست و غیر از ناخوشی چند کہ در عنفوان حال بر شمرده خوشی را پاک دامن سے اندیشیدہ از آنجا کہ بریرنگی این بوقلموں قدرے آگہی بودہ زدہ دی نفس نیاید ناگزیر واپس رفت۔ در اثنائین منزل نا بود فرود آمد و عیب نویسی بی نوع خویش را آئینہ رونمایی آہو پائے خود گردانید و بسیاری خوابائے کو ہیدہ را آنگاہ شد و در اں کشاکش روحانی و نفسانی و آشوب درونی و بیرونی از گوشہ انزاد برآمدہ بدرگاہ ہمایوں رسید و ستارہ بخت مندی بر افق مراد بالمش داد از فور توجہ گیر ہمان خدیو کشایش ہاروے آورد و بر مدارج صورت و معنی چہرہ دستی یافت۔ گجوری گنجینہ حقیقت کرامت شد امین مقالید مقال گردانیدند چنانچہ در خاترہ دفتر اول و دوم بمجملی نگاشتہ شد و درے خالی کردہ آمد و پند نامہ بہ تحریر رفت و در کالمہ گفت جانی بردمیدہ و بسیاری زمان در سامان غذا کہ روئی آل در نظر حقیقت پڑوہ سلطان خرید پندیدہ باشد دل سرگردانی داشت از آنچہ در کہن ناہما بنظر آمدہ بود پیرایہ فزونی پریشانی شد صبح گاہی بر درگاہ حضرت نور در یوزہ صبا سے کرد و پیرایہ ایں طلسم و شوار کشائے طلبیدہ از آنجا کہ بخت یا ورودل مینار بود۔ فروغ نیز آقبال پر توانداخت و اں معمائے بدیع کشادہ گشت و پیدا آمد کہ روزے در گر و معدلت سلطانی و خدمت گزینی بندگان سپاس گزار است چنانچہ نیدی ازین در مبادی آخرین دفتر گزارش یافت و شگفت تر آنکہ ہر چند آہنگ تجرد کہ با گوہرم سرشتہ اند زمان زماں جوش و بجز میزد۔ اندیشہ افزائش بزرگی صورت نیز در بالمش بود و بسرا انجام شایستگی غذا و نامہ تنومندی کہ سعادت ہر کار بد و باز گردانہ گو تا گوں اسباب بدست باز کشیدہ در کار سپاہ گری جدا فزود چون تعلقیان دامن آلود کہ سیج تقدس پیرامون خاطر شان نگر در۔ شب از روز جدا ساختہ بردار انتظار نشست۔ رازاں جا کہ ایں پیشہ را سرمایہ زندگی و پیرایہ تحصیل کمال حقیقی در یافت۔ ہنگی آہنگ اں داشت کہ فروغ تدبیرا بالمعان شمشیر پیوندادہ کارے چند پردازد و روشنی تازہ بظہور آورد کہ کار شناسان آزمودہ بنگفت تا تہ خوانندگان پاستانی نامہ ہجرت در شونہ تا سپاس گزاری ایں حرفہ زرد گزین نمودہ باشد۔ لوازم کار پیش گرفتہ بجائے آمدہ نفس نفس ایں آرزو افزائش سے یافت۔ از انصافی وقت برزباں نے آورد۔ از خانقاہ و مدرسہ

بہار گاہ سلطنت آدہ بود۔ ظاہر پریشان را چیز مکہ بخاطر نے رسید۔ اندیشہ ضمیر بود و چسپاں از ناصیئہ
احوال برے خواند کہ اگر ایں درکشودہ را از دل بیرون فرستد فسون گزند و زباں طرز برکشاید از آنجا کہ
باطن نور آگین کشور خدائے مرآت حقایق و جام جہاں نما است۔ بے عرض حال و گفت و گوئے
سفارش بہن کج گزین بے یاد را در بر کشیدن و بزرگ ساختن توجہ فرمودہ بہ بلند پایگی اعتبار خفصا
بخشید و مرتبہ والائے سپاہ گری کرامت فرمود۔ روزے چند در ہنگامہ دانشوران رشک افزائے
ہنگناں آمد و از دیر بازار لائے از من مخرج ہائے حسد آرا تید۔ از بدائع آنکہ من در گر و آہنگ خانہ در
جستوئے شمشیر و روزگار بدست کار پرداز قلم مے دید۔ چہ ہندہ در صیقل گری سنان زمانہ در تیزی
دوک خامہ تا آنکہ فرمان مقدس بگاشتہ گرامی احوال شرف نفاذ یافت بحیراتی گوناگون فروشد
از آنجا کہ دست مایہ ایں کار نہ داشت و دل را بدیں گوئہ سخن سرائی میل نبود نزدیک شد کہ عجز خود
را و نمودہ باز آیتد و خوشبختی را ازین کار متراکب برکنارہ گیرد و ازین رو کہ غیب دانی گیتی خداوند
دانشیں بود و برابر نوازش خدمتی گزیدہ۔ بایست کردیار لائے آن نشد کہ از ان فرمودہ سزا بد بختی
بریں اندیشہ افتاد کہ شہر یار دیدہ در جہد کادی و فراوان کوشش من و سخوری اشرف برادران
در نظر دار دتا آنچہ بہ نگاہی شکر خواہم آورد۔ آن سخن سنج گوہر آمائے انتظام شایستہ بخشد و
ایں شغل سترگ روی در انجام آورد و زمانی بہ پشت گرمی دل دم گیر ایکشایش معنوی چشم کشادی
با خود سرائیدی کہ قریایش شاہنشاہی افسون سخن سرائی و طلسم دانش افزویست از قیمت درست
و ہمت عالی ایں آکدش اندوہ و شادی بدیں خدمت روی آورد و بیشتری اعتماد براں بود کہ
توفیق بخشی ایزد در جمع احوال ہمت گمارد و ہیولائی براں پیکر قدسی سرا انجام بخشد۔ مدحت سرائے
بارگاہ خلافت دانش آرائے دولت ہایوں سردقتر سخن گزاران روزگار پیشوائے نظم گستران شہر پراز
شیخ ابوالفضل فیضی کہ برادر ہمین است۔ و پایہ برتری داد و نظر عاطفت خواہد فرمود بہ سرائے آن سخن
پناہ دست باقی تازہ ہمن صورت خواہد گرفت ہنوز از دقتر نخستیں نمپہ بروئے کار نیامدہ بود کہ زمانہ چنان
نیرنجی نمود کہ آل آذاد خاطر دانش آموذ سفر و اسپین پیش گرفت و سرائے دل را فقہر اندوہی روی
آورد و چون بطلم الطاف شاہنشاہی از آہنگ آوارگی بشہر خدمت رسید۔ نوازش لائے
گوناگون مرہم بندنا سوردرونی فرمودند۔ و بہان شغل بزرگ استہتام بلوغ رفت۔ روشنی پذیرفت
کہ کشور خدائے را دریں فرمایش خیال چسیت و نظر والائے او کجا افتادہ برہماں تخیل روی دل
آورد و بنیایش ایزدی رہگائے شد۔ در وہی دستی و جان غم آموذ و افزونی تعلق یک طرف کہ

جہاں جہاں کامروائی صورت پچارہ گرمی آں نتواند در آمد و عالم عالم مراد یابی ملک ظاہر و دوائے
 آں ناسور نتواند کرد۔ مدوجز در بیائے دل کہ در آن بسج آدمی زاد کار نتواند کرد و در خلوت تکدرہ تجرد و ہنگامہ
 تعلق بیج طور نتوان بازداشت۔ تفاوت ہائے سنگ ہیں توو حال شگرف چگونہ نویسد و
 انبازی اس دو وضع بدیع یکلام نیرو بر گوید نخستین دریا باری و قرارہ جوشی، و تراوش بارانی و پریش
 شنبی باز صفونکدرہ ضمیر پدید آرد ہزار داستان نور بر طاز و چندیں آسمان بدایع بر فرزند ہم نشین
 خود را بر فراز حقیقت جلتے دید و بعد نشینی محفل ہمایوں دانش اختصاص بخشید و از دین نشان
 سنگ خار او تا خشتی و آئین کونخی و پریش خاک تیرہ از آسمان مہر حشر پے آگہی آشکار شد چہرہ عبرت
 افروز و الکتی و نامیز آگہی و لاف سرائی و ہرزہ درائی زماں زماں بہ آئین نور بر پیشگاہ ظہور خرا و حسیض
 گرائی و آرزوئے صف نشینی سفگان از خصائص آں و با اس تباہ جانی و سرگردانی زحیرے یاوری
 و تنہائی زماں زماں جوش دیگر بر میر موباکہ سر نوشت۔ زمانہ بر آنست کہ پیوند یک جہنی کتر سر انجام
 دید و ہموارہ سلسلہ دوستی از ہم بگسلاند۔ راست گوئی و ملاہتہ نہ شناسی من یادر روزگار آمد۔ دو مثال
 بابری و آشنایان قدیمی دامن اختلاط بر چیدند۔ بار تعلق بردوش کشیدن درہ کرپوشنا فنن و طریق
 خطرناک سپردن تن تنہا کجا بنیمہ راہ رسد کہ بمنزل گاہ شتابد و بریاض قدس خرامیدن یکدو
 دوستی خدائے کہ دریں قحط سال مردی بدست آمدہ بود بر ہمہ مصیبتہا چیرہ دستی نمودہ شکفت تر
 آنکہ با چندین دست افزاد وحشت زدگی و آویزش درونی و برونی دست ازال نگاشتن بازئی
 داشت و مقورے و حریمت راہ نے یافت۔ نفس نفس ہمت را نیروئے دیگر پدیدے آمد و اس
 جنگ شگرف افزایشے نمود و کشا کش ظاہر و باطنے افزود۔ تا آنکہ نور حقیقت تائش فرمود
 و گرہ بستہ کشایش یافت و غرائب آثار نفس قدسی گہبان حدیو بتازگی خاطر نشین آمد و دل و
 دیدہ را نوری بدیع فرو گرفت و نگاشته خرد پڑوان باستانی نئے حقیقت خویش آشکار کرد و بریں
 خراب دل سچی گرائے بخشود۔ گزاردہ دانش پڑوان پیشین آنست کہ قافلہ سالار ملک تقدس
 را چیرہ دہتی بر خواص و عوام ہاشد و نہ تنگاہ باطن و ظاہر از پر تو عاطفت آن میتائے جہاں آہنی
 آبادی پدیدو کار کیاے صورت را کہ برائے نظم پر آگندگی ہائے جہاں از ہزراں حق بق بر ہمہ کشند
 اگر چہ سگی آدمیان در سطوت فرمان او باشند۔ لیکن بر ظاہر نیاں حکم آورد و دروں دہا راہ نیابد
 دیگر کتیا نیاں ملک آگہی جز بر باطن صافی دست تسلط بر نگشا نیند چتا یہ طوار عموم او با وسائر
 اصفا ازال آگہی بخشد و دانش چرودان رسمی و دکان آرایان روزگار جز در دل عامہ کارے

نمواند ساخت و تاثیر انفاص شان جز بر بال خراب پدید نیاید از آنجا که اورنگ نشین زمان مارافراز آ
ملک معنی نیز گردانیده اند نفس قدسی و همین کجج زبان بے یاد و پیچ مدامی چنین نیرنگ سازی
بطهور آورد و از حسیض گاہ بیدانشی بر فراز جائے حقیقت رساند۔ مثنوی

بقترخ فالی و قیروز مستی سخن را وادم از دولت بلندی

طرز آفرین بستم قلم را زدم بر نام شاپنشدہ درم را

نخستین بناوری تائید آسمانی در فرجام آوردن احوال این دولت جاوید طراز اہتمام زرت و کوششے
بروں از رسم و عادت بکار برد۔ بآنکہ بیشتر احوال زمان خویش نگارش یافت و در بسیاری سواخ
خود در میان معاملہ بود و از غوامض و خفایائے سلطنت تا بسائرا امور چہ رسد آگہی بر کمال داشت
از آنجا کہ وسواس سخن گریان خاطر گرفتہ بود۔ بر حافظہ خود اعتماد نمی کرد۔ از بزرگان دولت و نویسندگان
والاشکوہ و دیگر قدیمیاں ہوشمند پرستشہائے مختلف نمود و بر تقریر ہائے متنوع اکتفا نکرده بہ
نگاشتہن آن استاد عامودہ و در ہر سائخ زیادہ از بست مرد فریبیدہ احتیاط گزین نوشتہا بر گرفت
از اختلاف ہائے سترگ کہ از بینندگان سواخ بگوش رسیدہ بشگفت زار اقامت و دشوار یہائے
سخت روی آورد۔ روزگار کہنگی نہ پذیرفتہ کار پردازان و قائل و سواخ حاضر و صاحب معاملہ بر
مسند آموز گاری دین چشم بنہش کشادہ نظارگی چندیں اختلاف روئے آورد۔ بمیامن اقبال
روز افزوں بچارہ گری آن پائے ہمت آفشرده در سر انجام آن بدریوزہ دل نشست کار بستہ
کشائش یافت و سرگردانی روی در آراش آورد با معان نظر و تامل گزین آنچہ بیشتری بیک
طرز اتفاق داشتند برگرفتہ نشناط افزودہ جائیکہ گزارندگان سخن اختلاف داشتند کار را بر پایہ ہوشندی
و راست گوئی و حزم اندیشی گذاشت و دل بدیں آئین لختے بر آسود سائخہ کہ از ہر دو طرف
گزیدہ مردم بودند یا مخالف آگہی خویش بگوش رسید آزا بموقف عرض ہمایوں رسانید و خاطر را
فارغ گردانید۔ از برکت دولت روز افزوں و بہت افزائی شاپنشاہ دانش اندوز و بلند پایگی
اخلاص پڑو بندہ و یاوری نجت بیدار کامیاب خواہش آمد و بر فراز مقصود بر شد و چون ازیں
کریوہ دشوار عبور بعافیت گذشت۔ کتابی سترگ انتظام یافت۔ لیکن چون درس منزل ہولناک
در ترتیب سواخ چندیں بار یک بیہی نرفتہ بود۔ و سال و مہ ہا سر انجام شائستہ تلاشت با از آن تو
آہنگ سخن بساز آورد و نوشتن را از سر گرفت و رنج بسیار بر کشید۔ خاصہ در تواریخ آگہی مساعی
جمیلہ بطہور آمد۔ از آنجا کہ روشنان اہل علم در تائید بودند ہایں کا۔ نیز باسانی گرائید و نشو و علحدہ

چهره ظهور بر فروخت و چون از کشایش غیبی پیام طرح تو بگوش بوش در آمد آں وقت پیشین را
 بر کشیده. والا خلعت تازه باف هست در پوشانید و بر نیر و سدا از سخن آفرین شکر کار و عطا
 نما نیز روی در انجام آورد و گوناگون نشاط چهره سخت مندی را فروزش داد و چون آشوب
 خانه گیتی جلائی بودن آگاه دل نیست خاصه که دم سازان سعادت اند و در نقاب خفا و اند
 ناسپاسان کار شناس بنگامه با و دل از رنگینی این بساط مزور برگرفته هر روز آخرین ایام
 شمردی و جز بد آنچه در سفر و پسین بکار آید نپرداختی بدین تبا همالی بسرعت راه رفتی و کار نائے
 شمرده و نخواه انتقام نیافتی و چون بسر نوشت آسمانی میلتی در زندگی یافت. با چهارم کار از گرفت
 و روسی در ایتام نهاد اگر چه عنفوان تکاپو درین بنگام آں بود که نقش تکلیف نائے نگویسید سترده
 آید و در و باطن سخن شادابی گیرد لیکن تا سراغی آں امور دیگر بنظر اندر پیرانی اصلاح یافت چون
 نوسفر و غم زده دے یا در بود بدین مرتبه اندوه فراوان در گرفت که با چندین دواد و با چایه با احتیاط
 چندین نغوش زینت چشید خطا نمودار شد حال چگونه خوب بود و کار بلجا خواهد آنجا میداریم
 دیده بای آغازه ز به دوایر عنوان نامه نگامه آئے تازه بکار رفت. اگر چه بیکی مداعی مشکور بر آئے هموار
 ساختن آں مقاصد و انتظام دادن آں مطالب بود لیکن از آنجا که سخن سر بیان دید در نظم را نگامان
 نثر شمارند در آوردن ابیات مناسب که بدین ساز سخن هم آهنگ با باشد نیز مقصود بود و کوشش
 فراوان رفت و مستردن و در آوردن بسیار شد قسح نظر از آن گروه فیا و تحقیقت آست که
 آدمی زاد و در دید غیب نمود و فرزند خویش چشم پوشیده دارد بر چند کوشش نماید جیب هائے او به نرت
 بهر بر گیرد من که بدشمنی خود دوستی جهانیان نکرده ام. در دید این معنی سر من نتوانستم ساخت و سبل
 بینائی را علاج نیارستم اندیشید لیکن ازین مکر آنچه گمانه آوازه طرز تازه جهان را فرو گرفت برخی اخوان
 زماں به پیروی و گرد پی بنحیانت بنگامه نشاط بر ساعتند و نظم و نثر را در اس پوشی در آورد
 گرفتند مانند لیشه آں داشت که مرتبه ششم تیز خاطر و سوسه آموز را نختی خالی گرداند و آئین دور بینی
 مشکل پسندی بکار بر و لیکن افرونی طلب کشور خدائے فرصت آں نداد و ناگزیر بهماں نگاشته

پنجمین را به پیشگاه نظر آورد و پیرایه سعادت جاوید اندوخت. مثنوی

گور ازین پیش ز کان که زاد	نادره چندین زندان که زاد
در تهر حرف جهانیان	عمره هر نقطه جهان در جهان
هر در این زیور هر دو سراسر است	گوشناسی تو فراست کرد است

امید کہ میاں دستی نیتا دشاگتگی آں کاریکہ پیش تہا۔ ضمیر سپاس گزار بود فیض بکشا ایتنی
سر انجام یا بدو خاطر و سوسہ سمود لیختے ازاں شورش با زماند با عزیمتی درست و ہمتے شگرف در
عرض ہفت سال از آدم تا گوہر مقدس شاہنشاہی عملی رقمزودہ کلک تحقیق شد و از آغاز بدیدار
شدن حضرت شاہنشاہی بر فرار ہستی تا امروز کہ سال اہمی بچیل و دور سیدہ و قمری ہزار و شش
احوال پنجاہ و پنج سالہ آں نوہال اقبال حسن انجام گرفت و لیختے خاطر ازاں بار سترگ سبکدوش
گشت۔ مثنوی

چونیت نیک باشد بادشاہا
گہر خیزد بجائے گل گیاہا
فراخیا و تنگہائے اطراف
زرائے بادشاہ خوردندان

امید کہ نگارش احوال صد و بیست سالہ کشور خدائے کہ چہار قرن باشد چہار دفتر انجام یا بدو یادگاری
برائے آگہی طلبان انصاف گوہر انتظام گیر دو آئین ہائے مقدس شاہنشاہی را آخرین دفتر
اندیشید و بدین پنج دفتر انجام کبر نامہ در خیال آورد۔ بیا و دری کار ساز تحقیق سہ دفتر با انجام رسید
و بسیار راز ہائے آگہی گفتہ شد و گنج ہائے حقیقت سغفہ آمد۔ اشعار

سقم ز درون حکمت آگاہ
از بہر خزانہ خانہ شاہ
تا بگو کہ مراد ایش دوا
گاہ گاہ بضمیر شدد پدید
امید کہ این متاع اخلاص
گرد و بقبول بندگی خاص
ایزد بدرد تو جاو بادش
مقبولی خود عطا و بادش
بادش بپہجام از جندی
از سکہ نام تو بلند می
از نام تو از جہستہ زویاد
دین بندہ جہستہ نام ازویاد

اگر زمانہ نیرنگ ساز ہوتے چشمہ و درندہ کار تو قلموں فرستے دہد۔ آں دو دفترانیز بدگش روشنی بیابان
برود نامہ اعمال را سعادت آموگواند و اگر نہ دیگران را توفیق رہنما گرد و نجات یاد آد کہ سال
بسالی احوال این دولت اہدترین ہوتے عالی و کوششے فراوان و فہمی درست و تبتیہ والا و خاطرے
آزاد نگاشتمہ خانہ بدین و دنیا آباد گردانند و سرالبتنان صورت و معنی را شاداب سازند و این
وزہ بادئہ حیرانی را بیاد آوردند و دران سعادت نامہ خود منت بر من نہند کہ سرشتہ این
دولت جاوید طراز را بر فوٹے کار آورد و آئین سخن سرائی بدست داد اگر پسند خاطر نیاید
و خواہست کہ بنوا آئینی یا زبان روزگار از سر آغاز سرمایہ سوانح دولت ابدی را ہیما ساختہ

باشند سرد

آسایش کائنات بادایارب در سایہ چتر دولت اکبر شاہ

راقم شکر نامہ پانچوں درسراقتادہ کہ انودھی اجمال آباٹے قدسی ولختے از نیرنگی الطوار خود
 نوشتہ رسالہ جداگانہ سرانجام دہد و ماہی عبرت ویدہ دران دوریاب گرداند۔ لیکن شغسل
 گوناگون خاصہ نوشتن این کتاب آگہی مرا از ہمہ بازداشت درین اثنا پیام آراٹے غیبی چنان گزارش
 نمود کہ بجز اردو نگارتاب این ندارد کہ فہرست جزائے شکر الطوار بر فرزند تحریر شد۔ سزاوار وقت
 آنست کہ نختہ لال درین اقبال نامہ برگوید۔ دو چند جان بندی گزاردہ گزیدہ پندے نگارو
 بدین نوید قدسی برختے ازاں بر نوشت و ملی خالی کرد۔ از انجا کہ نسب سر اشدرن از تہیستی
 باستخوان نیاکان بازرگانی نمودن و کالائے نادانی بیازار آوردن است و از شوریدہ مغزے
 بہ ہند دیگران تازش کردن و آہوٹے خویش نا دیدن نے خواست کہ ازاں شطر بہ طرازو
 و فسانہ گزارسی کند درین بادوٹے دیولاخ پابند سلسلہ سجائی نرسد و آبیاری انتساب صوری
 در نہت گاہ معنوی بکار نیاید۔ متنوعی

چونادان نہ در بند پدرباش
 پدربگدارو فرزند ہنرباش
 چہ حاصل زانکہ آتش را آفرزند
 چودود از روشنی نبود نشانمند

در محادلات روزگار نسب را بہ تخمہ و تہذیب و ذات و مثال آن تعبیر نمایند و آنرا بعالی و سافل
 پائے بند گردانند۔ ہیشا را آگاہ دل داند کہ این بدان بازگردد کہ از آباٹے میانی او یکے بقوننی ثروت
 ظاہر یا بشناسائی حقیقت چہ دوستی یافتہ و بنام یا لقب یا حرفہ یا مسکن شہرت گرفتہ و گرنہ علمہ کہ مردم
 زادرا از فرزندان آدم صفی شمرند بگفت و گوٹے داستان گزاران دل نہادہ احتمال دیگر را
 راہ ندہند۔ پرتاہر کہ درین معاملہ از دوری راہ از پانہ از تہذیب و ہر گرامی اعتبار بنگیرند
 پس چہ اسعادت گزین بیدار دل بدین افسانہ بخواب رود و بران تکیہ نرود از حقیقت پڑوہی
 دست باز گیرد۔ پس نوح را از ایزد شناسی پدربہ سود و ابراہیم خلیل را از بت پرستی اصل
 کلام تریاں۔ ششعر

بندہ عشق شدی ترک نسب کن بجای
 کہ درین راہ فلاں ابن فلاں چیزے نیست

لیکن بسر نوشت آسمانی در سمیان صورت پرست افتادہ و با طائفہ برآمیختہ کہ نسب را بر
 حسب گزینند۔ ناگزیر نختے انداں برگوید و مانڈہ برائے آن گروہ گستر و شمارہ و آباٹے کرام

داستان درازست۔ چگونہ گرمی انفاس را بنا یا بیست وقت بفرود شد بر رخ مد یاس
 ولایت و گروے در علوم رسمی و طائفہ در زری مارت و جمعی در معاملہ گزارای و طبقہ در مجرد
 و تنہائی بسر بردہ اندازد بر گاہ زمین وین وطن گاہ این والا نژادان بیدار دل بود۔ شیخ
 موسیٰ نجیبین چہلاد در مبادی حال رسیدگی از خلق روداد ترک خانمان نموده غربت گزید
 و ہر وی علم و عمل معمورہ جہاں را پائے عبرت در نوشت در ما تہ ناسعہ قصیہ ریل کہ نہ بہت گاہی
 است۔ از سیوستان بسر نوشت آسمانی عزت گزید و از سپوند دوستی خدا کیشان حقیقت
 پڑوہ کہ خدا شد اگر چہ از صرا بیدینہ آمد لیکن از مجرد بہ تعلق نشناخت بر ہاں نطق آگہی بودہ
 انفاس گرمی را در آدیزش خویش بکار بردے و زندگی بے بدل را بہ پیر استن نفس بوقلموں
 بمصرف گردانیدی فرزندان و بنا تر سعادت آموذ پس از آئین او بودہ۔ خرسندی داشتند
 و دانش عیانی و بیانی مے اندوختند۔ در عشقوان ماتہ عاشق شیخ خضر را آرزوے دیدن برنے
 اولیائے ہند و رفتن بدریائے حجاز دویدن اوس خود بہ سفر در آرد با چندے از خویشاں
 در دستاں بصوب ہند آمد بشہر ناگور مے رسید بخی بخاری آچی کہ جانشین مخدوم جہانیاں بودند
 و از ولایت محنوی بہرہ وافر داشتند و شیخ عبدالرزاق قاضی بغدادی از اولاد گرمی آسوہ
 اولیائے بزرگ سید عبدالقادر حبلی و شیخ یوسف سندی کہ سیر صورت و معنی فرمودہ بودند
 بسا کمالات حقیقی فراہم آوردہ در گند گاہ ارشاد دور ہنمائی خلق بسر بردی و جہانیاں از راہ
 آورد او ذخیرہ ہا برگزفتی۔ از گرنجی و دہجونی این بزرگان کارا گاہ و از خاک دامنگیرہ نگاهد کرد
 خوردہ آں را ہگرائے غربت توطن گزید در سال ہصد و پانزدہم ہجری شیخ مبارک از نژاد ہنگاہ
 علم بعین آمد و طیلسان ہستی بردوش گرفت یہ نیرے دم گیر او چہار سالگی آگہی روز افزوں
 چہرہ سعادت افزوت و در نہ سالگی سرمایہ سترگ پیدا کرد و در چہار دہ سالگی علوم متداولہ
 اندوخت و در ہر علمے تنہی یاد گرفت۔ اگر چہ عنایت ایزدی قافلہ سالار ایں بیدار نخت بود۔ و یکوے
 بیانی از بزرگان در یوزہ فرمودی۔ لیکن در ملازمت شیخ عسطن بیتتر بسر بروئے و تشنگی
 باطن از آموزش او افزودی شیخ ترک نژاد است۔ صد و بیست سال عمر یافت دور زماں
 سلطان سکندر لودی در اں شہر وطن گاہ ساخت و در خدمت شیخ سالار ناگوری باہر والائے
 شناخت بدست آورد و شیخ در توران و ایران دانش اکتساب فرمودہ بود۔ القصہ شیخ خضر
 بصوب سند باز گردید۔ ہنگی اندیشہ آں بود کہ برخی نزد یکاں را از اں بلادخت بایں دیدہ آورد۔

روزگار اور سفر سپری شد۔ دور حدود ناگور قطعی مترگ اتفاق افتاد و پائے عام نفرت انگیزت غیر از
 مادر و والد بہر روزگار سپری شد۔ پدر بزرگوار را ہمارہ غمیت جہاں گردی انظار نور آگین سرزدی
 و دیدن بزرگان ہر سر زمین و در یوزہ فیض ایزدی نمودن بر چو شیدی لیکن آن کد باتوی خاندان عفت
 خصمت ہمید او و سرکشی در خاطر سعادت فمش نبود دیدن کشاکش باطن جلازمت شیخ فیاضی بخاری قدس
 سرہ پیوستند و شور و شغل دل افزایش گرفت۔ اس سیر نورانی را از آقا آگہی نظر یہ لگانہ بندہ ایزدی افتاد
 و روشنی دل و سعادت با دید روزی شد و یوزہ ارادت و گزیدن روشنی معین نمود پارسخ یافت کردیا
 نزدیکی یکے را بر تر از ہدایت ہے بر کرد و بر ہنمائی جو بندگان آگہی نام زدہ کنند عبد اللہ نام وارو گرامی لقب
 ادخواجہ احرار خواہد بود۔ انتظار آن ہنگام نماید و آئین اور گردنید خواجہ دران ہنگام آبلہ پائے عرصہ نگاہی
 بود کہ در دستجوئے جان و ادوی حقیقت دوا داد و استند چوں وقت کار رسید آن پایہ و ملا سفر الای
 یافت و تلتین خدا پڑوی اڑو پر گرفت۔ گننامی را خلوت او فرمودند و بعضی ہفتہ او مقرر شد۔
 در سخنان خواجہ بر جا کہ پدر ویشی تبصرے رود۔ این یگانہ روزگار راے خوانند۔ قریب چہرل
 سال در دیا جنتا بسر برد و در دست و کوہ عشرت تنہائی اندوخت۔ صد و بیست .....
 سال عمر گرامی رسیدہ بود و آثار گری درونی همچنان افزائش داشت شبے پدر بزرگوار در لیل
 مقرر ولادت بچندے از خدا ئیمان سعادت پذیردستان حقیقت مے گھت و بسا کات
 دل افزوز بر فرزند ظہور مے آمد۔ ناگاہ آواز آہے بگوش رسیدہ بارقہ آہی بد زحشید۔ ہر چند
 اندیشہ رفت نشان نیافتند۔ روز دیگر تبرگاپوی سخت جستجوئے بسیار روشن شد کہ در خانہ
 کلالی آس بزرگ معنوی عزت گزین ست۔ از نور ارات اوزمانی دل بر آسود خاطر بہر نگاہے
 باز آمد پیوستہ چہار ماہ سعادت افزودند و بنظر اکیر روز افزوں او عیاری مے گرفتند۔ ران نزدیکی
 سفر ملک تقدس پدید آمد و دل را بہ گونا گول حقائق برآمد و بر ہنمائی جو بندگان حقیقت اشارت
 رفت و بخوشدلی و قارغ البالی رخت ہستی بر بستند و دران نزدیکی تقاؤہ دو دمان عصمت کہ
 تربیت پدر بزرگوار فرمودی ازین خاکیان فنائی رود و پوشیدہ و حادثہ مالا بد قدرت انداخت۔ پدر
 بزرگوار بائین تجرد و بصوب دریائے شور گام ہمت برداشت ہلگی بیج آس بود کہ ازل ز چہار دیوار معورہ عالم
 پیورہ آید و از گروہ ہر موم بخش فیض برگزنتہ شود۔ در احمد آباد بگجرات بوالا خانہ بر در پیوستند و
 دانشہائے تازہ آگہی آورد و ہر فن بزرگ سند عالی بدست آمد و در آئین مالک و شائعی و ابو حنیفہ جنس
 گونا گول دریافت اصولاً و فروغاً ہم آدرند و بہ لگا پوی سخت پایہ اجتہاد روی نمود۔ اگرچہ باقتضائے

برناکان بزرگ بروش ابوحنیفه انتساب داشتند. لیکن همواره کردار را باخویش دادی و
 بلاخره نفس را دشوار آید برگزینی و از سعادت نشی و روشن ستارگی از علم ظاهر تحقیق معنوی گزاره شود و
 نزد نگاه صورت زینت ملکی حقیقت گشت. بسا کتب تصوف و اشراق بر خوانندگراوان کتاب نظر و قلم
 دیده شد. خاصه تحقیق شیخ ابن عربی و شیخ ابن فارض و شیخ صدق الله علیه قوثوی و بسیاری از
 اصحاب عیانی و بیانی نظر عاطفت انداختند و نسرتهای بے اندازه روداد و روشهای واجب
 روشنی افروزد و جلال نعم آبی آنکه بلازمت خطیب ابوالفضل گازرونی شرف اختصاص یافتند
 او از قدر وانی و آدم شناسی بفرزند می برگرفت و به آموزش گامی گوناگون دانش همت برگاشت و
 مراتب تحریده بسیاری غوامض شفا و اشارات و دقائق تذکره و محلی را تذکار فرمودند و سرایستان حکمت
 را طراوتی دیگر پدید آمد و تکیه ببنش را رواں پایه دیگران فرومید و مردخود پند و سعی فرما نروایان
 بچوای اشراف از بدین دیار آمده بستان شناسائی را فروغی تازه آورد و از گروه دانشوران روزگار
 دینوزده آگهی کرده بود. لیکن در علوم حقیقی عقلی شاگرد مولانا جلال الدین دوانی است. جناب مولوی
 نخست نزد والد خود و اهل مقدمات را اندوخت و پس ازان در شیراز در درس مولانا محمد الدین
 اشکبار و خواجہ حسن شاه بقال بدانش آموزشی نشست و این دو بزرگ از سر آمد تلامذہ
 سید شریف جرجانی اندوختند در بستان مولانا بهام الدین گلپاری که بر طوابع حاشیہ مفید
 دار فامد وقت نمود و چرخ دریافت افروخت و از نخب زینبونی اورا کشا شهبانے غریب روداد و
 کتب حکمت را بمغز رسیده مطالب آرا بشیوا زبانی آرایش داد چنانچه تصانیف او بران دلالت
 کند و محمدت برگوید و ہم دران مدینہ فیض پدید بزرگوار را بشیخ عمر تنوی که از اکابر اولیائے زمانه بود.
 عادت ملازمت روداد آن گوهر شرب افروز دستگاہ عیار مندی تمام یافته آئین بزرگ نشی و شکر گانائی
 را بطرز کبر و بیفتین فرمود و بسیاری باستانی سلاسل را شطار می طیفوریه و چشتیه و سهروردیه دریافتند و فیتن
 پذیر آمدند و ہم دران شهر مبارک بهم نشینی شیخ یوسف که از شهبانان سمرست در بودگان آگاه دل بود
 رسیدند و سرمایہ دیگر آگهی اندوختند و همواره مشتهلک دریائے شہود بودی و هرگز ادبی از آداب عبودیت
 از دست نرفتند از بركات گرامی صحبت در آرزوی آن شدند که نقوش علمی از ساحت ضمیر سترده آید
 و دست از رسمیات باز داشته و مجال مطلق گردند. آن خوانانے رموز صفوت گاه دل شناسا شده
 ازان غریمت باز داشت و بزبان گوهر آموزش نمود که سفر دریا را در بسته اند بصوب دالالت الحلقه
 آگره گام طلب باید زد و اگر آنجا کام بزکشاید قدم بصوب ایران و توران برداشت و بهر حال شہادت

رود و فرمان در رسید. رحل اقامت انداخت و علم رسمی طلیسان احوال خود گردانید بدین اشارت
 ہمایوں غری اردی بہشت سال چہار صد و شصت و پنج جلالی مطابق چہار شنبہ ششم محرم
 نہد و پنجاہ بمقر سعادت دارا خانقہ اگرہ حرسہا اندر نمازگاہ نزل سعودی فرمودند۔ عدل
 معصومہ دولت شیخ علاؤ الدین مجذوب کہ بر صفائے قلوب و عقیایے قلوب آگہی داشت۔ اتفاق
 صحبت افتاد۔ ایصال ازال مستوی بہیشاری آمدہ فرمودند کہ فرمان ایزدی چنانست کہ دریں
 شہر اقبال توقف افتد و ترک گردش نماید و گزین نوید ہا رسانیدند و خاطر سفر گرا را
 آرامش بخشیدند بر ساحل دریائے جون در جوار میر رفیع الدین صفوی الحینی فرود آند و بیکے
 ازدودمان قریش کہ با علم و عمل آراستگی داشت نسبت تاہل روداد و بدایں مرزبان محلہ آشنائی
 بدوستی کشید و کان دانائے حقیقت آموذ مقدم این نوبادہ شناسائی را منتقم شمرہ بگیم خونی
 و کشادہ پیشانی پیش آمد چوں اسباب ثروت فراوان داشت۔ چنان خواہش فرمود
 کہ بدایں لباس در آیند۔ از رہنمونی ستارہ ویا ورمی توفیق نہ پذیرفتند و آستانہ توکل
 خدایگان ہمت بے نیاز برگزیدہ بمراقبہ درونی و مباحثہ برونی پائے سعادت افشردند
 میرا سادات بزرگ حسنی حسینی اند۔ نختے حال نیاکان او در مصنفات شیخ سخاوی مذکور
 است۔ اگرچہ وطن گاہ ایصال قریہ انگ شیرازست از دیر باز سیر حجاز نمایند و ہموارہ
 یک چندے دریں دو جا بسر برند و ہنگامہ افاقت و استفا حدت گرم دارند۔ اگرچہ محقول و
 منقول را در پیش نیاکان قدسی نہاد اند و خت۔ لیکن بلکہ مولانا جلال دوانی جلالے دیگر یافت
 و در جزیرہ عرب انواع علوم نقلی از شیخ سخاوی مصری قاہری تلمیذ شیخ ابن حجر عسقلانی
 برگرفت و چوں در نہد و پنجاہ و چہار رخت بمنزل گاہ قدسی کشید و الدب بزرگوار ملتزم زاویہ
 خود شد۔ ہموارہ ہشت و شوی باطن و پاکیزہ داشتن گوہر ظاہر ہمت گماشت و بکار
 ساز حقیقی روی نیاز آورد و بدرس گوناگون علم اشتغال فرمود و گفتگوئے باستانی را روپوش
 حال نمود گردانید و خواہش را زبان آند ہاوش بر آید۔ ناہل ارادت گروہے احتیاط گزین
 سعادت آموذ۔ اگر معلومی برسم اخلاص آوردی نختے ازال پذیرفتی و قدر و بابت گنتی دیگر
 را معذرت گفتی و دست ہمت بدایں نیالودی بکتر فرصتی نشستگاہ او پناہ دانسوران وجائے
 بازگشت بزرگ و کوچک آمد از حسد انجن ہا بر ساختند و از دوستی خلوت ہا آراستند نہ از دشمن
 اندوہ راہ یافتی و نہ از پسین شادی شیرخان و سلیم خان و دیگر بزرگان در مقام آں شدند کہ از جو

سلطانی چیزے برگیرندو تبولی درخور قرار یابد۔ از انجا کہ ہمت بلند بود و نظر عالی سر با زرد و سپر اید
افزایش منزلت گشت چون رہنمائی مردم در نہاد سررشتہ بودند و از درگاہ ایزدی فرمان راست
براری داشت و اشارہ اولیائے زمان یا در و مہربانی ہوا داران روز افزون ہوا رہ بآئینگان مجلس
و جویندگان آگہی بدہ گوئی فرمودی و بزوغے تباہ مردم سرزنش کردی۔ نطا ہر پرستان
خوشین دوست رنج زدہ گشتی و اندیشہائے نامترا نمودے چون بیج ہنگامہ لائی در سویدائے
ضمیر نبود و غیرت معرکہ گیری دوکانداری پیرامون خاطر گمشتی در حق سرائی و نکو پیش
بدکاران تخفیف رفتی و نہ بچارہ سنگائی رسیدگان پرخاش جوی توجہ بر گمشتی و بلائیں معنی ایزد
بیمال دوستان حقیقت نش و فرزندان سعادت گزین کرامت فرمود۔ اگر چہ ہوا رہ در
گفتگوئے علمی گرامی اوقات گزارش یافتی۔ لیکن در زمان افغانان و انشہائے حقیقی کمتر
بہ بیان آمدی و چون با بچہ رایات جہانبا فی جنت آسیانی بتازگی ہندوستان را فروغ
دیگر بخشید چندے تورانی و ایرانی بہ دیستان آں شناسائی رموز انفسی و آفاقی پرستند و سخن
دانائی را رونقے دیگر پدید آید۔ و تشنگان خشک سال تمیز را میزا بہسا لبریز شدہ
وراہ سپاران اندیشہ گرائے در زہت گاہ آرامش جا گرفتند۔ ہنوز ہنگامہ کجی نہ پذیرفتہ بود کہ ہم
زخمے رسید و بیہودست چیرگی برکشاد۔ نیکان روزگار بگوشہ خمول در شدند و سفر ناکامی
پیش گرفتند۔ پدر بزرگوار را ز بیرونے دل در ہماں زاویہ عزلت ثبات پائی فرمود از تائید
ایزدی ہیومکار دیدگان فرستادہ بمعذرات خواست و از سفارش آں حق سنگال بسیاری
از تنگنائے غم بہ زہت گاہ شادی در آمدند۔ دور نخستیں سال جلوس شہنشاہی ہرا درنگ
خلافت چنانچہ سپند بردولت افزوند و دفع عین الکمال انگارند۔ محط سالی سترگ پدید
آمد و گردنفرقہ بلندی گرفت آں معمورہ جراب شد و غیر از خانہ چند اثرے ماند۔ و وہائے
عام سرباری آں و شورشے بے اندازہ بر جہانیاں آسیب رسانید۔ در اکثر ہندوستان آں تنگدستی
و جانگرائی بود آں پر روشن ضمیر در ہماں زاویہ قدسی پائے ہمت افشردہ و گردنفتورے براں
صفونکہ نشست را تم شگرف نامہ دران ہنگام در سال نجم بود و نیز آگہی چنناں پیش طاق
بنیشے تافت کہ شرح آں بہ کابلد گفت بگنجد و اگر در آید بہ تنگنائے شوائی زمانیان در نشود
و ایں سانچہ نیک بخاطر واد و آگہی دیدہ دران دیگر معاخذان سختی روزگار خاندانہا ہرا فگند
و گردنہا گردہ مردم فرو شدند۔ دران کاشانہ ہفتاد کس از ذکور و اثاث و خسرو بوزرگ ماندہ

باشند۔ احوال روزگار را خارج حال نشاء و مودوں شان حیرت افزوی و کیمیاگری و سحر طرازی
 گمان بردی۔ گاہ یک سیر عکس روزی بہر سیدی و آن را بدیگہائے سفالین چو شانیدی آب
 تقسیمہ بدیں مردم قسمت یافتی و شکفت ترا نگہم روزی ذراں منزل نبود و سحر اندیشہ
 پریش ایزدی چہ بے بخاطر امانے گرفت و بجز محاسبہ نفسانی و مطالعہ اسفار حقیقت مشغل
 دیگر نبود تا آنکہ رحمت ایزدی بہر گنگان یافت۔ درعائے سترگ چہرہ شادمانی برافروخت
 ماہ سچہ رایت شاہ منشاسی پر تو انداخت و جہاں را بہ معدلت روز افزوں و مشتاقی خاص
 بخشید بارگاہ خود را بالش آمد و کالائے آگہی را بہائے بزرگ نہادند۔ نمون حکمت و انواع
 دانش در میان شد و میانہائے تازه بود۔ تا دید ہائے بلند و دریافت ہائے گزیدہ پیدائی
 گرفت و گوناگون مردم از خردیہ عقل فوائد سیکللی بر داشتند و خلوت کندہ آل نورانی بر شرت مجمع دانشنا
 ہفت کشور آمد و سخن بلندی گرا شد و حسد ہائے افسردہ برافروخت و ناتوان بینی بدگواران افزون
 یافت و او ہر آئین خویش سرگرم بودہ راہ رسم نہ سپروی و برد رہے خواست نشستہ راہ
 در بایست نہ شناسنی و مردم کم گذار کوتاہ بین بیتاب شدہ راہ انفراسپردند۔ بیشتر می بگروہ ہمدیہ
 پیوند دادی و از گفتار پریشان داستانہا پر داشتی و سادہ نوحان روزگار را بر آغایندی
 و خیال تباہ بدل آزادی نگاہ و نمودی۔ ہنگی دست آویز تباہ بسیجی ایناں ساختہ شیخ علمیت
 گوہے در بند باشندے رسید۔ محمد جوہر پوری را ہمدی موعود و شمرند۔ در اں مجالس نمایند با علم
 و عمل و تہذیب اخلاق چہ دریں نصوص را فراموش کردہ دریں مذہب غور نمایند
 در زمان سلیم خاں شیخ ملائی نام جوانی با راستگی ظاہر و وطن بدیں در طرقتا دو در اں
 مقصد سعادت نخستین بہ مناسبت از و اختیار تجرد پدیدان پدر بزرگوار آمد۔ فتنہ اندوزان
 بہانہ جو را از باہن ہرزہ سرائی داشتند و سرمایہ گفتگو پدید آمد۔ علمائے زمان کہ نادان
 دانش فروش و زہر گہائے نوش نما اند۔ بکین او بر خاستند و بہر گسیختن پیوند عنصری و شہنشاہا
 آراستند و سچلہا درست۔ پدر بزرگوار بدیشان موافقت نہ نمود و عقل و نقل را معاندانیاں
 نیافت و در پیشگاہ مرزبان ہند و عثمان معرکہ آراستند و با ندیشہ تباہ خویش راہ کوششہا پر بند
 و مسند آرائے حکومت دانش نشان گذار را بہ خواہم آورد و در جستجوئے حکم شرعی نگاہ نمود و پدر
 بزرگوار را نیز در آئین طلب داشتند۔ چوں سخن از ایشان پر سید بر جملات حرف سرایان
 جاہ طلب پاسخ دادند۔ ازال روز مگر کہیں بستہ بدیں آئین متمم گردانید ہند و در چنین معاملہ

که وجود مهدی از خبر احاد دست بمحض عناد چندال کوشش نمودند که از کار او سیری شد
 و بر نئے بدگوهران آئین شیعہ را مکتون ضمیر پیدا شدہ راہ نکوش سپردند و نہ انستند کہ شناسائی
 دیگر خاصہ دریں هنگام یکے از سادات عراق را کہ بجانہ زمانہ بود و علم را بصل مقرون داشتی و گفت
 پاکردار بختائی بخشیدی۔ دامن آلود و تہمت گردانیدند و از توجہ شاہنشاہی دست بدامن او نئے
 رسید۔ روزے در محفل ہمایوں گزارش نمودند کہ پیش نمازی میر و انیست کہ ہر گاہ گواہی او مردود
 باشد۔ اقتدار چگونہ سزاوار بود و در اثنای چند از حنفی نامہائے پاسپانی بہ استنشہاد آوردند کہ
 اشرف عراق را شہادت توائل شتود کار بر میر و شوار شد۔ چوں رابطہ اخوت
 داشت۔ حقیقت را باز نمود۔ پدر بزرگوار بسا سخنان ہوش افزا فرمودہ تسلی دادند و بر گفت
 و گوئے بدسگالان دیر تر گردانیدند و پاسبان نقل چنان بر زبان گوہر آموذ گذشت کہ معنی آن
 روایت نہ نمیدہ اند۔ آنچه در کتب حنفی ازین باب نقل آورده اند۔ عراق عرب مراد است
 نہ عراق عجم چندین جا بدین معنی تصریح رفتہ و نیز تمیز کردہ اند در میان اشرف اشرف
 و اشرف چہ در مراتب پاداش فرمان پذیران را چہار گونہ ساختہ اند نخستین اشرف اشرف یعنی
 حکما و علماء و سادات و اقلیادوم اشرف و آل عیارات است۔ از امر او کشا و وزان و امثال
 آن باشد سوم اوساط و آل را در محرقہ و اہل بازار منحصر دانند چہارم او اتی کہ بیایہ اینان تر شدہ مانند
 پاجیباں و برنہ گردان و ہر یک را با دافراہ جدا انکاشتہ اند تا ہنگام نیکوئی چسبال سلوک رود و
 کیفر بد کرداری ہر کدام چگونہ بود و الحق اگر ہر بد کنندہ را یکساں مالش نمایند۔ پائے از شاہراہ
 معدلت یکسو کردہ باشند۔ میرانہیں آگاہی بیالید و گوناگون نشاط اند و خت و از پاکدامنی
 خود و ناشناسائی حال بدگوہران نگاشتہ شیخ نظر ہمایوں در آورد و این خیرہ بویان ہرزہ
 سر اور گوہیرانی افتادند و چون معلوم شد کہ از کجا برگرفتہ افزونہ حسد ساختند و مثل این
 یاد رہسا چند بار بر ملا اقتاد و سد مایہ شورش ناشناسندگان گشت سبحان اللہ
 با آنکہ گرد ہا گروہ مردم اتفاق دارند۔ دین کہ ہیج کیشی نہ آچنانست کہ یک امر خلاف واقع
 نہ ابر و نہ این چنین کہ ہمہ بطلان امور باین معنی اگر یکے از شناسائی در سئلہ بخلاف
 آئین خویشتن تحسین نمایند۔ بسراک نرسند و بکین آل بر خیزند و پس ازہہ رازی سخن از ان نکوش
 باز بہ تشیع منسوب گردانیدند لیکن از حمایت اہلی بدگوہرا پیوستہ گرد۔ شرمساری بر نوشتنی و تشویر
 زدہ پائمال غم گشتی و از بدگوہری و نابینائی عبرت نگرفتی و بر ہماں بدسگالی حیلہ اندختی تا آنکہ نیرنگی

کما تہ ویلایچی روزگار نقشی شکوف در میان آور دو تفرقہ دسترگ چہرہ عہرت افزوخت سال
 چہا ہیم اتہی مطابق ہمد و ہمتاد و ہفت ہلالی پدر بزرگوار از گوشہ انزو ابر آمد و ہنہائے
 غریب لو آورد۔ نختے ازل بر نو لیسید و عبرت نامتہ بر گوید۔ اگر چہ ہموارہ ز لہور خانہ حسد شورش
 داشت و مار سوراخ دشمنی در جوش و شب چراغ دوستی بے فروغ و نیکیاں روزگار
 دل دریدی بستہ و دیدیگانگی باز کردہ بودند۔ چنانچہ ایمائی گزارش یافت۔ لیکن دریں ہنگام
 کہ پایہ دانش بلندی گرفت و بزرگان روزگار روزگازد پانشدند و ہنگامہ مردم گرمی پذیرفت
 و پدر بزرگوار بر آئین خویش خوہائے نکو ہیدہ بر شمر وی و دوستاں و نیک خواہاں را ازل
 بازداشتی۔ علمائے زمانہ و مشائخ روزگار کذات نجستہ را مرآت عیوب خود دانستی بہ تباہ
 سنگالی و چہارہ اندوزی نشستند و خود را بیمار ہیچ اندیشہائے تباہ یافتند و بان خود در میان
 آوردند کہ اگر انوہی و لیشیں شہر یار عدالت پذیرہ گردد۔ کہن اعتبار ہائے ماراچہ آبرو و چہلاوند
 انجام کار بکدام حال نکو ہیدہ قرار یابد یا بحال غم واندرہ شدہ بکس توزی نشستند و بہ
 بہتان سرائی گام فراخ برداشتند و بدوستناں گزارسی و حیلہ اندوزی بسیاری نزدیکان غنیہ
 ہمایوں را بگفار ہائے گریہ آلود از راہ بردند و بعض بدگو ہری را بہ تعصب و ہی فروختہ بشورش
 در آوردند۔ اگر چہ از دہر با طرز راستودہ ہیں بود۔ لیکن در ہر زمانے بیاد می حق گزاران سعادت
 آموذ بازار جوش بدگو ہران پر آگندہ شدی و دریں ہنگام آن گروہ راستی پیشہ درست
 پیوند دور تر شد و سر آمد حرف سریان بزم ہمایوں بکس آرائی نشست و تباہ
 سرشتان بے آرم و دیون ترا دان ناپار ساگو ہر قابو یافتند۔ پدر بزرگوار بنزل دوستی الہی
 تشریف بردہ بود و من سعادت ہمراہی داشتہ آن رعوتت فروش غرور افندا
 نیز اندراں انجمن حاضر شد و حرف سرائی پیش گرفت۔ مراستی دانش و شباب
 در سر بود۔ از مدرسہ بمعاملہ جاگامی بر نداستہ و بے صرفہ گوئیہائے او مران بان نشودند
 و سخن را بجائے رسانیدم کہ اونچالت رفت و نظارگیان بچرت فروشند۔ از آتروز
 با مقام بیداشتی ہمت گماشت و آن گروہ گستہ امید را تیز تر گردانید و پدر بزرگوار
 از کید انیاں فارغ دل و من درستی آگہی بے خبر نخستیں آن بیدیناں و تباہ پرست بائین
 سالوسان ہوشیار بچن گزارسی و دریں آرائی نشستہ انجمنہا ساختند و بردوں آرمندان شب
 خون کردہ بسیاری بر پیولہ جائے نیستی فرستادند ہر گام خدیو عالم از خیر سنگالی و نیک سیچی

معامله کیش و دانش و داد و دریا بگرو ہے نیکو نظر گذار گزاشته باشد و محمود طلسان بے توجہی
 بردوش گرفته حق گویمان راستی نفس را با تاز کا سد باشد و دیو کیشال دانش ناراست رود بزرگان
 دولت باں مشتے خیل گریا و رباش و تعصب با روز بازار جائے آست که خاندان ما
 بر افتند و ناموسها تمام تباه گردد و چنین ناہنگام کہ بدگوہران شباه کاری کی نام برداشته
 مانند غریبی کہ بدوشی تری فرو شد و غزلن بر آید و دنیا داران بے آرزوم در چپو دستی و تنگ
 چشمان دل کو بکورد و دستداران ہوا تواد دور دست و راست گزاران کنج گزین و ہنگامہ
 کشش سبک دینان گرم و زبان با یکدیگر آچمن را از گوئی ساختند و پیمان دل بازار سی تازہ
 گردانیدند کی از دور بیان و دولہ و اروت سیم چال افسون و نیرنگ را کہ از دیوہ بازی
 در دانش گاہ چند بزرگوار یہ نیکوئی خریدہ بود و باں گوہ ناراست یکوئی و یکتائی داشت
 پیدا کوند و افسون خدا آزادی و نسائہ بیہوشی بر خواندہ نیم شبے فرستادند آن شعبدہ کاری نیرنگ
 ساز دران تاریک شب بیدے لرزان و چشمے گریاں و رنگے شکستہ و دروعے و ڈرم بخلوت
 کدہ مہین برادر شتافت و از طلسمات تزکاری آن سادہ لوح را بے آرام ساخت و آن
 نشناس مکرو فن را از جابر بد علاجہ سخن آنکہ بزرگان زمانہ از دیر گاہ و شمسی دارند و کم عیاران
 ناپاس بے آرزوی امروز قابو بیا تہ ہجوم نمودہ اند بسیاری از ارباب عمامم را شہود و برخی را
 مدعی قرار دادہ و برائے تشخیص مفتریات بہانہائے شاگستہ انگنختہ ہمہ دانند کہ این مرقع را درین
 بار گاہ مقدس چگونہ محل اعتبارست و برائے گرم بازار سی خود چہ سرفراز مردم را از میان برداشتند
 و چہ تمام گاری ہائے زبردست نمودند و مخری در خلوت ایشال داشتیم دریں نیم شب
 مرا آگہی داد و من بیتا بانہ بشمار رسانیدم۔ بسا ہا روز شود و کا از علاج گذرد۔ انکوں رائے آست
 کہ ہمیں زمان شیخ را بے آنکہ کسے آگاہی یا بد۔ بگو شہ برید و روزے چند برکنارہ باشید تا دوستاں
 فرہم آیند و حقیقت حال بغرض ہمایون رسد آن نیک ذات را و اہم فرو گرفت و بصد ہیتیابی
 بخلوت گاہ شیخ رفت و ماجرا گزارش نمودند فرمودند۔ ہر چند دشمنان چپوہ دستی دارند از دیر بہیال
 آگاد و بادشاہ عادل بر سر و دانا یان ہفت کشور حاضر اگر مشتے گروہ بیدین و دیانت را بدستی حسد
 بے آرام داشتہ باشد۔ دست پیمائی بر جائے خود ست و پرستش را در تہ بستہ اند۔ و نیز
 اگر سر نوشت ایزدی بر آزار ما نرفته است۔ اگر ہمہ بر آیند آسبئی نتوانند رسانید تباه کاری نیا تہ
 باخت و بیچگونہ گزند ی با نرسد و اگر خواہش جہاں آفرین برین ست ما نیز کشادہ پیشانی و تازہ کوئی

تقدیر تندی را سے سپا یریم دوست از خاک سنجی یازے داریم بچوں عقل بر بودہ و غم افز و د
 حقیقت طرازی را افسانہ سرانی دشوار انگیزی را سوگواری دانستہ دست حریر کشاد کہ کا صلا و دیگر محبت
 و داستان تصوف و دیگر اگر نے سعید من خوشین را ہمیں زمان قصدے کم۔ دیگر شما دانید من خود
 بارے روزگار ناکامی را نہ عظیم از پیوند پدیری و عاطفت ابوت پذیرائی خواہش شدند بفرمودہ
 آں پیر نورانی من نیز سیرا شد من ناگزیر در آن تاریک شب این سہ تن پیادہ بر آمدند نہ را بیری
 معین ہونہ رفتار را پائے استوار پدید ہر زنگوار در تاشدے نیرنگی تقدیر بودہ خموشی داشت میان
 من و برادر کہ در کار ملک و مشغل معاملہ در آن ہنگام از خود نادان تری گمان نداشتیم گفت
 و گو شد و در پناہ جا سخن رفت۔ ہر کہ او پیارے ساخت من ناخن مے زوم و ہر کر اے
 شمر دم او دست برے افشانہ قطعہ

دشمنال دست کیں بر آواز تہند
 دوتے مہربان نے یا ہم
 یک جہاں آدمی چکے ہم
 مردے در میان نے یا ہم
 ہم بہ شہن دوزں گزیم از آنک
 یاری آرد۔ تاں نے یا ہم

ناگزیر بہ طلال آنکا پوی بخانہ یکے از مردم کہ حقیقت منشی او یقین بر آدم بود من تاشتاے
 صبح وجود زیا لکارای عنصری بازار ترکیب را گمانی ہم نہ در رسیدہ شد اورا از دیدن این
 بزرگان آسودہ رعد گاردل از جائے رفت فا ز بر آمدن پشیمان شد و بر روئے در ماند ناگزیر جائے
 برائے بودن اختیار کرد۔ چوں در آن شوریدہ مکان رفتہ شد پریشان ترا ز خاطر او بود۔ شگرف
 حالی پیش آمد و طرفہ اندوہے سراپائے گرفت مہین برادر دمن آویخت کہ با وجود فضل شناسائی
 خلط رفت و تو بدیاں کم اختلاطی درست اندیشیدی ساکنوں چارہ کار چیست و راہ اندیشہ
 کدام و دم آسائش کجا توں برگرفت چہ ناں پاسخ و دم کہ ہنوز ہیچ نرفتہ است برگشتہ بنادویہ
 نمود رفت و مرانائب سخن گردانید۔ امید کہ طیلسان زمانیان برداشتہ آید و کار فروستہ
 کشودہ گرد۔ پدرم آفرین نمودہ بدین سخن گردید و برادرم ہر سہم آئین سر باز زد و بگفت ازیں سر
 گرد غفلت ترا خبرے نیست و از مکر اندوہی و ماروت منشی این مردم آگہی ندادی ازیں
 وادی بگذر۔ سخن در راہ بگویا آنکہ در باد یہ آزمودن نہ پیمودہ بود و سود زیاں خود از مردم بر گرفتہ
 باقائے آہی یکے را بخاطر آورہ گزارش نمود کہ چہ ناں بر پیشگاہ باطن پرتوئے آفتد کہ اگر کار دشوار
 نشود بہا نیاوری تواند نمود۔ لیکن ہنگام سخت گیری بس دشوار کہ ہمپائی نہاید۔ چوں زمانہ

تنگی داشت و خاطر پریشان بصواب او کام برداشته آمد یہ آبلہ پائے و گلزار پائے بزج خواہش نے شد و از شگرف کاری روزگار عبرت سے اندوخت و عروہ و ثقائے توکل از دست رفتہ راہ بے دلی پیش گرفتہ عالم را جو پائے خود انکاشتہ گامے بدشواری برداشتہ سے شد و نفعے بسخت جانی سے زود و غریب دل نگرانی و نزدیکی روزگار ستائیز بدگو بہران رو بروئے صبح صادق بردار سیدہ شد۔ آری آگہی گرم خونی پیش گرفت و شائستہ خلوت کردہ معین گووانید و غمہائے گوناگون نغٹے بر کنارہ شد۔ دریں آرام کردہ پس از دو روز آگہی آمد کہ تقسیمہ دلائل جسد پروردگار ہم برداشتہ مکتوں خاطر خبت آگین خود را بر ملا انداختند و بآئین خپتہ کاران رو باہ باز صلاح آتش بوقوف عرض ہمایوں رسانیدند و خاطر اقدس مشوش ساختند از بارگاہ جلالت فرمان شد کہ ہماہم ملکی و مالی بے استصواب ایشان صورت نے یادیدہ این خود کار مذہب ملت است۔ انجام آن خاص بدیشاں باز سے کرد۔ در محکمہ عدالت یا از طلبندہ جدیدانچہ شریعت غافل را بد و کار روزگار فرار ہند بعل آوردند۔ چاؤ شاں شاہنشا ہی را بر تاملیدہ لطف سرساز چوں بر حقیقت کار آگہی داشتند۔ در سپید ساختن کوششہا نمودند و بدکاران شرارت اندیش را ہمراہ ساختند۔ چوں بخانہ نیاقتند۔ گفتار بے فروغ راستی را درست اندیشیدہ خانہ را گرد گرفتند و شیخ ابو انجیر برادر اداں منزل یافتہ بعینہ اقبال بردند و بصد آب و تاب داستانیں ہماں شدن را باز نمودند و آن را حجت سخناں با آبرم اندیشیدند از بدلتج تاثیرات آسمانی ازاں بجم بدگویمان و طرز ہرزہ سرائی شہر یار دیدہ و شناسائی پذیرفت و پاسخ داد کلاں ہمہ سخت گیری در کار درویشی گوشہ نشینی و دانش منشی ریاضت کیش چراست و چندیں آدیزش بہر وہ برائے چہ سے کنند۔ شیخ ہواہہ بسیرے رود۔ انوں ہم بہ تماشارفتہ باشند۔ آن خرد را برائے چہ آوردہ آید۔ و منزل را چرا توریق کردہ در ساعت آن خرد سال را را گردند از گرد خانہ برخاستند نسیم عاقبتی بدان سر منزل آمدہ از انجا کہ قدرے ناکامی در راہ بود و اہر چہ دستہی داشت و خبر پائے مختلف تعقیض آن سے رسید۔ با در تداستہ و راحقا کوشیدند۔ بدگو بہران فرومایہ خجل زدہ دریں خیال افتادند کہ امروز کہ بے خاتماں شدہ اند۔ چارہ این کار باید ساخت و سبہ و روزان تیرہ رائے را باید گماشت تا بہر جا کہ نشان یا بندازیم گذرانند۔ مبادا ازیں حال آگہی یافتہ خود را بعینہ ہمایوں رسانند و ہنگامہ داد بفروغ دانش خویش بیارند یا پاسخ شاہنشا ہی را ہماں کردہ سخنان و حشت افزائے و ہشت انگیز از زبان مقدس در میان انداختند آشیایان

سادہ لوح و دوستان روزگار ایم افزو دند دوست آویز ہائے رنگین برے یا نقد مردم در
اندیشہ درازے افتادند۔ دوست از یاور می نخل بازے داشتند۔ ہفتہ چوں سپری شد
صاحب خانہ نیز از دست رفتہ راہ بے آدرے گرفت و ملازمان او آمین آشنائی
برگردانیدند۔ عقل زبردست و اہم آمد و خاطر سرا سیمہ را یقین شد کہ آن حکایت نخستیں اصلی
ندارد و پادشاہ در پڑ و ہش و عالم در نگاہ چو تہا است۔ بہانا صاحب خانہ گرفتہ سے سپارو۔ اندوہ ہے
یو العجب سرا پائے خاطر گرفت و اندیشہ سترگ در دل راہ یافت۔ گفتم از اجرائے کربار خود
این قدر نام کہ حکایت راستی وارد و گرنہ برادر را رہائے کردند مردم از گرفتار ہونے خاستند
این ہمہ سختی کہ بخاطرے رسیدہ ظاہر نباشد۔ ہر گاہ در زمان امینی ہزنہ سرائی بگوشے رسید
و گزیدہ مردم فریب زدہ بکین برے خاستند۔ امروز اگر فی اشل غدیو خانہ دریم زارا فدیہ چہ دور باشد
و اگر در مقام گرفت و گیرے شد۔ تغیری در سلوک ظاہر نہ رفت و توقفی دریں کار نہ بود۔
ہمانا افسانہ سازی بد سگالان بد گوہر اورا کالیوہ ساختہ است و مردم را بریں داستتہ
تا زردیندوئے نکوہیدہ منزل اورا بہلیم و اورا از ان باہ خاطر آوردیم۔ نختے بحال آمدہ
بچارہ بسیجی رو آوردیم۔ دشوار تر از شب اول سیاہ روزی پدید آمد و ڈرم روزگاری رونوہ بر
شنا سائی نخستیں و داستان حال من نخستیں نمودند و مرا مستشار موتمن اندیشیدند و از خود
ساگی چشم پوشیدہ عہد بستند کہ دیگر خلاف رائے نشود چوں شام در آمدہ بادے
ہزار بخش و منغرے شوریدہ و سینہ خم اندوز و خاطرے گراں بار غم از ان غمگدہ و حشت افزا
پایروں نہادیم۔ نہ یاد ہی در خاطر ونہ پائے استوار ونہ پتہا بجائے پیدا ونہ زمانہ
آرمیدہ۔ ناگاہ دران دیولخ ظلمت آمد و برتے بدخشید و نشاطے چہرہ افروخت
یکے از تلامذہ را منزل پدیدار شد و نختے دم آسائش گرفتہ آمد۔ ہر چند خانہ او تنگ تر از دل
او و دل او سیاہ تر از شب نخستیں لیکن قدرے بر آسودیم و از سرگردانی بے سرو بن باز
آمدیم و در انجام کار روز ناویہ حصول فکر و داوہ شد در ایہا بسگالش گام فراخ برداشت
چوں آسائش بجا پدید نیامد و الہینان رونیا و روپاسخ آراستہ حال بہترین دوستان
و دیریں ترین شاگردان و محکم ترین مریدان در ہمیں چند روز پر تو ظہور انداخت۔ کنوں صلاح
دید وقت آنست کہ ازیں شہر پر لفاق کہ بال خانہ دانش و گزند گاہ کمال است۔ رخت
بیروں کشیم و ازیں آشنایان در دوستان نایائے برجا کہ پائیہ و فاداری ایشال بر باد بہار

است۔ دخت پانداری برسیل تندرود برکنارہ شوم باشد کہ گنج خلقی پدید آید و بیگانه سعادت
 آموزد بزنیہا خود گیرد و رانجا بحال خدیو روزگار شناسائی بدست آید و اندازہ لطف و قہر گرفتہ آید۔
 اگر کجائی داشته باشد یا رنج در تنگ اندیشان انصاف طراز حرکتی در میان آورده شود
 و استثنای از مزاج زمانہ نموده آید۔ اگر وقت یادری نماید و زمانہ اختیار می دهد۔ بالاجماع
 بخیر شود و گرفتہ فرائض عالم را تنگ نہ ساخته اند ہر مرغ را سر قشائی و کج آسپھانی
 ہست و ہرات اقامت دائمی بدیں مصر نکال تیا مدہ در حوالے شہر فلان امیر
 امیر خست اقطاع یافتہ فرو آورده۔ تختے نور راستی از روز ناچہ احوال او خواندہ نے شود
 و یونے محبتی از بمشام عقل دور اندیش نے رسد۔ اکنون دست از ہمد باز داشته
 بدو پناہ بریم باشد کہ تختے دریاں جائے بے نشان آسایشی یافتہ شود۔ اگر چہ آشنائی دنیا
 داراں بلا حدادی و شبانی نباشد۔ این قدر ہست کہ اور امیر شی دیگر بدیاں مردم نے شود
 برادر گرامی تغیر لباس نمودہ قدم در راہ نہادہ بدین صوب سرعت نمود۔ او اڑیں
 آگہی شنادمانی اندوخت و بکشادہ پیشانی مقدم را منتقم شمرد و از آنجا کہ روز بازار بیم بود
 ترکی چند را ہمراہ آورد کہ در راہ گزندہ نرسد و پاست پر ز ہندگان بدگو ہرگز ہم در شب
 تا امید می کن تیز دست آگاہ دل رسید و نوید آسودگی رسانید و پیام آرامش آورد
 ہماں زمان لباس گردانہ قدم در راہ نہادہ آمد و بطریق مختلف باتاق اور رسیدہ شد
 بشاشی سترگ و خدحتی گویں بجا آورد و آرامشی بزرگ مژدہ سعادت دادہ روز بدیاں سر
 منزل آرمیدگی بود و از عریبہ تاکی روزگار در پناہ کہ یکبارگی پریشانی سخت تر از ناچہ
 رودادہ بود از آسمان تقدیر فرو بارید۔ ہمانا آن مرد را بدربار طلب داشتند و ازال بادہ
 کہ دوین مرد بے ہوش شد۔ در کار این سادہ لوح نیز کردند و ہوش تر از نخستین گشتہ
 ورق آشنائی یکبارگی در نور دید۔ شبے از آنجا برآمدہ بدستی پیوستہ شد و مقدم گرامی را
 بس منتقم شمردہ از آنجا کہ در ہمسایگی بدگو ہری شورش نشی جاداشت۔ سرا سیمگی سترگ
 رو آورد و حیرتے بے اندازہ کالیوہ ساخت۔ چوں دم بخواب در شدند۔ بمقصد گاہ نامعین
 کام حسرت برداشتہ آمد۔ ہر چند اندیشہ بکار رفت و تامل بجا آمد۔ آیم گاہے پدید نیامد
 ناچارہ بادے پر آشوب و خاطرے غم آموذ۔ بدیاں سر منزل رفتہ شد۔ تنگت تر آنکہ مردم آن
 زاویہ آگہی از رفتن ندا شدند۔ زمانکی این گشتہ رفتہ توکل آسائش گرفتند و ازال پانگندگی برکنار شدند

رائے بردار کہ برآمدن ازیں جا بچکم واپسہ ہونہ بفرمان خسرو ہرچند گزارش رقت ک
 بو قلمونی احوال اور مہوئی است۔ رکوشن اختلاف اوضاع پرستاران دلیے است۔ پیدا
 سود مند نیامد ہرچند علامات گرانی افزائش داشت۔ چارہ دیگر بدست نئے آمد۔ چوں
 آں سبکس کو تا عقل دراز سودا دید کہ این قباحت تا فہمان متنبہ نئے شوند و خمیہ اور اخالی نئے
 سازند۔ روز روشن بے آنکہ صلاح گوئے زند و حرف آشنائی بزرباں ماند کوچ نمود و زربندگان
 خمیہ یاز کرده روانہ شدند تا سہ کس درال صحرا کہ نزدیک اونخاس آراستہ و در نشستہ ماندم
 و شگرف حالتی پیدا نہ جائے بودن و نہ پائے رفتن و نہ پردہ در میان از ہر طرف آشنایان
 دوری دشمنان صدر رنگ و نادیگان سخت پیشانی و عہد گزاران ناپائدار درنگا پو و مادرشت
 بے پناہ بر خاک بیچارگی نشستہ باروز گارے و ژم و روی کارے پراگندہ بدر از نا لے
 اندوہ و رشدم۔ بہر حال بر خاستن و بجائے گام برداشتن ناگزیر نمود۔ درال ہنگامہ بیسگالاں
 راہ سپردیم حراست۔ الہی پردہ چشم مردم فرو ہشت۔ سیاوری پاسپاتی ایزدی ازاں
 بیگاہ برآمدہ و خشت خانہ ہمراہی و دمسازی ہنگنان برسلیگاہ نہادہ از نکو ہش بیگاہنگاہ
 و خمیہ باد آشنایان رنگار بہ باغچہ اتفاق افتاد و پناہے رد نمود۔ نیروئے رفتہ باز آمد
 و دل راقوتے سترگ روداد۔ ناگاہ پدید گشت کہ چندے از پڑو ہندگان نافر جام گزارہ وارند
 از نگا پو بستوہ آمدہ زمانہی آسایش گزیدہ اندیادلی شرح شرح و ظاہری پراگندہ بیروں شدیم بہر
 جا کہ رفتہ شد۔ بلائے ناگہانی سیاہی مے کرد و گرم ناکردہ چارہ گراے یا دیہ خطر ناک
 مے گشتیم۔ تا آنکہ درال و داد و بیتابی در وارد کورانہ باغبانی بشناخت و حال و گرگوں گشت۔ نزدیک
 بود کہ قالب ہی گردد و نقد زندگی سپردہ آید۔ آں سعادت سرشت بگوناگون ہیرانی دل یا باز آرد
 و از راہ نکوئی بخانہ خود بردہ نمجوارگی بر نشست۔ اگرچہ برادر گرامی ازاں نکو ہیدہ حال بیروں
 نشد و زمان زماں رنگ اود گرگوں شدی۔ لیکن مرا بر خلاف آں مسرت افزودی و آنا دوستی
 از تاحیہ احوال آں لایہ گہم بخواندی پدربزرگوار خود بیا یزد بہمال بود بر نلع آگہی خواستش فرمودی
 نیزنگی تقدیر را تماشا کردی۔ نختے از شب گذشتہ بود کہ خداوند او پیوستہ بدل دہی آمد زبان پنیارہ
 دراز کرد کہ با وجود مثل من دوستی ارادت گزیں دریں شورش گاہ بسر بردہ مے شد
 و دامن از من چسپا برگرفتہ بود بدانچہ بخاطر نئے رسد۔ آں برگزیدہ مرد بود۔ پاسخ گزاردم
 کہ دریں طوفان دشمن کامی از ہمہ آشنایان یکنگ و ہواخوانان یک دل دوری جستہ

آئندہ کہ مبادا ازیں رہگذر آزاری بدیشان برسد نئے بشگفتگی درآمد و گفت اگر گوشہ مرا خوش
 نئے کنید۔ اندیشہ بکار میرود۔ نہا نجانہائے امن را نشان داد آثار دوستی از گفتار او پدید
 آمد۔ خواہش اورا پذیرفتہ نچوں جائے گزیدہ فرود آمدیم چنانچہ دل سے خواست مصفا لگا ہی
 بدست افتاد۔ ازاں سردنزل نامہائے حقیقت طراز سعادت منشاں انصاف گزریں و
 آشنایان راستی اندو زار سال یافت و ہر یک شناسائے حال شدہ بچارہ گرمی
 درآمد و غرق را الینان روداد و یکماہ و کسری دراں آرامش جا بسر بردہ سے شدہ آں برادر گرامی
 از اگر یہ فیض پور شتافت تا دراں آوردے بزرگ پیوستہ چارہ گریبان دلسوز را گرم تر گرداند۔
 صبحی آن تمام ہمدردانیش باہزاراں درد و غم آمد و پیام روزگار سخت رو آورد و ہمانیکے از
 بزرگان دولت و آقی سقا لوی بارگاہہ خلافت از آگہی داستان طرازی حاسدان بدگوہر
 بشورش در شدہ ہے آئندہ آئین نیاز مندی پیش گیر و آداب بندگی بسپرد بخدیو عالم
 ہدشتی پیش آمد مقصد تی نمود کہ مگر دورہ سپہرا آخرے شود و روز رستخیز نزدیک کہ درین دولت
 بدکاران شوریدہ مغز فرغت ما دارند و مردم نیک سرگردانی این چہ آئیں است کہ بجائے
 آید و چہ ناسپاسی کہ روئے دہد۔ آں برادر آرزوم دوست بر نیکوئی او بخشوہ گزارش
 فرمود کہ اے گوئی و ازیں چہ کس نے خواہی خواب دیدہ یا بسخر ہوش مندی شولیدگی راہ
 یافتہ چوں نام برد حضرت بر کج گرائی او بر آشفقت و بر زبان او زند کہ ہیگی اکابر وقت بد
 بشکری و جاگذائی او ہمت یثتہ اندو فتوا ما درست کردہ زمانی مرا آسائش نئے دہند۔ و با آنکہ
 سے دائم کہ شیخ در فلاں جاست و نشان این خلوت دادند دیدہ و دانستہ تفاعل سے رود و ہر
 یکے را از پاسخی فرودے شام و توانا دانستہ سے خوشی و پا از اندازہ بیروں سے نہی صباح کس
 رود و شیخ را حاضر گرداند۔ و ہنگامہ علیا فرام آید۔ برادر گرامی ہماں زماں این شورش شنیدہ
 شبانہ شب با یلغار خود را رسانید و بے آگہی مردم باز بائین پیش بلباس و یجر برآمدہ لہی شمیم
 و آشفکتی دشوار تر از سہہ ایام ناکامی شورش در باطن افرو۔ اگر چہ نئے روشن شد کہ مردم تا
 کجا ہماہ اندو باشہر یار داد گر چہا گزارش نمودہ اند و غیب دان را چگونہ بر حال آگہی است
 لیکن پریشانی سخت تر شورش دہوں آورد۔ بے آگہی یافتن آن مردم دراں میگاہ سر
 آوردگی گرفتہ آمد نورستان آفتاب و تاریکیاں بدگہر و ہجوم سالک شہر و ہنگامہ ٹر و ہندگان
 نافرہام و یاورنا پدید و باراندازہ نایافت قلم چو بہن را چہ یارا کہ قدرے ازاں حال گزارد۔ ہر گاہ

زبان فصیح را الکنی رود بد۔ این شگفتہ زبان را کدام نیرو تاگزیر یا مسرگی گوناگون بخوابه رو آورد
 شد و نختی از شورش شهر و دیدہ و دشمنان بر آسودیم۔ از اینجا که نوازش گیمان خدیو بتازگی
 معلوم شدہ بود۔ را بہا چنان گرفت کہ اسپے چند سامان نموده آید و از آن خوابہ بدان
 متراقبال شتافتہ شود و برخت گاہ قلانی کہ راستبازی دیرین در میان است رفتہ آید
 باشد کہ این غوغا فرو نشیند و پادشاہ دست بخشایش بر کشاید تاگزیر پابین چنگاں سامان
 را نمودہ شبے تیرہ ترازو درون حسد سگالان و دراز ترازا افسانہائے پیہودہ سرایان برآہ در آمدیم
 باخا مکار بہائے قلاؤز و کجرو بہائے او در نور گاہ سحری بدان تیرہ جائے رسیدہ شد۔ آن لاشا سا
 اگرچہ از جان نگر دید۔ اما چندان داستان ہم بر خواند کہ بگذشت در نیاید و از ہا برزبان آورد کہ
 اکنون وقت گذشتہ است و خاطر اقدس قدرے آزرده اگر پیشتر ازین آمدن میشد گذردی
 نمی رسید و باسانی کار و شوار ساختہ می شد و درین نزدیکی در ہی نشان دارم۔ روزے چند
 دران حمل گاہ باید۔ بسر برد تا خاطر مقدس شایہ نشا ہی جوازش گراید و در گردنی نشاندہ و آن گاہ
 گردانید۔ بگوناگون اندوہ ہم آغوشی دست داد۔ چون بد اینجا شدیم ہمانا کشا و رزیکہ بامید و فرستادہ بود
 غیبت داشت۔ دران خرابی معور بیجا فرود شدیم۔ داروغہ را بخاندان نامہ احتیاج افتاد و
 آثار دانائی در نواہی نایافتہ طلب داشتہ از اینجا کہ تنگی وقت بود برآہ انکار شتافتہ شد و در کثر
 زمانی پدید آمد کہ این قریب منسوب بہ یکے از سنگین دلال شوریدہ متعزمت و از سادہ لوحی
 بدین جان فرستادہ بعد بیتابی و اندوہ ناکی خود را از آن مرحلہ بیرون انداختیم در ہسری ناشناسا
 گرفته بدی از دارا اختلاف اگر کہ بوئے آشنا از اینجا می آمد۔ رہ نور دیدیم آن روز قریب
 سی کردہ ہر اسہ شتافتہ بدان عزمیت گاہ پیوستیم۔ آن نیکو خصال مرد بیہا بظہور
 آورد۔ لیکن پیدا شد کہ دران جانیرنگی از باطل ستیزان کشت و کار دارو و در چند گاہ بدین خوب
 گذارہ نمایند۔ دست از آن باز داشتہ نیم شبے باولے نژندہ لور و شہر شتیم و سحری بدرا اختلاف
 اگر کہ در آمدہ را و نودستی بدست آوردہ شد و نختی دران خاکدان نامرادی و خواب گاہ فراموشی
 و دیوسار نااہلی و تنگبار کم نیتی دم آسایش گرفته آمد۔ لیکن زمانی نگذشتہ بود کہ از آن خیرہ
 رویان خدا آزار و کام گزاران بے آرم بر زبان رفت۔ ہمانا کہ در ہمسایگی جنین ناراستی آشفتہ
 رائے شورید کاری پریشان مغزے باشد۔ ساحت ضمیر را غمے تازه گرفت و سرگردانی
 شگرف رو آورد۔ از اینجا کہ قدم از نگاپوی و سر از آہنگ شبگی و گوش از بانگ درائے و چشم از

سنان بچوانی فرسودہ شدہ بود۔ بوجب دردی دل رافر گرفت و گرانبار غمی بیشیکاہ دل آمد۔ تاگزید
فکد ہائے دیگر اندیشہ برآمد و خدیو خانہ نیز بہ پیدائی جاگام ہمت برداشت۔ دوروز بدیں کشاکش و رونی
بسر پریم و ہر زمانہ را واپسین انفاس دانستہ روزگاری سپری مے شد۔ تا آنکہ سعادت منشی بخاطر تقدس
آں سپرورانی گذشت و بکوشش صاحب خانہ و مستجوئے سخت او پیدا گشت و ہزاراں خردہ عافیت
آورد در ساعت بدان خلوت گاہ رفتہ شد و از شگفتگی دل و کشادگی پیشانی خدیو خانہ گوناگون مسرت
روداد نسیم کامیابی برگلبن آمل و وزید و آبی دیگر بروئے کار آمد۔ اگرچہ از اباب یقین نبود از
سعادت بہرہ فراوان داشت۔ در گنہامی بہ نیکنامی مے زسیت و در کم مایگی توانگری مے نمود و در
تنگدستی کشادگی و با پیرزائی برنائی از ناصیہ حال او مے تابید۔ خلوتے دگزیں بدست افتاد و بازار
سرمایہ نویسی بنیاد شد و چارہ گرائی پیش آمد۔ دو باہ دریں آسایش جا قامت شد و در مقصود کشاکش
یافت۔ خیر سگالان حتی بیج بہ یاوروی برخواستند۔ و کار دانان بخت بیدار بہ مدد گاری نشستند
تختین بسنجان ہر افزائے دوستی و بگفتار دلاویز آشنائی فتنہ سازان جیلہ اندوز و کم عیاران
ناخچیدہ کار را چارہ فرمودند و پس از ان داستان نیکوئی شیخ را بہ پیشگاہ خلافت
رسانیدند و بطرز دلکشائے آئین عاطفت افزا عرضہ داشتند۔ اورنگ نشین اقبال آرا بہ تصفا
دور بینی و تمدن شناسی پاسخہائے ہر آموذگار شش نمود و از راہ مردمی و بزدگی طلب
داشت بچوں مراسم تعلق فرونیادی۔ ہمراہی نگذیریم و آن پرنورانی با ہمین برادر روی نیا زید گاہ
بہایوں آورد و بگوناگون نوازش بادشایانہ پایہ والا یافت و یکبارگی ز نور خانہ تا سپاسان
خمشید و عالم بر ہم خوردہ آرام گرفت و ہنگامہ درس و خلوت نگاہ تقدس را آئین بستند
وزمانہ آئین نیکوای پیش آورد رباعی

اے شب نکستی آں ہمہ پر فاش کہ دوش
دیدم چہ دراز بود و دوشینہ شہم
راز دل من چہاں مکن فاش کہ دوش
ہاں اے شب وصل آ پنجاں باش کہ دوش

و ہم دریں نزدیکی پدر بزرگوار بمطاف حضرت دہلی توجہ فرمود و مرا با برنجی مستفیدان محفل قدسی ہمراہ
گرفت۔ از ان سال کہ بدار احوالات رحل آقامت انداخت۔ در ان زاویہ نورانی چنداں تماشائے
عالم علوی مشغول بود کہ نوبت نگاہ کردن بدائع عالم سفلی نمے رسید۔ یکبارگی این خواہش گریبان
دل را گرفت و دامن ہمت بر کشاد۔ مرا کہ بجز نسبت طبعی نبوت پیوند ہائے معنوی بود بہنگامہ
نوازش اختصاص دادہ بار کشائے راز گشتند۔ اجمال این تفصیل آنست کہ در لوامع سحری کہ دل

با آسمان پیوستہ ہو کر نفع نیایش گری نیز مندی سے رفت۔ درمیان خواب و بیداری خواجہ
 قطب الدین اوشی و شیخ نظام الدین اولیاء نمودار گشتند بسیاری بزرگان را انجمن شد و بزم سعادت
 آراستہ آمد انکوں بعد خواہی بر سر تربت ایناں رفتہ سے شود و دریں سرزمین لختے یا یمن اینشاں
 پر داخلتہ آید۔ پدر بزرگوار بطور نیاکاں سعادت فرجام حفظ ظاہر سے فرمود۔ با سماع اخانی و سیرتگی
 ابریشم نے پرداخت۔ دو جہد و سماعیکہ در میان صوفیہ شیوع دارو نے پسندید و خداوندان آن طرز
 را طعن زد سی و ہموارہ ہر زبان گوہر آمود گذشتی کہ بر تقدیر برابر غنی و فقیر سستیائش و نکوش و خاک
 و طلا کہ از شر اٹھرائی این کارست۔ بیکسری تلون با خود دارد و لغزش گاہ آگاہ دلال شمردی
 و پر ہیز سخت فرمودی و کنارہ گفتمی دوستاں را ازاں بازداشتی۔ ہماناں دریں شب این خنودگان
 شبستان آگہی کہ بدیں کردار سفر واپسین نمودہ اتہ از درستی نیت و راستی کردار چنیں پڑوش
 فرمودند و دل این پیر یزد پرست را بربودند و راں سفر سعادت بر بسیاری از خفتگان آن گل
 زمین عبور افتاد۔ و نور ہا در دل تابید و فیض ہا رسید۔ اگر سرگذشت را بہ تفصیل نویسید۔ چہ نیاں
 افسانہ پندارند و بہ بدگمانی دامن آلائے عصیاں آید تا آنکہ مر از زاویہ تجر و مبارک گاہ تغلق برزند و
 در دولت کشوند و پایتہ اعتبار والا یافت۔ حال مدہوشاں حرص درہ زدگان حسد کا لیوہ شدہ مدلول
 بدر آمد و بر پر گندگی ایناں خاطر بخشود با یزد بیہمال پیمان درست در بست با خود قرار داد کہ نیاں کار
 این نامبیاں کہ چراغ بے نور و نشان بے نشان اندازستہ خاطر درست کار بر نیز و در برابر آن
 جز نیکی بدل راہ نیا بد۔ بیاوردی توفیق یزدی بریں اندیشہ چیرہ دستی یافت مرا نشاط دیگر دید
 آمد و ہمت لایروئے تازہ مردم از تباہ کاری عشرت گزیدند و دم آسایش بر گرفتند۔ پدر بزرگوار
 باندزد گوی بر نشست و بار بزم سپری و کج گرائی و ناحق گوی و نار سائی مردم گزارش نمود
 و در سزائے بدکاران اہتمام فرمود و لختہ در افشائے آن راز سرستہ کشیدہ عنان بود و از پاسبان
 آن ولی نعمت شرمندگی داشت آخر الامر ناگزیر سرگذشت خویش بموقف عرض رسانید
 و جوش درونہ اورا چارہ گر شد۔ و ہدگرہ خاطر کشود و ناسور کہن فرامہ آمد۔ القصہ بطول ہوا چون ایات
 ہمایوں در دار السلطنت لاہور و حجت مصالح ملکی توقف فرمود۔ خاطر از جدائی آن پیر حقیقت
 سراستگی داشت۔ در سال سی و دو اہی مطابق نہصد و نود و پنج ہلائے التماس مقدم گرامی نمود
 و آن شناسائے نفس و آفاق آرزو پذیرفتہ بست و سوم فردا و ماہ اہی سال سی و دوم موافق
 شبہ ششم رجب سال مذکور سایہ عاطفت بریں کثرت آرائے وحدت گزین انداخت

دیگوناگون نوازش سر بلندی بنشیند همواره در گوشه انزوا ترسندی افزودی دست از ہمازداشته
 باواری نویسی روزگار خود پیرایہ نفس ابوالبدائع روزگار گذرانیدی اگر چه بعلم ظاہر کتر بردستی
 لیکن ہموارہ در ذات وصفات ایروی سخن فرمودی و عبرت را مایہ برگزینی و برکت ارہ آزادی
 نشستی و دامن رندگاری گرفتہ تا آنکہ مزاج قدسی نختہ از اعتدال انشینی دگرگونی پذیرفت
 ہر چند ازیں قسم رنجوری بسیار شدی را این بار از سفر واپسین آگہی پذیرفتند و این شوری را طلب
 داشتہ سخنان ہوش افزا بر زبان رفت و لو از دم و داغ بظہور آمد چنانچہ ہموارہ در پروہ
 سخن مے رفت و ولی در من گمان بردہ را زگوانیدہ بودند پس خون دل فرود خورد و خوشبین
 را بعد بتیابی قدر مے نگاہ داشت و بنفس گیری آن پیشوائے ملک تقدس نختہ آمد مید
 و پس از ہفت روز بحال آگہی و عین حضور بیست و چہارم مرداد ماہ آگہی ہفتد ہم ذیقعد ہزار
 و یک ہریاض قدسی خرامیدند نیز سپہر شناسائی در تجاہ شد و دیدہ عقل ایزد شناس
 تا ریک گشت پست دانش دو تائی گرفت دانائی را روزگار سپری آمد مشتری روانہ سرد
 عطار دقیم در شکست - شعر

رفت آنکہ فیلسوف جہاں بود بر جہاں در ہائے آسمان معانی کشودہ بود
 بے اوتیم و مردہ دل انداز بوائے او کو آدم قبیلہ و عیسی دودہ بود
 چنانچہ در جائے خود نختہ گذردہ آمد و چون برخی احوال گرامی نیا کاں خود را نگاشت نختہ از خود
 مے گوید و دل خالی مے کند و سخن را بے مے دہد و زبان را بندی مے کشاید نفس قدسی مرا بایدن
 عنصری در سال چہار صد و ہفتاد و دوم جلالی مطابق ہمد و پنجہ و ہفت ہلالی پیوند و در شب
 بست و غم دی ماہ سال چہار صد و ہفتاد و سوم جلالی موافق شب یکشنبہ ہشتہ محرم ہمد و پنجہ و ہشت
 ہلالی از مشیمہ بشری ہنزہ ہفتادہ و نیا خرامش شد و ریک سال و کسری شلیوا زبانی کرامت فرمودند و
 در پنج سالگی آگاہی ہائے غیر متعارف رو آورد و در بیچہ سواد کشودند و در پانزدہ سالگی خرامش
 پذیرد و گوارد لا بخور آمد و جابہ معانی را پاس دارد امین شد و پیر سر گنج نشست و شکست ترا آنکہ از
 گردش سپہر تو قموں ہموارہ خاطر از علوم مکتبی و رسوم زمانی دل مردہ و خواہش رسیدہ و طبع و دگر گریہ
 بود بیشتر اوقات کتر می ہمیدہ پیر بر مخط خویش افسون آگہی دیدی و در ہر نفع عنصری تالیف
 فرمودہ بیادادی و مرا اگر چه ہوش افزودی اما از دبستان علم پیڑے و نشین نیامدی - گاہ مطلقاً
 در نیامدی و زمانی اشتہاب پیش راہ گرفتہ زبان یاور دی کردی کتا ترا بر گوید - جہاں کئی آوردی با

تو مندی سخن گزاری نداشت۔ وہاں انہیں بگریہ افتادی وہ نگو ہیش تو دور شدی۔ دیر اثنامرا
بسببیکے از ظاہر کوئی علامتہ خاطر ہی پدید آید عدل ازاں کم بینی و کوتاہی شناخت بازماندہ روزے
چند برس نگذشتہ بود کہ ہمزبان و ہم نشینی او جو یائے مدرسہ گردانید و خاطر سرتاب رمیدہ را بدلانما فرد
آوردند ازیرنگی تقدیر یکبارگی مرا بردند و دیگرے آوردند۔ ہماعی

در دیر شدم ما حضری آوردند یعنی از شراب ساغری آوردند

کیفیت او مرا ز خود بخود کرد بردند مرا و دیگرے آوردند

حقائق صحیحی و دقائق دبستانی پر تو ظہور انداخت و کتابی کہ بہ نظر نہ در آمدہ بود۔ روشن تر از
خواندہ نمایش داد۔ اگرچہ موصوفتی خاص بود کہ از عرش تقدس نزول معبودی فرمود۔ لیکن انفا سن
گرامی پدید نہ گوار و بیادادن تقادہ ہائے ہر علم و تاگستہ شدن این سلسلہ یاہری سترگ
نمود و گزین اسباب کشایش گشت۔ وہ سال دیگر بردا گوئیہ خویش و افادہ مردم شب از روز
نشاخت و گرسنگی از سیری جدا نیارست کردہ خلوت را از صحبت متمیز نشو اتست
گردانید و یارائے جدا کردن غم از شادی نداشت۔ غیر از نسبت شہودی، و رابطہ علمی
چینیے نے قہید۔ آشنایان طبیعت از یکہ دور و دور و سہ روز سپری سے شدہ و غذا دار نے
آمد نفس و انش اندوزید و میل نے شد۔ بحیرت در سے افتادند و اعتقاد سے افزودند۔ چنان
پاسخ داد کہ استبعاد از الفت و عادت برخاستہ بیمار لا طبیعت او بعارضہ مرض چگونہ از
خوردن دست باز سے دارد و سپکس را شکفت نے آید۔ اگر توجہ معنوی بفرا موشی بردہ چرا
عجب نماید اکثر متداولات از بسیار گفتن و شنودن از برگشت و مطالب والا از کہن
لوراق بتازہ صفحہ دل آوردند۔ پیشتر انا کہ کشایش یا بدوازہ حسیض بی رانشی براوح شایع
بر خوانند و سخنان پر پیشینان سے یافت و مردم خرد سالی را در یافتہ سر باز سے زدند و خاطر
بشوریدی و دل نا آزمودن بر جو شیدی۔ یکبارگی در میدادی حال حاشیہ خوابہ ابوالقاسم بر
مطول آوردند۔ آنچه بر ملا میرے گفت و برخی دوستان مسوہہ کردی۔ در انجا یافتہ شد و حیرانی
انزائے نظارگیان آمد دست ازاں انکار باز داشتند و بطور دیگر دیدن گرفتند و زوزن
نیافت بر آوردند و در شناسائی کشاندند و نخستین ہنگام تدریس حاشیہ اصفہانی
نظر در آمد کہ از نصف بیشتر و یک خوردہ بود و مردم از استفادہ نا امید و ترقی کرم زدہ دور
ساختم و کاغذ سفید پیوندادم و در نورستان سحری بانگ نالی مبداء و منتہی ہر کلام در یافتہ بانداؤ

آن مسودہ مربوط لگا شستہ بہ بیاض بردم دریں اثنا آں کتاب درست پدید آمد۔ چون مقابلہ شدہ دو جا تغیر بالمترادف و سہ چہار جا ایراد بالمقارب شدہ بود۔ ہمگنان بشگفت زار اقادند بہر چند آں نسبت قوادسی افزودی فروغ دیگر باطن را افزوتی در بست سالگی نوید اطلاق رسید دل را از اولیں پیوند گرفت و سراسمگی بخشیں رو آورد۔ آراستگی فنون بانو باذہ جوانی شورش افزا و دامن داعیہ فرخ و آئینہ جہاں نمائے دانش و بینش در دست و طنطنہ جنون تازہ بگوش رسیدن گرفت۔ دوست از سہم بازداشتن آویزش نمود در آن ہنگام شہنشاہ فرہنگ آرائے اورنگ نشیں سرا یاد فرمود و از گوشہ مخول برگرفت چنانچہ نختے در خاتم و برخی بتھاریب آورده نیایشگری نموده ایں جاناندہ را عیار گرفتند و گراں سنجی را بازار پدید آمد و زمانیان بنظر دیگر نگریستند و چگفت گویا روداد چہ نفر تھا چہرہ افروخت۔ امروز کہ او آخر سال چہل و دوم آہی ست۔ بانڈل پیوندے گسلاند و شورش نو دہ باطن پا افشردہ۔

مرغ دل من نغمہ داؤد نداند آزاد کنندش کہ نہ مرغ قفس ست ایں

مئے دائم کہ کار کجا خواہد انجا میدور کہ دام بار انداز سفر واپسین خواہد شد۔ لیکن از آغاز ہستی۔ احوال تو از آلمائے اہی مراد کف حمایت خود گرفتہ است۔ گرانیا را میداست۔ کہ آفرین نفس در رضا مندی مصروف گردد و سبکدوش خود را با رام گاہ جاوید رساند و از اں جا کہ شمایہ نعم ایزدی یک گونہ سپاس گزار لیست۔ نختے از اں مے نویسد و دل را نیرو مے بخشد نخست لغتی کہ در خود یافت۔ نژاد بزرگ بود کہ تروامنی ایں کس بیکی نیا کال چارہ گیر شود و گزبر تداو۔ علاج شورش درونی آید۔ چنانچہ در دہ ایدارد و آتش را با آب و گرم را بہ سرد و عیش و با بہیدار دوم سعادت روزگار و ایمنی زمان ہر گاہ بزرگان باستانی بمعولت بیگانگان تفاخر نمایند۔ من اگر بہ نیروئے بادشاہ صورت و معنی نازش کنم۔ چسرا سلفت نماید۔ سوم طالع مسعود کہ مراد چہیں نختہ روزگار از مشیمہ تقدیر بر آورد و طلال قدسی سلامت برین افتاد۔ چہارم شریف الطریقین از پدر نختے گزارش نمود۔ از اں کہ یا نوے دو دہن عفت چہ نویسد۔ مکارم رجال را فراہم داشت و ہموارہ وقت گرامی بستودگی اعمال آرایش وادی۔ آرزوم را با نیروئے دل کجا کردہ بود و کردار ہدایت بگفتار پیوند یک جہتی وادہ پنجم سلامتی اعضا و اعتدال قوی و تناسب آں ششم امتداد ملازمت ایں دو گرامی ہاٹ قدسی حصار بود از آفتہائے درونی و بیرونی و پناہے از حوادث انفسی و آفاقی۔ ہفتم

بسیاری صحت و نوشداروئے تندرستی۔ ہشتم منزل شائستہ بہیم بے غمی از روزی و خرسندی بحال۔
 و بہ شوق روز افزوں رضاجوی والدین۔ یا زوہم عافیت پدر کہ پیش از حوصلہ روزگار یعنی تہائے
 گوناگون نواختی و براہ الائی دودمان والا اختصاص وادی۔ دوازدهم نیاز مندی در گاہ ایزدی۔
 سیزدهم در یوزہ را و یہ نشینان حق گزین و خرد پردازان درست عیال۔ چہاردهم توفیق بر دو عالم
 پانزدہم فراہم آمدن کتب در اقسام علوم کہ بے مذلت خواہش را ز داداں پریش آمد و
 دل از بیماری و اسوخت۔ شانزدہم پیوستہ تحریض نمودن پدر بر شتاسائی و مرابجات
 پریشانی نگذاشتن۔ ہفدهم ہمتشنان سعادت فرا۔ بیزدہم عشق صوری کہ شورش خاندا نہا
 وزمین لرز با سیتہا باشد۔ مراد ہر منزل گاہ کمال آمد از نیرنگی بواجب لحظہ لحظہ شگفتگی
 نو برآمد و روزماں زماں تجیر فرود شود۔ نوزدہم ملازمت گہان خدیو کہ ولادتے دیگر بود و
 سعادت تازہ ہستم۔ بر آمدن از رعونت بیامن ملازمت گیتی خداوند۔ بست و یکم رسیدن
 بصلح کل برکات التفات قدسی نئے از گفت نجوشی آمد و برخی بہ نیکان ہر طائفہ آشتی
 نمود۔ آخر دیاں را عذر پذیرفتہ طرح مصالحت انداخت۔ اللہ تعالیٰ از لوازم آہنگی نقش
 بدی دور سازد۔ بست و دوم ارادت خدا آگان۔ بست و سوم برگرفتن و اعتبار بخشودن از رنگ
 نشین فرہنگ آرائے بے سفارش مردم و نگاپوی من۔ بست و چہارم برادران دانش آموذ
 سعادت گزین رضاجوئے نیکو کار از مہین برادر خود چہ گوید کہ باں کمالات صوری و معنوی بے
 رضائے من شوریدہ قدمی بر نئے داشت و خود را وقف و بجوی من کرد و سپردگی را پامرد بودی
 و نیک اندیشی را دست مزد و در تصانیف خود چہاں برے سر آید کہ مرا تو انائی سپاس نیست

چنانکہ در قصیدہ مخزیہ سے فرمایند قصیدہ

از آسماں بلند تر از خاک کترم

چائیکہ از بلندی وستی سخن رود

دفنصل مفتخر ز گرامی برادرم

با این جنس پدر کہ ہشتم مکار مش

دارد زمانہ مغز معانی معطرم

برہان علم فضل ابوالفضل کرد مش

دعہم گزار و دوسہ سالے فزوں ترم

صد سالہ رہ میاں من اوست کمال

گرازد رخت گل گذر و شرح عروم

در چشم باغبان نشود قدر او بلند

ولادت او در سال چہار صد و شصت و نہ جلالی مطابق نہصد و پنجاہ و چہار ہجری است۔ صحبت
 اور ابجدام زبان نوسدہ نختے دریں نامہ نگاشتہ و در دولی بیرون دادہ و آتشکدہ باب بیان فرد

نشانده و سیلاب را بند شکسته و ناشکیبائی را پامرد شده تصانیف او که ترازوئی کوپائی و بینائی است
 و مرغزار مرغان و ستان زن رحمت سزائی کنند و خبر کمال او گویند و یاد شمائل او نمائند و دیگر شیخ
 ابوالبرکات ولادت او در شب هشتم بهر ماه جلالی سال چهار صد و هفتاد و پنج موافق شب هفتم
 شوال نهم صد و شصت قمری اگر چه پائیه والائے آگهی نمیند و ختمه لیکن بهره فرادان دارد و در معامله
 دانی و شمشیر آرائی و کار شناسی از پیش قدماں شمارند و در نیک ذاتی و درویش پرستی و خیر سگالی
 اتیاز تمام دارد و دیگر شیخ ابوالخیر ولادت او در آبان و هم اسفندارند سال چهارم آبی محاصد
 دو شنبه بست و دوم جمادی الاولی سال نهم صد و شصت هفتم بلالی مکام اخلاق و شرائف
 اوصاف خود ستوده اوست مزاج زمانه را نیک شناسد و زبان را بساں سائر اعضایه
 بفرمان خرد دارد و دیگر شیخ ابوالکام ولادت او در شب اول مزدغره اردی بهشت سال
 چهاردهم مطابق شب دو شنبه بست و سوم شوال نهم صد و هفتاد و شش اگر نخته بشورش
 در نخلد نفس گیرائی پدر بزرگوار او را بر جاده درستی و سنجار آورد بسیاری از معقول منقول پیش
 آن دانائے رموز انفسی و آفاقی گذرانید و نخته پیش تذکره حکمائے پیشین میر فتح الله
 شیرازی تلمذ نموده بدل راه دارد امید که ساحل مقصود کامیاب گردد و دیگر شیخ ابو
 تراب ولادت او در ریش بهیز دهم بهمن ماه سال بست و پنجم آبی موافق جمعه بست و سوم
 ذی الحجه نهم صد و هشتاد و هشت قمری اگر چه والده او دیگر است لیکن سعادت و بار دار و بکسب کالات
 مشغول و دیگر شیخ ابوجامد ولادت او روز خرداد ششم دے ماه سی و هشت آبی موافق دو شنبه سوم ربیع الآخر
 هزار و دوم دیگر شیخ ابوراشد ولادت او در اسفندارند پنجم بهمن ماه آبی سال سی و هشت مطابق
 دو شنبه مغره جمادی الاولی سال نند کور این دو نوبه غافلان سعادت اگر چه احوال از نیک آزار است
 از همین ایشال پیداست و آل پیر نورانی از مقدم ایشال خبر داده نام مقرر گردانیده بود بیشتر از ظهور آنها
 رخت هستی بر بست امید که از انفاص گرامی او دولت همنشین نیک روزی گردد .....
 ممالک و شهرها گوناگون فراهم آید اگر چه برادر نخستین رخت هستی بر بست و عالم را در غم انداخت
 امید که دیگر نو نهالان برومند را در نشاط و کامرانی و سعادت دوجہانی دواز عمر
 گرداناد و نخیرات صوری و معنوی و دینی و دنیوی سر بلند می خشد و بست پنجم پیوند که خدائی
 بخاندان آندم شد و بدو دمان و انش و خادمان بیش اعتبار پذیرفت و کاشانه
 ظاہری و باطنی و نفس کجگرائے را ہمارے پدید آمد و ہندی ایرانی و کشمیری نشاط خاطر

گشتند۔ بست و ششم گرامی فسز ز نید سعادت افزائے روزی گشت ولادت او
 در شب ریش چیمز دہم وی ماہ سال شانزویم الہی موافق شب دوشنبہ دو انہم شعبان
 نہصد و ہفتاد و نہم پدربزرگوار اورا بر عبد الرحمن موسوم گردانید۔ اگرچہ بہت دستانی
 نژاد ست۔ اما مشرب ایرانی دارد و دانش بے اندوہ و از سود و زیان روزگار فراوان
 آگہی اندر ختم و آثار نیک بختی از ناصیہ او پیدا ست۔ خدیو والا قدر اورا بکوہائے
 خود منتسب گردانید۔ بست و ہفتم دیدار تیرہ شب میزان سی ام۔ مرداد ماہ الہی سال
 سی و شش الہی مطابق جمعہ سوم ذی قعدہ نہصد و نو و نہ ہلالی در ساعت سعادت افزا
 فرزندے نیک اختر پدید آمد و عنایت ایزدی رو آمد و گویتی خداوند آں نو بہال
 سرایستان سعادت ابشون تام نہاد۔ امید کہ بحال کلمات دینی و دنیوی فائز گردد
 و بسعادت جاوید نشاط اندوزد۔ بست و ہشتم دو بیجی مطالعہ کتب اخلاق بست و نہم آگہی
 یافتن از نفس ناطقہ ساہائے دراز بقدمات بیانی و عیانی طلبگار بود و صاحب لارن این
 دوروش آمیزش بسیار شد و دلائل ذوقی و شہودی و اکتسابی و نظری بنظر درآمد
 راہ شبہ بستگی نیافت و خاطر آرام نگرفت۔ پیمان عقیدت گرہ این کشودند و نشین آمد کہ نفس
 ناطقہ لطیفہ ایست۔ ربانی سوائے بدن اورا ست۔ تعلقے خاص یا این بیکر عصری سی ام۔
 آنکا از پارسا گوہرے شکوہ بزرگان صورت مرا از گفتار حق بازداشت و دانش و پیش
 اندوزی را را بہزن نیامد ہم گزند مالی و جانی و ماعوسی تفرقہ دین غریت نینداخت و رفتار
 آب کردار جوئیاری کردی و یکم بے میل دل با اعتبارات دنیا سی و دوم توفیق تکاشتن این
 گرامی نامہ اگرچہ عنقوان این کتاب الہی محبت ایزدست کہ بزبان نیرنگی اقبال روز افزوں
 میسر آمد و سپاس نعمت رسیدگی بزبان قلم مے گزارد۔ لیکن ہر گونہ آگہی را چشمہ سارست
 و گرد با گروہ دانش رامعدن جد پیشگان کار گزار را رہنمائی و ہزل سرایان خندہ فوش را از رویہ
 خرداں را سرمایہ نشاط و حیوانان را اسباب رعوت و پیران تجارب روزگار ان یکجا
 یابند و خشدگان زروسیم آئین مودی ازاں شناسند گوہر بیانی را در اں گاہ خرم گیسے
 آزادی را زمین پروردہ صبح سعادت را ازین بہرہ کار گاہ ہنر و عرف دریائے گوہر آفرینش
 ناموس آریان سعادت نہاد و روش از آموزند و دینداران حق پزودہ بدید بانی
 نامہ اعمال عشرت اندوز یا از گانان ہر متاع آئین سود برگیرند و جان نثاران

عرصہ کند آوری لوحہ ہمت آموزی از ویرخوانند تن گزاران دانش آرا آئین نیکو کاری
از ویروارند اخلص طرازان بخت آورا از و تھائز بے منتہی فراہم آورند و آرامش گزینان
نزدیک گاہ حقیقت بیادری۔ آن کامیاب خواہش گردند۔ **مثنوی**

یکے نامہ صائم پر شکفت کہ ہر دانش ز تو لوان برگرفت

چنان گفتم این نامہ نقر را کہ روشن کند خواندش معجز را

ازیں نعمتہائے گوناگون شردہ آن سے رسد دل سامعہ افزوے شود کہ خاتمہ کار بر نیکوئی
شود و وابدی سعادت یاوری نماید اگرچہ پور مبارک امروز مورد اصداد و عبرت نامہ
بہانیا نست و ہنگامہائے مہر و کیں از و در شورش ایند پرستان حقیقت پر توہ ابو الوحدت
گویند و یگانہ بندہ داد بریجہال شمارند و کند اولان عرصہ دلاوری ابو الہمت نام تہند و از
یکتا میان ہستی دشمن اندیشند و خرد ہموارہ با ابو الفطرت سے سرایدہ از گزیدہ مردم میں دو دمان
عالی شناسد و در دقا تر عوام کہ آشوب خانہ بے تمیزی ست۔ برخی پرستاری دنیا نسبت دہند
و از فرورفتگان این گرداب پندارند و طائفہ از منہمکان کفر و الحاد انگارند و از نکو ہش و
سزانش آئینہا بر سازند۔ **مثنوی**

صد داستان بولجب آمد برو کار حیراں شوند گرد و سہ حرفی رقم کنم

بشد الحمد کہ ازیں مراتب از تماشاے شگرف کاری روز گاہ بیرون نئے شود و بہ نکو ہندگان
و مدحت سرایان از خیر سگالی بیرون نئے رود و زبان و دل بہ نقرین و آفرین نئے آلاید۔

مثنوی

شنا سندہ گر نیست شوریدہ معجز بنہرہ شناسد ز دست رنقر

ہنر تا بد از مردم گوہری چونورازمہ و تالیقی از مشتری

دفتر سوم تمام شد

صلیٰ کا پتہ :- شیخ جان محمد انجمن تاجران کتب علوم مشرقیہ کشمیری بازار لاکھو

پہلی عبارت	نام کتاب	پہلی عبارت	نام کتاب
۱۰	عبدالرزاق صدائے ۶۲۰	۱۰	آئینق فارسی - فارسی ترجمہ کے لئے
۱۰	انتخاب سیر المتاخرین تا اخیر عہد جاگیر	۱۰	بہترین کتاب
۱۰	نوٹ :- اس پرچہ کے سوالات جوابی و تاریخی دونوں پر ہوں گے۔	۱۰	قرۃ العین در ترجمتین
۱۰	(۵) اخلاق جلالی بحث لغتہ خارجہ مطبوعہ	۱۰	پرچہ جات غنشی عالم ۳۲ تا ۴۰
۱۰	نزلک شورا علی	۱۰	غنشی فاضل ۱۹۴۶ء
۱۰	علم الکلام از علامہ شبلی نعمانی	۱۰	پرچہ (۱) دبیر مجرم
۱۰	درۃ الاخبار مطبوعہ ریور سٹی	۱۰	العرض والقواتی از مولانا رومی
۱۰	کشف المحجوب (تا اختتام احوال صوفیہ کرام)	۱۰	جوہر الجور (حصہ نشر) حصہ مقامات
۱۰	اصالی غوثی خط کاغذ سفید طوسی کامل کتاب	۱۰	یدیع الزمانی خارج
۱۰	(۶) ترجمہ اردو سے فارسی میں اور جواب مضمون فارسی	۱۰	شعر العجم حصہ چہارم کاغذ سفید طوسی
۱۰	اختیاری مضمون اردو	۱۰	کلمات المشاعر
۱۰	(۷) روح الاجتماع	۱۰	(۱۲) چہار مقالہ مقدمہ و فرہنگ
۱۰	اقادرت مہدی	۱۰	انشائے اہل الفضل و ذوق و سہم
۱۰	انتخاب مخزن حصہ دوم (نشر)	۱۰	حاجی بابا صہبانی کاغذ سفید طوسی
۱۰	روایے صادقہ	۱۰	سیاحت نامہ ابراہیم بیگ حصہ دوم
۱۰	ادبی خطوط غالب از محمد عسکری	۱۰	مکالمات مرآۃ
۱۰	(۲) دیوان حالی مو مقدمہ شعر و شاعری	۱۰	(۳) انتخاب قصائد قافی جدید الطبع
۱۰	دیوان غالب اردو موہ حالات و فرہنگ	۱۰	غریبات نظیری موہ حالات (تاریف ما)
۱۰	بانگ درا مجلد	۱۰	قصائد عرفی غنشی اعلیٰ
۱۰	کتب امدادی	۱۰	منطق الطیر
۱۰	حدیقہ ام اردو حل دبیر مجرم کاغذ طوسی اعلیٰ	۱۰	رباعیات بابا طاہر موہ ترجمہ و حالات
۱۰	العرض والقواتی از مولانا محمد شفیق	۱۰	از ڈاکٹر سعید محمد عبداللہ ایم اے۔ ڈی اے
۱۰	منشی فاضل مولوی فاضل	۱۰	رباعیات ابراہیم سید ابراہیم موہ حالات
۱۰		۱۰	(۱۱) مظم السعدین از کمال الدین

نام کتاب	تیمرت	نام کتاب
اردو خلاصہ سیر المتاخرین مع حالات مصنف		اردو ترجمہ بی۔ اے۔ کورس عربی جدید
اردو خلاصہ مطلع السعدین	عہد	مکتبہ مدرسہ احمد نگر
اردو ترجمہ اخلاق جلالی مع فرہنگ		مکتبہ مدرسہ لہجہ حصہ چہارم از مولانا
جو اس پر اخلاق خلاصہ اردو اخلاق جلالی از	۱۸	محمد و الحسن صاحب
حضرت ساحل بلگرامی منشی فاضل	عہد	خلاصہ کلمات الشعراء
معیار شرافت یعنی اخلاق جلالی حصہ فلسفہ		اردو ترجمہ چہار مقالہ از مولانا محمد و الحسن صاحب
اخلاق بطور سوال و جواب۔ قریباً تمام سابقہ	۱۲	صاحب ایچ۔ اے۔ ایچ۔ پی۔ اور ٹی۔
امتحانات کے سوالات مع جوابات		اردو ترجمہ اللہ افضل و فخر اول و سوم مع فرہنگ
خلاصہ علم الکلام مشیلی		Check 108
مفتاح الحقیقت یعنی بہترین اردو خلاصہ	خیل	اردو ترجمہ و کلاسے مراد از مولوی جان محمد
کشف المحجوب مع حالات مصنف از ثاقب		صاحب منشی فاضل
رامپوری منشی فاضل و کامل الہ آباد	۶	بہترین اردو ترجمہ حاجی بابا از حضرت
اردو ترجمہ کشف المحجوب		مدرس بھوپالوی
اردو ترجمہ منطلق الطیر از مولانا محمد نذیر پورشی	۴	اردو ترجمہ سیاحت نامہ ابراہیم بیگ مع
فاضل عربی۔ فارسی۔ اردو		فرہنگ دیباچہ از باقی عباسی
آئینہ فارسی ترجمہ کیلئے بہترین کتاب	عہد	بہترین اردو ترجمہ جدید انتخاب قصائد قافی
در مکتوبوں در جواب مضمون از پروفیسر رشید احمد		اردو شرح غزلیات نظیری تا اخیر دلیف
سوالا جوابا اردو حل درۃ الاخبار از زبدۃ الحکماء		مولانا مولانا نوشی محمد صاحب فاضل
مولانا گل احمد خاں فاضل۔ عربی۔		ادب عربی۔ اردو۔ فارسی
فارسی۔ اردو	عہد	اردو ترجمہ قصائد عربی از منشی جان محمد
پرچہ جات منشی فاضل ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ تا ۳۱		منشی فاضل
ربیعہ کامل یعنی حل پرچہ جات منشی فاضل	۲	اردو شرح رباعیات ابوسعید ابوالخیر عامل متن از
۳۰ تا ۳۷		مولانا محمد حسین بیگ منشی فاضل مولانا بیگ خاں
حل منشی فاضل ۳۸ و ۳۹ و ۴۰	عہد	

ملنے کا چند روز پیش از ان محمد بخش صاحبان کتب علوم مشرقیہ کشمیری بازار لاہور

